

Nya regler om faderskap och föräldraskap

*Betänkande av
Utredningen om faderskap och föräldraskap*

Stockholm 2018

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2018:68

SOU och Ds kan köpas från Norstedts Juridiks kundservice.
Beställningsadress: Norstedts Juridik, Kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Norstedts Juridik AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

En kort handledning för dem som ska svara på remiss.

Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2018

ISBN 978-91-38-24854-6

ISSN 0375-250X

Till statsrådet Heléne Fritzon

Regeringen beslutade den 16 mars 2017 att uppdra åt en särskild utredare att se över delar av föräldrabalkens regler om fastställande av faderskap och föräldraskap. Utredaren fick också i uppdrag att göra en översyn av de författningar som handlar om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

I uppdraget har ingått att ta ställning till om, och i så fall under vilka förutsättningar, föräldraskapet för en make eller registrerad partner vid assisterad befruktning bör presumeras på motsvarande sätt som faderskapet presumeras för en gift man. Den särskilda utredaren har även haft i uppdrag att lämna förslag på hur reglerna om bekräftelse av faderskap och föräldraskap för ogifta kan moderniseras och förenklas, bl.a. utifrån de möjligheter som digitaliseringen kan erbjuda.

Regeringen utsåg samma dag numera ställföreträdande chefsrådmannen Sofia Jungstedt att vara särskild utredare.

Som sakkunnig i utredningen förordnades från och med den 11 maj 2017 kanslirådet Linnéa Brossner (Justitiedepartementet) och departementssekreteraren Jenny Munkelt (Socialdepartementet) och som experter att biträda utredningen förordnades samma dag den rättsliga experten Marie Ahlqvist Bresle (Skatteverket), familjerättssekreteraren Joakim Blom (Familjerättssociomomernas riks-förening, SFR), verksjuristen Jonas Jeppson (Rättsmedicinalverket, RMV), förbundsjuristen Ylva Lindblom (Sveriges Kommuner och Landsting, SKL), juristen Pernilla Krusberg (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, MFoF), utredaren Thomas Jonsland (Socialstyrelsen) och professorn i civilrätt Anna Singer (Uppsala universitet). Den 15 september 2017 entledigades Pernilla Krusberg och förordnades som expert från och med samma dag utredaren Kerstin Sahlgren (MFoF). Thomas Jonsland entledigades från och med den 18 september 2017.

Som sekreterare i utredningen anställdes från och med den 20 mars 2017 hovrättsassessorn Susanne Stenberg. Som biträdande sekreterare i utredningen har Sara Fröding Linebäck varit anställd från och med 12 juli 2018 till och med den 17 augusti 2018.

Utredningen har antagit namnet Utredningen om faderskap och föräldraskap.

Utredningen får härmed överlämna betänkandet *Nya regler om faderskap och föräldraskap*, SOU 2018:68. De sakkunniga och experterna har i huvudsak ställt sig bakom utredningens förslag och därför anges i betänkandet utredningen i stället för den särskilda utredaren. Utredningens uppdrag är med detta slutfört.

Stockholm i augusti 2018

Sofia Jungstedt

/Susanne Stenberg

Innehåll

Vissa förkortningar och begrepp.....	17
Sammanfattning.....	23
Summary	33
1 Författningsförslag.....	43
1.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken	43
1.2 Förslag till lag om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.....	58
1.3 Förslag till förordning om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.....	62
1.4 Förslag till förordning om elektronisk bekräftelse av faderskap eller föräldraskap.....	63
1.5 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet	64
2 Utredningens uppdrag och arbete.....	67
2.1 Utredningens uppdrag.....	67
2.2 Utredningens arbete	69
2.2.1 Allmänt om arbetet	69
2.2.2 Införande av en föräldraskapspresumtion.....	69
2.2.3 Nytt sätt att bekräfta faderskap och föräldraskap	71
2.2.4 Nya regler om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap	71

2.3	Betänkandets disposition	72
3	Den rättsliga regleringen om moderskap, faderskap och föräldraskap	75
3.1	Moderskap	75
3.2	Faderskap	76
3.2.1	Faderskapspresumtion	76
3.2.2	Fastställelse genom bekräftelse	76
3.2.3	Fastställelse genom dom	76
3.2.4	Faderskap vid assisterad befruktning	77
3.2.5	Hävande av faderskap	77
3.2.6	Talan om att en faderskapsbekräftelse saknar verkan	78
3.3	Föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken	79
3.4	Särskilda regler vid assisterad befruktning av en ensamstående kvinna	79
3.5	Särskilda regler om faderskap och moderskap när en av eller båda föräldrarna ändrat könstillhörighet	80
3.6	Barnets rätt till information om donatorn vid assisterad befruktning	80
4	Internationella instrument om barns rätt till föräldrar	83
4.1	Inledning	83
4.1.1	Barnkonventionen	84
4.1.2	Europakonventionen	86
5	Myndigheters ansvar vid fastställande av faderskap och föräldraskap	91
5.1	Ett barns födelse ska anmälas till Skatteverket	91
5.2	Socialnämndens utredningsskyldighet	91

5.3	Handläggningen hos socialnämnden i praktiken	93
5.3.1	Inledning	93
5.3.2	När ett barn föds	94
5.3.3	Utredningen initieras på olika sätt hos socialnämnden	94
5.3.4	Socialnämndens kontakt med modern	95
5.3.5	Kallelse till ett personligt sammanträffande	95
5.3.6	Besöket hos socialnämnden	96
5.3.7	Socialnämnden för protokoll över utredningen	96
5.3.8	Förutsättningar för bekräftelse.....	97
5.3.9	Bekräftelsen	98
5.3.10	Förutsättningar för socialnämndens godkännande.....	98
5.3.11	Godkännandet	100
5.3.12	Underrättelse till Skatteverket.....	100
5.3.13	Utredning före barnets födelse.....	100
5.3.14	Handläggningstiden för fastställande av faderskap och föräldraskap	101
5.4	Förfarandet i domstol.....	102
6	Dagens regler om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.....	105
6.1	Lagen om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap.....	105
6.1.1	Domstol kan förordna om blodundersökning	105
6.1.2	Domstol får besluta om tvångsåtgärder	106
6.1.3	Kostnaden betalas av det allmänna	106
6.2	Förordningen om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap.....	106
6.3	Rättsgenetisk undersökning	107
6.3.1	Den rättsgenetiska utvecklingen	107
6.3.2	Provtagningen.....	107
6.3.3	DNA-analysen.....	107
6.3.4	Mer komplexa ärenden.....	109
6.3.5	Protokoll med utlåtande	110

6.4	Rättsmedicinalverkets verksamhet	111
6.4.1	En expertmyndighet inom rättsväsendet.....	111
6.4.2	Den rättsgenetiska verksamheten	112
6.4.3	Ackreditering och kvalitetsarbete	113
6.4.4	Dataskydd vid myndigheten.....	115
7	Nordisk utblick.....	117
7.1	Inledning	117
7.2	Norge	117
7.2.1	Faderskap.....	117
7.2.2	Assisterad befruktning.....	118
7.2.3	Moderskap och medmorskap	119
7.2.4	Rättsgenetisk undersökning	119
7.2.5	Ändring av faderskap	120
7.3	Danmark.....	121
7.3.1	Faderskap.....	121
7.3.2	Assisterad befruktning.....	122
7.3.3	Moderskap och medmorskap	122
7.3.4	Rättsgenetisk undersökning	123
7.3.5	Ändring av faderskap	124
7.4	Finland	124
7.4.1	Faderskap.....	124
7.4.2	Assisterad befruktning.....	125
7.4.3	Ny moderskapslag.....	126
7.4.4	Rättsgenetisk undersökning	126
7.4.5	Ändring av faderskap	127
8	Införande av en föräldraskapspresumtion	129
8.1	Uppdraget	129
8.2	Tidigare utredningar och nyligen beslutade ändringar.....	130
8.3	Behovet av en översyn.....	132
8.4	Den föräldrarättsliga regleringen ser olika ut	134

8.5	Skäl som talar för och emot en föräldraskapspresumtion	136
8.5.1	Skäl för en föräldraskapspresumtion.....	136
8.5.2	Skäl emot en föräldraskapspresumtion	140
8.6	Sammanfattande bedömning.....	145
8.6.1	En föräldraskapspresumtion bör införas.....	145
8.6.2	Utformningen av en föräldraskapspresumtion....	147
8.7	En presumtion för föräldraskap vid ändrad könstillhörighet ...	147
8.8	Förutsättningarna för att häva	150
8.8.1	En likställd reglering också för att häva	150
8.8.2	Risken för att ett föräldraskap hävs i framtiden	152
8.8.3	När annan än maken bekräftar det rättsliga föräldraskapet	154
8.9	Följdändringar.....	155
9	Nytt sätt att bekräfta föräldraskap	157
9.1	Uppdraget.....	157
9.2	Begrepp.....	157
9.3	Ett enklare sätt att bekräfta är efterfrågat	158
9.4	Allmänna utgångspunkter för ett nytt sätt att bekräfta föräldraskap	160
9.4.1	Förfarandet ska bli enklare givet dagens regler ...	160
9.4.2	Det rättsliga föräldraskapet ska bli korrekt	161
9.4.3	Digitaliseringens möjligheter ska beaktas	164
9.5	Vilka formkrav behövs för bekräftelse av föräldraskap?	166
9.5.1	Nu gällande krav på en bekräftelse	166
9.5.2	Krav på skriftlighet ska fortsatt gälla	167
9.5.3	Krav på bevittning ska utgå när det gäller omyndiga barn.....	168
9.5.4	Krav på personlig inställelse hos socialnämnden....	171
9.5.5	Krav på moderns godkännande ska fortsatt gälla.....	172
9.5.6	Krav på socialnämndens godkännande ska fortsatt gälla	173
9.5.7	Formkraven för bekräftelse ändras.....	175

9.6	Formkrav för en elektronisk bekräftelse.....	176
9.6.1	Krav på skriftlighet	176
9.6.2	Krav på moderns godkännande	177
9.6.3	Krav på socialnämndens godkännande ska inte gälla	179
9.7	Sammanfattande bedömning: En elektronisk bekräftelse	182
9.7.1	En elektronisk bekräftelse ska vara möjlig	182
9.7.2	Skatteverket bör ansvara för en möjlighet till elektronisk bekräftelse.....	183
9.8	Förutsättningar för att bekräfta föräldraskap elektroniskt	184
9.8.1	Barnet ska vara folkbokfört i Sverige.....	184
9.8.2	Modern och den som bekräftar ska vara myndiga	185
9.8.3	Modern och den som bekräftar ska vara folkbokförda i Sverige.....	185
9.8.4	En elektronisk bekräftelse ska kunna göras inom 14 dagar från barnets födelse	186
9.8.5	En elektronisk bekräftelse ska inte vara möjlig vid hävande av föräldraskap som presumeras när modern är gift	189
9.8.6	Krav på dataskydd	189
9.8.7	Krav på arkivbeständighet	193
9.9	Ytterligare bestämmelser behövs i förordning	194
9.9.1	Förordning om elektronisk bekräftelse av faderskap eller föräldraskap	194
9.9.2	Anmälan om gemensam vårdnad	196
9.10	En elektronisk bekräftelse kan gå till på följande sätt.....	197
9.11	Informationsbehov	201
9.12	Socialnämndens ansvar	202
9.12.1	Socialnämndens utredningsskyldighet ska inträda när barnet är 15 dagar	202
9.12.2	Bekräftelse hos socialnämnden bör inte rutinmässigt lämnas före barnets födelse	204

9.13	Andra möjligheter som har övervägts men inte föreslås	205
9.13.1	Bekräftelse hos mödrahälsovården bör inte vara möjligt	205
9.13.2	Bekräftelse på sjukhus i samband med barnets födelse bör inte vara möjligt	211
10	Ny lag om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap	215
10.1	Uppdraget.....	215
10.2	Reglerna behöver moderniseras	216
10.2.1	Ökade möjligheter att visa ett genetiskt faderskap	216
10.2.2	Ökade möjligheter att stärka rättssäkerheten.....	217
10.3	En lag om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.....	218
10.3.1	En ny lag bör införas	218
10.3.2	Lagen bör gälla utredning av faderskap.....	219
10.4	Rättsgenetisk undersökning för fastställande av faderskap.....	221
10.5	Rättsgenetisk undersökning vid hävande av faderskap.....	222
10.6	Rättsgenetisk undersökning efter att ett faderskap fastställts.....	223
10.6.1	Det ska fortsatt krävas att det har kommit fram ny omständighet som tidigare inte var känd	224
10.6.2	Möjligheten till ny undersökning ska inte utvidgas	226
10.6.3	Vilka bör omfattas av en ny rättsgenetisk undersökning	229
10.6.4	Förfarandet	229

10.7	Rättsgenetisk undersökning av vävnadsprov från avliden man	230
10.7.1	En rättsgenetisk undersökning är den bästa utredningen	231
10.7.2	Förfinad teknik medför att vävnadsprov från en avliden man kan undersökas	232
10.7.3	Vävnadsprover kan vara bevarade	232
10.7.4	Argument för och emot att undersöka vävnadsprov från en avliden man för att utreda faderskap	234
10.7.5	Sammanfattande bedömning: Vävnadsprov från avliden ska få undersökas för att fastställa faderskap	239
10.7.6	Ett förordnande får endast meddelas om det kan antas att mannen har haft samlag med modern under konceptionstiden	241
10.7.7	Domstolen ska inför ett förordnande också göra en intresseavvägning	243
10.8	Allmänt om handläggningen	247
10.8.1	Kommunicering och tillfälle att yttra sig	247
10.8.2	Överklagande	248
10.8.3	Avskrivning	248
10.9	Tvångsmedel och kostnad för det	249
10.9.1	Bestämmelser om vite och biträde av Polismyndigheten	249
10.9.2	Ett återbetalningsansvar för merkostnader	251
10.10	Kostnad för rättsgenetisk undersökning	251
10.11	Ytterligare bestämmelser behövs i förordning	252
11	Vem ska utföra rättsgenetiska undersökningar vid utredning av faderskap	255
11.1	Uppdraget	255
11.2	Olika begrepp	255

11.3	Det finns behov av en översyn.....	256
11.3.1	Blodundersökningsförordningen anger RMV	256
11.3.2	Andra aktörer erbjuder genetisk undersökning ..	257
11.3.3	Det finns behov av en tydlig reglering	257
11.4	Utredningens utgångspunkter	258
11.4.1	En generell reglering där RMV ingår.....	258
11.4.2	Staten har ett ansvar för att utreda faderskap	260
11.4.3	Val av flera aktörer kan påverka utvecklingen positivt.....	261
11.4.4	Särskilda krav bör ställas på undersökningarna ...	261
11.5	Vilka krav ska ställas på en aktör som utför undersökningar på uppdrag av det allmänna?	262
11.5.1	Övergripande krav på verksamheten.....	262
11.5.2	Generella krav på verksamheten	263
11.5.3	Närmare om generella krav på verksamheten.....	264
11.5.4	Slutsatser om vilka krav som ska kunna ställas....	273
11.6	Behovet av uppföljning för att garantera rättssäkerheten	274
11.6.1	Ackreditering är inte tillräckligt – ytterligare garantier behövs.....	274
11.6.2	En särskild ordning för tillsyn behövs inte om RMV är ensam aktör	275
11.6.3	En särskild ordning för tillsyn behövs om andra aktörer ska kunna anlitas av domstol och socialnämnd	276
11.7	Ekonomiska aspekter.....	278
11.7.1	Fler aktörer ger ett lägre pris lokalt.....	278
11.7.2	RMV har förmåga att tillgodose det allmännas behov	279
11.7.3	De ekonomiska effekterna är svårbedömda.....	280

11.8	Sammanfattande bedömning.....	282
11.8.1	I statens regi eller en kontrollerad marknad.....	282
11.8.2	Undersökningar i statens regi ger förutsättningar för tillförlitlighet och rättssäkerhet	283
11.8.3	Flera aktörer medför ett behov av uppföljning ...	284
11.8.4	En förhållandevis liten verksamhet av stor betydelse	285
11.8.5	Det är lämpligt att endast RMV utför uppdrag för det allmänna vid utredning av faderskap	287
11.9	RMV ansvarar för rättsgenetiska undersökningar	289
11.9.1	RMV kan anges som ensam utförare i författning	289
11.9.2	RMV:s verksamhet bör finansieras av anslag	291
12	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	293
12.1	Reglerna bör träda i kraft den 1 januari 2021	293
12.2	Behovet av övergångsbestämmelser	294
13	Konsekvenser	297
13.1	Utredningens konsekvensbeskrivning	297
13.2	Införande av en föräldraskapspresumtion.....	298
13.2.1	Utredningens förslag	298
13.2.2	Konsekvenser för enskilda.....	298
13.2.3	Konsekvenser för barn.....	299
13.2.4	Konsekvenser för kommuner.....	299
13.2.5	Konsekvenser för domstolar	300
13.2.6	Konsekvenser för MFoF.....	300
13.2.7	Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män	301
13.2.8	Övriga konsekvenser	301

13.3	Nytt sätt att bekräfta faderskap och föräldraskap	302
13.3.1	Utredningens förslag.....	302
13.3.2	Konsekvenser för enskilda	302
13.3.3	Konsekvenser för barn	303
13.3.4	Konsekvenser för kommuner	304
13.3.5	Konsekvenser för Skatteverket.....	305
13.3.6	Konsekvenser för andra myndigheter	306
13.3.7	Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män.....	307
13.3.8	Övriga konsekvenser.....	307
13.4	Nya regler om rättsgenetisk undersökning	308
13.4.1	Utredningens förslag.....	308
13.4.2	Konsekvenser för enskilda	308
13.4.3	Konsekvenser för barn	309
13.4.4	Konsekvenser för kommuner	309
13.4.5	Konsekvenser för domstolar.....	310
13.4.6	Konsekvenser för MFoF.....	311
13.4.7	Konsekvenser för RMV	311
13.4.8	Konsekvenser för företag.....	312
13.4.9	Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män.....	314
13.4.10	Övriga konsekvenser.....	314
14	Författningskommentar	315
14.1	Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	315
14.2	Förslaget till lag om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.....	335
	Referenser	349
	Bilagor	
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2017:28	355
Bilaga 2	Barn och ungas perspektiv på föräldraskap och ursprung: Underlag för utredningen om faderskap och föräldraskap.....	367

Vissa förkortningar och begrepp

Allel	En slags ärftlighetsfaktor som utgör en genetisk markör i en DNA-analys.
Assisterad befruktning	Befruktning där spermier eller ägg hanteras utanför kroppen. Samlingsnamn för metoder för behandling av barnlöshet.
Barnkonventionen	FN:s konvention om barnets rättigheter från den 20 november 1989
Barnrättskommittén	FN:s barnrättskommitté
Befruktning utanför kroppen	En metod för assisterad befruktning som innebär befruktning av en kvinnas ägg utanför hennes kropp, eller införande av ett befruktat ägg i en kvinnas kropp. Ett annat namn på metoden är in vitro fertilisering (IVF).
bet.	betänkande
BO	Barnombudsmannen

Dataskyddsförordningen	Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmän dataskyddsförordning)
dir.	kommittédirektiv
DNA	deoxyribonucleic acid (deoxiribonukleinsyra), den kemiska beteckningen på arvs massa
EU	Europeiska unionen
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna från den 4 november 1950
f.	följande sida eller sidor
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FN	Förenta nationerna
genetisk förälder	Den person som genom sina spermier eller ägg bidragit till barnets tillkomst.

HSLF-FS	Gemensamma författnings-samlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m.
Heminsemination	En insemination som inte är utförd inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet, utan i stället är utförd på annat sätt, ofta i hemmet.
Ibid.	På samma ställe
Insemination	En metod för assisterad befruktning som innebär att spermier förs in i livmodern via vaginan med tekniska hjälpmedel.
IVF	In vitro fertilisering, se <i>Befruktnings utanför kroppen</i>
IVO	Inspektionen för vård och omsorg
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
Konceptionstid	Den tid under vilken ett barn kan ha tillkommit.
Make	Part i äktenskap. Begreppet är könsneutralt och används både för beskrivning av manlig och kvinnlig part i ett äktenskap.

MFoF	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
Munskrapsprov	Ett prov av celler skrapade från insidan av munnen.
NAV	Arbets- och velferdsetaten är den norska myndighet som bildades när Norges försäkringskassa, arbetsförmedling och kommunernas socialtjänst samlokaliserades.
NFC	Nationellt forensiskt centrum
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I, med rättsfall från Högsta domstolen.
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avdelning II, med förarbeten till lagstiftning.
NOU	Norges offentlige utredninger
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RF	Regeringsformen
RFSL	Riksförbundet för homo- sexuella, bisexuella, transperso- ners och queeras rättigheter

RMV	Rättsmedicinalverket
rskr.	Riksdagens skrivelser
rättsgenetisk undersökning	Avser en undersökning som sker av en enskilds arvsanlag för utredning av faderskap på uppdrag av det allmänna.
s.	sida eller sidor
SBC	Statistiska centralbyrån
SKL	Sveriges Kommuner och Landsting
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
Swedac	Styrelsen för ackreditering och teknisk kontroll
Unicef	The United Nations Children's Fund, FN:s barnfond

Sammanfattning

Uppdraget

Utredningen om faderskap och föräldraskap har haft i uppdrag att se över delar av föräldrabalkens regler om fastställande av faderskap och föräldraskap. Uppdraget har haft en tydlig inriktning på tre delområden. I uppdraget har ingått att

- ta ställning till om föräldraskapet för en make eller registrerad partner vid assisterad befruktning bör presumeras på motsvarande sätt som faderskapet i dag presumeras för en gift man,
- lämna förslag på hur reglerna om bekräftelse av faderskap och föräldraskap för ogifta kan moderniseras och förenklas, med beaktande av vikten av att fastställda faderskap blir korrekta och de möjligheter som digitaliseringen kan erbjuda för att förenkla förfarandet,
- göra en översyn av reglerna om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

Föräldraskap presumeras på motsvarande sätt som faderskap när modern är gift

Presumtion om föräldraskap

Utredningen föreslår att föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken (FB) ska presumeras för den kvinna som är gift eller registrerad partner med barnets mor på motsvarande sätt som ett faderskap presumeras för en gift man.

En föräldraskapspresumtion aktualiserar frågan om likabehandling i den situationen att barnet har tillkommit vid assisterad befruktning med donerade spermier. Utgångspunkten för utredningens ställningstaganden är att den föräldraskapsrättsliga regleringen ska vara jämlik och inte utan tungt vägande skäl skilja på personer beroende på sexuell läggning eller kön.

Faderskapspresumtionen bygger på tanken att den i de allra flesta fall anger den genetiska fadern som barnets rättsliga far. Förutsättningen för faderskapspresumtionen är därmed delvis en annan än den som skulle gälla för en föräldraskapspresumtion. I fråga om den förstnämnda presumtionen är det i de flesta fall samlaget – och genetiskt släktskap – som avgör vem som anses som förälder. När det gäller den andra presumtionen är det den assisterade befruktningen – och samtycket från en make eller registrerad partner till behandlingen – som avgör vem som anses som förälder. Vid assisterad befruktning för ett gift kvinnligt par är det alltid fråga om donerade spermier. För ett gift par av olika kön som genomgår en assisterad befruktning förekommer detta i undantagsfall. Faderskapspresumtionen gäller dock även för den situationen. Reglerna för att tillgodose ett barns rätt att få kännedom om ursprung är också desamma för ett barn till ett par av samma kön som för ett barn till ett par av olika kön. Utredningen anser därför att det inte är ett tungt vägande skäl mot en föräldraskapspresumtion att donerade spermier alltid används när ett gift par av samma kön får barn eftersom det kan förekomma även i fråga om ett gift par av olika kön och faderskapet då presumeras för mannen i äktenskapet.

Det finns en risk för att ett föräldraskap som presumeras i framtiden kan komma att hävas om förutsättningarna för föräldraskap efter en assisterad befruktning inte är uppfyllda. Genom de av riksdagen nyligen antagna reglerna om föräldraskap efter en assisterad befruktning i utlandet (prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368) kommer den risken även finnas när ett faderskap presumeras. En följd av de nya reglerna är att grunderna för att häva ett faderskap eller föräldraskap blir desamma för par av olika kön och par av samma kön. Risken för att ett föräldraskap i framtiden kan komma att hävas kan, mot denna bakgrund, inte anses utgöra ett tungt vägande skäl mot en föräldraskapspresumtion.

Sammanfattningsvis anser utredningen att det inte finns tungt vägande skäl för att behandla föräldraskapet för gifta par olika när barnet tillkommit genom en assisterad befruktning. En föräldraskapspresumtion bör därför införas. Det innebär att det är äktenskapet som får rättslig verkan för föräldraskapet vid barnets födelse.

Föräldraskapspresumtionen bör utformas på motsvarande sätt som faderskapspresumtionen. Det ska vara möjligt att häva ett föräldraskap på samma grunder som gäller för hävande av ett faderskap om barnet tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade spermier. En domstol ska i sådana fall på talan av barnet eller kvinnan i äktenskapet förklara att kvinnan inte är förälder till barnet. Vidare föreslås ett antal följdändringar med anledning av införandet av en föräldraskapspresumtion.

Presumtion om faderskap och moderskap vid ändrad könstillhörighet¹

Utredningen föreslår att ett rättsligt föräldraskap ska presumeras också när den som har fött ett barn är gift och en av makarna eller båda har ändrat könstillhörighet.

Enligt utredningen blir det genom föräldraskapspresumtionen tydligt att äktenskapet också i fall av assisterad befruktning får en självständig betydelse för rättsligt föräldraskap. Det är därmed inte en genetisk koppling mellan barnet och den förälder som inte har fött barnet som utgör den bakomliggande tanken med en sådan presumptionsregel. Den grundläggande förutsättningen för det rättsliga föräldraskapet är i fall av assisterad befruktning samtycket till den behandling som barnet har tillkommit genom.

En presumtion bör därför enligt utredningen också gälla när den som har fött ett barn är gift och en av makarna eller båda har ändrat könstillhörighet. En sådan ordning innebär att en presumtion gäller på samma sätt som för par av olika kön och genom utredningens förslag för par av samma kön som är gifta. I vissa fall kan barnet ha kommit till genom samlag och i andra fall kan barnet tillkommit genom assisterad befruktning.

¹ Riksdagen har i juni 2018 beslutat att införa särskilda regler om faderskap och moderskap för situationer där personer får barn efter att någon av dem eller båda har ändrat könstillhörighet (prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368). Reglerna träder i kraft den 1 januari 2019.

Faderskaps- och moderskapspresumtionen när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet ska utformas på motsvarande sätt som faderskapspresumtionen. Det ska vara möjligt att häva ett faderskap eller moderskap på samma grunder som gäller för hävande av ett faderskap. En domstol ska i sådana fall på talan av barnet eller mannen eller kvinnan i äktenskapet förklara att maken inte är far eller mor. Vidare föreslås en följdändring med anledning av införandet av moderskapspresumtionen.

Nytt sätt att bekräfta faderskap och föräldraskap

Formkraven för bekräftelse ändras

En bekräftelse av faderskap görs skriftligen. Utredningen föreslår att kravet på bevittning av bekräftelsen ska tas bort för bekräftelser som avser barn som inte har fyllt 18 år. För att säkerställa att en identitetskontroll kan genomföras ska i dessa fall i stället bekräftelsen alltid göras vid personlig inställelse hos socialnämnden, vilket i de flesta fall sker även i dag. Bekräftelsen ska, på samma sätt som i dag, skriftligen godkännas av socialnämnden och modern.

Kravet på bevittning ska finnas kvar för bekräftelser av faderskap som avser myndiga barn. Liksom i dag ska en sådan bekräftelse skriftligen godkännas av barnet självt.

Utredningen anser att det är lämpligt att formkraven för fastställande av faderskap genom bekräftelse fortsatt regleras i 1 kap. 4 § FB. Liksom i dag kommer, genom hänvisningar till bestämmelsen, samma formkrav att gälla för bekräftelse av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB och för bekräftelse av moderskap eller faderskap när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet.

Elektronisk bekräftelse ska vara möjlig

Utredningen lämnar förslag som gör det möjligt att bekräfta faderskap eller föräldraskap elektroniskt inom 14 dagar från barnets födelse.

Samma formkrav ska gälla som för en bekräftelse enligt huvudregeln i 1 kap. 4 § FB, med den skillnaden att en elektronisk bekräftelse inte ska godkännas av socialnämnden. Möjligheten att bekräfta elektroniskt ska gälla om barnet, modern och den som bekräftar

faderskapet eller föräldraskapet är folkbokförda i Sverige. En ytterligare förutsättning ska vara att modern och den som bekräftar är myndiga. En elektronisk bekräftelse ska göras i ett system som tillhandahålls och administreras av Skatteverket.

Utredningen gör bedömningen att de formkrav som är nödvändiga för att säkerställa bekräftelsens karaktär som rättshandling kan uppfyllas genom en elektronisk bekräftelse. Genom kravet på moderns godkännande kan en elektronisk bekräftelse säkerställa att faderskapet och föräldraskapet fastställs korrekt. Godkännandet innebär att modern och den som bekräftar faderskapet eller föräldraskapet ges möjlighet att lämna samstämmiga uppgifter när de är övertygade om att barnet är deras gemensamma. Det medför enligt utredningens bedömning att en elektronisk bekräftelse i ett sådant fall innebär att den som bekräftar faderskapet eller föräldraskapet också kan antas vara far eller förälder. Socialnämndens godkännande ska därför inte krävas vid elektronisk bekräftelse.

Eftersom en grundläggande förutsättning för att kunna fastställa ett faderskap eller föräldraskap är att barnet föds levande, anser utredningen att det inte är en lämplig ordning att en elektronisk bekräftelse ska kunna lämnas före barnets födelse.

Föräldrarna ska ges möjlighet att i samband med en elektronisk bekräftelse av faderskap eller föräldraskap anmäla gemensam vårdnad om barnet.

Socialnämndens ansvar

Socialnämnden ska fortsatt ha ett ansvar för att barnet får en rättslig förälder fastställd. Om faderskapet eller föräldraskapet inte har blivit fastställt inom 14 dagar från barnets födelse ska socialnämndens skyldighet att utreda faderskapet inträda. Nämnden får ta upp utredningen tidigare. Skatteverket ska underrätta socialnämnden i de fall ett barn inte har en far eller förälder fastställd på den femtonde dagen.

Enligt utredningen är det inte lämpligt att socialnämndens utredningsskyldighet inträder samtidigt som föräldrar har möjlighet att elektroniskt bekräfta faderskap eller föräldraskap. Socialnämndens skyldighet att utreda faderskap bör därför senareläggas. Förslaget innebär att socialnämndens skyldighet att försöka utreda vem som är förälder och se till att det fastställs ett faderskap eller föräldraskap

ska ändras så att det framgår att utredningsskyldigheten inträder vid den senare tidpunkten. Som tidigare ska gälla att barnet ska stå under någons vårdnad och ha hemvist här i landet för att utredningsskyldigheten ska gälla. En ändring görs i enlighet med detta i 2 kap. 1 § FB.

Utredningsansvaret är alltså oförändrat jämfört med i dag. Förslaget om elektronisk bekräftelse innebär att många föräldrar inte kommer att behöva stöd av socialnämnden utan i stället kommer att använda den nya möjligheten för bekräftelse.

Nya regler om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Utredningen föreslår att en ny lag om rättsgenetisk undersökning ska ersätta lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap. Med en rättsgenetisk undersökning avses en undersökning som genomförs av en enskilds arvsanlag på uppdrag av det allmänna för att utreda en fråga om faderskap. Undersökningen genomförs numera med DNA-analys.

Den nya lagen ska gälla för utredning av faderskap vid domstol och socialnämnd. Lagen är teknikneutral och uppställer inte krav på att undersökningen genomförs med en viss metod, exempelvis DNA-analys av munskrap eller analys av blod.

Lagen innehåller bestämmelser om rättsgenetisk undersökning för fastställande av faderskap och hävande av faderskap. Beslut om rättsgenetisk undersökning får avse barnet, modern och den man som är möjlig far till barnet.

Utredningen kommer fram till att i mål om fastställande av faderskap ska under vissa förutsättningar ett förordnande om rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap på vävnad från en avliden man få meddelas. Utredningen anser att det i fråga om fastställande av faderskap finns starka skäl att möjliggöra att en sådan undersökning kan genomföras. Ett förordnande får endast meddelas om det kan antas att mannen har haft samlag med modern under den tid barnet kan ha tillkommit. En ytterligare förutsättning för ett förordnande är att domstolen gör bedömningen att skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den avlidna mannen eller annat motstående intresse.

Efter att ett faderskap fastställts genom bekräftelse eller dom ska på samma sätt som i dag domstol få besluta om rättsgenetisk undersökning under förutsättning att det har kommit fram en ny omständighet som ger anledning att anta att någon annan man än den som har fastställts vara far har haft samlag med modern under den tid barnet kan ha tillkommit. Utredningen anser inte att möjligheten att förordna om en ny rättsgenetisk undersökning bör utvidgas. En man som med hjälp av en äldre teknik har blivit utesluten som far till ett visst barn kommer även med en förnyad undersökning med DNA-analys att uteslutas som far. Resultatet av en ny undersökning medför därmed i praktiken främst en möjlighet att häva ett tidigare fastställt faderskap. Mot den bakgrunden anser utredningen att de avvägningar som lagstiftaren tidigare har gjort, att den vetenskapliga utvecklingen beträffande undersökningar i sig inte bör utgöra ett tillräckligt skäl för ett förordnande om ny undersökning, fortfarande gör sig gällande.

Den nya lagen innehåller också bestämmelser bl.a. om behörig domstol, hur beslut överklagas och om handläggningen vid domstol. Det finns regler om att domstol kan förelägga vite eller besluta om biträde av Polismyndigheten för att säkerställa att det finns effektiva medel för att utreda faderskap.

Kostnaden för provtagning och rättsgenetisk undersökning enligt den nya lagen och när socialnämnd initierar en sådan undersökning enligt 2 kap. 6 § FB ska betalas av allmänna medel.

Rättsmedicinalverket ska vara den enda aktör som ska utföra rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av det allmänna. Skälet är främst svårigheter i fråga om behovet av uppföljning och tillsyn för att tillgodose kravet på rättssäkerhet, om fler aktörer än Rättsmedicinalverket kan anlitas av socialnämnd och domstol. Verksamheten ska vara anslagsfinansierad i stället för avgiftsfinansierad. Det betyder bl.a. att kostnaden för rättsgenetiska undersökningar som krävs för att uppfylla det statliga åtagandet att utreda frågor om faderskap i sin helhet kommer att bäras av staten.

Konsekvenser

Införande av en föräldraskapspresumtion

Förslaget bedöms få positiva konsekvenser för kvinnliga gifta par och kvinnor som är registrerade partner samt de gifta par där en av eller båda makarna har ändrat könstillhörighet när ett barn föds. Föräldraskapet kommer nämligen i samtliga dessa fall att presumeras i stället för att fastställas genom bekräftelse eller dom. Barn till gifta föräldrar kommer att behandlas mer lika och förslaget kan innebära positiva konsekvenser för barn.

Förslaget påverkar endast en förhållandevis liten del av det antal utredningar som socialnämnderna genomför totalt sett varje år. Utredningen bedömer därmed att förslaget för kommunernas del får begränsade konsekvenser.

Nytt sätt att bekräfta faderskap och föräldraskap

Förslaget får positiva konsekvenser för majoriteten av alla barn som föds i Sverige när modern är ogift. Det betyder att förslaget berör drygt 45 000 barn och deras föräldrar varje år. Faderskap och föräldraskap kommer att kunna bekräftas elektroniskt i dessa fall i stället för vid ett besök hos socialnämnden. Förslaget innebär även en ökad tillgänglighet och lägre kostnader för föräldrar. För barn kan förslaget innebära positiva konsekvenser. Om bekräftelse görs elektroniskt kommer fler barn än i dag att få faderskapet eller föräldraskapet registrerat i folkbokföringen i nära anslutning till barnets födelse. Det är en påtagligt kortare tid än vad som i dag gäller för exempelvis bekräftelse av föräldraskap.

De förenklingar som föreslås innebär att socialnämndernas sammanlagda kostnader för ärendehantering beräknas minska med i vart fall 90 miljoner kronor. Beräkningen kan påverkas av flera olika faktorer, exempelvis lönekostnad och hur varje enskild socialnämnd handlägger utredningar av faderskap. Beroende på hur beräkningen görs kan besparingen bedömas uppgå till så mycket som 190 miljoner kronor.

Skatteverket ska ansvara för att ta fram en funktion för elektronisk bekräftelse. Inför att lagändringarna träder i kraft ska Skatteverket ges i uppdrag att ta fram en säker process för e-tjänsten för

elektronisk bekräftelse. Kostnaden för att utveckla en teknisk lösning för att hantera elektroniska bekräftelser beräknas uppgå till 20 miljoner kronor. Den uppskattade årliga förvaltningskostnaden är cirka 6 miljoner kronor. Medlen kan tas från utgiftsområde 25 (Allmänna bidrag till kommuner), ett anslag som finansieras genom de minskade kostnader som följden blir för kommunerna när den nuvarande hanteringen hos socialnämnderna för motsvarande ärenden uteblir.

Nya regler om rättsgenetisk undersökning

En rättsgenetisk undersökning blir aktuell för ungefär två procent av alla nyfödda barn. Det innebär att ungefär 2 300 barn och deras föräldrar årligen berörs av förslaget. Förslaget kan innebära positiva konsekvenser för barn.

Förslaget att Rättsmedicinalverket ska vara den aktör som ska utföra rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av det allmänna och att verksamheten ska vara anslagsfinansierad innebär att de undersökningar som socialnämnd tar initiativ till inte kommer att belasta den kommunala budgeten. Förslaget bedöms minska de kommunala kostnaderna nationellt sett med omkring 10 miljoner kronor. Samtidigt föreslås att den rättsgenetiska verksamheten vid Rättsmedicinalverket finansieras genom anslag och att medel tas från utgiftsområde 25 (Allmänna bidrag till kommuner). Bedömningen görs därför att förslaget om anslagsfinansiering sammantaget inte innebär någon ekonomisk konsekvens för det allmänna.

Ikraftträdande

De nya reglerna föreslås träda i kraft den 1 januari 2021.

Summary

Remit

The Paternity and Parenthood Inquiry has had the remit of reviewing parts of the rules of the Children and Parents Code on establishing paternity and parenthood. Our remit has had a clear focus on three areas. Our remit has included:

- considering whether the parenthood of a spouse or registered partner should be presumed in cases of assisted fertilisation in the same way as how paternity is currently assumed for a married man;
- presenting proposals for how the rules for acknowledgement of paternity and parenthood for unmarried persons can be modernised and simplified, taking account of the importance of an establishment of paternity being correct and the possibilities of simplifying the procedure offered by digitalisation;
- carrying out a review of the regulations on forensic genetic examinations in the investigation of paternity.

Parenthood is presumed in the same way as paternity when the mother is married

Presumption of parenthood

The Inquiry proposes that parenthood under Chapter 1, Section 9 of the Children and Parents Code should be presumed for the woman who is married to or the registered partner of the child's mother in the same way as paternity is presumed for a married man.

A presumption of parenthood raises the question of equal treatment in the situation where the child has been conceived through assisted fertilisation with donated sperm. The starting point for the positions taken by the Inquiry is that the regulation of parenthood must be equal and must not distinguish between people on account of sexual orientation or sex unless there are particularly strong reasons to do so.

The presumption of paternity builds on the idea that in the vast majority of cases it specifies the genetic father as the child's legal father. So the situation for the presumption of paternity differs to some extent from what would apply to a presumption of parenthood. Regarding the first presumption, it is in most cases the sexual intercourse – and genetic relationship – that determines who is considered to be a parent. When it comes to the second presumption, it is the assisted fertilisation – and the consent given by the mother's spouse or registered partner to the treatment – that determines who is considered to be a parent. Assisted fertilisation for a married female couple always involves donated sperm. As regards a different-sex married couple who undergo assisted fertilisation, this happens in exceptional cases. However, the presumption of paternity also applies to that situation. The rules for satisfying a child's right to find out about its origins are also the same for a child of a same sex couple as for a child of a different-sex couple. The Inquiry therefore considers that the fact donated sperm are always used when a same-sex couple have a child is not a strong reason against a presumption of parenthood since that can also be the case regarding a married different-sex couple and then paternity is always presumed for the man in the marriage.

There is a risk that a parenthood presumed in the future may be set aside if the requirements for parenthood after assisted fertilisation have not been met. The rules recently adopted by the Riksdag (Swedish Parliament) on parenthood after assisted fertilisation abroad (Govt Bill 2017/18:155, Committee Report 2017/18:SoU20, Riksdag Comm. 2017/18:368) mean that this risk will also exist when paternity is presumed. One result of the new rules is that the grounds for setting aside paternity or parenthood will be the same for different-sex couples and same-sex couples. In view of this, the risk that a parenthood may be set aside

in the future cannot be considered a strong reason against a presumption of parenthood.

To sum up, the Inquiry considers that there are no strong reasons for treating parenthood for married couples differently when a child has been conceived through assisted fertilisation. A presumption of parenthood should therefore be introduced. This means that it is the marriage that has legal effect for parenthood on the birth of the child.

The presumption of parenthood should be framed in the same way as the presumption of paternity. It should be possible to set aside a parenthood on the same grounds as apply to setting aside a paternity if the child has been conceived through assisted fertilisation with donated sperm. In such cases a court should declare in an action brought by the child or the woman in the marriage that the woman is not a parent of the child. In addition, a number of consequential amendments are proposed on account of the introduction of a presumption of parenthood.

Presumption of paternity and maternity when a parent has changed their gender¹

The Inquiry proposes that a legal parenthood should also be assumed when a person who has given birth to a child is married and one or both of the spouses have changed their gender.

In the view of the Inquiry, the presumption of parenthood makes it clear that marriage is also of free-standing importance for legal parenthood in cases of assisted fertilisation. This means that it is not the genetic link between the child and the parent who did not give birth to the child that is the idea underlying this presumption rule. The fundamental requirement for legal parenthood in cases of assisted fertilisation is consent to the treatment through which the child has been conceived.

In the view of the Inquiry, a presumption should therefore also apply when the person who has given birth to a child is married and one or both of the spouses have changed gender. This arrangement

¹ The Riksdag decided in June 2018 to introduce special regulations on paternity and maternity for situations in which persons have children after one or both of them have changed their gender (Govt Bill 2017/18:155, Committee Report 2017/18:SoU20, Riksdag Comm. 2017/18:368). The regulations enter into force on 1 January 2019.

means that a presumption applies in the same way for different-sex couples and, through the Inquiry's proposal, for same-sex couples who are married. In some cases the child may have been conceived through sexual intercourse and in other cases the child may have been conceived through assisted fertilisation.

The presumption of paternity and maternity when one or both parents have changed gender should be framed in the same way as the presumption of paternity. It should be possible to set aside paternity or maternity on the same grounds as apply to the setting aside of paternity. In such cases a court should declare in an action brought by the child or the man or the woman in the marriage that the man or woman is not a father or mother of the child. In addition, a consequential amendment is proposed on account of the introduction of a presumption of maternity.

New way of confirming paternity and parenthood

Change of formal requirements for acknowledgement

An acknowledgement of paternity is made in writing. The Inquiry proposes removing the witnessing requirement for acknowledgements that relate to children who have not attained 18 years. To ensure that an identity check can be performed, the acknowledgements in these cases should instead always be made at a personal visit to the municipal social welfare committee, as also happens in most cases today. The acknowledgement should, in the same way as today, be accepted in writing by the social welfare committee and the mother.

The witnessing requirement should be retained for acknowledgements of paternity regarding children who are legally competent. As is the case today, the acknowledgement should be accepted in writing by the child itself.

The Inquiry considers that it is appropriate to continue to regulate the formal requirements for the establishment of paternity by acknowledgement in Chapter 1, Section 4 of the Children and Parents Code. As is the case today, the same formal requirements will also apply, through references to that provision, to acknowledgement of parenthood under Chapter 1, Section 9 of the

Children and Parents Code and for acknowledgement of maternity and paternity when one or both parents have changed gender.

Electronic acknowledgement should be possible

The Inquiry presents a proposal that makes it possible to confirm paternity or parenthood electronically within 14 days of the birth of the child.

The same formal requirements as under the main rule in Chapter 1, Section 4 of the Children and Parents Code should apply, with the difference that an electronic acknowledgement will not have to be accepted by the social welfare committee. The possibility of acknowledging electronically should apply if the child, the mother and the person acknowledging paternity or parenthood are registered as being resident in Sweden. A further requirement should be that the mother and the person making the acknowledgement are legally competent. An electronic acknowledgement should be made in a system provided and administered by the Swedish Tax Agency.

The Inquiry makes the assessment that the formal requirements that are necessary to ensure the character of the acknowledgement as an act with legal consequences can be met through an electronic acknowledgement. The requirement of the mother's approval means that an electronic acknowledgement can ensure that paternity and parenthood are established correctly. The approval means that the mother and the person acknowledging paternity or parenthood are able to provide concordant information when they are convinced that the child is their common child. As a result, the Inquiry make the assessment that an electronic acknowledgement in cases of this kind means that the person acknowledging paternity or parenthood can also be assumed to be the father or parent. Therefore an approval by the social welfare committee should not be required in cases of electronic acknowledgement.

Since paternity or parenthood can only be established if the child is born alive, the Inquiry considers that it is not appropriate to have a system in which an electronic acknowledgement can be made before the birth of the child.

Parents should be able to register joint custody of the child in conjunction with an electronic acknowledgement of paternity or parenthood.

Responsibilities of the social welfare committee

The social welfare committee should continue to have a responsibility for establishing a legal parent of the child. If paternity or parenthood has not been established within 14 days from the birth of the child, the social welfare committee's obligation to investigate paternity comes into effect. The committee may take up the investigation at an earlier point. The Swedish Tax Agency should notify the social welfare committee in cases where a father or parent has not been established on the fifteenth day.

In the view of the Inquiry it is not appropriate for the social welfare committee's obligation to conduct an inquiry to come into effect while parents are able to acknowledge paternity or parenthood electronically. The social welfare committee's obligation to investigate paternity should therefore be deferred. The Inquiry's proposal is that the social welfare committee's obligation to investigate who is the parent and to ensure that paternity or parenthood is established should be altered to state that the obligation to conduct an investigation comes into effect at the later point in time. As before, the obligation to conduct an investigation should only apply if the child is in someone's custody and has its habitual residence in Sweden. An amendment to this effect is proposed to Chapter 2, Section 1 of the Children and Parents Code.

So, the obligation to conduct an investigation is unchanged compared with the present position. The proposal for electronic acknowledgement means that many parents will not need the support of the social welfare committee and will use the new option for acknowledgement instead.

New regulations on forensic genetic examinations in the investigation of paternity

The Inquiry proposes a new act on forensic genetic examinations to replace the Act concerning blood tests etc. in the investigation of paternity (1958:642). A forensic genetic examination means an examination that is conducted on a person's genes on behalf of the public authorities in order to investigate the question of paternity. This examination is now conducted by DNA analysis.

The new act should apply to the investigation of paternity by courts and social welfare committees. The act is technology neutral and does not require the examination to be conducted using a certain method, for example DNA analysis of oral swabs or blood analysis.

The act contains provisions on forensic genetic examinations for the establishment of paternity and setting aside of paternity. An order for a forensic genetic examination can refer to the child, the mother and the man who is a possible father of the child.

The Inquiry has concluded that in cases concerning the establishment of paternity it should be possible, under certain circumstances, to order a forensic genetic examination of tissue from a deceased man for investigation of paternity. The Inquiry considers that there are strong reasons to enable such an examination to be conducted regarding the establishment of paternity. It should only be possible to make an order if it can be assumed that the man did have sexual intercourse with the mother during the period when the child could have been conceived. An additional requirement for an order should be that the court makes the assessment that the reasons for the order outweigh the intrusion or other detriment that it entails for the deceased man or some other opposing interest.

After paternity has been established through an acknowledgment or a judgment, a court should be able, in the same way as at present, to order a forensic genetic examination provided that some new fact has emerged that gives reason to assume that some man other than the man who has been established to be the father did have sexual intercourse with the mother during the period when the child may have been conceived. The Inquiry does not consider that the possibility of ordering a new forensic genetic examination should be expanded. A man who has been ruled out as the father of a particular child using older technology will also be ruled out as the

father in a new examination using DNA analysis. This means that the result of a new examination will, in practice, mainly be a possibility of setting aside paternity established previously. The Inquiry considers, against this background, that the balance between opposing interests previously decided by the legislator, to the effect that scientific progress regarding examinations should not, in itself, be a sufficient reason for ordering a new examination still holds.

The new act also contains provisions about the competent court, how to appeal orders and court proceedings. It contains regulations that a court can impose a conditional financial penalty and order the assistance of the Swedish Police Authority as to ensure that there are effective means of investigating paternity.

The costs of testing and a forensic genetic examination under the new act and when the social welfare committee initiates such an examination under Chapter 2, Section 6 of the Children and Parents Code should be paid from public funds.

The National Board of Forensic Medicine should be the only actor to carry out forensic genetic examinations on behalf of the public institutions. The main reason is difficulties regarding the need for follow-up and supervision to satisfy the requirement of legal certainty if more actors than the National Board of Forensic Medicine can be engaged by social welfare committees and courts. This service should be financed by appropriations instead of by charges. One consequence is that the full cost of the forensic genetic examinations required to fulfil the state undertaking to investigate questions of paternity will be met by the State.

Impacts

Introduction of presumption of parenthood

The proposal is judged to have a positive impact for female married couples, women who are registered partners and married couples where one or both of the spouses have changed gender when a child is born. This is because parenthood will be presumed in all these cases instead of being established by an acknowledgement or judgment. Children of married parents will be treated more equally and the proposal can have positive impacts for children.

The proposal only affects a relatively small proportion of the total number of investigations carried out by social welfare committees each year. The Inquiry therefore makes the assessment that the proposal will have limited impacts for the municipalities.

New way of confirming paternity and parenthood

The proposal will have positive impacts for the majority of all children born in Sweden to an unmarried mother. This means that the proposal affects more than 45 000 children and their parents every year. It will be possible to acknowledge paternity and parenthood electronically in these cases instead of at a visit to the social welfare committee. The proposal also means greater accessibility and lower costs for parents. For children it can have practical impacts. If acknowledgements are made electronically, paternity or parenthood of more children than at present will be registered in the population register shortly after their birth. This is a clearly shorter time than at present for acknowledgements of parenthood, for example.

The simplifications proposed mean that the aggregate costs of social welfare committees for handling these cases are estimated to decrease by, at any rate, SEK 90 million. This estimate can be affected by several factors, for instance pay costs and how individual social welfare committees process investigations of paternity. Depending on how the estimate is made, the saving can be put at as much as SEK 190 million.

The Swedish Tax Agency should be responsible for producing a function for electronic acknowledgement. Ahead of the entry into force of the legislative amendments the Swedish Tax Agency should be commissioned to produce a secure e-service for electronic acknowledgement. The cost of developing a technical solution to handle electronic acknowledgements is estimated at SEK 20 million. The estimated annual administrative cost is around SEK 6 million. These funds can be taken from expenditure area 25 (General grants to local government), an appropriation that is financed by the resulting reduction in costs for the municipalities when the work currently done by the social welfare committees in corresponding cases comes to an end.

New regulations for forensic genetic examinations

A forensic genetic examination is carried out for around 2 per cent of all new-born children. This means that around 2 300 children and their parents are affected by this proposal each year. The proposal can have positive impacts for children

The proposal that the National Board of Forensic Medicine should be the actor to perform forensic genetic examinations on behalf of the public authorities and that this service should be financed by an appropriation means that the examinations initiated by social welfare committees will not be a charge on municipal budgets. This proposal is expected to reduce municipal costs nationally by around SEK 10 million. At the same time, the Inquiry proposes financing the forensic genetic service at the National Board of Forensic Medicine from appropriations and taking the funds from expenditure area 25 (General grants to local government). The assessment made is therefore that, in aggregate, this proposal for financed from an appropriation will not have any financial impact for the public authorities.

Entry into force

The new regulations are proposed to enter into force on 1 January 2021.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken¹

dels att rubriken närmast före 3 kap. 14 § ska utgå,

dels att nuvarande 3 kap. 14 § ska betecknas 3 kap. 19 §,

dels att 1 kap. 3, 4, 9, 10, 13 och 14 §§, 2 kap. 1, 6, 8 a och 9 §§ och 3 kap. 3, 4 och den nya 19 §§ ska ha följande lydelse,

dels att rubriken till 3 kap. ska lyda ”Vissa bestämmelser om rättegången i mål om faderskap och föräldraskap”,

dels att det ska införas fjorton nya paragrafer, 1 kap. 4 a, 4 b, 9 a och 11 a–11 e §§ och 3 kap. 2 a och 14–18 §§ och närmast före 3 kap. 14 och 19 §§ nya rubriker av följande lydelse.

Lydelse enligt SFS 2018:1279²

Föreslagen lydelse

1 kap.

3 §

Om det inte är fråga om fall som avses i 1 § eller om rätten har meddelat förklaring enligt 2 § första stycket, fastställs faderskapet genom bekräftelse eller dom. I fall som avses i 9 § fastställs i stället föräldraskapet för en kvinna.

Om det inte är fråga om fall som avses i 1 § *eller 9 § första stycket* eller om rätten har meddelat förklaring enligt 2 § första stycket *eller 9 a §*, fastställs faderskapet genom bekräftelse eller dom. I fall som avses i 9 § *andra och tredje styckena* fastställs i stället föräldraskapet för en kvinna.

¹ Balken omtryckt 1995:974.

² Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368, reglerna träder i kraft den 1 januari 2019.

Faderskap eller föräldraskap fastställs dock inte om

1. modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller om modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn,

2. modern vid behandlingen var en ensamstående kvinna enligt 1 kap. 5 § lagen om genetisk integritet m.m., och

3. det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.

Andra stycket hindrar inte att spermiedonatorn bekräftar faderskapet.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §³

En bekräftelse av faderskap görs skriftligen *och ska bevittnas av två personer*. Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av socialnämnden och av modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. *Är barnet myndigt ska bekräftelsen i stället godkännas av barnet självt.* Socialnämnden får lämna sitt godkännande endast om det kan antas att mannen är far till barnet.

En bekräftelse av faderskap *för ett barn som inte har fyllt 18 år görs skriftligen vid personlig inställelse hos socialnämnden.* Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av socialnämnden och av modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. Socialnämnden får lämna sitt godkännande endast om det kan antas att mannen är far till barnet.

Bekräftelsen får göras även före barnets födelse.

Om det senare visar sig att den som har lämnat bekräftelsen inte är far till barnet, ska rätten förklara att bekräftelsen saknar verkan mot honom.

En bekräftelse av faderskap för ett myndigt barn görs skriftligen och ska bevittnas av två personer. Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av barnet självt.

Det finns särskilda bestämmelser om elektronisk bekräftelse av faderskap i 4 a §.

³ Senaste lydelse 2014:377.

4 a §

En bekräftelse av faderskap får göras elektroniskt, om

1. barnet är folkbokfört i Sverige, och

2. modern och mannen är myndiga och folkbokförda i Sverige.

En bekräftelse ska göras inom 14 dagar från barnets födelse. Bekräftelsen ska godkännas elektroniskt av modern.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om en elektronisk bekräftelse.

4 b §

Om det senare visar sig att den som har lämnat bekräftelsen inte är far till barnet, ska rätten förklara att bekräftelsen saknar verkan mot honom.

Lydelse enligt SFS 2018:1279⁴

Föreslagen lydelse

9 §

Om modern vid ett barns födelse är gift med en kvinna eller registrerad partner, ska hennes make eller registrerade partner anses som barnets förälder. Det samma gäller, om moderns make eller registrerade partner är avliden och barnet föds inom sådan tid efter kvinnans död att barnet kan ha tillkommit dessförinnan.

⁴ Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368, reglerna träder i kraft den 1 januari 2019.

Om modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. *med samtycke av en kvinna som var moderns make, registrerade partner eller sambo* och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen, ska den som har lämnat samtycket anses som barnets förälder.

Första stycket gäller även om inseminationen eller befruktningen utanför kroppen har utförts vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn.

Ett föräldraskap enligt *denna* paragraf fastställs genom bekräftelse eller dom. Det som sägs i 4 § om bekräftelse av faderskap tillämpas också i fråga om bekräftelse av ett sådant föräldraskap.

Om modern *med samtycke av en kvinna som är hennes sambo* har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen, ska den som har lämnat samtycket anses som barnets förälder.

Andra stycket gäller även om inseminationen eller befruktningen utanför kroppen har utförts vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn.

Ett föräldraskap enligt *andra eller tredje* stycket fastställs genom bekräftelse eller dom. Det som sägs i 4–4 b §§ om bekräftelse av faderskap tillämpas också i fråga om bekräftelse av ett sådant föräldraskap.

9 a §

Rätten ska förklara att kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet inte är förälder till barnet, om modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen och

1. kvinnan inte har samtyckt till behandlingen,

2. behandlingen inte har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller behandlingen inte har utförts vid en behörig inrättning i utlandet eller barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn, eller

3. det med hänsyn till samtliga omständigheter inte är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.

Om kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet godkänner en mans eller annan kvinnas bekräftelse av faderskapet eller föräldrskapet och har i fråga om bekräftelsen bestämmelserna i 4 § iakttagit, ska därigenom anses fastställt att kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet inte är barnets förälder. Bekräftelsen ska dock i detta fall alltid vara skriftligen godkänd av modern.

10 §

Om en man föder ett barn gäller 11–14 §§. Föder en kvinna ett barn gäller 13 och 14 §§ för en person som uppfyller villkoren enligt 5 eller 8 §, om den personen har ändrat könstillhörighet.

Om en man föder ett barn gäller 11–14 §§. Föder en kvinna ett barn gäller 11 a–11 e §§ för hennes make, om maken har ändrat könstillhörighet, och 13 och 14 §§ för en annan person som uppfyller villkoren enligt 5 eller 8 §, om den personen har ändrat könstillhörighet.

11 a §

Om den som har fött barnet är gift med en man vid barnets födelse, ska mannen anses som far till barnet. Detsamma gäller, om maken har avlidit och barnet föds inom sådan tid efter mannens död att barnet kan ha tillkommit dessförinnan.

Om den som har fött barnet är gift med en kvinna vid barnets födelse, ska kvinnan anses som mor till barnet. Detsamma gäller om maken är avliden och barnet föds inom sådan tid efter kvinnans död att barnet kan ha tillkommit dessförinnan. För kvinnan gäller dock det som i andra kapitel i denna balk och i andra författningar sägs om far och faderskap.

11 b §

Rätten ska förklara att den man eller kvinna i äktenskapet som inte har fött barnet inte är far eller mor till barnet, om

1. det är utrett att den som har fött barnet har haft samlag med annan än maken under tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget,

2. det på grund av barnets arvsanlag eller annan särskild omständighet kan hållas för visst att mannen eller kvinnan inte är far eller mor till barnet, eller

3. barnet har tillkommit före äktenskapet eller under det att makarna levde åtskilda och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under tid då barnet kan ha tillkommit.

11 c §

Rätten ska förklara att kvinnan eller mannen i äktenskapet inte är mor eller far till barnet, om den som har fött barnet har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen och

1. kvinnan eller mannen inte har samtyckt till behandlingen,

2. behandlingen inte har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller behandlingen inte har utförts vid en behörig inrättning i utlandet eller barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn, eller

3. det med hänsyn till samtliga omständigheter inte är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.

11 d §

Om mannen eller kvinnan i äktenskapet skriftligen godkänner annan mans eller kvinnas bekräftelse av faderskapet, moderskapet eller föräldrskapet och har i fråga om bekräftelsen bestämmelserna i 4 § iakttagit, ska därigenom anses fastställt att mannen eller kvinnan i äktenskapet inte är far eller mor

till barnet. Bekräftelsen ska dock i detta fall alltid vara skriftligen godkänd av den som har fött barnet.

11 e §

Om rätten har meddelat förklaring enligt 11 b eller 11 c §, ska faderskapet eller moderskapet fastställas enligt 13 eller 14 §.

13 §

En man som uppfyller villkoren enligt 5 eller 8 § ska anses som far till barnet.

Ett faderskap enligt första stycket fastställs genom bekräftelse eller dom. Det som sägs i 4 § om bekräftelse av faderskap tillämpas även i detta fall.

Vid tillämpningen av 4, 5 och 8 §§ ska det som sägs om en mor gälla för en man enligt 11 §.

Ett faderskap enligt första stycket fastställs genom bekräftelse eller dom. Det som sägs i 4–4 b §§ om bekräftelse av faderskap tillämpas även i detta fall.

Vid tillämpningen av 4, 4 a, 5 och 8 §§ ska det som sägs om en mor gälla för en man enligt 11 §.

14 §

En kvinna som uppfyller villkoren enligt 5 eller 8 § ska anses som mor till barnet. För kvinnan gäller dock det som i andra kapitel i denna balk och i andra författningar sägs om far och faderskap.

Ett moderskap enligt första stycket fastställs genom bekräftelse eller dom. Det som sägs i 4 § om bekräftelse av faderskap tillämpas också i fråga om bekräftelse av ett sådant moderskap.

Vid tillämpningen av 4, 5 och 8 §§ ska det som sägs om en mor gälla för en man enligt 11 §.

Ett moderskap enligt första stycket fastställs genom bekräftelse eller dom. Det som sägs i 4 och 4 a §§ om bekräftelse av faderskap tillämpas också i fråga om bekräftelse av ett sådant moderskap.

Vid tillämpningen av 4, 4 a, 5 och 8 §§ ska det som sägs om en mor gälla för en man enligt 11 §.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

1 §

Skall inte enligt 1 kap. 1 § *en viss man anses som far till ett barn som står under någons vårdnad*, är socialnämnden skyldig att försöka utreda vem som är far till barnet och se till att faderskapet fastställs, om barnet har hemvist i Sverige.

Om en viss man inte ska anses som far enligt 1 kap. 1 § eller en viss kvinna inte ska anses som förälder enligt 1 kap. 9 § första stycket till ett barn, är socialnämnden skyldig att försöka utreda vem som är far till barnet och se till att faderskapet fastställs, om

1. *barnet är 14 dagar gammalt,*
2. *barnet står under någons vårdnad och*
3. *barnet har hemvist i Sverige.*

6 §

Socialnämnden bör verka för att *blodundersökning* äger rum beträffande *modern*, *barnet* och den som kan vara *fader* till barnet, om denne begär det eller *anledning* finns till *antagande* att modern haft samlag med mer än en man under tid då barnet kan *vara avlat*.

Socialnämnden bör verka för att *en rättsgenetisk undersökning* äger rum beträffande *barnet*, *modern* och den som kan vara *far* till barnet, om denne begär det eller *det* finns *anledning* att *anta* att modern haft samlag med mer än en man under tid då barnet kan *ha tillkommit*.

8 a §⁵

Om det kan antas att en kvinna *skall* anses som förälder enligt 1 kap. 9 § till ett barn som står under någons vårdnad och som har hemvist i Sverige, är socialnämnden skyldig att försöka utreda om sådant föräldraskap föreligger och, om så är fallet, se till att

Om det kan antas att en kvinna *ska* anses som förälder enligt 1 kap. 9 § *andra eller tredje stycket* till ett barn som står under någons vårdnad och som har hemvist i Sverige, är socialnämnden skyldig att försöka utreda om sådant föräldraskap föreligger

⁵ Senaste lydelse 2005:434.

detta fastställs i stället för faderskapet.

och, om så är fallet, se till att detta fastställs i stället för faderskapet.

Det som sägs i 2–5, 7 och 8 §§ om utredning av faderskap tillämpas också i fråga om föräldraskapet för en kvinna.

9 §⁶

Om en viss man enligt 1 kap. 1 § ska anses som far till ett barn som står under någons vårdnad och som har hemvist i Sverige, ska socialnämnden, om vårdnadshavaren eller någon av vårdnadshavarna eller mannen begär det och det är lämpligt, utreda om *någon annan* man kan vara far till barnet eller om en kvinna ska anses som barnets förälder enligt 1 kap. 9 §.

Om en viss man enligt 1 kap. 1 § ska anses som far till ett barn *eller om en viss kvinna enligt 1 kap. 9 § första stycket ska anses som förälder till ett barn* som står under någons vårdnad och som har hemvist i Sverige, ska socialnämnden, om vårdnadshavaren eller någon av vårdnadshavarna eller mannen *eller kvinnan* begär det och det är lämpligt, utreda om *en* man kan vara far till barnet eller om en kvinna ska anses som barnets förälder enligt 1 kap. 9 § *andra eller tredje stycket*.

I fråga om utredningen tillämpas 2–6 och 8 §§. Vid utredning av en kvinnas föräldraskap tillämpas dock inte 6 §. Utredningen får läggas ner om det finns skäl som anges i 7 § första stycket 1 eller 4 eller om det annars är lämpligt. Utredningen ska läggas ner om faderskap eller föräldraskap inte ska fastställas enligt 1 kap. 3 §.

Socialnämndens beslut att inte påbörja en utredning enligt denna paragraf eller att lägga ner en påbörjad utredning får överklagas till länsstyrelsen. Länsstyrelsens beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

⁶ Senaste lydelse 2016:17.

3 kap.

2 a §

Om ett barn vill vinna förklaring enligt 1 kap. 4 b § att en bekräftelse saknar verkan mot den man som har lämnat den, ska barnet väcka talan om detta mot mannen eller, om han är död, hans arvingar.

Om den man som har lämnat en bekräftelse vill vinna förklaring enligt 1 kap. 4 b § att bekräftelsen saknar verkan mot honom, ska han väcka talan om detta mot barnet.

3 §

Talan som avses i 1 eller 2 § får väckas vid rätten i den ort där barnet har sitt hemvist eller, om det har avlidit, vid den rätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. Finns det inte någon annan behörig domstol, skall målet tas upp av Stockholms tingsrätt.

Detsamma gäller talan enligt 1 kap. 4 § tredje stycket om att en faderskapsbekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den.

En talan som avses i 1, 2 eller 2 a § får väckas vid rätten i den ort där barnet har sin hemvist eller, om det har avlidit, vid den rätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, ska målet tas upp av Stockholms tingsrätt.

4 §

Är part i mål som avses i 1 eller 2 § underårig, får förmyndaren eller god man, om sådan enligt 11 kap. skall förordnas, föra talan för honom.

Modern skall höras i målet, om det kan ske.

Om part i mål som avses i 1, 2 eller 2 a § är underårig, får förmyndaren eller god man, om sådan enligt 11 kap. ska förordnas, föra talan för parten.

Modern ska höras i målet, om det kan ske.

Mål om hävande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 §

14 §

Om en kvinna som enligt 1 kap. 9 § första stycket ska anses som barnets förälder vill vinna förklaring enligt 1 kap. 9 a § att hon inte är barnets förälder, ska hon väcka talan om det mot barnet eller, om barnet har avlidit dess arvingar.

Om kvinnan är död och hon inte varaktigt har sammanbott med barnet och inte heller efter barnets födelse bekräftat att barnet är hennes, har den avlidnas make eller registrerade partner och var och en som jämte eller näst efter barnet är berättigad till arv efter kvinnan rätt att väcka talan om att kvinnan inte är förälder till barnet. Efterlämnar den avlidna förutom make eller registrerad partner sådana arvingar som avses i 3 kap. 2 § ärvdabalken, har var och en av dem rätt att väcka talan under här angivna förutsättningar.

Rätt att väcka talan föreligger inte, om vid kvinnans död mer än ett år har förflutit från det att talan, som grundats på att kvinnan är förälder till barnet, väckts mot henne och hon fått del därav eller om mer än ett år har förflutit sedan anspråk på samma grund framställts mot kvinnans dödsbo.

15 §

Om ett barn vill vinna förklaring enligt 1 kap. 9 a § att en viss kvinna inte är barnets förälder, ska barnet väcka talan om detta mot kvinnan eller, om hon är död, hennes arvingar. Efterlämnar kvinnan förutom make eller registrerad partner sådana arvingar som avses i 3 kap. 2 § ärvodbalken, ska talan, såvitt angår dessa, riktas mot den eller dem som har den bästa arvsrätten efter kvinnan när talan väcks.

16 §

Om ett barn vill vinna förklaring enligt 1 kap. 4 b § att en bekräftelse saknar verkan mot den kvinna som har lämnat den, ska barnet väcka talan om detta mot kvinnan, eller om hon är död, hennes arvingar.

Om den kvinna som har lämnat en bekräftelse vill vinna förklaring enligt 1 kap. 4 b § att bekräftelsen saknar verkan mot henne, ska hon väcka talan om detta mot barnet.

17 §

En talan som avses i 14, 15 eller 16 § får väckas vid rätten i den ort där barnet har sin hemvist eller, om barnet har avlidit, vid den rätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, ska målet tas upp av Stockholms tingsrätt.

18 §

Om part i mål som avses i 14, 15 eller 16 § är underårig, får förmyndaren eller god man, om sådan enligt 11 kap. ska förordnas, föra talan för parten.

Modern ska höras i målet, om det kan ske.

*Mål om fastställande av
föräldraskap enligt 1 kap. 9 §*

19 §⁷

Talan om att en bekräftelse av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § saknar verkan mot den som har lämnat bekräftelsen får väckas vid rätten i den ort där barnet har sitt hemvist eller, om barnet har avlidit, vid den rätt som skall ta upp en tvist om arv efter barnet. Finns det inte någon annan behörig domstol, skall målet tas upp av Stockholms tingsrätt.

En talan om fastställande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § andra eller tredje stycket väcks av barnet. I fall som avses i 2 kap. 8 a § förs barnets talan av socialnämnden. Om modern har vårdnaden om barnet, får hon alltid föra barnets talan, även om hon inte har uppnått myndig ålder. Talan får vidare alltid föras av en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. Det som sägs i 6–13 §§ om fastställande av faderskap tillämpas också i fråga om fastställande av föräldraskap.

Talan om fastställande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § väcks av barnet. I fall som avses i 2 kap. 8 a § förs barnets talan av socialnämnden. Har modern vårdnaden om barnet, får hon alltid föra barnets talan, även om hon inte har uppnått myndig ålder. Talan får vidare alltid föras av en särskilt förordnad vårdnadshavare för

⁷ Senaste lydelse av tidigare 14 § 2005:434.

barnet. Det som sägs i 6–13 §§ om fastställande av faderskap tillämpas också i fråga om fastställande av föräldraskap.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2021.

1.2 Förslag till lag om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Häri genom föreskrivs följande.

Lagens innehåll

1 § I denna lag finns bestämmelser om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

Fastställande av faderskap

2 § I mål om fastställande av faderskap får rätten på begäran av någon av parterna eller när det annars behövs förordna om rättsgenetisk undersökning.

Förordnandet får avse barnet, modern och den man mot vilken talan förs. Om det finns anledning att anta att någon annan man har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit, får förordnandet avse också denne.

Om den man som yrkandet om fastställande av faderskap avser är avlidne, får rätten förordna om rättsgenetisk undersökning på humanbiologisk vävnad från den avlidne. Ett förordnande får endast meddelas om det finns anledning att anta att mannen har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit och om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den avlidne eller något annat motstående intresse.

Hävande av faderskap

3 § I mål om förklaring att en viss man inte är far får rätten på begäran av någon av parterna eller när det annars behövs förordna om rättsgenetisk undersökning.

Förordnandet får avse barnet, modern och mannen i äktenskapet. Om det finns anledning att anta att någon annan man har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit, får förordnandet avse också denne.

Efter att ett faderskap fastställts genom bekräftelse eller dom

4 § Efter att ett faderskap fastställts genom bekräftelse eller genom dom som har fått laga kraft, får rätten förordna om en rättsgenetisk undersökning, om det först efter bekräftelsen eller domen har framkommit omständigheter som ger anledning att anta att någon annan man än den som har fastställts vara far har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit.

Ett förordnande får avse barnet, modern, den man som har fastställts vara far och den andre mannen.

5 § Om ett faderskap har fastställts genom bekräftelse, får ett förordnande om rättsgenetisk undersökning meddelas i ett mål om att bekräftelsen saknar verkan mot den som har lämnat den. Ett sådant förordnande får begäras av någon av parterna i målet.

Om en talan om att en bekräftelse saknar verkan inte har väckts, prövas frågan om förordnande av en rättsgenetisk undersökning enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Ett sådant förordnande får begäras av den som kan vara part i ett mål om att bekräftelsen saknar verkan.

Om faderskapet har fastställts genom dom som har fått laga kraft, prövas frågan om förordnande av en rättsgenetisk undersökning enligt lagen om domstolsärenden. Ett sådant förordnande får begäras av någon av parterna i det tidigare målet.

6 § Ett ärende om förordnande om rättsgenetisk undersökning enligt 5 § andra eller tredje stycket tas upp av rätten i den ort där barnet har sin hemvist. Om barnet har avlidit, tas ärendet upp av den rätt som har att ta upp en tvist om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, tas ärendet upp av Stockholms tingsrätt.

7 § Ett beslut i ett ärende om förordnande om rättsgenetisk undersökning enligt 5 § andra eller tredje stycket får överklagas särskilt.

8 § Ett ärende om förordnande om rättsgenetisk undersökning enligt 5 § andra eller tredje stycket får avskrivas när utlåtandet över undersökningen har lämnats eller frågan om undersökning har förfallit.

Allmänt om handläggningen

9 § Innan rätten förordnar om rättsgenetisk undersökning ska den som förordnandet skulle avse ges tillfälle att yttra sig.

Vite

10 § Rätten får vid vite förelägga den som förordnandet om rättsgenetisk undersökning avser att med intyg från behörig inrättning visa att ett sådant prov som behövs för rättsgenetisk undersökning har tagits på honom eller henne. I fråga om barn som inte har fyllt 18 år ska i stället barnets vårdnadshavare föreläggas.

Biträde av Polismyndigheten

11 § Om ett föreläggande vid vite enligt 10 § inte följs, får rätten i stället för att förelägga nytt vite besluta om biträde av Polismyndigheten för att provtagning ska komma till stånd.

I fråga om barn som inte har fyllt 18 år får beslut om biträde av Polismyndigheten meddelas endast om det finns särskilda skäl. Sådant biträde får inte lämnas, om det finns risk för att barnet ska ta skada av detta.

12 § Om kostnad för biträde av Polismyndigheten har betalats av allmänna medel, ska den som har varit föremål för biträdet betala tillbaka kostnaden till staten. I fråga om barn som inte har fyllt 18 år ska betalningsskyldigheten i stället fullgöras av barnets vårdnadshavare.

Det belopp som ska återbetalas får sättas ner eller efterges, om det finns skäl för det med hänsyn till den enskildes personliga eller ekonomiska förhållanden.

Kostnaden för rättsgenetisk undersökning

13 § Kostnaden för provtagning och rättsgenetisk undersökning enligt denna lag och 2 kap. 6 § föräldrabalken ska betalas av allmänna medel.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2021.
 2. Genom lagen upphävs lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap.
 3. Den upphävda lagen gäller fortfarande vid överklagande av en domstols beslut.

1.3 Förslag till förordning om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Härigenom föreskrivs följande.

1 § En rättsgenetisk undersökning som avses i 2 kap. 6 § föräldrabalken och lagen (000:000) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap ska genomföras av Rättsmedicinalverket.

2 § En domstol som har förordnat om rättsgenetisk undersökning ska inom en vecka underrätta Rättsmedicinalverket om detta. En socialnämnd har samma skyldighet, om nämnden har initierat en sådan undersökning.

3 § Om en rättsgenetisk undersökning har genomförts efter domstols förordnande, ska utlåtandet över undersökningen skickas till domstolen. Ett utlåtande över undersökning som har utförts efter initiativ av en socialnämnd ska skickas till nämnden.

Om ett insänt prov inte kan användas för genomförande av en rättsgenetisk undersökning, ska Rättsmedicinalverket underrätta domstolen om att ett nytt prov behövs. Om provet har tagits på initiativ av en socialnämnd, ska i stället nämnden underrättas.

4 § Rättsmedicinalverket får meddela ytterligare föreskrifter om verkställigheten av lagen (000:000) om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

-
1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2021.
 2. Genom förordningen upphävs förordningen (1969:624) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap.

1.4 Förslag till förordning om elektronisk bekräftelse av faderskap eller föräldraskap

Häri genom föreskrivs följande.

1 § I denna förordning finns bestämmelser om elektronisk bekräftelse av faderskap och föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken.

2 § En bekräftelse enligt 1 kap. 4 a § föräldrabalken ska göras i ett system för elektronisk bekräftelse som tillhandahålls av Skatteverket.

3 § En elektronisk bekräftelse ska innehålla uppgifter om

1. personnummer för barnet,
2. personnummer och namn för modern,
3. personnummer och namn för den man eller kvinna som gör bekräftelsen.

4 § Skatteverket ska i samband med en elektronisk bekräftelse lämna information till användaren om innebörden av bekräftelsen och godkännandet. Information ska även lämnas avseende följderna av en felaktig bekräftelse.

5 § Föräldrarna ska ges möjlighet att i samband med en elektronisk bekräftelse anmäla gemensam vårdnad om barnet.

6 § Skatteverket får meddela ytterligare föreskrifter om den elektroniska bekräftelsen.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2021.

1.5 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet
dels att 7 § ska ha följande lydelse,
dels att det ska införas en ny paragraf, 15 b §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 §⁸

Socialnämnden ska 15 dagar efter ett barns födelse underrättas när barnet har folkbokförts och faderskapet eller föräldraskapet till barnet inte följer av 1 kap. 1 eller 9 § första stycket föräldrabalken eller inte har bekräftats enligt 1 kap. 4 eller 4 a § föräldrabalken.

Socialnämnden ska snarast underrättas när

1. ett barn har folkbokförts eller registrerats enligt 1 § andra stycket folkbokföringslagen (1991:481) och faderskapet till barnet inte följer av 1 kap. 1 § föräldrabalken eller annan lag,

2. gemensam vårdnad om barn har registrerats efter en anmälan enligt 6 kap. 4 § andra stycket 2 föräldrabalken,

3. ett barn saknar registrerad vårdnadshavare, eller

4. sekretessmarkering i fråga om ett barn har förts in i databasen.

Socialnämnden ska snarast underrättas när

1. ett barn *efter inflyttning* har folkbokförts eller registrerats enligt 1 § andra stycket folkbokföringslagen (1991:481) och faderskapet till barnet inte följer av 1 kap. 1 § föräldrabalken eller annan lag,

⁸ Senaste lydelse 2014:306.

Underrättelse enligt första stycket ska lämnas till socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört eller, om barnet inte är folkbokfört, till socialnämnden i den kommun där barnet har fötts.

Underrättelse enligt första stycket ska lämnas till socialnämnden i den kommun där barnet har fötts. Underrättelse enligt andra stycket ska lämnas till socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört eller, om barnet inte är folkbokfört, till socialnämnden i den kommun där barnet har fötts.

15 b §

För de ändamål som anges i 1 kap. 4 § 2 lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet får uppgifter som avses i 2 § förordningen (2020:000) om elektronisk bekräftelse av faderskap eller föräldraskap lämnas ut till modern och den som gör bekräftelsen. Uppgifterna får lämnas ut på medium för automatiserad behandling.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2021.

2 Utredningens uppdrag och arbete

2.1 Utredningens uppdrag

Det övergripandet uppdraget för utredningen har varit att se över delar av föräldrabalkens regler om fastställande av faderskap och föräldraskap.

Uppdraget har haft en tydlig inriktning på tre delområden. I uppdraget har ingått att

- ta ställning till om, och i så fall under vilka förutsättningar, föräldraskapet för en make eller registrerad partner vid assisterad befruktning bör presumeras på motsvarande sätt som faderskapet i dag presumeras för en gift man,
- lämna förslag på hur reglerna om bekräftelse av faderskap och föräldraskap för ogifta kan moderniseras och förenklas, med beaktande av vikten av att fastställda faderskap blir korrekta och de möjligheter som digitaliseringen kan erbjuda för att förenkla förfarandet,
- göra en översyn av reglerna om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

Arbetet har bedrivits i nära samarbete med relevanta myndigheter och andra aktörer när det har varit möjligt. Utredningen har i arbetet beaktat den grundläggande målsättningen att främja lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, kön eller könsidentitet. I förslagen har utredningen, på det sätt som anges i direktiven, beaktat konsekvensen av att steriliseringskravet och förbudet mot bibehållen fortplantningsförmåga vid ändrad könstillhörighet har avskaffats. Det

innebär att utredningen har tagit hänsyn till de regler om föräldraskap som träder i kraft den 1 januari 2019 för situationer där personer får barn efter att någon av dem eller båda har ändrat könstillhörighet.¹ I utredningens uppdrag ligger att ta ställning till om en föräldraskapspresumtion bör införas. Utredningen bedömer att uppdraget även omfattar att ta ställning till om det bör införas regler som medför att faderskap och moderskap kan presumeras för gifta par där en av eller båda makarna har ändrat könstillhörighet.

Utredningens uppdrag omfattar inte att göra en övergripande översyn av föräldrabalkens (FB) regler om föräldraskap. Uppdraget har varit begränsat till vissa frågeställningar och direktiven tar bl.a. sikte på att utifrån dagens regler uppnå en mer jämlik reglering, såvida det inte finns tungt vägande skäl däremot. Utredningens ställningstaganden har därmed utgått från vissa givna förutsättningar, t.ex. att det finns tre kategorier av föräldrar – mor, far och förälder enligt 1 kap. 9 § FB – och att det även fortsatt ska finnas en faderskapspresumtion. Det har mot denna bakgrund inte varit aktuellt att inom ramen för uppdraget överväga en s.k. könsneutral reglering av rättsligt föräldraskap eller att avskaffa presumtionsregler för föräldraskap.

I uppdraget ingår att göra en översyn av reglerna om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap. Uppdraget omfattar dock inte frågan om huruvida ett barn ska kunna begära en rättsgenetisk undersökning enbart i syfte att få kännedom om sitt genetiska ursprung, dvs. när den rättsgenetiska undersökningen aktualiseras utanför ramen för en utredning av det rättsliga faderskapet. Utredningen har därför inte tagit ställning till behovet av en sådan möjlighet.

Utredningens ställningstaganden har, enligt vad som anges i direktiven, tagit sin utgångspunkt i principen om barnets bästa i syfte att uppnå en mer ändamålsenlig, jämlik och modern reglering.

Utredningens direktiv finns bifogade som bilaga 1 till betänkandet.

¹ Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

2.2 Utredningens arbete

2.2.1 Allmänt om arbetet

Utredningens arbete har bedrivits på sedvanligt sätt med regelbundna sammanträden med de sakkunniga och experterna. Ett första sammanträde hölls den 12 maj 2017. Därefter har ytterligare nio sammanträden ägt rum, varav ett tvådagarsinternat. Arbetet har bedrivits i nära samråd med sakkunniga och experter och de har i huvudsak ställt sig bakom utredningens förslag och därför anges i betänkandet utredningen, i stället för utredaren.

Utredningen har följt relevant arbete inom Regeringskansliet, särskilt vad gäller de regler om faderskap och föräldraskap vid assisterad befruktning i utlandet m.m. som riksdagen under slutet av utredningstiden antagit och som träder i kraft den 1 januari 2019 (prop.2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368).

Utredaren, sekreteraren och några av experterna har genomfört studiebesök på Børne- og Socialministeriet i Danmark respektive på Barne- og likestillingsdepartementet i Norge. Utredningen har också haft kontakter med Justitieministeriet i Finland.

Utredningen har under arbetet haft flera kontakter med myndigheter och organisationer. Utredningen har haft möten med eller på annat sätt inhämtat kunskap från ett urval av kommuner och andra myndigheter. Utredningen har också genomfört flera studiebesök för att få nödvändig information och fördjupad insikt i reglernas tillämpning och hur olika förslag skulle kunna fungera i praktiken. I det följande redovisas utredningens närmare arbete när det gäller de tre olika delområdena.

2.2.2 Införande av en föräldraskapspresumtion

Barnombudsmannen har haft utredningens uppdrag att samtala med barn i åldrarna 8–14 år i syfte att ta reda på hur barn ser på föräldraskap och betydelsen av att veta sitt ursprung. Barnombudsmannen har bidragit till utredningens arbete genom sin erfarenhet och metod för att ta del av barns röster i olika frågor. Barnombudsmannen har träffat några barn som alla lever i olika familjekonstellationer, t.ex. med separerade föräldrar eller med föräldrar av samma kön. Något

barn har tillkommit genom insemination. I samtalen har barnen berättat bl.a. om sina olika erfarenheter av att växa upp i just deras familj och om sina tankar kring sitt ursprung. Tre av barnen fick möjlighet att, utöver Barnombudsmannen, träffa den särskilda utredaren och sekreteraren för att själva ge utredaren sin egen bild. Barnen har bl.a. berättat att den som är förälder till ett barn är den som ger barnet omsorg och kärlek, som kan hjälpa barnet på olika sätt och som är en person barnet känner samhörighet med. Barnen uttrycker också att barn borde ha rätt att veta åtminstone något om den som är ens genetiska förälder, även om barnet av någon anledning inte har kontakt med den personen. Om en person har ursprung från ett annat land berättar ett barn att den personen kanske vill känna till vilket land det är. Ett barn beskriver att ”det är skönt att veta vilka ens biologiska föräldrar är”. Barnombudsmannen har också bidragit till utredningens arbete genom en skriftlig redovisning av uppdraget, med inriktning på barnrättsperspektivet. I denna tar Barnombudsmannen upp att barnens berättelser visar att för barnen är det en självklarhet att familjer ser olika ut och att lagstiftningen bör vara anpassad utifrån olika familjekonstellationer. Barnombudsmannen menar också att barns rätt att få vetskap om sina föräldrar bör vara lagstadgad och konstaterar att den information barn kan vilja ha kan se olika ut.

Linköpings universitet har på uppdrag av utredningen genomfört en intervjustudie inriktad på föräldraskap och kännedom om ursprung vid assisterad befruktning med donerade könsceller, där 18 personer berättat om sina erfarenheter av föräldraskap och ursprung. Forskningsprojektet har utförts under ledning av fil. dr. Anna Malmqvist. Hon har för utredningen sammanfattat resultaten i en rapport. I rapporten relateras resultatet av studien till införandet av en föräldraskapspresumtion. Uppdraget har redovisats dels muntligen för utredningen i juni 2018, dels i rapporten *Barn och ungas perspektiv på föräldraskap och ursprung: Underlag för utredningen om faderskap och föräldraskap*. Rapporten finns bifogad i sin helhet till betänkandet, bilaga 2.

Den särskilda utredaren och sekreteraren har träffat representanter för RFSL. Utredningen har också haft kontakt med Göteborgs universitet, Juridiska institutionen, och träffat föreningen Femmis (en ideell förening för personer i olika faser av processen att bli föräldrar som ensamstående med hjälp av assisterad befruktning med donator på eller från klinik).

2.2.3 Nytt sätt att bekräfta faderskap och föräldraskap

En del av uppdraget är att lämna förslag på hur reglerna om bekräftelse av faderskap och föräldraskap för ogifta kan moderniseras och förenklas. För att få kunskap om reglernas tillämpning har utredningen genomfört flera studiebesök, bl.a. hos socialnämnderna i Göteborgs kommun och Malmö kommun. Utredningen har i samma syfte haft kontakter med ytterligare några kommuner, företrädesvis genom frågor till de s.k. pilotkommuner som ingått i det mellan dessa kommuner, Skatteverket och Sveriges Kommuner och Lands-ting (SKL) gemensamma projektet *Enklare faderskaps/föräldraskaps-projektet*, nämligen Höglandets kommunalförbund och kommunerna Göteborg, Malmö, Motala, Nacka och Stockholm. Utredningen har deltagit på två av styrgruppens möten. Utredningen har också tagit del av information om arbete med digitalisering i verksamhet inom socialtjänst i Trelleborgs kommun.

Utredningen har haft kontakter med läkare och barnmorskor, bl.a. genom SKL:s nationella program för kvinnohälsovård och förlossning. I Norge är det möjligt att bekräfta ett faderskap eller ett föräldraskap redan i samband med mödrahälsovården och utredningen har i samband med studiebesök i Norge träffat Arbeids- og velferds-direktoratet vid Arbeids- og velferdsetaten (NAV). Utredningen har också haft kontakt med Socialstyrelsen.

Utredningen har haft möte och kontakter med Skatteverket för att diskutera digitala möjligheter och utformningen av en elektronisk bekräftelse. Mot bakgrund av olika kommuners och landstings förutsättningar när det kommer till möjligheter och erfarenheter av digitalisering har utredningen också haft möten med SKL. Utredningen har också genomfört studiebesök vid Statsförvaltningen och Kirke-ministeriet i Danmark, där processen för fastställande av rättslig för-älder i stor utsträckning är digitaliserad.

2.2.4 Nya regler om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Utredningen har genomfört studiebesök på de två laboratorier i Sverige som är ackrediterade för genetisk analys och där verksamhet med faderskapsundersökningar bedrivs. Det gäller Rättsmedicinal-

verkets rättsgenetiska verksamhet och Dynamic Code AB. Utredningen har också tagit del av information om företagets verksamhet. Utredningen har genomfört ett besök på Seksjon for rettsgenetisk slektskap og identitet, Oslo Universitetssykehus.

Utredningen har vid två tillfällen samrått med Utredningen om regleringen av biobanker (S 2016:04). Utredningen har också haft kontakt med Utredningen om dataskydd vid Rättsmedicinalverkets verksamhet (Ju 2016:18) för att få information om arbetet.

Utredningen har haft kontakter med Styrelsen för ackreditering och teknisk kontroll (Swedac) för att få information och insikt i processen kring en ackreditering och närmare vad den omfattar. Utredningen har också haft kontakt med Konkurrensverket, Kommerskollegium och Inspektionen för vård och omsorg (IVO).

2.3 Betänkandets disposition

Betänkandet består av 14 kapitel.

Kapitel 1 innehåller författningsförslag och i *kapitel 2* återfinns denna redovisning av utredningens uppdrag och arbete.

En beskrivning av den rättsliga regleringen om moderskap, faderskap och föräldraskap finns i *kapitel 3* och av internationella instrument om barns rätt till föräldrar i *kapitel 4*.

De följande kapitlen redogör för tillämpningen i praktiken, genom *kapitel 5* om myndigheters ansvar vid fastställande av faderskap och *kapitel 6* om dagens reglering om undersökning vid utredning av faderskap.

I *kapitel 7* ges en nordisk utblick genom en redogörelse för regleringen i några nordiska länder.

Kapitel 8 innehåller utredningens överväganden och förslag om införande av en föräldraskapspresumtion.

I *kapitel 9* redogörs för överväganden och förslag när det gäller nytt sätt att bekräfta faderskap och föräldraskap.

Kapitel 10 innehåller utredningens överväganden och förslag om en ny lag om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

I *kapitel 11* finns överväganden och förslag om vem som ska utföra rättsgenetiska undersökningar vid utredning av faderskap.

Kapitel 12 innehåller utredningens bedömning när det gäller tid för ikraftträdande och övergångsbestämmelser.

I *kapitel 13* finns en beskrivning av de konsekvenser som kan förväntas om utredningens förslag genomförs.

Författningskommentaren finns i *kapitel 14*.

Därefter följer de bilagor som har fogats till betänkandet; utredningens direktiv (bilaga 1) och rapporten *Barn och ungas perspektiv på föräldraskap och ursprung: Underlag för utredningen om faderskap och föräldraskap* (bilaga 2).

3 Den rättsliga regleringen om moderskap, faderskap och föräldraskap¹

3.1 Moderskap

Föräldrabalken innehåller inte någon legaldefinition av moderskap. Rättslig status som förälder följer i stället av de oskrivna principerna – ”mater semper certa est” (det är alltid säkert vem som är mor) eftersom ”mater est quam gestatio demonstrat” (modern är den som födandet visar).

I samband med att befruktning utanför kroppen med donerade ägg blev tillåtet 2003 ansågs att principerna fortsatt skulle gälla. Det följer numera av 1 kap. 7 § föräldrabalken (FB) att den kvinna som efter äggdonation föder ett barn ska i rättsligt hänseende betraktas som barnets mor. En äggdonator, dvs. ett barns genetiska mor, ska inte betraktas som ett barns rättsliga mor.

Eftersom rättsligt moderskap följer av graviditet och förlossning uppstår sällan oklarhet om vem som är ett barns mor. Möjlighet finns dock att föra talan om hävande eller fastställande av moderskap enligt reglerna i 13 kap. 2 § rättegångsbalken (se bl.a. NJA 2007 s. 684). En viktig förutsättning för att en sådan talan ska tas upp till prövning är dock att det råder ovisshet om rättsförhållandet, dvs. ovisshet i frågan om en kvinna är mor till ett barn. Ovissheten ska dessutom leda till förfång för någon, t.ex. barnet.

¹ Här avses föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken.

3.2 Faderskap

3.2.1 Faderskapspresumtion

Regler om faderskap finns i 1 kap. FB. Om modern är gift när ett barn föds anses mannen i äktenskapet vara far till barnet. Faderskapet följer då direkt av lag enligt den s.k. faderskapspresumtionen (1 kap. 1 § FB). Presumtionen gäller även om modern gift sig under graviditeten, eller om hon nyligen blivit änka och barnet fötts inom sådan tid efter mannens död att barnet kan ha tillkommit dessförinnan. Presumtionen gäller även när barnet tillkommit genom assisterad befruktning, också om behandlingen genomförts med donerade könsceller.

3.2.2 Fastställelse genom bekräftelse

Om det inte finns en faderskapspresumtion, ska faderskapet fastställas genom bekräftelse eller dom. Detsamma gäller om en domstol med stöd av 1 kap. 2 § FB har förklarat att en viss man inte är far till barnet. En bekräftelse av faderskapet ska vara skriftlig och bevittnad av två personer. Den ska vara skriftligen godkänd av socialnämnden och av modern eller en för barnet särskilt förordnad vårdnadshavare. Är barnet myndigt ska bekräftelsen i stället godkännas av barnet självt. Socialnämnden får bara lämna sitt godkännande om det kan antas att mannen är far till barnet (1 kap. 4 § FB). Om ett faderskap inte fastställs genom bekräftelse fastställs det genom dom.

3.2.3 Fastställelse genom dom

Reglerna om fastställelse av faderskap genom dom finns i 1 kap. 5 § FB. Rätten ska förklara en man vara far till ett barn om det genom en genetisk undersökning är utrett att han är barnets far. Detsamma gäller om det är utrett att en man har haft samlag med barnets mor eller att en insemination eller befruktning utanför moderns kropp har skett med mannens spermier under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit vid det tillfället. En man som donerat spermier inom svensk hälso- och sjukvård kan dock inte fastställas som far till barnet.

3.2.4 Faderskap vid assisterad befruktning

Om modern har genomgått en assisterad befruktning med samtycke av en man som vid behandlingen var hennes make eller sambo och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen, anses mannen som barnets far vid tillämpningen av bestämmelserna i 1 kap. 2–5 §§ (8 § i samma kapitel) FB. Reglerna gör det möjligt att fastställa mannen som far genom bekräftelse enligt 1 kap. 4 § FB eller genom dom enligt 1 kap. 5 § FB, även i sådana fall där mannen inte är genetisk far till barnet.

En förutsättning för faderskap vid assisterad befruktning om donerade spermier har använts är dock från den 1 januari 2019 att behandlingen har genomförts inom svensk hälso- och sjukvård eller på en behörig inrättning i utlandet och att barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Det är då till exempel inte längre möjligt att fastställa ett faderskap för moderns sambo genom bekräftelse eller dom om barnet tillkommit genom en heminsemination.²

Om det brister i någon av förutsättningarna för faderskap vid assisterad befruktning, t.ex. i frågan om samtycke, måste faderskapet fastställas enligt de regler som annars gäller. När den assisterade befruktningen har utförts med donerade spermier inom svensk hälso- och sjukvård, finns det i sådana fall ingen möjlighet att genom dom förklara spermiedonatorn som far till barnet (1 kap. 5 § andra stycket FB). Om en spermiedonator vill bekräfta faderskapet enligt 1 kap. 4 § FB kan ett sådant därigenom fastställas (jfr prop. 1984/85:2 s. 21 och prop. 1987/88:160 s. 21).

3.2.5 Hävande av faderskap

Faderskapet för moderns make kan hävas under vissa förutsättningar som anges i 1 kap. 2 § FB. Om det är utrett att modern har haft samlag med en annan man än maken under tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har kommit till av den andre kan faderskapet hävas. Detsamma gäller om det på grund av barnets arvsanlag eller annan särskild omständighet kan hållas för visst att mannen i äktenskapet inte är barnets far. Faderskapet kan vidare hävas om barnet har tillkommit före äktenskapet eller under det att makarna levde åtskilda

² Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under tid då barnet kan ha tillkommit. Domstolen kan i dessa fall förklara att mannen i äktenskapet inte är far till barnet.

Ett presumerat faderskap kan också hävas genom att mannen i äktenskapet godkänner en annan mans bekräftelse av faderskapet (1 kap. 2 § FB).

Den 1 januari 2019 införs förändringar i föräldrabalken när ett barn tillkommit genom assisterad befruktning med donerade spermier.³ Ändringarna avser att stärka barnets rätt att få del av uppgift om spermiedonatorns identitet. Reglerna om faderskap och föräldraskap blir i dessa fall desamma för par av olika kön och par av samma kön. Reglerna innebär att samtycke av en man som inte är barnets genetiska far kan utgöra grund för faderskap under förutsättning att behandlingen har utförts antingen inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet och att barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. En följd av de nya reglerna är att ett faderskap kan hävas om förutsättningarna enligt ovan inte är uppfyllda, t.ex. om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning i utlandet med donerade spermier och barnet inte har rätt att ta del av uppgift om donatorns identitet.

3.2.6 Talan om att en faderskapsbekräftelse saknar verkan

Om faderskapet fastställts genom bekräftelse och det senare visar sig att den som har lämnat bekräftelsen inte är den som reglerna pekar ut som rättslig far till barnet, ska rätten förklara att bekräftelsen saknar verkan mot den som lämnat bekräftelsen. Det kan t.ex. var den situationen att det senare visar sig att modern har haft samlag med en annan man under den tid som barnet tillkommit än den man som trodde sig vara far till barnet och som har bekräftat faderskapet.

³ Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

3.3 Föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken

Regleringen om föräldraskap finns i 1 kap. 9 § FB. Om en kvinna är gift, registrerad partner eller sambo med en annan kvinna, finns det vid assisterad befruktning en möjlighet att fastställa föräldraskap för den kvinna som inte bär och föder barnet.

Föräldraskap måste alltid fastställas genom bekräftelse eller dom. Det finns inte någon regel om presumerat föräldraskap på motsvarande sätt som för faderskap.

För bekräftelse av föräldraskap gäller samma regler som för bekräftelse av faderskap. En kvinna kan anses som barnets förälder om hon har samtyckt till att en assisterad befruktning utförs på hennes make, registrerade partner eller sambo och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Bestämmelserna i 1 kap. 9 § FB är endast tillämpliga i sådana fall där en assisterad befruktning har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller från den 1 januari 2019 även om inseminationen eller befruktningen utanför kroppen har utförts vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn.⁴

Om behandlingen har utförts på annat sätt ska i stället faderskap fastställas för spermiedonatorn enligt reglerna i 1 kap. 3–5 §§ FB. Om det är till fördel för barnet och övriga förutsättningar är uppfyllda, kan ett gemensamt föräldraskap för moderns make i sådana situationer åstadkommas genom adoption (jfr prop. 2004/05:137 s. 44).

3.4 Särskilda regler vid assisterad befruktning av en ensamstående kvinna

En ensamstående kvinna kan genomgå assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård. Kvinnan som genomgår den assisterade befruktningen inom svensk hälso- och sjukvård blir barnets enda rättsliga förälder. Faderskap eller föräldraskap ska därför inte fastställas om modern vid en sådan behandling var ensamstående och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom den behandlingen. Om det brister i någon av

⁴ Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

dess förutsättningar, ska faderskapet eller föräldraskapet fastställas. Regeln finns i 1 kap. 3 § FB. Det finns inte något hinder mot att spermiedonatorn bekräftar faderskapet.⁵

Faderskap eller föräldraskap ska från den 1 januari 2019 inte heller fastställas om en ensamstående kvinna har genomgått en assisterad befruktning vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Däremot ska faderskap eller föräldraskap fastställas om en ensamstående kvinna har genomgått en heminsemination.

3.5 Särskilda regler om faderskap och moderskap när en av eller båda föräldrarna ändrat könstillhörighet

Den 1 januari 2019 införs särskilda regler om föräldraskap i 1 kap. FB för situationer där personer får barn efter det att någon av dem eller båda har ändrat könstillhörighet.⁶ Enligt reglerna ska följande gälla. En man som föder barn ska anses som far till barnet, men omfattas av det som i andra kapitel i föräldrabalken och andra författningar anges om mor och moderskap. En kvinna som bidrar med sina spermier till ett barns tillkomst, eller som har samtyckt till en assisterad befruktning av sin make eller sambo, ska anses som mor till barnet, men omfattas av det som i andra kapitel i föräldrabalken och andra författningar anges om far och faderskap. En man som bidrar med sina spermier till ett barns tillkomst, eller som har samtyckt till en assisterad befruktning av sin make eller sambo, ska anses som far till barnet. Faderskap eller moderskap för den som inte har fött barnet ska fastställas genom bekräftelse eller dom.

3.6 Barnets rätt till information om donatorn vid assisterad befruktning

Ett barn som kommit till genom assisterad befruktning med done-rade könsceller inom svensk hälso- och sjukvård har, när han eller hon uppnått tillräcklig mognad, rätt att få del av de uppgifter om donatorn som finns antecknade i en särskild journal (6 kap. 4–5 b §§

⁵ Se prop. 2014/15:127.

⁶ Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

och 7 kap. 6–7 b §§ lagen [2006:351] om genetisk integritet m.m.). Socialnämnden ska bistå ett barn i försök att få del av sådan information. Från den 1 januari 2019 gäller också en skyldighet för en förälder att, så snart det är lämpligt, upplysa barnet om att han eller hon har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade könsceller.⁷

⁷ Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

4 Internationella instrument om barns rätt till föräldrar

4.1 Inledning

Enligt direktiven ska utredaren beakta de rättigheter som barn tillerkänns i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), däribland rätten att få kunskap om sitt ursprung. Utredaren ska även beakta andra grundläggande fri- och rättigheter och särskilt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen).

I det följande redogörs för relevanta delar av dessa två konventioner. Före redogörelsen om konventionernas innehåll finns skäl att kort säga några ord om reglernas status och hur de förhåller sig till svensk rätt.

Sverige är folkrättsligt förpliktat att följa de konventioner som har tillträtts. Riksdagen och regeringen ska säkerställa att den nationella lagstiftningen stämmer överens med Sveriges internationella åtaganden. Enligt principen om fördragskonform tolkning ska domstolar och andra myndigheter tolka svensk rätt på ett sätt som är förenligt med Sveriges konventionsåtaganden. Om det finns en konflikt mellan bestämmelserna i nationell rätt och bestämmelserna i en sådan internationell konvention som Sverige inte har inkorporerat, har dock den nationella rätten i regel getts företräde.

När det gäller Europakonventionen gäller den som lag i Sverige, och svenska lagar får inte meddelas i strid med Sveriges åtaganden under konventionen (2 kap. 19 § regeringsformen). Svensk lag ska därför i första hand tolkas på ett sådant sätt att den överensstämmer med Europakonventionen. Om reglerna skulle stå i strid med varandra, har Europakonventionen företräde framför nationell lag.

4.1.1 Barnkonventionen

Barnkonventionen trädde i kraft den 2 september 1990.¹ I artikel 4 förpliktas staterna att vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder samt administrativa och andra åtgärder som behövs för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. Några lagstiftningsåtgärder ansågs inte nödvändiga för att Sverige skulle kunna tillträda barnkonventionen. Svensk rätt ansågs vara förenlig med konventionens bestämmelser.² Riksdagen beslutade i juni 2018 att barnkonventionen ska bli svensk lag.³

Barnkonventionens bestämmelser gäller barn, dvs. personer som inte har fyllt 18 år, om inte han eller hon blir myndig tidigare enligt den nationella lagstiftningen. Konventionen vilar på fyra grundläggande principer som ska vara styrande för tolkningen av konventionens övriga artiklar. Det är principen om förbud mot diskriminering (artikel 2), principen om barnets bästa i främsta rummet (artikel 3), principen om rätten till liv och utveckling (artikel 6), samt principen om rätten att få komma till tals (artikel 12). Konventionen förmedlar ett förhållningssätt till barn, ett barnperspektiv, där det enskilda barnet och barn som kollektiv ska stå i centrum vid beslut eller åtgärder som rör barnet eller barnen. Att ha ett barnperspektiv grundat i konventionen bygger på en respekt för barnets egna behov, intressen och åsikter.⁴

Av särskilt intresse för utredningens arbete är de artiklar som avser barnets rätt till familj och identitet. En central sådan artikel är den som avser barnets rätt att, så långt det är möjligt, få veta vilka föräldrarna är och bli omvårdad av dem (artikel 7). Enligt artikeln ska även ett barn omedelbart efter födseln registreras och ha rätt till ett namn.

En allmän registrering av födslar är viktig av flera skäl, och registreringen representerar ett erkännande av varje enskilt barns betydelse i samhället och barnets ställning enligt lag. Barnkonventionen anger

¹ För lydelsen av barnkonventionens artiklar på engelska se webbplatsen www.ohchr.org. För lydelsen på svenska se exempelvis bilagan till Förslag till lag om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, prop. 2017/18:186.

² Se prop. 1989/90:107, bet. 1989/90:SoU28 och rskr. 1989/90:350.

³ Se prop. 2017/18:186, bet. 2017/18:SoU25 och rskr. 2017/18:389. Lagändringarna träder i kraft den 1 januari 2020.

⁴ Se Barnrättsutredningen, *Barnkonventionen blir svensk lag*, SOU 2016:19, s. 92 f.

inte vilka uppgifter som ska registreras. Unicef beskriver i sin handbok från 2008 att andra rättigheter förutsätter att registreringen minst bör innehålla barnets namn vid födseln, barnets kön, barnets födelsedatum, platsen där barnet föddes, föräldrarnas namn och adresser samt föräldrarnas medborgarskap.⁵

Under utarbetandet av konventionen avsåg rätten att, så långt det är möjligt, få veta vilka föräldrarna är, främst rätten för adopterade barn att få vetskap om sina genetiska föräldrar. Under senare tid har frågor som berör barn som tillkommit genom assisterad befruktning väckts av barnrättskommittén i samband med granskningen av staternas periodiska rapporter om konventionens tillämpning.⁶ Tolkningen av artikel 7 är inte entydig när det gäller barnets rätt att få vetskap om sina genetiska föräldrar. Alla länder ger inte barn som har tillkommit med hjälp av donerade könsceller en rätt till vetskap om donatorns identitet. Barnrättskommittén noterade med anledning av granskningen av bl.a. Danmarks och Norges periodiska rapporter att det kan finnas en motsättning mellan barns rätt att få vetskap om sitt ursprung och regeln om möjlighet att hemlighålla en spermiedonators identitet.⁷

Även artikel 8 kan åberopas till stöd för barnets rätt att få vetskap om sitt ursprung och bör läsas i anslutning till artikel 7. Enligt artikel 8 förbinder sig staterna att respektera barnets rätt att behålla sin identitet, inklusive medborgarskap, namn och släktförhållanden såsom dessa erkänns i lag, utan olagligt ingripande.⁸

Konventionen ger uttryck för föräldrarnas och familjens viktiga roll i barnets liv och utveckling för att tillvarata barnets rättigheter. Konventionens inledning lyfter fram familjen som den grundläggande enheten i samhället och den naturliga miljön för barnets utveckling och välfärd. Barnets rätt till sina föräldrar uttrycks på olika sätt i konventionen.⁹ I konventionen betonas att det är föräldrarna som har ansvar för att barnets behov, intressen och rättigheter

⁵ Unicef (2008) *Handbok om barnkonventionen*, s. 92.

⁶ FN:s barnrättskommitté består av 18 experter som följer upp hur staterna efterlever konventionen genom att granska rapporter som staterna lämnar.

⁷ Se t.ex. Utredningen om föräldraskap vid assisterad befruktning, *Föräldraskap vid assisterad befruktning*, SOU 2007:3, s. 63 och Unicef (2008) *Handbok om barnkonventionen*, s. 94 f.

⁸ Unicef (2008) *Handbok om barnkonventionen*, s. 97 f.

⁹ Se bl.a. artikel 9 om statens skyldighet att säkerställa att barnet inte skiljs från sina föräldrar, artikel 10 om familjeåterförening och barnets rätt att ha direkt kontakt med båda föräldrarna även om de är bosatta i olika stater samt artikel 11 om statens skyldighet att bekämpa olovligt bortförande av barn.

tas till vara med utgångspunkt i barnets bästa.¹⁰ Samtidigt erkänner konventionen barnets rätt till skydd och omvårdnad i de fall då föräldrarna inte kan fullgöra sitt ansvar (se bl.a. artikel 20). Utgångspunkten i konventionen är det enskilda barnets behov och intressen, inte föräldrarnas.

4.1.2 Europakonventionen

Var och en har enligt Europakonventionen rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens (artikel 8). Rättigheten får bara inskränkas med stöd av lag och bara i den utsträckning som är nödvändig med hänsyn till vissa intressen, däribland skyddet för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter. Rätten till respekt för familjelivet omfattar att det finns en nationell reglering som gör barnets integration med sin familj möjlig från födelsen.¹¹

Europadomstolen har i ett antal domar tagit ställning till när en rätt enligt artikel 8 blir aktuell. Det är olika situationer som aktualiserat tillämpning av artikeln. Från det ögonblick ett barn föds inom äktenskapet, genom själva barnet, existerar en relation mellan barnet och föräldrarna som innebär att en rätt till respekt för familjelivet finns.¹² Ett barn som föds i en relation där modern och fadern inte är gifta, men väl bor tillsammans, innebär på motsvarande sätt att en relation existerar från födelsen.¹³ Ett barn med föräldrar som lever som sambor har därmed som regel en rätt till respekt för familjeliv. Även när föräldrarna inte är sammanboende kan omständigheterna i det enskilda fallet medföra att en relation uppkommit som är tillräcklig för att en rätt till respekt för familjelivet finns. Det innebär att en de facto familj finns.¹⁴

Om en persons syfte med att fastställa ett föräldraskap är att skapa en personlig relation till sin förälder, omfattas barnets intressen av rätten till familjeliv. Om syftet är att få klarhet i sin personliga identitet, är det skyddet för privatlivet som blir aktuellt.

¹⁰ Se bl.a. artikel 5 om att staten ska respektera det ansvar, de rättigheter och skyldighet som tillkommer föräldrarna för barnets utveckling och artikel 18 om föräldrarnas gemensamma ansvar för barnets uppfostran och utveckling.

¹¹ Se avgörandena *Marckx v. Belgien* (6833/74), dom den 13 juni 1979 och *Johnston v. Irland* (9697/82), dom den 18 december 1986.

¹² *Berrehab v. Nederländerna* (10730/84), dom den 21 juni 1988).

¹³ *Keegan v. Irland* (196969/90) dom den 26 maj 1994.

¹⁴ *Kroon v. Nederländerna* (1835/91), dom den 27 oktober 1994.

Skyddet av privat- och familjelivet är inte absolut. Europadomstolen konstaterar att individens intresse av att fastställa ett föräldraskap måste balanseras mot andra intressen i samhället och att staten har ett visst tolkningsutrymme i avvägningen.

Det finns flera avgöranden från Europadomstolen som slår fast att en stat måste ha effektiva medel för att kunna utreda och fastställa faderskap, även när den presumtive fadern inte medverkar till utredningen. I fallen *Mikulic mot Kroatien* och *Ebru och Tayfun Engin Colak mot Turkiet* hade de presumtiva fäderna inte kommit till de provtagningar som de nationella myndigheterna beslutat om. Männen hade på det sättet under flera år förhållat faderskapsutredningarna.¹⁵ Europadomstolen slog i dessa mål fast att en stat har vissa skyldigheter att se till att det finns effektiva medel för att genomföra provtagningar mot en persons vilja.

Fallen *Grönmark* och *Backlund mot Finland* rörde tidsgränser som gällde enligt finsk lag för att väcka en faderskapstalan. För barn som var födda före ett visst datum fick inga faderskapsutredningar genomföras efter en viss tidpunkt eller efter den eventuella faderns död. Europadomstolen fann det i princip acceptabelt att uppställa tidsfrister för väckande av faderskapstalan, eftersom detta skapar klarhet och säkerhet i familjerelationer. Europadomstolen konstaterade dock att preklusionsreglerna hade varit så strikta att det i dessa fall, trots DNA-bevisning, inte funnits någon möjlighet att få faderskapsfrågan prövad. Domstolen såg ett problem med denna typ av regler, eftersom de inte gav något utrymme för intresseavvägningar i de enskilda fallen.¹⁶

I fallet *Jevremovic mot Serbien* fann Europadomstolen att en långsam handläggning av ett faderskapsmål utgjorde en kränkning av ett barns rätt till respekt för sitt familjeliv, eftersom barnet hade tvingats att under lång tid leva i ovisshet om identitet och ursprung.¹⁷

Genom Europadomstolens praxis har det även slagits fast att rätten till privat- och familjeliv inkluderar en rätt att känna till sitt genetiska ursprung. Ett centralt avgörande för den frågan är *Jäggi mot Schweiz*.¹⁸ Den presumtive fadern hade under många år vägrat

¹⁵ *Mikulic v. Kroatien* (53176/99), dom den 2 februari 2002, *Ebru och Tayfun Engin Colak v. Turkiet* (60176/00), dom den 30 maj 2006.

¹⁶ *Grönmark v. Finland* (17038/04) och *Backlund v. Finland* (36498/05), domar den 6 juli 2010.

¹⁷ *Jevremovic v. Serbien* (3150/05), dom den 17 juli 2007, se även Danelius, SvJT 2007 s. 962 och *Mänskliga rättigheter* (2012) s. 378. En kränkning förelåg också i fallet *Ebru och Tayfun Engin Colak mot Turkiet* (se not 15) där det tog åtta år innan faderskapsmålet avgjordes.

¹⁸ *Jäggi v. Schweiz* (58757/00), dom den 13 juli 2006.

att genomgå provtagningar för att fastställa faderskapet. Efter hans död, och efter att säkrare metoder för provtagning hade utvecklats, begärde sökanden att ett vävnadsprov skulle tas från den avlidnas kvarlevor för genomförande av en DNA-analys. Kvarlevorna fanns bevarade i en grav. Detta tillät inte staten. Det fanns inga arvsrättsliga aspekter i fallet. Sökanden hade vuxit upp i fosterhem och hade under hela sin barndom haft regelbunden kontakt med den nu avlidna mannen. Sökandens mor hade sagt till honom att mannen var hans far och hans enda intresse i processen var att få klarhet i detta. Domstolen konstaterade att sökanden, som vid tiden för domen var 67 år gammal, under hela sitt liv hade försökt få reda på vem som var hans far och att hans agerande tydde på att ovissheten om detta hade orsakat honom psykiskt lidande. Domstolen noterade också att det enbart var tack vare sökanden som dispositionsrätten till gravplatsen hade förnyats. Ingen annan anhörig hade visat något intresse för att bevara graven intakt. Ingen hade heller anfört några religiösa eller filosofiska skäl som talade mot att ett prov togs på kroppen. Vad gäller skyddet för den avlidnas eget privatliv, uttalade domstolen att en persons privatliv inte påverkas negativt av att ett vävnadsprov för genomförande av en DNA-analys tas från kroppen efter dennes död. Med hänsyn till omständigheterna i fallet fann Europadomstolen att sökandens intresse att få veta sitt ursprung vägde tyngre än de intressen som kunde tala mot en provtagning.

Som angetts ovan är rätten att känna till sitt genetiska ursprung inte absolut. Det framträder tydligt i fallet *Odièvre mot Frankrike*.¹⁹ Sökanden hade vuxit upp i en adoptivfamilj. Som vuxen begärde hon att få tillgång till sekretessbelagda allmänna handlingar som innehöll uppgifter om hennes genetiska mor, vilket staten inte medgav. Europadomstolen fann att staten inte hade brutit mot Europakonventionen genom att ge moderns rätt till anonymitet företräde framför dotterns rätt att känna till sitt ursprung.

Av Europadomstolens praxis framgår också att det inte endast är unga människor som anses ha ett behov av att få vetskap om sina föräldrar. Domstolen har i avgörandet *Jaggi v. Schweiz* konstaterat att en individs intresse av att känna till sitt ursprung inte upphör utan tvärtom ökar med åldern. Intresset av att känna till sin genetiska identitet upphör inte heller i och med att föräldern avlider. Skyddet

¹⁹ *Odièvre v. Frankrike* (42326/98), dom den 13 februari 2003.

för privatlivet omfattar därför även en rätt att få veta om man är barn till en avliden person.²⁰ Däremot skyddar Europakonventionen inte rätten att få kännedom om sina föräldrar om syftet varken är att skapa en relation med föräldrarna eller att få klarhet i sin personliga identitet, utan det endast handlar om att få del av ett arv.²¹

²⁰ *Jäggi v. Schweiz* (58757/00), dom den 13 juli 2006.

²¹ *Haas v. Nederländerna* (36983/97), dom den 13 januari 2014.

5 Myndigheters ansvar vid fastställande av faderskap och föräldraskap

5.1 Ett barns födelse ska anmälas till Skatteverket

Ett barns födelse ska anmälas till Skatteverket om barnet är fött i Sverige (24 § första stycket [1991:481] folkbokföringslagen). Anmälningsskyldigheten gäller för alla barn som föds levande i Sverige, dvs. alla barn som efter födseln andats eller visat något annat livstecken. Skyldigheten gäller också för dödfödda barn som avlidit efter utgången av den tjugoandra havandeskapsveckan (24 § fjärde stycket folkbokföringslagen). Skatteverket registrerar en anmälan om ett dödfött barn som ett dödsfall. När ett barn föds på ett sjukhus eller enskilt sjukhem anmäler vårdgivaren födseln. Skatteverket har en webbtjänst som gör det möjligt för vårdgivaren att anmäla ett barns födelse elektroniskt.

Om en barnmorska hjälper till vid en födelse som inte sker på ett sjukhus eller enskilt sjukhem, ska barnmorskan anmäla födseln. Anmälan ska göras så snart som möjligt. I övriga fall ska barnets vårdnadshavare själv göra en anmälan inom en månad från födseln (24 § andra och tredje styckena folkbokföringslagen).

5.2 Socialnämndens utredningsskyldighet

Socialnämnden har en skyldighet att försöka utreda faderskap och se till att detta blir fastställt (2 kap. föräldrabalken, FB). Utredningsskyldigheten gäller om modern vid barnets födelse inte är gift, om faderskapspresumtionen ifrågasätts eller om faderskapet hävts av

domstol. Socialnämndens utredningsskyldighet gäller barn som har hemvist i Sverige och står under någons vårdnad.

Om det kan antas att en kvinna ska anses som förälder enligt 1 kap. 9 § FB ska socialnämnden i stället utreda om en kvinna är förälder till barnet (2 kap. 1, 8 a och 9 §§ FB).

Socialnämnden ska i utredningen hämta in uppgifter från modern och från andra personer som kan lämna uppgifter av betydelse. Utredningen ska bedrivas skyndsamt och nämnden ska föra protokoll över det som kommer fram i utredningen av betydelse för frågan om faderskap och föräldraskap (2 kap. 4 och 8 §§ FB).

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) fastställer formulär för protokoll över utredningen. Protokollen utgör ett stöd för handläggande myndighet och ger en beskrivning av hur tillämpningen av reglerna i föräldrabalken går till i praktiken (se avsnitt 5.3). Myndigheten har utfärdat föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap respektive föräldraskap (HSLF-FS 2017:49 och 2017:50). Sedan tidigare finns också en Handbok för fastställande av faderskap, utgiven av Socialstyrelsen år 2005.

Om socialnämnden anser att frågan om faderskap eller föräldraskap kan bedömas med tillräcklig säkerhet på grundval av utredningen, bör nämnden bereda mannen eller kvinnan en möjlighet att bekräfta faderskapet respektive föräldraskapet (2 kap. 5 och 8 a §§ FB). Socialnämnden får bara godkänna en bekräftelse om det kan antas att en viss person är barnets far eller förälder (1 kap. 4 och 9 §§ FB).

Enligt föreskrifterna som gäller för faderskap kan socialnämnden göra en förenklad utredning om parterna är sambor och övertygade om att barnet är deras gemensamma. Om parterna samstämmt uppger att barnet är deras gemensamma och det inte har framkommit något som kan ifrågasätta detta bör utredaren enligt föreskrifterna avsluta utredningen genom att ge mannen tillfälle att bekräfta faderskapet.

Om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning (enligt 6 eller 7 kap. lagen [2006:351]) om genetisk integritet m.m.) med samtycke från moderns make, registrerade partner eller sambo, bör socialnämnden kontrollera att ett skriftligt eller muntligt samtycke har lämnats. Socialnämndens skyldigheter enligt 2 kap. FB gäller i tillämpliga delar.

Socialnämnden är således skyldig att inleda en utredning om faderskap eller föräldraskap om förutsättningarna för detta är uppfyllda. Nämnden ska dock lägga ner en påbörjad utredning om modern har genomgått en assisterad befruktning som ensamstående inom svensk hälso- och sjukvård och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Detsamma gäller från den 1 januari 2019 om modern genomgått en assisterad befruktning vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn.

Om utredaren har anledning att känna sig osäker, måste en närmare utredning göras. Socialnämnden bör verka för att genetisk undersökning sker om den som kan vara far till barnet begär det eller det finns anledning att anta att modern har haft samlag med fler än en man under den tid som barnet kan ha tillkommit (1 kap. 6 § FB). Detta gäller dock inte vid utredning av föräldraskap (1 kap. 9 § andra stycket FB).

Socialnämndens handläggning av utredningar enligt föräldrabalken omfattas av sekretess till skydd för enskilda inom socialtjänst (26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen [2009:400], OSL). Sekretessen gäller för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Sekretessen hindrar dock inte att uppgift lämnas till en enskild som uppnått myndig ålder om förhållanden av betydelse för att han eller hon ska få veta om vilka hans eller hennes genetiska föräldrar är (26 kap. 8 § OSL). Den bestämmelsen är främst avsedd att vara en hjälp för de barn där faderskapet inte är fastställt. Den är även tillämplig till förmån för barn vars faderskap fastställts enligt gällande ordning samt till förmån för adoptivbarn (prop. 1993/94:165 s. 63). Den tystnadsplikt som följer av sekretessen inskränker meddelarfriheten.

5.3 Handläggningen hos socialnämnden i praktiken

5.3.1 Inledning

Utredningen har fått del av information om och erfarenheter av förfarandet i praktiken från flera håll. Det är bl.a. från de kommuner som under 2017 och 2018 ingick i ett med Skatteverket gemensamt projekt kallat *Enklare faderskap/föräldraskap*, genom dess styrgrupp

och genom kontakter med samordnare och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL).¹ Utredningen har gjort studiebesök hos socialförvaltningen i ett par kommuner (Göteborg och Malmö). I utredningens expertgrupp finns också representanter från bl.a. MFoF, Skatteverket, SKL och Familjerättssektionens Riksförening. Utredningen beskriver i det följande förfarandet i praktiken.²

5.3.2 När ett barn föds

När ett barn föds anmäler sjukhuset det till Skatteverket som registrerar födelsen i folkbokföringen. Om förutsättningar för folkbokföring av barnet är uppfyllda får barnet i samband med detta sitt personnummer. Den som har fött barnet får sedan ett registerutdrag med posten och en blankett för att ansöka om barnets förnamn och efternamn.

Om barnet inte föds på sjukhus ska barnmorska, eller annars vårdnadshavare, anmäla barnets födelse till Skatteverket.

5.3.3 Utredningen initieras på olika sätt hos socialnämnden

En utredning kan initieras på flera sätt. Det vanligaste är att socialnämnden får en underrättelse från Skatteverket om ett nyfött barn som inte har någon far eller förälder registrerad. Det sker i de flesta fall per post, som vanligtvis sänds samma dag som födelseanmälan från sjukhuset har kommit till Skatteverket. Sedan februari 2018 finns en möjlighet för kommuner att ansluta sig till Skatteverkets tjänst för att ta emot och skicka uppgifter om faderskap och föräldraskap på elektronisk väg. Om en kommun är ansluten till tjänsten skickas underrättelsen på elektronisk väg.

Om underrättelsen skickas per post kan det ibland ta upp till en vecka innan underrättelsen nått behörig tjänsteman och därmed till dess ett ärende hos socialnämndens förvaltning har påbörjats.

¹ *Enklare faderskaps/föräldraskapsprojektet* är ett samarbete mellan sex s.k. pilotkommuner, SKL och Skatteverket. Kommunerna är Göteborg, Malmö, Motala, Nacka, Stockholm och Höglandets kommunalförbund. En tidigare fas av projektet finns beskriven i rapporten SKL (2014), *Jag vill ha föräldrar – etapp 2*.

² Utredningens kartläggning och beskrivning avser tillämpningen av nu gällande regler, dvs. hur förfarandet ser ut per augusti 2018.

Det förekommer också att föräldrarna tar den första kontakten för att få faderskapet fastställt, ofta redan före barnets födelse. Om ett faderskap hävs av domstol och barnet inte har fyllt 18 år, har domstolen skyldighet att meddela socialnämnden detta. Det kan också komma uppgifter från någon av vårdnadshavarna eller från någon utomstående om ett ifrågasatt faderskap. Nämnden får i dessa fall bedöma om en faderskapsutredning ska göras.

5.3.4 Socialnämndens kontakt med modern

Socialnämnden sänder information per brev till modern och ber henne återkomma för att boka en tid för ett personligt möte. Informationen till modern är utformad av respektive kommun och har olika innehåll beroende på aktuell kommuns rutin. Det är inte ovanligt att brevet innehåller en fråga om barnets födelsevikt och om modern är sambo. Dessa uppgifter brukar handläggaren annars fråga efter per telefon när modern tagit kontakt med socialnämnden.

5.3.5 Kallelse till ett personligt sammanträffande

Modern och den presumtiva fadern eller föräldern kallas som regel till ett personligt sammanträffande för att de bl.a. ska kunna styrka sin identitet. Om parterna inte är sambor kallas de till samtal, gemensamt eller var för sig. Om utredaren vet vilka parterna är, t.ex. om modern och den presumtiva fadern är sambor och tidigare har bekräftat faderskapet för ett gemensamt barn, kan det vara tillräckligt med telefon- eller brevkontakt. I dessa situationer fyller föräldrarna själva i protokollet, ordnar med bevitning och sänder tillbaka protokoll och bevitnad bekräftelse till socialnämnden.

Det varierar hur lång tid det tar innan parterna får en tid för ett sammanträffande med socialnämnden. Om de är sambor är handläggningen nästan alltid förenklad. Har parterna i ett sådant fall återkommit inom kort efter socialnämndens informationsbrev kan det handla om några dagar. Enligt uppgift till utredningen brukar det ta någon vecka och det beror sedan på handläggarens arbetsbelastning hur nära inpå den kontakten själva mötet kan hållas. Det är ofta en längre väntetid efter sommaren. Resten av året kan socialnämnden vanligtvis erbjuda tid inom två veckor. Den tid som gått från barnets

födelse till dess modern och sambon får tillfälle att träffa en handläggare och bekräfta faderskapet är exempelvis i Göteborg som genomsnitt en månad till fem veckor. Även Malmö stad bekräftar liknande handläggningstider (från två upp till omkring fyra veckor). Denna tid är ofta något kortare i mindre kommuner (se vidare avsnitt 5.3.14).

5.3.6 Besöket hos socialnämnden

Syftet med besöket hos socialnämnden är att modern och mannen bl.a. ska kunna styrka sin identitet. En del av besöket är därför avsatt för att identifiera den man som kan tänkas bekräfta faderskapet. Detsamma gäller om det är en kvinna som kan tänkas bekräfta ett föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB.

Vid besöket lämnar utredaren information om bl.a. vilka regler som gäller för fastställande av faderskap eller föräldraskap, vad som menas med konceptionstid och dess betydelse för utredningen. Utredaren kan även lämna upplysningar om under vilka förutsättningar en rättsgenetisk undersökning bör göras och betydelsen av en sådan för utredningen. Om barnet har tillkommit genom assisterad befruktning ska moderns sambos samtycke till behandlingen styrkas, vilket vanligtvis innebär att parterna visar upp en kopia på det skriftliga samtycket. Om det gäller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB krävs en kontroll av samtycke också från moderns make eller registrerade partner. När barnet har tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller lämnar utredaren även information om barnets rätt att få del av uppgifter om en donator.

5.3.7 Socialnämnden för protokoll över utredningen

Socialnämnden ska föra protokoll över det som framkommer vid utredningen och som är av betydelse för faderskaps- eller föräldraskapsfrågan. Det finns för närvarande flera olika protokoll.

Om parterna är sambor och övertygade om att barnet är deras gemensamma och inga omständigheter kommit fram som ifrågasätter faderskapet används ett S-protokoll.

När parterna inte är sambor, eller om de är sambor och omständigheter kommit fram som ifrågasätter faderskapet, ska ett MF-protokoll användas. Om modern uppger att flera män förekommer inom eller i anslutning till den beräknade konceptionstiden, ska ett MF-protokoll upprättas för var och en av männen.

Om faderskapspresumtionen för mannen i äktenskapet ifrågasätts ska ett Ä-protokoll användas. I ett sådant fall ska också ett S-protokoll eller MF-protokoll upprättas.

Om ett barn har kommit till genom en assisterad befruktning enligt lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. med samtycke från den kvinna som var moderns make, registrerade partner eller sambo vid befruktningen används ett FÖR-protokoll.³

Har modern som ensamstående genomgått en assisterad befruktning används ett EN-protokoll.

5.3.8 Förutsättningar för bekräftelse

Om parterna är sambor är det i regel tillräckligt att socialnämnden gör en förenklad utredning av faderskapet. I de fall parterna samstämmt uppger att barnet är deras gemensamma och det inte under samtalet, eller på annat sätt, kommer fram något som gör att utredaren ifrågasätter detta, avslutas utredningen genom att mannen får bekräfta faderskapet. Om utredaren är tveksam till det som uppgivits, eller om någon av parterna är osäker på faderskapet, utvidgas utredningen.

Om parterna inte är sambor tillfrågas modern om vem som är tänkbar far till barnet. Om modern endast uppger en man som tänkbar far, mannen uppger samma sak och det inte under samtalet, eller på annat sätt, kommer fram något som gör att utredande handläggare ifrågasätter detta, avslutas utredningen genom att mannen får bekräfta faderskapet. I de fall modern lämnar uppgifter som innebär att det finns flera tänkbara fäder blir det aktuellt för socialnämnden att initiera en rättsgenetisk undersökning. En sådan undersökning kan också bli

³ Har det kvinnliga paret genomgått behandling i utlandet har nämnden ofta skäl att lägga ned en faderskapsutredning. I en sådan situation kan inte ett föräldraskap bekräftas utan moderns make, registrerade partner eller sambo kan ansöka om adoption av barnet. Från den 1 januari 2019 gäller nya regler när behandlingen skett utomlands vid en behörig inrättning och barnet har rätt till information om spermiedonatorn.

aktuell om någon av parterna begär det. När den rättsgenetiska undersökningen utförts informeras de som ingått i undersökningen om resultatet och vad det innebär för den fortsatta utredningen. Beroende på resultatet av undersökningen kan en man beredas tillfälle att bekräfta faderskapet.

När ett barn tillkommit genom assisterad befruktning med samtycke från en man som var moderns sambo bereds mannen tillfälle att bekräfta faderskapet. Detta förutsätter att förutsättningarna för faderskap är uppfyllda, bl.a. att samtycket är styrkt och att det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.

Detsamma gäller om barnet har tillkommit genom assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård med samtycke från en kvinna som var moderns make, registrerade partner eller sambo. Det är då den kvinna som har lämnat samtycket som bereds tillfälle att bekräfta föräldraskapet, om förutsättningarna för föräldraskap är uppfyllda, bl.a. att samtycket är styrkt och att det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.

5.3.9 Bekräftelsen

En bekräftelse av ett faderskap eller föräldraskap ska vara skriftlig. Bekräftelsen är en personlig rättshandling och måste fullgöras av fadern eller föräldern själv. Papper och underskrift ska vara arkivbeständiga. Bekräftelsen ska vara bevittnad av två personer. Vittnena är i praktiken ofta anställda vid socialnämndens förvaltning. I de fall som mannen inte bekräftar faderskapet i samband med ett besök hos socialnämnden utan efter att nämnden sänt hem ett protokoll, är vittnena inte från socialnämnden utan de som modern eller mannen tillfrågat. Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare.

5.3.10 Förutsättningar för socialnämndens godkännande

För att en bekräftelse ska bli giltig krävs att socialnämnden skriftligen godkänner den. Det sker genom att handläggaren undertecknar bekräftelsen. Socialnämnden är skyldig att medverka till ett materiellt

riktigt avgörande i faderskapsfrågan. Det betyder i de allra flesta fall att det juridiska faderskapet ska överensstämma med det genetiska. Så är fallet om barnet har tillkommit genom ett samlag.⁴ Socialnämnden godkänner en bekräftelse endast om det kan antas att mannen är far till barnet. För att kunna bedöma faderskapsfrågan måste utredningen med tillräcklig säkerhet visa att mannen är far till barnet. Utredaren kontrollerar att det inte finns något som talar mot att mannen i fråga verkligen är far till barnet. Det innebär att nämnden i tveksamma fall måste ha resultat från en rättsgenetisk undersökning som underlag. Om modern uppger att flera män förekommer under den tid som barnet kan ha kommit till, dvs. inom konceptions-tiden, godkänns en bekräftelse endast om en rättsgenetisk undersökning visar att mannen sannolikt är far till barnet.

Om ett barn har tillkommit genom en assisterad befruktning är en förutsättning för socialnämndens godkännande av en faderskapsbekräftelse att moderns sambo vid tillfället för behandlingen har samtyckt till den och att det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Om donerade spermier har använts är det från den 1 januari 2019 ett krav att behandlingen har genomförts i svensk hälso- och sjukvård eller på en behörig inrättning i utlandet och att barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren.

Har ett barn tillkommit genom en assisterad befruktning som moderns kvinnliga make, registrerade partner eller sambo har samtyckt till och är det med hänsyn till samtliga omständigheter sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen finns möjlighet för nämnden att godkänna en föräldraskapsbekräftelse. I ett sådant fall har donerade spermier använts och socialnämnden kontrollerar att behandlingen har skett i svenska hälso- och sjukvård. Från den 1 januari 2019 får en behandling också ha skett vid behörig inrättning i utlandet om barnet har rätt att ta del av uppgift om donatoren.

⁴ Det rättsliga faderskapet överensstämmer med det genetiska när barnet har tillkommit genom ett samlag. Har barnet tillkommit genom assisterad befruktning finns regler som innebär att rättsligt föräldraskap i vissa fall kan bekräftas om samtycke till behandlingen fanns, 1 kap. 6, 8 och 9 §§ FB (se avsnitt 3.2.4 och 3.3).

5.3.11 Godkännandet

Socialnämnden godkänner bekräftelsen när fadern eller föräldern skrivit under den och modern därefter godkänt bekräftelsen. Utredaren, med behörighet att godkänna bekräftelsen för socialnämnden enligt delegationsordning för kommunen, undertecknar protokollet. Faderskapet eller föräldraskapet är fastställt först i och med alla tre namnunderskrifterna. Föräldrarna får i detta sammanhang också tillfälle att anmäla gemensam vårdnad. Det sker i så fall skriftligen på en särskild blankett.

5.3.12 Underrättelse till Skatteverket

Socialnämndens utredare sänder per post en underrättelse till Skatteverket om fastställelsen, och i förekommande fall anmälan om gemensam vårdnad. Skatteverket registrerar därefter manuellt in uppgifterna i folkbokföringsdatabasen. Det tar ungefär en till två veckor från det att underrättelsen skickas till dess fadern eller föräldern enligt 1 kap. 9 § FB är registrerad.

En kommun som anslutit sig till Skatteverkets tjänst för att ta emot och skicka uppgifter om faderskap och föräldraskap sänder i stället underrättelsen på elektronisk väg till Skatteverket, i förekommande fall tillsammans med anmälan om gemensam vårdnad.

5.3.13 Utredning före barnets födelse

Fastställande av faderskap eller föräldraskap kan initieras före barnets födelse. I en del kommuner är samarbetet mellan socialtjänsten och mödrahälsovården väl etablerat. Handläggare från familjerätten träffar blivande föräldrar på mödravårdscentralen och kan informera om fastställande av faderskap och andra familjerättsliga frågor. Föräldrarna kan få information om att en faderskapsutredning kan inledas innan barnet är fött. Modern kan även efterfråga att nämnden ska inleda en faderskaps- eller föräldraskapsutredning före barnets födelse.

Om socialnämnden inleder en utredning före barnets födelse beräknas en preliminär konceptionstid och en bekräftelse upprättas.

När barnet är fött beräknas en ny konceptionstid utifrån födelsevikten. Om den nya konceptionstiden faller inom den tidigare beräknade konceptionstiden, godkänner socialnämnden bekräftelsen utan vidare kontakt med parterna och underrättar Skatteverket om det genom bekräftelsen fastställda faderskapet.

5.3.14 Handläggningstiden för fastställande av faderskap och föräldraskap

Det personliga sammanträffandet hos socialnämnden när det gäller sambor tar många gånger cirka tio minuter. Det är inte ovanligt att spädbarnet är med vid mötet. Till den absolut övervägande delen av fall där utredningen sker enligt ett S-protokoll är de uppgifter som modern och hennes sambo lämnar avgörande för ärendets utgång och medför att faderskapet blir fastställt genom bekräftelse. Flera socialnämnder uppskattar att mer än 95 procent av de förenklade utredningarna är opproblematiske. Det är ovanligt med talan om att en bekräftelse saknar verkan och ärenden där ett fastställt faderskap senare ifrågasätts.⁵ Handläggarens tid för att administrera ett ärende med förenklad utredning tar omkring en timme och 45 minuter, inklusive tid för kontroller inför mötet (av konceptionstid, bosättning m.m.), underrättelse till Skatteverket efteråt samt avslut och arkivering.

Utredningen har av några socialnämnder fått uppgift om hur lång tid det vanligtvis tar från det att nämnden får information om ett nyfött barn till dess att nämnden sänder underrättelse till Skatteverket om ett genom bekräftelse fastställt faderskap.⁶ Enligt socialnämnderna varierar tiden, allt från en vecka till över en månad. Det kan därefter ta upp till två veckor innan faderskapet registreras i folkbokföringen, bl.a. på grund av postgången. Om socialnämndens utredning avser ett föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB tar handläggningen ofta längre tid än om det gäller ett faderskap.⁷ Från barnets födelse till dess att

⁵ Uppgifter från Högländets kommunalförbund samt Göteborg, Malmö och Nacka kommun.

⁶ Uppgiften avser de fall där modern och mannen är tillgängliga och samarbetar med socialnämnden. Nacka: en till två veckor, Göteborg: omkring en månad, ibland fem veckor beroende på handläggningstid hos familjerätten, Malmö: två till fyra veckor.

⁷ Statistik från socialnämnderna omfattar inte fullt ut de s.k. FÖR-protokollen. Utredningen har från enskilda handläggare fått uppgift om att den genomsnittliga handläggningstiden kan uppskattas till åtta veckor från barnets födelse till dess ett föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB är fastställt.

ett faderskap eller föräldraskap är registrerat i folkbokföringen tog det 2017 i genomsnitt 45 dagar.⁸

5.4 Förfarandet i domstol

Om faderskap eller föräldraskap för ett barn inte kan fastställas genom bekräftelse, ska faderskapet eller föräldraskapet fastställas genom dom. Bestämmelser om ordningen i domstol finns i 3 kap. FB och innebär i huvudsak följande. En talan om fastställande av faderskap eller föräldraskap ska väckas av barnet och kan föras mot flera män respektive kvinnor. Om socialnämnden är skyldig att försöka utreda faderskapet eller föräldraskapet, ska barnets talan föras av socialnämnden och riktas mot de personer som skäligen kan komma i fråga som far eller förälder till barnet. Barnets talan får också föras av modern, om hon har vårdnaden om barnet, eller av en särskilt förordnad vårdnadshavare.

Om barnets talan förs av socialnämnden, ska talan väckas vid tingsrätten i den ort där nämnden finns. I andra fall ska talan väckas vid den tingsrätt där motparten eller en av motparterna ska svara i tvistemål i allmänhet eller, om det inte finns någon behörig domstol, vid Stockholms tingsrätt.

Om den som antas vara far är avliden när faderskapsfrågan ska utredas kan saken avgöras genom dom. Mannens arvingar blir parter i målet i mannens ställe.

När socialnämnden har gjort en utredning om faderskapet eller föräldraskapet, ska nämnden lämna in det protokoll som förts över utredningen till domstolen. Protokollet ska delges motparten eller motparterna i samband med stämningen. Rätten ska se till att frågan om faderskap eller föräldraskap blir tillbörligen utredd och kan t.ex. förelägga socialnämnden att fullständiga sin utredning.

Rätten kan också begära in de uppgifter som finns om en assisterad befruktning. En sådan begäran ställs till den som är eller har varit ansvarig för behandlingen eller till någon annan som har tillgång till

⁸ Skatteverkets uppgift till utredningen, avser antal dagar för registrering av faderskap eller förälder i folkbokföringsdatabasen under 2017 för barn födda 2016 eller 2017 räknat från barnets födelse. Inom 15 dagar hade knappt 12 000 barn fått far/förälder registrerad, inom 30 dagar hade knappt 30 000 barn fått en far eller förälder registrerad och inom 60 dagar hade knappt 50 000 barn fått en far eller förälder registrerad. Under förra året fick drygt 60 000 barn som var födda 2016 eller 2017 en far eller förälder registrerad.

uppgifterna (6 kap. 6 § och 7 kap. 8 § lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m.).

Rätten ska dessutom bereda var och en som kan föra talan på barnets vägnar en möjlighet att yttra sig i målet. Ett vittnesförhör får dock aldrig äga rum i syfte att styrka att vittnet har haft samlag med modern under den tid då barnet kan antas ha tillkommit.

Domstolen kan, på begäran av part eller när det behövs, förordna om rättsgenetisk undersökning (se avsnitt 6.1) på barnet, modern, mannen i äktenskapet och den eller de män som pekats ut som tänkbara fäder. Den som är ovillig att lämna ett prov till en undersökning om ärftliga egenskaper som kan ske utan nämnvärt men kan tvingas av domstol att göra detta med stöd av lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (blodundersökningslagen). Domstolen kan vid vite, eller annars med biträde av polis, förelägga den som avses med förordnandet att med intyg av behörig sakkunnig visa att han eller hon har genomgått undersökningen (1, 2 och 2 a §§ blodundersökningslagen).

I praktiken görs i dag rättsgenetiska undersökningar med DNA-analys (se avsnitt 6.3). Sådana omfattas av blodundersökningslagen. Om den som kan vara far är avliden när faderskapsfrågan ska utredas kan en släktutredning göras. Föreläggande enligt blodundersökningslagen kan dock inte avse släktingar till den som påstås vara far till barnet (se t.ex. NJA 1997 C 36). En sådan utredning får i stället ske efter samtycke från berörda släktingar.

Om en dom om faderskap eller föräldraskap överklagas, ska överrätten pröva frågan i hela dess vidd. Om den högre domstolen kommer fram till att någon annan än en part skäligen kan komma i fråga som far eller förälder till barnet och en part begär det ska domstolen undanröja den lägre domstolens dom och återförvisa målet till den domstol som först har dömt i målet.

Socialnämndens sekretess upphör när frågan tas upp i ett mål enligt föräldrabalken. Då gäller i stället en mindre omfattande sekretessregel i 36 kap. 1 § OSL. Enligt den gäller enbart sekretess om en part begär det och det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs. Bestämmelsen inskränker inte meddelarfriheten. Sekretessen enligt den nämnda bestämmelsen gäller i högst 70 år för uppgifter i allmänna handlingar.

6 Dagens regler om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

6.1 Lagen om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap

6.1.1 Domstol kan förordna om blodundersökning

I mål om förklaring att en viss man inte är far eller om fastställande av faderskap kan domstolen, med stöd av lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (blodundersökningslagen), på begäran av någon av parterna eller när det annars behövs förordna om blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper som kan ske utan nämnvärt men. Ett förordnande kan avse modern och barnet. I mål om förklaring att en viss man inte är far kan förordnandet avse mannen i äktenskapet. I mål om fastställande av faderskap kan förordnandet avse den man mot vilken talan förs. Finns det anledning att anta att någon annan man har haft samlag med modern under den tid då barnet kan ha tillkommit, får förordnandet avse också den mannen.

Domstol kan förordna om en blodundersökning sedan ett faderskap har fastställts genom bekräftelse eller genom dom som har vunnit laga kraft. Förutsättningar för ett sådant förordnande är att det först efter bekräftelsen eller domen har framkommit omständigheter som ger anledning till antagande att någon annan man än den som har fastställts vara far har haft samlag med modern under tid då barnet kan ha tillkommit. Har faderskapet fastställts genom bekräftelse, kan ett förordnande om blodundersökning meddelas i ett mål om att bekräftelsen saknar verkan mot den som har lämnat bekräftelsen.

6.1.2 Domstol får besluta om tvångsåtgärder

Domstol har möjlighet att vidta tvångsåtgärder för att barnet, modern eller mannen ska lämna sådant blodprov som behövs för blodundersökningen. Domstolen kan förelägga någon att vid vite visa att sådant blodprov som behövs för blodundersökning har tagits på honom eller henne eller att han eller hon har undergått annan undersökning rörande ärftliga egenskaper. I fråga om barn som inte har fyllt 18 år får barnets vårdnadshavare föreläggas vite. Följs inte ett föreläggande vid vite, kan domstolen i stället för att förelägga nytt vite besluta om biträde av polis för att undersökningen ska komma till stånd. I fråga om barn som inte har fyllt 18 år får beslut om biträde av polis endast meddelas om det finns särskilda skäl. Sådant biträde får inte lämnas om det finns risk, som inte är ringa, för att barnet ska ta skada av detta.

6.1.3 Kostnaden betalas av det allmänna

Om domstol har förordnat om undersökning enligt lagen, ska kostnad för att ta blodprov, kostnad för blodundersökning samt skälig ersättning för annan undersökning betalas av allmänna medel. Om socialnämnden har initierat undersökningen är det nämnden som ska betala kostnaderna.

6.2 Förordningen om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap

Av förordningen (1969:624) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap framgår att ett blodprov som avses i blodundersökningslagen ska undersökas genom Rättsmedicinalverkets (RMV) försorg. Är det fråga om en annan undersökning om ärftliga egenskaper ska den utföras av sakkunnig som godkänns av verket. Inom en vecka från domstolens beslut eller socialnämndens anmodan ska RMV underrättas. Utlåtandet över undersökningen ska skickas till den som begärt undersökningen. Kan ett prov som skickats till RMV inte användas är RMV skyldigt att meddela domstolen eller socialnämnden att nytt blodprov behövs.

6.3 Rättsgenetisk undersökning

6.3.1 Den rättsgenetiska utvecklingen

De nuvarande reglerna på området kom till i en tid när blodundersökning var den mest använda typen av genetisk undersökning vid fastställande av faderskap. Före det, fram till början av 1900-talet, genomfördes jämförelser av yttre kännetecken mellan barnet och den eller de utpekade männen. Det var bl.a. öronens, näsans och munnens form som studerades.¹ De första rättsgenetiska undersökningarna i faderskapsärenden i Sverige utfördes redan under mitten av 1920-talet. Metoden innebar att tester genomfördes på blod och att personer delades in i olika grupper beroende på vilka blodegenskaper de bar på. Dessa tidigare metoder gav på ett indirekt sätt besked om variationer i arvsmassan. Först på 1990-talet började DNA-analys användas inom rättsgenetiken. Sedan 1994 är faderskapsundersökningar helt baserade på DNA-analys.

6.3.2 Provtagningen

Blodprovstagning sker på ett sjukhus eller en vårdcentral. Den som ansvarar för att ta provet ska utfärda ett provtagningsintyg för den person som ska lämna prov. Den som ska ta provet ska kontrollera provgivarens identitet och märka provrören med provgivarens namn och person- eller samordningsnummer.² Eftersom en DNA-analys kan utgå från munskrap (celler som skrapats loss från kindens insida genom topsning) tas som huvudregel inte längre några blodprov. Personen kan själv ta ett sådant prov, exempelvis under överinseende av en handläggare hos socialnämnden. RMV tillhandahåller provtagningsset för munskrap.

6.3.3 DNA-analysen

DNA-analys kan göras på all slags vävnad. Analyserna har mycket hög tillförlitlighet. I de allra flesta fall går det att med säkerhet utsluta en felaktigt utpekad man i ett faderskapsärende. Det är även

¹ Se Saldeen (2013), *Barn- och föräldrarätt*, 7 uppl., s. 65.

² Rättsmedicinalverkets föreskrifter om provtagning vid utredning av faderskap, 2–4 §§ SOSFS 2013:20 (M).

möjligt att med en mycket hög grad av sannolikhet utpeka en viss man som far. DNA-analys visar variationer direkt i arvsmassan. Analyserna gör det möjligt att påvisa sådana variationer på flera ställen i arvsmassan samtidigt. Säkerheten i bedömningarna har därmed höjts avsevärt.

Undersökningen innebär att likheter och olikheter studeras direkt i arvsmassan. En genetisk undersökning bygger på att ett barn ärver en genetisk variant, en allel, från modern eller fadern.³ Om barnet har likadana alleler som en utpekad man kan mannen vara far. Vissa alleler förekommer dock mer frekvent än andra. För att bedöma om en man är far krävs därför en biostatistisk värdering för att beräkna sannolikheten för faderskapet. Om barnet inte delar en eller flera alleler med en utpekad man kan mannen uteslutas som far. Även i detta fall krävs en biostatistisk värdering för att utesluta till exempel en mutation som grund för den genetiska oförenligheten.

Ett ärende består i praktiken av flera analyser. För varje prov som kommer in till RMV:s laboratorium för analys tas två delmängder ut. De analyseras parallellt och oberoende av varandra. Resultaten från varje delmängd jämförs. Totalt utför laboratoriet över 400 000 analyser per år. En undersökning omfattar normalt 21 markörer på DNA-molekylen, men vid behov kan undersökningen omfatta närmare 200 markörer.⁴ I arvsmassan finns regioner av repetitiva sekvenser, s.k. STR-fragment (Short Tandem Repeats). För att få tillräckliga mängder av dessa fragment kopieras de med s.k. PCR (Polymerase Chain Reaction). Kopieringen görs med hjälp av ett enzym (polymeras) under cykler av varierande temperatur. När kopieringen är färdig finns miljontals kopior av de utvalda STR-fragmenten, som separeras och sorteras. STR-fragmenten, som består av DNA-sekvenser som upprepas ett antal gånger, analyseras sedan. Antalet upprepningar i sekvenserna skiljer sig från individ till individ. Dessa variationer ger olika långa DNA-fragment. De fragment som analyseras har såvitt känt ingen egentlig funktion.

Fragmenten analyseras i huvudsak genom studier på kurvor. Analysen går något förenklat ut på att jämföra kurvorna. Om barnets kurva har en topp på en position som moderns inte har, måste detta fragment

³ En allel kan beskrivas som en slags ärftlighetsfaktor och utgör en genetisk markör i en DNA-analys. Alleler förekommer i en mängd olika varianter och en ny allel kan uppstå genom mutation.

⁴ RMV (2017), *En expertmyndighet inom rättsväsendet*, s. 4. Uppgift till utredningen från RMV (400 000 analyser per år) den 12 juni 2018.

ha ärvts från fadern. Om den utpekade faderns kurva inte heller har en topp på denna position är detta oförenligt med att han är far till barnet. Visar sig en sådan oförenlighet på flera STR-fragment kan mannen uteslutas som far till barnet, under förutsättning att oförenligheten inte beror på en mutation. Om en annan utpekad mans kurva har en topp på samma position kan denne däremot inte uteslutas som far till barnet. Om alla STR-fragment på detta sätt visar en överensstämmelse mellan mannen och barnet (med hänsyn till moderns kurva) kan mannen vara far till barnet.

För en man som inte kan uteslutas som far till barnet kan sannolikheten för att mannen är far till barnet beräknas. En faderskaps-sannolikhet om minst 99,99 procent kan ofta uppnås. I nästan alla fall når svaret en säkerhet på mer än 99,999 procent.⁵

Analys, bedömning och tolkning sker med kvalitetssäkrade metoder i två av varandra oberoende omgångar. Endast en fullständig överensstämmelse mellan resultaten medför ett svar till beställaren. Eftersom RMV inte godtar annat än fullständig överensstämmelse mellan resultaten i de parallella undersökningarna i ett ärende har ett utlåtande inte någonsin resulterat i att fler än en man kvarstått som möjlig far till barnet. Att i praktiken alla felaktigt utpekade män kan uteslutas innebär också en stor sannolikhet för att en man som inte kan uteslutas är far till barnet.

6.3.4 Mer komplexa ärenden

Fall där prov finns endast från barnet och en förälder kallas förälder-ärenden. Den genomsnittliga uteslutningskapaciteten är i dessa fall lägre. De flesta förälderundersökningar är ändå nästan lika effektiva som faderskapsundersökningar när flera markörer finns att tillgå. En släktutredning kan bli aktuell t.ex. om fadern är okänd, har avlidit eller av andra skäl inte finns tillgänglig för provtagning. Faderns arvs-massa kan då kartläggas genom undersökningar av prover från dennes föräldrar, syskon eller andra barn. Utredningarnas effektivitet varierar och ibland är en hög uteslutningskapacitet svår att uppnå.

Vid komplexa ärenden där släktskapsförhållandena är avlägsna eller när flera alternativa hypoteser efterfrågas, till exempel om den tilltänkte mannen är far eller farbror till ett barn, krävs mer genetisk

⁵ Uppgift till utredningen vid besök på RMV den 17 augusti 2017.

information än annars för att kunna säkerställa släktskapet med tillräckligt hög säkerhet. RMV har under senare år utvecklat mer omfattande genetiska metoder för dessa specialfrågeställningar med hjälp av ny sekvenseringsteknik. Med metoden kan ytterligare 190 genetiska varianter identifieras för varje ärende, vilket kan ge svar på mycket komplexa frågeställningar. Metoden är validerad och införd i rutin och ackrediterades under 2017.⁶

6.3.5 Protokoll med utlåtande

Resultatet av undersökningen redovisas i ett utlåtande. Det sänds till domstolen eller socialnämnden, beroende på vem som har beslutat om eller tagit initiativ till undersökningen. Vanligen står i utlåtandet antingen att resultatet av undersökningen visar att mannen inte är barnets far eller att resultatet av undersökningen visar att mannen sannolikt är barnets far.

Beräkningen förutsätter att det inte föreligger något annat nära släktskap mellan mannen och barnet. Beräkningen bygger på antagandet om lika förhandssannolikheter. I provtagningsintyget står om personen som provet avser tillhör en annan folkgrupp eller härstammar från ett annat land. Beroende på population använder RMV olika genfrekvenser (svenska, afghanska eller somaliska). Om genfrekvenser saknas för den population som mannen har sitt ursprung ifrån är de beräkningar som utlåtandet bygger på justerade för att sannolikheten för faderskapet inte ska överskattas. Detta med hänsyn till den variation som kan förekomma mellan olika befolkningsgrupper. En eventuell justering framgår av utlåtandet.

RMV beräknar internt alltid uteslutningskapacitet, även om utlåtandet avser att den utpekade mannen sannolikt är far till barnet. Det ger ett värde på hur stor andel felaktigt utpekade män som kan uteslutas.⁷

⁶ RMV (2018), *Årsredovisning 2017*, s. 18 och uppgift från RMV till utredningen den 13 mars 2018.

⁷ Med uteslutningskapaciteten visas hur effektiv undersökningen varit och den beräknas som andelen män som saknar de fragment som barnet måste ha ärvt från sin far.

6.4 Rättsmedicinalverkets verksamhet

6.4.1 En expertmyndighet inom rättsväsendet

RMV är en expertmyndighet inom rättsväsendet. Myndigheten genomför analyser och undersökningar inom rättspsykiatri, rättsmedicin, rättsgenetik och rättskemi på uppdrag av främst brottsbekämpande myndigheter och domstolar, men även kriminalvården, Migrationsverket och sociala myndigheter. RMV utför också uppdrag från privatpersoner, t.ex. faderskaps- och släktundersökningar. Myndigheten ansvarar enligt förordning (2007:976) med instruktion för Rättsmedicinalverket bl.a. för rättsgenetisk verksamhet. RMV är en myndighet under Justitiedepartementet.

Verksamheten finns på sex orter i landet och myndigheten är sedan 2017 organiserad i ett huvudkontor och tre avdelningar: (1) rättsmedicin, (2) rättspsykiatri och (3) rättsgenetik och rättskemi. Myndigheten har omkring 470 anställda.⁸ Verksamheten är i hög grad regelstyrd och uppdraget har till stora delar varit oförändrat sedan myndigheten bildades 1991. Myndighetens verksamhet finansieras både genom anslag på statsbudgeten och genom avgifter och ersättningar. Den rättsgenetiska verksamheten är sedan lång tid nästan helt avgiftsfinansierad.⁹ Myndigheten får meddela vissa föreskrifter.¹⁰ RMV kungör föreskrifter i Gemensamma författningssamlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m. (HSLF-FS).¹¹

Avdelningen för rättsgenetik och rättskemi bedriver forsknings- och utvecklingsverksamhet och samarbetar sedan länge med bl.a. universitet och andra myndigheter. Avdelningen är representerad i nationella och internationella nätverk som på ett övergripande plan arbetar med frågor som har anknytning till verksamheten.

⁸ RMV (2017), *Årsredovisning 2016*, s. 6: knappt 500. Uppgift vid besök den 18 augusti 2017, 470 anställda.

⁹ Statskontoret (2016), 2016:6 s. 25.

¹⁰ Se 10 § förordning (2007:976) med instruktion för Rättsmedicinalverket, i fråga om sådan rättsmedicinsk undersökning som avses i lagen (1995:832) om obduktion m.m. Se även 6 § förordningen om blodundersökning (1969:624).

¹¹ Se bilaga 1 till författningssamlingsförordningen (1976:725). Sedan den 1 juli 2015 ger sju myndigheter ut sina respektive föreskrifter i en författningssamling med Socialstyrelsen som ansvarig utgivare. Föreskrifter från före den 1 juli 2015 ingår i den nya författningssamlingen men behåller sina tidigare namn, t.ex. Socialstyrelsens författningssamling, SOSFS.

6.4.2 Den rättsgenetiska verksamheten

På rättsgenetiska enheten arbetar omkring 15 medarbetare, främst civilingenjörer och molekylärbiologer.¹² Enheten har hela landet som upptagningsområde och utför bl.a. undersökningar om faderskap och släktskap på uppdrag av olika beställare, t.ex. Migrationsverket, socialnämnder, domstolar och privatpersoner.¹³ Varje år utför enheten rättsgenetiska analyser av släktskap i cirka 3 000 ärenden. Av dessa är cirka 1 200 faderskapsärenden.¹⁴ Behovet av faderskapsundersökningar har historiskt sett motsvarat omkring två procent av alla levande födda barn under ett år.¹⁵

Antalet faderskapsärenden har under senare år minskat hos RMV. Mellan åren 2008 och 2011 låg antalet rättsgenetiska faderskapsundersökningar på uppdrag av socialnämnder och domstolar på mellan 2 100 och 2 200 ärenden per år. Uppdragen från socialnämnderna har sedan dess minskat. År 2013 analyserade RMV cirka 1 800 faderskapsärenden och år 2014 drygt 1 500. Året därpå uppgick antalet till 1 300 ärenden medan både 2016 och 2017 låg antalet ärenden på omkring 1 200.¹⁶

Socialnämnderna är fortsatt den största uppdragsgivaren vad gäller faderskapsundersökningar, även om en vikande trend finns. Sett över en längre tid har dessa normalt tagit initiativ till nära 90 procent av ärendena. Domstolar och enskilda har svarat för resterande del, med ungefär lika många ärenden var. Före DNA-tekniken var dock andelen undersökningar efter beslut från domstol större.

Sett till kostnaden per handlagt ärende har faderskapsärenden blivit 15 procent dyrare sedan 2010. Det beror på att kostnaderna för personal och teknisk utrustning fördelas på färre ärenden.¹⁷ Enligt RMV beror trenden med minskat inflöde på att vissa socialnämnder

¹² RMV (2017), *Årsredovisning 2016*, anger 13 anställda. Vid besök den 17 augusti 2017 uppgavs 14 medarbetare.

¹³ RMV anlitas av domstolar och socialnämnder för analyser enligt 1 § förordningen (1969:624) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap och av Migrationsverket för analyser enligt 3 kap. 15 § utlänningslagen (2005:716).

¹⁴ RMV (2018), *Årsredovisning 2017*. År 2016 utfördes ungefär lika många släktutredningar på uppdrag av Migrationsverket i ärenden om återförening av familjer (jfr Statskontoret (2016), *Myndighetsanalys av Rättsmedicinalverket*, rapport 2016:6, s. 22).

¹⁵ Det föds omkring 115 000 barn per år i Sverige, enligt SCB (2016). Nivån om två procent har varit förhållandevis konstant de senaste 40 åren, se RMV (2001), *Rapport 2001:2 Om faderskap och rättsgenetiska undersökningar – teknikutveckling, organisation och resultat* s. 39.

¹⁶ RMV (2015), *Faderskapsundersökningar* och RMV (2018), *Årsredovisning 2017*.

¹⁷ Statskontoret 2016:6 s. 70.

vänder sig till privata laboratorier för genetiska faderskapsanalyser.¹⁸ RMV:s taxa innebär en avgift dels för registrering med 1 400 kronor per ärende, dels för analys av proverna med 1 200 kronor per person i en faderskapsutredning (barn, mor, man/män) respektive 1 600 kronor i en förälderutredning (barn och man/män eller kvinna/kvinnor). Släktutredningar har en avgift för analys om 2 000 kronor.¹⁹ Till beloppen kommer mervärdesskatt. Har domstol beslutat om undersökningen står staten för kostnaden. Är det socialnämnden som har tagit initiativet, betalar den avgiften.

Varje ärende innehåller som regel fler än ett prov. Statistik över antalet undersökta prov om faderskap på uppdrag av socialnämnder visar också en nedåtgående trend.²⁰ I de allra flesta av faderskapsärendena ingår endast en man i utredningen. I dessa fall analyseras tre prover. I drygt tio procent av ärendena med endast en man kan det uteslutas att den undersökte mannen är far till barnet. Att ärenden omfattar tre eller fler män är dock inte ovanligt, utan kan förekomma flera gånger per vecka.²¹ Under 2017 var medianhandläggningstiden för faderskapsärenden 16 dagar från ärenderegistrering och 11 dagar från det att sista prov kommit in.

6.4.3 Ackreditering och kvalitetsarbete

De externa gransknings- och tillsynsmöjligheterna av rättsgenetiska undersökningar är begränsade.²² RMV arbetar för att kvalitetssäkra verksamheten och myndighetens laboratorium har en ackreditering av Styrelsen för ackreditering och teknisk kontroll (Swedac) för rättsgenetik. Detta innebär att verksamheten blir granskad, bedömd och bekräftad enligt en internationell standard.²³ Efter att en verksamhet har blivit ackrediterad följer Swedac regelbundet upp och granskar den. Det handlar om att kvalitetssäkra processer snarare än

¹⁸ RMV (2017), *Årsredovisning 2016*, s. 16.

¹⁹ RMV (2017), *Taxa för rättsgenetiska undersökningar*.

²⁰ Uppgift till utredningen vid besök den 17 augusti 2017.

²¹ Uppgift till utredningen vid besök den 17 augusti 2017, se även e-post den 11 juni 2018.

²² Se t.ex. Riksrevisionen 2004:27, *Stödet till polisens brottsutredningar* och SOU 2006:103 *Översyn av den rättsmedicinska verksamheten Tillsyn, Rättsliga rådet och rättsläkarens roll*. Kvalitetskontrollen sägs bl.a. kunna handla om att ta hjälp av utomstående expertis för att utvärdera olika delar av verksamheten, använda sig av kollegiala granskningar (peer-review-granskningar) eller att göra en systematisk uppföljning av myndighetens utlåtanden.

²³ Ett ackrediterat laboratorium ska uppfylla kraven i standarden ISO/IEC 17025:2005, *Allmänna kompetenskrav för provnings- och kalibreringslaboratorier*.

utlåtandenas innehållsmässiga bedömningar.²⁴ Sedan 2018 ingår i ackrediteringen för RMV den biostatistiska beräkningen.

Myndighetens kvalitetsmål för den rättsgenetiska verksamheten innebär att den interna provhanteringen ska utföras på rätt sätt, att begärda analyser ska vara korrekt utförda och att kunderna ska ha tillgång till rådgivning och vid behov kompletterande besked. Att kraven på kvalitet är uppfyllda kontrollerar myndigheten genom regelbundna interna granskningar, såväl på ett övergripande plan som genom stickprov i enskilda ärenden. Ackrediteringen innebär bl.a. att Swedac regelbundet inom en period av 18 månader genomför en revision av någon del av verksamheten. Avdelningen deltar också i nationella och internationella program för kvalitetskontroll där riktigheten i analysmetoderna undersöks. En årlig uppföljning av avdelningens uppdragsverksamhet sker beträffande samarbetet mellan uppdragsgivaren och avdelningen.

Inom den rättsgenetiska verksamheten hanteras många typer av känsligt provmaterial. Lokaler och arbetssätt är anpassade efter verksamhetens behov. Arbetsmoment är kategoriserade utifrån renhetsgrad och lokalerna är ombyggda till indelade zoner. Förändrade arbetsrutiner kring arbetsflödet har minskat risken för kontamination, förbättrat hanteringen och ökat möjligheten att ta emot känsligt material. I de lokaler där de känsligaste proverna hanteras finns till exempel ett övertryck för att minimera kontamination, t.ex. i form av damm, i lokalen. Användandet av skyddskläder och skyddsutrustning har setts över och anpassats.²⁵

Det finns enligt Swedac:s ackrediteringsregister sex huvudmän för ackrediterade laboratorier för ”klinisk genetik”, de flesta landsting, och sex huvudmän för ”genetik”, nämligen tre högskolor eller universitet (Uppsala universitet, Kungliga Tekniska Högskolan och Karolinska Institutet), ett landsting (Stockholms läns landsting) och två företag (Dynamic Code AB i Linköping och TATAA Biocenter AB i Göteborg). För ”rättsgenetik” är endast RMV ackrediterade enligt Swedac.²⁶

²⁴ Statskontoret 2016:6 s. 49.

²⁵ Uppgift vid besök av utredningen den 17 augusti 2017, samt RMV (2017), *Årsredovisning 2016*, s. 18.

²⁶ Swedac:s ackrediteringsregister per den 25 augusti 2017, enligt uppgift till utredningen s.d.

6.4.4 Dataskydd vid myndigheten

RMV behandlar personuppgifter inom alla sina verksamhetsområden och för ett flertal olika ändamål. Personuppgifterna hanteras huvudsakligen elektroniskt inom ramen för olika IT-stöd.

Dataskyddsförordningen är tillämplig på RMV:s behandling av personuppgifter.²⁷ Vid myndigheten gäller också en allmän regel om sekretess i verksamheten för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller personliga förhållanden.²⁸ De personuppgifter som behandlas i verksamheten är i stor utsträckning integritetskänsliga. Det kan vara fråga om uppgifter ur förundersökningar, patientjournaler och liknande som kan innehålla uppgifter om enskildas hälsa och om brott. Uppgifterna kommer till stor del från myndigheter inom rättsväsendet som RMV arbetar för, som brottsbekämpande myndigheter och domstolar, men också socialnämnder och andra myndigheter som lämnar ut integritetskänsliga personuppgifter om droger, hälsa och sjukdomar till RMV. Många av uppdragsgivarna har särskilda lagar om behandling av personuppgifter, s.k. registerlagar. För RMV har föreslagits en särskild dataskyddslag.²⁹ Det finns också särskilda regleringar för vissa verksamheter hos myndigheten.³⁰

²⁷ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmän dataskyddsförordning).

²⁸ Sekretess gäller om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Se 25 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), där det finns en inte uttömmande exemplifiering av verksamhet som avses.

²⁹ Se betänkande från Utredningen om dataskydd vid Rättsmedicinalverket, *Stärkt integritet i Rättsmedicinalverkets verksamhet*, SOU 2017:80.

³⁰ Se t.ex. lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister för forskningsverksamheten inom rättspsykiatri och patientdatalagen (2008:355) i den sjukvårdande verksamheten.

7 Nordisk utblick

7.1 Inledning

Avsnittet beskriver norsk, dansk och finsk rätt vad gäller faderskap och föräldraskap. Dessa nordiska länders reglering utgår, som i Sverige och i likhet med många europeiska länder, från att kvinnan som föder barnet är barnets rättsliga mor. Dessa nordiska länder har också en regel om att den man som modern är gift med vid barnets födelse anses som barnets rättsliga far.¹ Regler om faderskap finns i Norge och Danmark i en barnlag, Finland har en faderskapslag. Länderna har också regler om rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap. I Finland finns en särskild författning för sådan undersökning, medan regler om provtagning och DNA-analys i Norge står i barnlagen. Även i Danmark finns reglerna om rättsgenetisk undersökning i barnlagen.

I Norge och Danmark finns regler om medmorskap. I Finland finns i en nyligen antagen moderskapslag regler om föräldraskap för en kvinna i en samkönad relation som inte har fött barnet.²

7.2 Norge

7.2.1 Faderskap

Regler om vem som är förälder till ett barn finns i Barneloven. I Norge gäller att den kvinna som föder ett barn anses som barnets mor. Barnets far anses vara den man som modern är gift med vid barnets

¹ Även denna s.k. pater-est-regel återfinns i flertalet europeiska länder, se t.ex. Europarådets studie (2009), *A study into the rights and legal status of children being brought up in various forms of marital and non-marital partnerships and cohabitation* CJ-FA (2008) 5.

² Riksdagen godkände ett medborgarinitiativ om moderskap i mars 2018, avsikten är att reglerna ska träda i kraft den 1 april 2019.

födelse. Faderskapspresumtionen gäller dock inte om makarna är separerade vid barnets födelse. Om modern är änka, anses den avlidna maken som barnets far under förutsättning att modern kan ha blivit gravid innan maken avled.

När faderskapet inte följer av äktenskap, fastställs faderskap genom bekräftelse eller dom. Det mest vanliga är att modern uppger vem som är far och att han bekräftar faderskapet. Om modern inte har uppgett en viss man som far, kan hon godta en mans bekräftelse i efterhand. Faderskapet kan bekräftas både före och efter barnets födelse.

Faderskapet kan bekräftas hos barnmorska eller läkare vid mödravårdskontroll, eller i samband med barnets födelse på sjukhuset. Läkaren eller barnmorskan skickar bekräftelsen till folkeregistermyndigheten. Faderskapet kan också bekräftas skriftligt vid ett personligt besök hos Arbets- och velferdsetaten (NAV), på ett skattekontor eller hos en domare.

Det är NAV som har ansvar för att varje barn som föds i Norge får ett rättsligt faderskap fastställt. Blir faderskapet inte fastställt genom faderskapspresumtion eller bekräftelse, kan det fastställas genom dom. I dessa fall beslutar domstolen vanligtvis om rättsgenetisk undersökning (se avsnitt nedan). Det sker genom DNA-analys av prov från modern, barnet och den man som modern har uppgett som far till barnet. Domstolen ska som huvudregel fastställa att en man är far till ett barn om han genom rättsgenetisk undersökning är utpekad som barnets far.

7.2.2 Assisterad befruktning

Regler om assisterad befruktning finns i loven om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. och avser insemination eller befruktning utanför kroppen. Sådana behandlingar får bara ges till en kvinna som är gift eller sambo med en man eller kvinna. Den som har kommit till genom en behandling med donerade spermier har vid 18 års ålder rätt att få veta vem donatorn är. I Norge finns ett nationellt donatorregister.

Vid assisterad befruktning anses moderns make eller manliga sambo som barnets far om han har samtyckt till behandlingen och det inte är osannolikt att barnet har kommit till genom behandlingen. En spermiedonator kan inte fastställas som barnets far.

Om modern är gift eller sambo med en kvinna, anses den andra kvinnan under vissa förutsättningar som barnets medmor (se nästa avsnitt). Ett barn kan inte ha både en far och en medmor.

7.2.3 Moderskap och medmorskap

Den kvinna som föder ett barn anses som barnets mor.

Barneloven reglerar också fastställelse av medmorskap, när två kvinnor bildar familj med hjälp av assisterad befruktning i Norge eller i utlandet. Moderns sambo eller make kan få status som medmor till barnet om hon har lämnat ett samtycke till assisterad befruktning inför behandlingen och behandlingen har skett på en godkänd hälsoinstitution i Norge eller i utlandet. Det krävs också att spermiedonators identitet är känd.

Medmorskap följer inte direkt av lagen. Folkeregistermyndigheten avgör om villkoren för medmorskap är uppfyllda, och beslutar om fastställelse av medmorskap efter att minst en av parterna har begärt det. Medmorskap kan också bekräftas före barnets födelse och kan fastställas även om en av parterna inte önskar att medverka. En medmor anses rättsligt som förälder till barnet på samma sätt som modern.³ Reglerna om medmorskap gäller för barn födda från 2009. För barn födda före den tidpunkten får föräldraskapet för en mors partner eller make fastställas efter en adoption. Det gäller också om förutsättningarna för att fastställa ett medmorskap inte är uppfyllda.

7.2.4 Rättsgenetisk undersökning

Om barnet inte har en far eller medmor vid födelsen, ska NAV försöka få fastställt vem som är far eller medmor. Om den man som modern uppger som far inte bekräftar faderskapet kan NAV besluta om rättsgenetisk undersökning av modern, barnet och mannen. Domstol kan besluta om vite eller hämtning av polis om inte beslutet följs. Om en man inte vill bekräfta faderskapet trots att en rättsgenetisk undersökning visar att han är far till barnet ska NAV överlämna frågan om faderskap till domstol.

³ Det har bl.a. betydelse för barnelovens regler om vårdnadsansvar, umgängesrätt och underhållsplikt. En medmor får samma rätt som en far till föräldrapenning. Barnet har enligt arveloven rätt till laglott efter medmorn och medmorn har å sin sida arvsrätt efter barnet.

Domstolen har en utredningsplikt. Bevisningen i faderskapsärenden utgörs i de allra flesta fall av en rättsgenetisk undersökning. Om det inte finns en sådan får domstolen besluta om det, avseende modern, barnet och den man som är part. Beslutet får också avse andra män som har haft samlag med modern under konceptionstiden. Ett beslut kan följas upp med beslut om vite eller hämtning av polis för att lämna prov för undersökning.

Domstolen kan också besluta att inhämta biologiskt material eller prover som tidigare är tagna av en möjlig far som är avliden eller som av andra orsaker inte finns tillgänglig. Ett sådant beslut omfattar som utgångspunkt också analysresultat som kan finnas från tidigare, t.ex. i en behandlingsbiobank. Det kan dock finnas hinder för utlämning av sådana analyser med hänvisning till regler som gäller för DNA-register.⁴

Staten står enligt barneloven för kostnaderna att inhämta nödvändig bevisning. Kostnaden för rättsgenetisk undersökning som har beslutats av domstol eller av NAV belastar statsbudgeten.

Det är Seksjon for rettsgenetisk slektskap og identitet, Klinikk for laboratoriemedisin, Rättsmedicinska fakulteten vid Oslo Universitetssjukhus som utför undersökningarna.

7.2.5 Ändring av faderskap

Faderskap som följer av faderskapspresumtionen eller av bekräftelse kan ändras genom att en annan man bekräftar faderskapet, och att bekräftelsen godkänns av modern och den man som tidigare har ansetts som far till barnet. I dessa fall ska NAV säkerställa att det nya faderskapet är genetiskt riktigt genom att besluta om rättsgenetisk undersökning. Det gäller inte några tidsfrister för att ändra faderskap på detta sätt.

När inte alla parter är ense om att faderskapet ska ändras får den som vill begära ändring av faderskapet vända sig till domstol. Tidigare gällde tidsfrister för att kunna väcka en sådan talan. Sedan 2016 gäller inte någon inskränkning i tid. Barnet kan alltid väcka talan om ändring av faderskap. Det gäller också om barnet är över 18 år. Har faderskapet blivit fastställt genom dom, utan en DNA-analys, får frågan tas upp igen genom resning.

⁴ NOU 2009:5 s. 53. Se även Høyesterett (HR 2012-868-A), dom den 24 april 2013, om behandlingsbiobanker.

7.3 Danmark

7.3.1 Faderskap

Den föräldraskapsrättsliga regleringen finns i børneloven. På samma sätt som i Norge och Sverige gäller att om modern är gift vid barnets födelse anses mannen i äktenskapet som barnets far och faderskapet registreras då i samband med barnets födelse. Om faderskapspresumtionen inte gäller kan faderskapet registreras om en man och modern lämnar en omsorgs- och ansvarserklaring. En sådan förklaring lämnas av föräldrarna i första hand till personregistret (folkbokföringen), som hör till Kirkeministeriet. Detta sker digitalt till personregistret, senast 14 dagar efter barnets födelse.⁵ Omsorgs- och ansvarserklaring kan också lämnas till Statsförvaltningen. Förklaringen kan lämnas före eller efter barnets födelse. Den kan göras av både sammanboende föräldrar och föräldrar som inte är sammanboende.⁶

När ett faderskap registreras i samband med barnets födelse, utifrån faderskapspresumtionen eller omsorgs- och ansvarserklaringen, har modern inte någon plikt att upplysa vem som är eller kan vara genetisk far till barnet. På motsvarande sätt har inte den man som registreras som far till barnet en plikt att uttala sig om att han är genetisk far till barnet. Det rättsliga faderskapet är i dessa fall fastställt mot bakgrund av det sociala förhållandet mellan modern och fadern.⁷ Inom de första sex månaderna efter barnets födelse är det dock möjligt att få ett faderskap som är registrerat på grund av presumtionen eller en omsorgs- och ansvarserklaring ändrat om någon av föräldrarna begär att få det genetiska faderskapet prövat.

Om faderskapet inte är registrerat i samband med barnets födelse, ska Statsförvaltningen starta en utredning om faderskap. I dessa fall är utgångspunkten att det rättsliga faderskapet ska stämma överens med det genetiska. Modern ska uppge vem som är eller kan vara far till barnet, och om hon har mottagit behandling för assisterad befruktning och i så fall om det är en man eller kvinna som inför behandlingen förklarat sig vilja bli förälder till barnet.

⁵ Personregistrets handläggning förutsätter att båda föräldrarna har ett s.k. CPR-nummer, dvs. motsvarighet till svenskt personnummer, och e-legitimation med kod.

⁶ En gemensamt undertecknad omsorgs- och ansvarserklaring kan före födelsen lämnas till Statsförvaltningen, i samband med födelsen lämnas den digitalt till personregistret och efter födelsen lämnas den till Statsförvaltningen.

⁷ Se t.ex. Social- og Indenrigsministeriet (2016) *Föräldreskab i børneloven*, s. 26.

Statsförvaltningen utreder faderskapet inte bara med hänsyn till moderns uppgifter utan kan också ta upp frågan på begäran av en viss man. En man som har haft en sexuell relation med modern under konceptionstiden har en begränsad rätt att få prövat om han är barnets far. En förutsättning är att han begär sådan prövning inom sex månader från barnets födelse.

Statsförvaltningens utredning medför i många fall antingen att föräldrarna lämnar en omsorgs- och ansvarserklaring eller att en man bekräftar faderskapet. Om Statsförvaltningen inte kan fastställa ett faderskap för barnet överlämnar förvaltningen frågan till domstol. En bekräftelse kan också lämnas inför domstol. Domstol kan fastställa faderskap genom bekräftelse eller dom. Domstol fastställer också medmorskap (se avsnitt nedan).

7.3.2 Assisterad befruktning

Den kvinna som föder ett barn efter en assisterad befruktning anses som barnets mor. Om den assisterade befruktningen är utförd av vårdpersonal, eller under vårdpersonals ansvar, ska kvinnans make, registrerade partner eller partner under vissa förutsättningar anses som barnets far eller medmor. Förutsättningarna är att han eller hon har samtyckt till behandlingen och att barnet kan antas ha tillkommit genom behandlingen. Samtycket ska vara skriftligt och innehålla en förklaring om att mannen ska vara barnets far eller att kvinnan ska vara barnets medmor.

Det finns inte något krav på att en spermiedonator ska vara känd.

7.3.3 Moderskap och medmorskap

I Danmark är den kvinna som föder barnet barnets mor.

Om villkoren för assisterad befruktning är uppfyllda blir den kvinna som barnets mor utfört behandlingen tillsammans med barnets medmor. Brister förutsättningarna, t.ex. om behandlingen inte har utförts av vårdpersonal eller under vårdpersonals ansvar, ska i stället spermiedonatorn som regel anses som barnets far.

Huvudregeln är att en donator inte anses som barnets far om donationen har skett till ett vävnadscentrum, till vårdpersonal eller till någon som arbetar under vårdpersonals ansvar. Har behandlingen

skett med en känd spermiedonator kan dock det samkönade paret och mannen välja om moderns partner ska vara medmor eller om donatorn ska vara barnets far. En spermiedonator anses då som barnets far om han skriftligen har samtyckt till att en viss kvinna ska motta spermiedonationen och förklarat att han ska vara barnets far. Om parterna i stället skriftligen har förklarat att kvinnans make, registrerade partner eller partner ska vara barnets medmor gäller det.

Om barnets mor är gift kan den kvinna som barnets mor är gift med registreras som barnets medmor efter en digital ansökan till Statsförvaltningen. Om barnets mor är ogift kan moderns partner bekräfta medmorskapet vid Statsförvaltningen. Ett medmorskap kan också fastställas genom dom.

7.3.4 Rättsgenetisk undersökning

Om ett barn inte har en far registrerad i samband med födelsen ska Statsförvaltningen utreda faderskapet eller om en medmor ska fastställas. Statsförvaltningen får uppmana modern och den man som är möjlig som far att medverka till en rättsgenetisk undersökning, men kan inte tvinga dem till detta. Även i de fall en man begärt prövning av om han är far till barnet kan en rättsgenetisk undersökning göras. Statsförvaltningen tar initiativ till rättsgenetisk undersökning i cirka 1 000 ärenden om året, vilket utgör omkring 1,5 procent av de nyfödda barnen i Danmark.⁸

Om faderskapet inte kan fastställas av Statsförvaltningen genom bekräftelse och det inte heller finns anledning att lägga ner ärendet tar domstolen över frågan om faderskap. Domstol kan kalla parterna till rättegång för att lämna upplysningar, och får också besluta att parterna ska delta i en rättsgenetisk undersökning. Domstol kan ålägga parterna att medverka vid äventyr av vite. En undersökning kan också ske av prov från en möjlig far som är avliden.

Staten står kostnaden för provtagning och undersökning. Det är rättsgenetiska avdelningen på Retsmedicinsk Institut vid Köpenhamns universitet som genomför rättsgenetiska undersökningar.

⁸ Ibid, s. 30.

7.3.5 Ändring av faderskap

Under barnets första sex månader är det möjligt att få ändrat ett faderskap som är fastställt enligt faderskapspresumtionen eller på grund av en omsorgs- og ansvarserklaring om en av föräldrarna vill ha det genetiska faderskapet prövat.

Om det har skett ett fel i samband med registreringen eller det senare kommer fram omständigheter som kan ha betydelse för ett tidigare fastställt faderskap kan modern, fadern, barnet och den man som anser sig vara far begära resning. Även dödsbodelägare till dessa kan väcka frågan om ändring. Möjligheten till ändring är begränsad, som huvudregel till att begäran ska ske inom tre år från barnets födelse. I särskilda fall får undantag från fristen ske.

Resning förutsätter att fadern inte trots vetskap om omständigheten har behandlat barnet som sitt eget, eller på motsvarande sätt för modern, att hon låtit fadern behandla barnet som sitt. Att det finns en rättsgenetisk undersökning som utesluter att den rättsliga fadern är genetisk far är inte tillräckligt för resning.

Ett barn kan alltid begära att saken tas upp på nytt, om det inte finns något faderskap fastställt. Ett barn som fyllt 12 år ska höras i ett ärende om ändring av faderskap.

7.4 Finland

7.4.1 Faderskap

Regler om vem som är förälder till ett barn finns i faderskapslagen. Moderns make anses som far till barnet, om barnet är fött under äktenskapet. Om äktenskapet på grund av makens död har upplösts före barnets födelse, anses han vara far till barnet förutsatt att barnet är fött vid en sådan tidpunkt att det kan ha tillkommit före den äkta mannens död. Om modern har ingått nytt äktenskap före barnets födelse, anses den nya maken i stället som far till barnet.

Om faderskap inte kan antas enligt presumtionen måste faderskapet fastställas, antingen genom bekräftelse av faderskap eller domstolsbeslut. Far till barnet är den som har avlat barnet eller den vars spermier på något annat sätt har använts för befruktning av barnets mor och barnet har fötts till följd av detta.

Faderskapet kan bekräftas under graviditeten eller efter barnets födelse. Om det endast finns en möjlig far och föräldrarna är eniga om faderskapet, kan faderskapet bekräftas vid ett besök på mödrarådgivningsbyrån. Det finns ett särskilt formulär för förhandsbekräftelse av faderskap som föräldrarna fyller i och tar med till besöket. Formuläret undertecknas i närvaro av en hälsovårdare på rådgivningsbyrån, som sänder handlingen till barnatillsyningsmannen i moderns hemkommun. Föräldrarna kan också besöka barnatillsyningsmannen för en förhandsbekräftelse av faderskap.

Om faderskapet inte har bekräftats under graviditeten sänder barnatillsyningsmannen en begäran till modern om utredning av faderskap. Vid ett besök hos barnatillsyningsmannen kan en man bekräfta faderskapet till barnet. Bekräftelsen kräver inte moderns godkännande. Båda föräldrarna ska dock vara närvarande samtidigt. Modern och mannen som deltar i utredningen har sanningsplikt.

Faderskap kan efter barnets födelse även bekräftas inför vigselförrättare eller vid besök på magistraten, som är en statlig förvaltning med lokal och regional indelning.⁹

Barnatillsyningsmannen ska sända faderskapshandlingar till magistraten inom 30 dagar efter barnets födelse. Magistraten fastställer faderskapet. Har faderskapet inte bekräftats ska barnatillsyningsmannen väcka talan i domstol. Även mannen kan väcka en faderskapstalan om barnets mor inte vill delta i utredningen.

7.4.2 Assisterad befruktning

Lagen om assisterad befruktning innehåller bestämmelser om sådan behandling. Om barnets mor har fått behandling enligt lagen och barnet har fötts till följd av den assisterade befruktningen, är barnets far den man som i samråd med modern har gett sitt samtycke till behandlingen. En kopia av samtycket ska visas i samband med bekräftelsen av faderskapet.

Om en kvinna har fått behandlingen ensam är barnets far den man vars spermier har använts vid behandlingen om han, före behandlingen eller i samråd med modern efter behandlingen, har gett sitt samtycke till att han fastställs vara far till barnet.

⁹ Magistraten ansvarar från 2018 bl.a. för befolkningsdatasystemet.

7.4.3 Ny moderskapslag¹⁰

Det finns i Finland inga särskilda bestämmelser om moderskapet till ett barn. Ett medborgarinitiativ om en moderskapslag har dock i mars 2018 godkänts av riksdagen. Lagen innehåller bestämmelser om hur moderskap bestäms. Principen om att den som fött barnet är barnets mor framgår av lagen.

I lagen ingår bestämmelser om fastställande av moderskap på grund av samtycke till assisterad befruktning. Förutom den kvinna som har fött barnet kan hennes kvinnliga partner fastställas vara moder till barnet, om barnet tillkommit genom assisterad befruktning. Moderskapet fastställs genom magistratens eller domstolens beslut enligt ett förfarande som huvudsakligen motsvarar förfarandet för fastställande av faderskap. För närvarande fastställs moderskapet i dessa fall genom familjeintern adoption.

7.4.4 Rättsgenetisk undersökning

Om föräldrarna vill eller om barnatillsyningsmannen anser att det behövs och föräldrarna samtycker, kan en rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap beställas av barnatillsyningsmannen. Resultatet sänds till denne. Domstol kan besluta om rättsgenetisk undersökning och också förena sitt beslut med vite. Domstol kan också besluta om biträde av polis för att genomföra sådan undersökning.

Domstol kan besluta att en undersökning ska göras av vävnad från en man eller mor som är avliden. Om den avlidna ännu inte har begravts eller kremerats får domstolen bestämma att undersökningen ska göras med hjälp av ett vävnadsprov från den avlidna. Om den avlidna är försvunnen eller inte har kunnat identifieras tillförlitligt, har begravts eller kremerats får domstolen bestämma att undersökningen ska göras av ett vävnadsprov som tidigare har tagits av honom eller henne.

Om det inte kan klarläggas var en man befinner sig eller om han har avlidit och det inte går att använda ett tidigare vävnadsprov eller få uppgifter från en tidigare undersökning av honom, får domstolen

¹⁰ Regeringen har föreslagit att moderskapslagen och de lagändringar som har samband med den ska stadfästas av presidenten, med följd att de träder i kraft den 1 april 2019. Se Justitieministeriets webbplats den 21 juni 2018 https://oikeusministerio.fi/sv/artikel/-/asset_publisher/aitiyslaki-voimaan-huhtikuussa-2019.

bestämma att hans förälder ska delta i en undersökning. Det förutsätter dock samtycke från aktuella släktingar.

Domstol kan meddela förbud att förstöra andra vävnadsprov än sådana som tagits med stöd av lagen om rättsgenetisk faderskapsundersökning.

Kostnader för provtagning och för undersökning av prover som barnatillsyningsmannen har beställt eller som domstol har beslutat om betalas av statsmedel.

Det är Institutet för hälsa och välfärd eller Hjelt-institutet vid Helsingfors universitet som utför rättsgenetisk undersökning av prover för utredning av faderskap.

7.4.5 Ändring av faderskap

Barnet, modern och den rättsliga fadern har rätt att söka ändring av ett fastställt faderskap. Även en man som anser sig vara far till barnet i stället för den äkta mannen har i vissa fall möjlighet att väcka sådan talan, t.ex. när han varit sammanboende med modern vid barnets födelse. Det gäller en frist på två år från barnets födelse för att frågan om ändring ska tas upp. Barnets rätt att väcka talan är inte tidsbegränsad.

Det finns också en möjlighet för modern och den äkta mannen att ansöka om att häva ett presumerat faderskap när det finns en rättsgenetisk undersökning som utesluter mannen som far. En sådan ansökan måste ske inom ett år från barnets födelse.

8 Införande av en föräldraskapspresumtion

8.1 Uppdraget

Utredaren ska ta ställning till om, och i så fall under vilka förutsättningar, föräldraskapet för en make eller registrerad partner vid assisterad befruktning bör presumeras på motsvarande sätt som faderskapet presumeras för en gift man. Detta innebär att uppdraget gäller föräldraskap för barn som tillkommit genom assisterad befruktning där modern är gift eller registrerad partner med en kvinna.

Frågan om en föräldraskapspresumtion ska införas ska ta sin utgångspunkt i barnets bästa och med beaktande av de slutsatser om samtycke som grund för faderskap och föräldraskap som kommer till uttryck i propositionen *Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap*.¹ Målsättningen är enligt utredningens direktiv att nå en jämlik reglering som inte utan tungt vägande skäl skiljer på personer beroende på sexuell läggning eller kön.

Om utredaren bedömer att en föräldraskapspresumtion bör införas, ska utredaren även ta ställning till när en sådan presumtion ska kunna hävas.

De förslag som lämnas ska sträva efter en könsneutral lösning. Utredaren ska hålla sig informerad och beakta relevant arbete inom Regeringskansliet. Utredaren ska i sina förslag beakta konsekvenserna av att steriliseringskravet och förbudet mot bibehållen fortplantningsförmåga vid ändrad könstillhörighet har avskaffats. Det innebär att utredningen även ska ta hänsyn till de särskilda regler för föräldraskap för personer med ändrad könstillhörighet som träder

¹ Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368, reglerna träder i kraft den 1 januari 2019.

i kraft den 1 januari 2019.² Om utredningen bedömer att en föräldraskapspresumtion bör införas avser utredningen därför att även ta ställning till om det bör införas regler som medför att faderskap och moderskap kan presumeras för gifta par där en av eller båda har ändrat könstillhörighet.

Utredningens överväganden i det följande utgår från de nämnda nya regler som gäller från den 1 januari 2019.

Uppdraget gäller såväl gifta par som par i registrerade partnerskap. När utredningen framöver anger gifta par eller makar³ avses även par i registrerade partnerskap och registrerade partner.

8.2 Tidigare utredningar och nyligen beslutade ändringar

Kommittén om barn i homosexuella familjer

Kommittén om barn i homosexuella familjer föreslog i betänkandet *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10) att par av samma kön skulle ges möjlighet till assisterad befruktning inom hälso- och sjukvård och att par av samma och olika kön skulle likställas i fråga om rättsligt föräldraskap vid assisterad befruktning. Om modern var registrerad partner, skulle hennes partner automatiskt anses som förälder till barnet. Förslaget har inte lett till lagstiftning.

Assisterad befruktning för par av samma kön

Kvinnliga par fick 2005 tillgång till assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård.⁴ I propositionen aviserade regeringen att man avsåg att återkomma när det gällde föräldraskapet vid assisterad befruktning, bl.a. om föräldraskapet för en partner borde antas på liknande sätt som faderskapet för en gift man (prop. 2004/05:137 s. 45).

² Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

³ När en man och en kvinna är gifta med varandra benämns ibland mannen som make och kvinnan som maka. Begreppet make är könsneutralt och bör enligt språkregler användas även när det gäller den andra kvinnan i ett samkönat äktenskap. Utredningen använder därför i det följande begreppet make på det sättet.

⁴ Prop. 2004/05:137, bet. 2004/05:LU25, rskr. 2004/05:284.

Utredningen om föräldraskap vid assisterad befruktning

Utredningen om föräldraskap vid assisterad befruktning hade i uppdrag att bl.a. överväga om föräldraskapet för en partner borde presumeras på liknande sätt som faderskapet för en gift man.

I betänkandet *Föräldraskap vid assisterad befruktning* (SOU 2007:3) föreslog utredningen att föräldraskapet vid assisterad befruktning skulle regleras på samma sätt för par av samma kön som för par av olika kön, dvs. bestämmelserna om föräldraskap för en kvinna skulle också omfatta assisterad befruktning som skett utomlands eller i egen regi, och att en föräldraskapspresumtion skulle införas. Den kvinna som var moderns registrerade partner skulle anses vara barnets förälder genom en föräldraskapspresumtion motsvarande faderskapspresumtionen. Förslagen har inte lett till lagstiftning.

Äktenskap för par av samma kön

Ett samkönat par har sedan 2009 möjlighet att ingå äktenskap. I samband med lagändringen togs möjligheten att registrera partnerskap bort.⁵

Lika villkor för assisterad befruktning för par av olika och samma kön och om föräldraskap för personer som har ändrat könstillhörighet

Regeringen föreslog våren 2018 att reglerna om föräldraskap efter assisterad befruktning i utlandet ska vara mer lika för par av olika kön och par av samma kön (prop. 2017/18:155). Faderskap och föräldraskap ska kunna fastställas under förutsättning att behandlingen har utförts vid en behörig inrättning och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Ändringen berör inte fastställande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken (FB), vilket sker genom bekräftelse eller dom. Ändringen påverkar inte heller tillämpningen av faderskapspresumtionen, som gäller även vid assisterad befruktning med donerade spermier. Som en följd av ändringarna kommer dock ett faderskap att kunna hävas om barnet tillkommit

⁵ Prop. 2008/09:80, bet. 2008/09:CU19, rskr. 2008/09:208.

genom behandling utomlands som inte har skett vid en behörig inrättning eller där uppgift om donatorns identitet inte är känd. Faderskapet kommer också att kunna hävas om barnet tillkommit genom en heminsemination.

I propositionen föreslog regeringen även att det införs särskilda regler om föräldraskap för situationer när ett barn har fötts efter att någon av föräldrarna eller båda har ändrat könstillhörighet.⁶ En man som föder ett barn ska anses som far till barnet, men omfattas av det som i andra kapitel i föräldrabalken och andra författningar anges om mor och moderskap. En kvinna som bidrar med sina spermier till ett barns tillkomst, eller som har samtyckt till en assisterad befruktning av sin make eller sambo, ska anses som mor till barnet, men omfattas av det som i andra kapitel i föräldrabalken och andra författningar anges om far och faderskap. Reglerna innebär att faderskap eller moderskap för den som inte har fött barnet ska fastställas genom bekräftelse eller dom.

Riksdagen har antagit propositionen och reglerna träder i kraft den 1 januari 2019.⁷

8.3 Behovet av en översyn

Familjer kan se ut på flera olika sätt och många barn växer i dag upp i olika familjekonstellationer. Även synen på barn, föräldraskap och familjebildning har förändrats över tid. Förändringen är särskilt viktig när det gäller synen på barn som bärare av egna rättigheter. Av betydelse är också att synen på äktenskapet, samlevnadsformer, sexualitet och sexuell läggning har förändrats över tid. Utvecklingen kan ses som ett resultat av ny kunskap och förändringar av samhälleliga normer och värderingar.

Möjligheterna till behandling av ofrivillig barnlöshet har ökat under de senaste decennierna. Assisterad befruktning är ett samlingsnamn för olika metoder att behandla ofrivillig barnlöshet. Inom svensk hälso- och sjukvård kan assisterad befruktning utföras genom dels insemination, dels befruktning utanför kroppen, in vitro-fertilisering (IVF). Att ett barn kommit till efter en behandling inom hälso-

⁶ Sedan 2013 gäller inte ett förbud mot bibehållen fortplantningsförmåga inför ändring av könstillhörighet (prop. 2012/13:107, bet. 2012/13:SoU24, rskr. 2012/13:231).

⁷ Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

och sjukvården var mer ovanligt när metoderna för assisterad befruktning var nya än i dag. De medicinska möjligheterna och sådana faktorer som vad som omfattas av den offentliga hälso- och sjukvården bidrar över tid till att allt fler kan ges möjlighet till assisterad befruktning. Det kan också konstateras att assisterad befruktning är mer accepterat hos allmänheten i dag.⁸

Assisterad befruktning är en etablerad behandlingsform. Möjlighet till assisterad befruktning finns för gifta par, registrerade partner, sambor och ensamstående kvinnor. Enligt rekommendationer som Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har tagit fram kan upp till sex behandlingar erbjudas. Förutsättningarna för assisterad befruktning regleras i lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. och i förordningen (2006:358) med samma namn.

Det finns omkring 3 100 kvinnliga par som lever i äktenskap eller registrerat partnerskap.⁹ Även om regleringen av fastställande av faderskap och föräldraskap har anpassats med tiden finns det ett behov av att se över reglerna i syfte att åstadkomma en mer ändamålsenlig, jämlik och tidsanpassad reglering. Det betyder bl.a. att lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, kön eller könsidentitet ska främjas, samtidigt som utgångspunkten är att barnets bästa ska placeras i främsta rummet.

Den rättsliga regleringen om föräldraskap, om vem som rättsligt är att anse som ett barns förälder, ger rättsverkningar i förhållande till barnet. Föräldraskapet har till exempel direkt betydelse för rätten till underhåll och arv. Den rättsliga ställningen som barn ger också, i lika stor utsträckning, rättsverkningar i förhållande till föräldrarna.¹⁰ Det behov som utredningen siktar på att tillgodose måste så långt som möjligt ta sin utgångspunkt i barns faktiska situation. Behovet avser då barnets rätt till både den person som har fött barnet och den person som har samtyckt till att barnet kommit till genom assisterad befruktning.

Som framgått ovan har frågan om en föräldraskapspresumtion bör införas tidigare övervägts i olika sammanhang, men inte lett till lagstiftning. Mer än tio år har passerat sedan frågan var föremål för

⁸ Före 1980-talets lagar om assisterad befruktning var behandlingen kringgärdad av tystnad eftersom man befärade att tillgången till donatorer annars skulle sina (jfr SOU 1983:40).

⁹ Uppgift från Skatteverket till utredningen och avser folkbokförda 2017 (i samkönat äktenskap var det 2 600 kvinnliga par och i registrerat partnerskap var det 500 kvinnliga par).

¹⁰ Föräldraskapet innebär genom arvsreglerna även följer för andra anhöriga.

en utredning senast. Sedan dess har bl.a. steriliseringskravet och förbudet mot bibehållen fortplantningsförmåga vid ändrad könstillhörighet avskaffats. Grunden för det rättsliga föräldraskapet vid assisterad befruktning är som tidigare samtycke till behandlingen. En genetisk koppling till någon av de tilltänkta föräldrarna vid assisterad befruktning krävs inte från 2019. Reglerna för assisterad befruktning är också mer enhetliga för par av olika kön och par av samma kön genom de nyligen antagna lagändringarna.¹¹

Utredningens uppdrag omfattar inte att ta ett helhetsgrepp om reglerna om rättsligt föräldraskap, se avsnitt 2.1. I stället tar direktiven sikte på att utifrån dagens reglering uppnå en mer jämlik reglering, såvida det inte finns tungt vägande skäl däremot.

8.4 Den föräldrarättsliga regleringen ser olika ut

Faderskapspresumtionen enligt 1 kap. 1 § FB är tillämplig även vid assisterad befruktning med donerade könsceller. Det betyder att för ett barn som tillkommit vid assisterad befruktning när modern är gift med en man antas mannen i äktenskapet vara far till barnet.

Ett föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB måste däremot alltid fastställas genom bekräftelse eller dom. Det betyder att för ett barn som tillkommit vid assisterad befruktning när modern är gift med en kvinna måste moderns make bekräfta föräldraskapet efter barnets födelse. Föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB kan endast fastställas genom bekräftelse eller dom om behandlingen har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller i utlandet vid en behörig inrättning och uppgift om donatorn finns. Barnets rätt till kännedom om sitt ursprung i den meningen att barnet i framtiden ska kunna ha möjlighet att ta del av donatorns identitet är ett skäl till begränsningen. Ett villkor för föräldraskap efter assisterad befruktning med donerade könsceller är nämligen att uppgift om donatorns identitet ska finnas, också vid behandling genomförd utomlands. Rätten att få kännedom om sitt ursprung gäller alla barn, oavsett föräldrarnas val av partner. Kravet på en känd donator innebär att reglerna för assisterad befruktning från den 1 januari 2019 kommer att vara lika oavsett om makarna är av samma kön eller olika kön. Det avgörande förhållandet för faderskap eller föräldraskap när modern har genomgått en

¹¹ Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

assisterad befruktning med donerade könsceller är att moderns make har samtyckt till behandlingen (prop. 2017/18:155 s. 38 f).

Reglerna om assisterad befruktning är alltså desamma oavsett om modern är gift med en man eller en kvinna. Det gäller dock inte i fråga om hur faderskap och föräldraskap fastställs. Reglerna om assisterad befruktning påverkar inte det rättsliga föräldraskapet om modern är gift med en man, då moderns make även fortsättningsvis bör anses som barnets far (1 kap. 1 § FB). Om däremot modern inte är gift med en man eller ett presumerat faderskap har hävts, bör faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB i stället fastställas genom bekräftelse eller dom (1 kap. 3 § FB).

Den föräldraskapsrättsliga regleringen är med andra ord inte enhetlig. Faderskapet för en manlig make presumeras, medan föräldraskapet för en kvinnlig make behöver fastställas genom bekräftelse eller dom. För att en bekräftelse ska vara giltig behöver modern och socialnämnden godkänna den. Först därigenom blir föräldraskapet fastställt. Att det krävs bekräftelse eller dom för att fastställa föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB innebär att socialnämnden ges möjlighet att kontrollera var modern har genomgått behandling. Om behandlingen skett i Sverige ska uppgifter om donatorn antecknas i en särskild journal. Uppgiften finns då dokumenterad om barnet i framtiden vill ta del av vem som är donator. Om behandlingen har utförts i utlandet ska socialnämnden säkerställa att behandlingen skett vid en behörig inrättning och att den som tillkommit genom behandlingen har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Om förutsättningarna brister i något avseende kan bekräftelsen inte godkännas av socialnämnden. Det innebär att om behandlingen har utförts i utlandet med en anonym donator eller som en heminsemination måste moderns make genomföra en adoption för att åstadkomma ett giltigt rättsligt föräldraskap. En skillnad är alltså att faderskapet antas och riskerar att hävas om förutsättningarna för föräldraskap efter assisterad befruktning inte är uppfyllda, exempelvis om det visar sig att behandlingen skett i utlandet med en anonym donator, medan föräldraskapet inte kan fastställas för den kvinna i äktenskapet som inte har fött barnet. Hon behöver i stället adoptera barnet för att den familjerättsliga tillhörigheten ska uppnås.

En föräldraskapspresumtion aktualiserar frågan om likabehandling i den situationen att barnet har tillkommit vid assisterad befruktning

med donerade könsceller. Utgångspunkten för utredningens ställningstaganden är att barns familjerättsliga ställning ska fastställas på ett jämlikt sätt och inte utan tungt vägande skäl skilja på personer beroende på sexuell läggning eller kön. Frågan är om det finns tungt vägande skäl för att behandla föräldraskapet för gifta par olika när barnet tillkommit genom assisterad befruktning. För att ta ställning till den frågan är det enligt utredningen nödvändigt att undersöka om det finns olikheter i regleringen för par av olika kön och par av samma kön som kan motiveras. Utredningen redovisar också sin bedömning om de skillnader i omständigheter som framkommer kan anses utgöra tungt vägande skäl för att olika regler gäller för gifta par av olika kön och gifta kvinnliga par.

8.5 Skäl som talar för och emot en föräldraskapspresumtion

8.5.1 Skäl för en föräldraskapspresumtion

Den grundläggande förutsättningen är samtycke

Förutsättningen för såväl faderskap som föräldraskap vid assisterad befruktning är att moderns make har samtyckt till den behandling som barnet kommit till genom.¹² Reglerna innebär i båda dessa fall att samtycket vid tidpunkten för behandlingen ersätter den rättsliga betydelsen av arvsanlag. Detta gäller oavsett om moderns make är man eller kvinna. Föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB kräver dock som framgått tidigare, till skillnad från faderskap, alltid fastställelse genom bekräftelse eller dom. Om moderns make i stället är man gäller faderskapspresumtionen enligt 1 kap. 1 § FB.

Den grundläggande förutsättningen för faderskap och föräldraskap vid assisterad befruktning är alltså densamma. När modern är gift med en man vid barnets födelse är den rättsliga grunden för faderskapet äktenskapet. Äktenskapet i sig får till följd att faderskapet presumeras vid barnets födelse. Enligt utredningen saknas det skäl att utifrån vad som är den grundläggande förutsättningen för rättsligt föräldraskap, dvs. samtycke till behandlingen, göra åtskillnad mellan den situationen att modern är gift med en man och den

¹² 1 kap. 8 och 9 §§ FB.

situationen att hon är gift med en kvinna. Utredningen anser att detta talar för att en föräldraskapspresumtion bör införas.

Faderskapspresumtionen gäller även om behandlingen har utförts med donerade spermier

Faderskapspresumtionen utgår från att i de allra flesta fall har barnet tillkommit genom samlag. Det innebär att det i sådana fall finns en genetisk koppling mellan barnet och den man som presumeras vara far. Faderskapspresumtionen gäller dock även i de fall när ett barn tillkommit genom assisterad befruktning. Avsikten vid assisterad befruktning är att det behandlande paret ska bli föräldrar. Det gäller oavsett om donerade spermier har använts eller inte. Många gånger kan mannens spermier användas vid behandlingen, men det förekommer även att donerade spermier används. Det innebär att barnet inte behöver ha en genetisk koppling till den man som anses som far. Kunskapen om assisterad befruktning och familjer med barn som har tillkommit genom sådan behandling har ökat. I propositionen *Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap* pekar regeringen på att "[f]orskningen på området är begränsad men tyder på att avsaknaden av genetisk koppling mellan barn och förälder inte leder till några negativa konsekvenser. Tvärtom tycks barn som tillkommit genom befruktning utanför kroppen med enbart donerade könsceller generellt sett ha lika goda uppväxtvillkor som andra barn."¹³ En behandling inom svensk hälso- och sjukvård kommer från januari 2019 kunna utföras med enbart donerade könsceller. Det har i lagstiftningsärendet tydliggjorts att faderskapspresumtionen även fortsättningsvis ska gälla. Lagstiftaren har alltså ansett att alla barn som tillkommit genom assisterad befruktning ska behandlas lika, när modern är gift med en man.¹⁴ Det är också tydligt att det är mannens samtycke till behandlingen som är avgörande för faderskapet och inte den genetiska kopplingen till barnet.

Ett skäl som tidigare har lyfts fram mot en föräldraskapspresumtion är att den bakomliggande tanken med faderskapspresumtionen är att det rättsliga faderskapet ska överensstämma med det genetiska.

¹³ Prop. 2017/18:155 s. 25.

¹⁴ Den utredning som låg till grund för propositionen hade inte i uppdrag att överväga frågan om en föräldraskapspresumtion, se betänkandet *Olika vägar till föräldraskap*, (SOU 2016:11).

Det kan nämligen i princip aldrig vara situationen vid en föräldraskapspresumtion.¹⁵ Vid en sådan behandling är det alltid fråga om donerade spermier. Barnets rätt till kännedom om ursprung måste då bevakas. Detsamma gäller för den situationen att donerade spermier har använts vid assisterad befruktning när modern är gift med en man (se närmare nedan om barnets rätt till kännedom om ursprung). Den grundläggande förutsättningen för ett rättsligt föräldraskap vid assisterad befruktning med donerade spermier för ett gift kvinnligt par är, precis som för ett gift par av olika kön, samtycket till den behandling genom vilken barnet tillkommit. Gemensamma arvsanlag mellan barn och förälder har i dessa fall inte någon rättslig betydelse. När en kvinna som är gift med en annan kvinna genomgår en assisterad befruktning kommer den kvinna som inte föder barnet att i de allra flesta fall sakna en genetisk koppling till barnet.

Det faktum att faderskapspresumtionen gäller även för barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade spermier talar enligt utredningen för att införa en motsvarande föräldraskapspresumtion. Det kan inte anses utgöra ett hinder att en presumtion om föräldraskap innebär att en förälder som saknar genetisk koppling till barnet anses som förälder. Enligt utredningen är det därmed inte ett tungt vägande skäl att på grund av att donerade spermier alltid används i situationen med ett gift kvinnligt par göra skillnad i fråga om vad som gäller för fastställande av föräldraskapet.

Avsikten är att det behandlade paret ska bli föräldrar

Syftet med en assisterad befruktning för ett gift kvinnligt par när donerade spermier har använts är, på samma sätt som vid en sådan assisterad befruktning för ett gift par av olika kön, att det behandlade paret ska bli föräldrar till barnet. Den man som inom svensk hälso- och sjukvård donerat spermier kan inte genom dom fastställas som far till barnet.

När det är fråga om två personer som har ingått äktenskap med varandra kan det enligt utredningen antas att det hos makarna finns en gemensam vilja att behandlingen ska äga rum. Det innebär i sin tur att en reglering om en presumtion kan utgå från att barnet har tillkommit genom assisterad befruktning med samtycke från moderns

¹⁵ Om inte den kvinna som föder barnet har fått ett ägg donerat från sin make.

make. Detta kan antas precis på samma sätt som när assisterad befruktning äger rum och modern är gift med en man.

Såväl när det gäller par av olika kön som kvinnliga par är det för utredningen tydligt att avsikten är att det behandlade gifta paret ska bli rättsliga föräldrar till barnet. I detta avseende finns det alltså inte någon skillnad. Med hänsyn till att syftet med behandlingen är ett föräldraskap, saknas enligt utredningen skäl att göra åtskillnad mellan den situationen att modern är gift med en man och den situationen att hon är gift med en kvinna. Även detta talar enligt utredningen för att en föräldraskapspresumtion bör införas.

En presumtion ger en enhetlig reglering för gifta föräldrar

En presumptionsregel medför familjerättslig status för barnet från födelsen. Eftersom en presumtion i de allra flesta fall innebär samma resultat som annars skulle uppnås först efter en bekräftelse eller dom innebär en sådan regel att barns rättsliga situation i viss mån stärks. Det är en regel som är enkel att tillämpa, i den bemärkelsen att det framgår av folkbokföringen om modern är gift eller inte vid tidpunkten för barnets födelse. Det är samtidigt inte en i alla hänseenden enkel regel att överblicka, eftersom bristande möjlighet för barnet att få information om donatorns identitet skulle kunna utgöra grund för att häva ett föräldraskap enligt presumtionen. Det är dock vad som gäller även för par av olika kön.

En föräldraskapspresumtion skulle innebära att barnet får en familjerättslig tillhörighet till både modern och den andra kvinnan i äktenskapet från födelsen. Barnet skulle då på samma sätt som ett barn till ett gift par av olika kön redan i samband med födelsen ha en rättslig relation också till den som inte har fött barnet. Det skulle från föräldrarnas perspektiv innebära att paret i likhet med ett par av olika kön uppnår ett gemensamt föräldraskap vid barnets födelse, utan att en myndighet behöver godkänna en bekräftelse eller att domstol fastställer föräldraskapet. Barnets rätt till både den person som har fött barnet och den person som samtyckt till att barnet kommit till genom assisterad befruktning kan i någon mån motivera en föräldraskapspresumtion.

Det ska i detta sammanhang lyftas att med utredningens förslag om nytt sätt att bekräfta föräldraskap kommer inte skillnaden i fråga

om tidsaspekten mellan en presumtion och en bekräftelse att vara särskilt stor. I båda fallen kommer barnet att få den rättsliga föräldern fastställd i stort sett i samband med barnets födelse. Att en presumtion stärker barnets rätt till två föräldrar från födelsen är därmed främst ett argument i förhållande till dagens reglering. Föräldraskapet för ett barn kommer med utredningens förslag om nytt sätt att bekräfta föräldraskap i många fall att kunna registreras inom några dagar från barnets födelse. Det betyder också att tidsaspekten enligt utredningen inte är ett tungt vägande skäl för införandet av en presumtion.

En föräldraskapspresumtion innebär emellertid en mer jämlik reglering där barn i liknande situationer behandlas lika. Det som i stället för bekräftelse skulle ge rättsverkan när det gäller en kvinna som är moderns make vid barnets födelse är äktenskapet. Det stämmer väl överens med att barns familjerättsliga status ska fastställas på samma sätt utan åtskillnad på grund av kön eller könsidentitet hos föräldrarna. Ett skäl för en föräldraskapspresumtion motsvarande faderskapspresumtionen är alltså att alla barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade spermier när modern är gift får det rättsliga faderskapet eller föräldraskapet fastställt på samma sätt. Regleringen skulle härigenom bli densamma för gifta par av olika kön och gifta kvinnliga par.

8.5.2 Skäl emot en föräldraskapspresumtion

Barnets rätt till kännedom om sitt ursprung måste säkerställas

Av stor vikt är barnets rätt till kännedom om sitt ursprung. Eftersom det är fråga om kvinnliga par kan i dessa fall, som framgått tidigare, barnet antas ha kommit till med donerade spermier. En utgångspunkt för den föräldraskapsrättsliga regleringen bör enligt regeringen vara att den, så långt det är möjligt, utformas på ett sätt som stärker barns rätt till information om sitt genetiska ursprung, dvs. ger barnet rätt att få information om en donators identitet (prop. 2017/18:155 s. 36 f.). I Sverige har det sedan lagen (1984:1140) om insemination infördes 1985 funnits en rätt för den som tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade könsceller att få tillgång till information om sitt genetiska ursprung. En donator inom svensk hälso- och sjukvård har inte rätt att vara anonym för barnet. När barn kommit till genom assisterad befruktning med donerade

spermier finns därför en ordning som möjliggör för barnet att få uppgifter om spermiedonatoren. En reglering med en föräldraskapspresumtion måste ta hänsyn till denna rätt, dvs. barnets rätt till kännedom om sitt ursprung.

Barnets möjligheter att i praktiken få kännedom om en donators identitet är i stor utsträckning beroende av föräldrarnas inställning till att berätta om barnets tillkomst. Om barnet har tillkommit efter en behandling utomlands eller genom en heminsemination, kan föräldrarnas inställning vara helt avgörande. De flesta föräldrar är numera medvetna om betydelsen av att barnet får kännedom om sitt ursprung och väljer att berätta för barnet att han eller hon kommit till genom en assisterad befruktning med donerade könsceller. Det finns dock en risk för att så ändå inte sker. Att det är svårt att säkerställa barnets rätt till kännedom om sitt ursprung vid en presumtion talar mot en föräldraskapspresumtion. Skälen är att en presumtion gäller utan undantag under förutsättning att modern är gift vid barnets födelse. Det innebär att presumtionen gäller även om barnet exempelvis har tillkommit genom en assisterad befruktning i utlandet utan möjlighet att få information om donatorn. Om en presumtion gäller kan det vara svårare att säkerställa rätten till ursprung än om föräldraskap som i dag kräver fastställelse genom bekräftelse eller dom.

Om föräldraskapet presumeras sker inte någon myndighetskontroll av om donatorns identitet finns dokumenterad innan den familjerättsliga tillhörigheten uppnås. En kontroll av att barnets rätt till kännedom om sitt ursprung tillgodoses skulle med en presumtion för föräldraskapet i stället ske på samma sätt som för barn som har gifta föräldrar av olika kön. I dessa situationer uppnås barnets rätt till kännedom om sitt ursprung genom de regler som gäller i fråga om när ett faderskap kan hävas.

Frågan om en föräldraskapspresumtion vid assisterad befruktning tar sikte på kvinnliga gifta par. Det innebär, till skillnad från faderskapspresumtionen, att det är uppenbart för omgivningen och framför allt i sinom tid för barnet att donerade spermier använts vid barnets tillkomst. När det är fråga om ett föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB medför det faktum att föräldrarna är av samma kön att det blir tydligt att donerade spermier använts. Det betyder att barnets rätt att få kännedom om sitt ursprung blir aktuell, och också att föräldrarna i ett par av samma kön kan antas komma att tala med barnet om dess tillblivelse.

Från den 1 januari 2019 gäller också en bestämmelse om att en förälder, så snart det är lämpligt, ska upplysa barnet om att han eller hon har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade könsceller. Regeln införs bl.a. för att lyfta fram att alla barn som tillkommit genom assisterad befruktning där donerade könsceller har använts ska ha rätt att få information om donatorn. Forskning tyder på att det bästa för barnet är om det är just föräldrarna som berättar för barnet om hur barnet har kommit till.¹⁶ En liknande skyldighet att berätta om ett barns ursprung gäller från den 1 september 2018 för adoptivföräldrar.¹⁷ I den studie som legat till grund för den underlagsrapport som fil. dr. Anna Malmquist vid Linköpings universitet låtit skriva för utredningen framgår att unga vuxna framhåller betydelsen av möjligheten att få kännedom om sitt ursprung och att det kan vara lämpligt att få information även tidigare än som vuxen.¹⁸ En bestämmelse om att föräldrarna ska informera barnet om hur han eller hon har kommit till kan enligt utredningens bedömning stärka barnets förutsättningar att få kännedom om sitt ursprung också för det fall att en föräldraskapspresumtion skulle införas.

Enligt utredningens bedömning tillgodoses barnets rätt till kännedom om sitt ursprung väl genom nuvarande regler om anteckning i journalen och om att socialtjänsten ska bistå barnet om han eller hon så önskar. Därtill gäller inom kort den nya regeln att föräldrarna ska informera barnet om hur han eller hon kommit till. Den sistnämnda bestämmelsen kan också antas inverka på omgivningens förståelse för och inställning till barnets situation. Bestämmelserna kan därigenom ha en normerande verkan för en mer självklar rätt för barn att ha möjlighet att få information om en donators identitet. Till det kan läggas att de blivande föräldrarna på grund av reglernas utformning kan tänkas välja att t.ex. genomföra en assisterad befruktning inom vården, framför en heminsemination, och därigenom undvika att använda en anonym donator. Risken för en framtida hävning av ett föräldraskap skulle ge ett incitament för en assisterad befruktning som ger barnet större möjlighet att få tillgång till uppgifter om en donator. Det är samtidigt inte givet att föräldrar kommer att väga in faktorer som risk för en framtida hävning i den situation som de befinner sig i vid tillfället för behandlingen.

¹⁶ Se prop. 2017/18:155 *Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap*, s. 37.

¹⁷ Se prop. 2017/18:121 *Modernare adoptionsregler*.

¹⁸ *Barn och ungas perspektiv på föräldraskap och ursprung: Underlag för utredningen om faderskap och föräldraskap* s. 9.

Barnets rätt att få veta en donators identitet bör dock inte vara beroende av om modern är gift med en man eller en kvinna vid barnets födelse. Med hänsyn till de regler som i dag finns i fråga om barnets möjligheter att få kännedom om sitt ursprung gör utredningen den bedömningen att barnets rätt till kännedom om sitt ursprung tillgodoses och därmed inte kan anses vara ett tungt vägande skäl mot en föräldraskapspresumtion.

Risken för att en annan är rättslig förälder

En tidigare remisskritik mot att införa en presumtion om föräldraskap var att det kunde medföra begränsningar i att få faderskapet fastställt. Det kunde få betydelse för barns rätt till kännedom om sitt ursprung och en kontakt med sin far. Det var vid tiden för förslaget, i början av 2000-talet, inte ovanligt att den man som var donator också var far i rättslig mening. Det kunde t.ex. vara fråga om en heminsemination där donatorn var känd för modern. Sedan 2005 har emellertid även par av samma kön en möjlighet till assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård. Det saknas officiell statistik över hur vanligt det är att barn har fler än två vuxna som utövar ett föräldraskap, exempelvis när en ensamstående kvinna eller ett kvinnligt samkönat par väljer att dela ett föräldraskap tillsammans med en man eller ett manligt par.¹⁹ Enligt uppgift från RFSL är emellertid de frågor som ställs till organisationen om föräldraskap vid assisterad befruktning numer inriktade på kvinnliga par. Det är mot den bakgrunden troligt att det tidigare i större utsträckning förekom att en man skulle anses som far till barnet i stället för att den kvinna som modern var gift med skulle fastställas som förälder.

Utifrån dagens förhållanden gör utredningen bedömningen att en föräldraskapspresumtion i de allra flesta fall skulle medföra att den person som modern är gift med och som då antas som förälder vid barnets födelse också är den som har lämnat samtycke till moderns behandling. Det innebär att ett föräldraskap som presumeras i de allra flesta fall skulle överensstämja med den kvinna som annars skulle bli barnets rättsliga förälder enligt 1 kap. 9 § FB genom bekräftelse eller dom. Det gäller samtliga gifta par där modern har genom-

¹⁹ Se prop. 2017/18:276 *Föräldrapenning för fler familjekonstellationer och reserverad grundnivå*.

gått behandling i Sverige, men också i ökande utsträckning när behandlingen skett utomlands. Det är flera länder som i dag erbjuder behandling med känd donator. Kostnaden är visserligen ibland högre än om donatorn är okänd, men skillnaden är inte betydande. Den nyligen antagna regleringen betonar barns rätt att få kännedom om en donators identitet och gäller för alla barn som tillkommit vid assisterad befruktning med donerade könsceller. Det finns från januari 2019 i detta avseende ingen skillnad mellan par av samma kön och par av olika kön. Reglerna är avsedda att påverka föräldrar att välja assisterad befruktning med donerade spermier från en donator vars identitetsuppgifter barnet senare kan få del av. En förhoppning är att, om det står klart att en grund för att häva ett föräldraskap är att donatorns identitet inte är känd, föräldrar som genomgår behandling i utlandet i större utsträckning än i dag kommer att använda sig av en känd donator.

För ett faderskap skulle situationen också kunna vara den att barnet inte har tillkommit vid en assisterad befruktning med makens samtycke utan på annat sätt, t.ex. genom samlag med annan än maken. Även en sådan situation utgör grund för att häva ett faderskap. Motsvarande skulle gälla också ett föräldraskap, se avsnitt 8.8. I den situationen finns en annan än maken vars faderskap eller föräldraskap behöver utredas och möjligen fastställas i stället för den man eller kvinna som lämnat samtycke till en behandling.

Risken för att ett föräldraskap i framtiden kan komma att hävas kan tala mot en föräldraskapspresumtion. Grunderna för att häva är numera desamma för par av olika kön och par av samma kön. Det är en skillnad jämfört med vad som gällde när tidigare utredningar har övervägt en föräldraskapspresumtion.²⁰ Utredningen gör bedömningen att det inte kan anses vara ett tungt vägande skäl mot en föräldraskapspresumtion att det finns en risk för att ett föräldraskap i framtiden kan komma att hävas när den risken är densamma i fråga om ett faderskap som presumerats när barnet tillkommit genom assisterad befruktning.

²⁰ Se *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10) och *Föräldraskap vid assisterad befruktning* (SOU 2007:3).

8.6 Sammanfattande bedömning

Förslag: En presumtion för föräldraskap ska gälla om modern vid barnets födelse är gift med en kvinna.

8.6.1 En föräldraskapspresumtion bör införas

Ett ställningstagande till om en presumtion ska införas aktualiserar svåra intresseavvägningar. Å ena sidan handlar det om lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, kön eller könsidentitet. Å andra sidan handlar det om att säkerställa ett barns rätt till kännedom om sitt ursprung. Av stor betydelse i dessa frågor är samtidigt barnets rätt till familjeliv och att få en familjerättslig tillhörighet garanterad på ett sätt som sätter barnets bästa i främsta rummet. Som utredningen angett krävs tungt vägande skäl för att regleringen ska skilja på personer beroende på sexuell läggning eller kön. Utredningen måste därför ta ställning till om de skäl som kan tala emot en föräldraskapspresumtion är tungt vägande och därmed innebär att en sådan inte bör införas.

Faderskapspresumtionen bygger på tanken att den i de allra flesta fall anger den genetiska fadern som barnets rättsliga far. När det gäller faderskapspresumtionen är förutsättningen därmed delvis en annan än den som gäller för föräldraskapspresumtionen. I fråga om den förstnämnda presumtionen är det samlaget – och genetiskt släktskap – som avgör vem som anses som förälder. När det gäller den andra presumtionen är det assisterad befruktning – och samtycket till den behandlingen – som avgör vem som anses som förälder. När det gäller assisterad befruktning för ett gift kvinnligt par är det alltid fråga om donerade spermier. Det är en undantagssituation när det gäller assisterad befruktning för ett gift par av olika kön. Faderskapspresumtionen gäller dock även för den situationen att barnet har tillkommit genom assisterad befruktning med donerade spermier. I dessa fall är en förutsättning för faderskapet att mannen har samtyckt till behandlingen. En föräldraskapspresumtion kommer på motsvarande sätt att ta sin utgångspunkt i att den samtyckande föräldern, dvs. den kvinna i äktenskapet som inte har fött barnet, är barnets rättsliga förälder enligt 1 kap. 9 § FB. Den grundläggande förutsättningen för föräldraskap vid assisterad befruktning är, oavsett om det

är fråga om ett par av samma kön eller av olika kön, samtycke till behandlingen. Avsikten är att det behandlade paret ska bli föräldrar. En spermiedonator kan inte bli far. Utredningen kan inte se att det är ett tungt vägande skäl mot en föräldraskapspresumtion att donerade spermier alltid används i situationen med ett gift kvinnligt par eftersom situationen kan förekomma även i fråga om ett gift par av olika kön och faderskapet då presumeras för mannen i äktenskapet.

Det finns en risk för att ett föräldraskap som presumeras i framtiden kan komma att hävas om förutsättningarna för assisterad befruktning inte är uppfyllda. Detsamma gäller i dag för faderskapspresumtionen och grunderna för att häva ett faderskap eller föräldraskap är desamma för par av olika kön och par av samma kön. Det är inte ett tungt vägande skäl mot en föräldraskapspresumtion att det finns en risk för att ett föräldraskap i framtiden kan komma att hävas när den risken är densamma i fråga om ett faderskap som presumeras när barnet tillkommit genom assisterad befruktning med donerade spermier.

Enligt utredningen finns det även en viss risk att ett barns rätt till kännedom om sitt ursprung inte kan tillgodoses med en föräldraskapspresumtion. Den risken är främst hänförlig till om assisterad befruktning genomförts på ett annat sätt än vad reglerna om assisterad befruktning förutsätter. Som framgått ovan finns en sådan risk även med den nu gällande faderskapspresumtionen. Intresset av att barn ska behandlas lika är dock ett tungt vägande skäl för en föräldraskapspresumtion. Lagstiftaren har så sent som sommaren 2018 uttalat att faderskapspresumtionen är tillämplig även i fall där donerade spermier har använts. Att alla barn som kommit till genom assisterad befruktning behandlas lika när det kommer till familjerättslig tillhörighet gör sig gällande även för barn till föräldrar av samma kön. Barnets rätt till kännedom om ursprung tillgodoses som utredningen redogjort för tidigare genom de regler som finns, och som också gäller lika oavsett om barnets föräldrar är ett gift par av samma kön eller av olika kön. Det finns i tillägg till bestämmelserna, bl.a. om att socialnämnden ska bistå ett barn som vill ha reda på ett genetiskt ursprung, en informationsplikt som föräldrar åläggs från årsskiftet. Till det kommer att reglerna om assisterad befruktning utanför hälso- och sjukvården numera är lika för alla gifta par. Sammantaget är detta tillräckligt för att utredningen ska komma till den slutsatsen att det med hänsyn till barnets rätt till kännedom om sitt ursprung inte

finns tungt vägande skäl för att i lagstiftningen göra åtskillnad mellan när barnets föräldrar är två gifta kvinnor jämfört med om barnets föräldrar är en kvinna och en man som är gifta med varandra.

De slutsatser som utredningen kommit till innebär att det inte finns tungt vägande skäl för att behandla föräldraskapet för gifta par olika när barnet tillkommit genom assisterad befruktning. Det saknas därmed enligt utredningen anledning att hålla kvar vid den skillnad som det innebär för barnet och för de tilltänkta föräldrarna att kräva fastställelse genom bekräftelse eller dom när det för en man är tillräckligt med äktenskapet för att faderskapet ska presumeras. En föräldraskapspresumtion bör därför införas.

8.6.2 Utformningen av en föräldraskapspresumtion

Enligt utredningen är det lämpligt att föräldraskapspresumtionen utformas på motsvarande sätt som faderskapspresumtionen. När modern vid barnets födelse är gift med en kvinna ska moderns make antas vara barnets förälder. Precis på samma sätt som gäller för faderskapspresumtionen är det också lämpligt att presumtionen gäller även för det fall att den som inte föder barnet har avlidit inom en sådan tid före barnets födelse att barnet kan ha tillkommit dessförinnan.

Presumtionen bör utformas som ett nytt stycke i den nu gällande 1 kap. 9 § FB. I lagstiftningen har sedan föräldraskap infördes talats om föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB. På flera ställen i regleringen hänvisas till faderskap, moderskap och föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB. Det är lämpligt att även framöver låta den bestämmelsen reglera samtliga situationer när föräldraskap för en kvinna aktualiseras.

8.7 En presumtion för föräldraskap vid ändrad könstillhörighet

Förslag: En presumtion för faderskap och moderskap ska gälla för gifta föräldrar när en eller båda har ändrat könstillhörighet.

Eftersom utredningen föreslår att en presumtion bör införas för gifta kvinnliga par har utredningen skäl att överväga om en presumtion ska vara tillämplig även när någon av makarna har ändrat köns-

tillhörighet.²¹ Redan inledningsvis kan konstateras att de skäl som gör sig gällande för att införa en presumtion om föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB motsvarande en faderskapspresumtion i stor utsträckning också är giltiga för att en presumtion ska vara tillämplig för gifta föräldrar när en förälder eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet. Det handlar i grunden om likabehandling om det inte finns tungt vägande skäl emot en presumtion. Det är också fråga om barnets behov av att få en familjerättslig ställning i förhållande till sina föräldrar etablerad på ett enkelt och tydligt sätt och som stämmer överens med vad som gäller för andra barn. En tillämpning av en presumtion tar även i dessa fall sikte på den person som annars skulle bli barnets rättsliga förälder genom en bekräftelse eller dom.

När personer bildar familj och får barn efter att någon av dem eller båda har ändrat könstillhörighet kan ett barn ha tillkommit antingen genom samlag eller genom assisterad befruktning.²² I flera av de situationer som kan bli möjliga kommer barnet att tillkomma genom assisterad befruktning, med parets egna könsceller eller med donerade könsceller. Exempelvis kan en kvinna (MtK) med hjälp av egna spermier bilda familj med barn tillsammans med en kvinna, medan för en man (KtM) skulle donerade spermier användas om han bildar familj med barn med en kvinna. Frågan är vad som ska gälla när ett barn föds efter det att någon av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet och föräldrarna är gifta med varandra. När förbudet mot bibehållen fortplantningsförmåga avskaffades anfördes att de föräldraskapsrättsliga bestämmelserna kunde tillämpas analogt för de barn som föds i en familj där en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet, eftersom regeringen avsåg att följa upp tillämpningen efter en tid (prop. 2012/13:107 s. 19 f). Sedan dess har nya regler för föräldraskapet i dessa situationer antagits.²³ Utgångspunkten bör enligt de skäl som utredningen redovisat ovan vara att barns familjerättsliga status ska fastställas på samma sätt utan åtskillnad på grund av kön eller könsidentitet hos föräldrarna.

²¹ Se 3 § andra stycket lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall, med följd att registrerade partners inte kan omfattas. I det följande när utredningen anger make avses därför endast den andra personen i äktenskapet som inte föder ett barn.

²² Utredningen om utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet redovisar möjliga situationer i sitt slutbetänkande *Olika vägar till föräldraskap* (SOU 2016:11), se avsnittet Olika föräldrakombinationer s. 608–612. Utredningen använder förkortningen MtK för en man som har ändrat könstillhörighet till kvinna och KtM för en kvinna som ändrat könstillhörighet till man. Se även Mägi och Zimmerman (2015), *Stjärnfamiljejuridik*, t.ex. schematisk figur s. 161.

²³ Prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

De antagna reglerna anger, mot bakgrund av att den bakomliggande tanken med faderskapspresumtionen är att det rättsliga faderskapet ska stämma överens med det genetiska, att det rättsliga föräldraskapet för den som har ändrat könstillhörighet och som inte har fött barnet alltid ska fastställas genom bekräftelse eller dom. En föräldraskapspresumtion kan därmed antas påverka det ställningstagandet.

Den föräldraskapspresumtion som utredningen föreslår ovan innebär, precis som för faderskapspresumtionen, att äktenskapet får rättslig verkan för föräldraskapet vid barnets födelse. Det blir genom föräldraskapspresumtionen tydligt att äktenskapet också i fall av assisterad befruktning får en självständig betydelse för rättsligt föräldraskap. Det är därmed inte en genetisk koppling mellan barn och förälder som utgör den bakomliggande bärande tanken med en sådan presumtionsregel. Den grundläggande förutsättningen för det rättsliga föräldraskapet är i fall av assisterad befruktning samtycket till den behandling som barnet har tillkommit genom.

En presumtion bör därför enligt utredningen gälla när den som har fött ett barn är gift och en av föräldrarna eller båda har ändrat könstillhörighet. En sådan ordning innebär att en presumtion gäller på samma sätt som för par av olika kön och genom utredningens förslag för par av samma kön som är gifta. I vissa fall kan barnet ha kommit till genom ett samlag och i andra fall kan barnet tillkommit genom assisterad befruktning.

En presumtion innebär att maken till den som har fött ett barn presumeras vara far eller mor. Om barnet inte tillkommit genom samlag med den som har fött barnet eller inte tillkommit genom assisterad befruktning med makens samtycke kan ett faderskap eller ett moderskap hävas, se avsnitt 8.8. I linje med de nyligen införda särskilda reglerna för föräldraskap för personer som har ändrat könstillhörighet föreslår utredningen lagtekniskt sett flera presumtionsregler. Avsikten är att följden för en person som har ändrat könstillhörighet blir densamma som vid tillämpning av faderskapspresumtionen för par av olika kön och föräldraskapspresumtionen för kvinnliga par. Sedan en person har ändrat könstillhörighet har den personen rätt att bli mor eller far enligt sitt kön efter ändringen av könstillhörighet.

Med en sådan reglering kommer både den situationen att barnet tillkommit vid assisterad befruktning och att barnet tillkommit genom samlag att inrymmas i en ordning som inte gör skillnad på per-

son beroende på kön eller könsidentitet. Det är lämpligt att bestämmelser om en presumtion införs i anslutning till de paragrafer som reglerar faderskap och moderskap när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet. En presumtion innebär att om modern är gift med en man vid barnets födelse, ska han anses som far till barnet. Är vid barnets födelse modern gift med en kvinna, ska även maken anses som mor till barnet. En presumtion innebär också att om en man har fött barn och är han gift med en man vid barnets födelse, ska även maken anses som far till barnet. Om en man har fött barn och är han vid barnets födelse gift med en kvinna ska hon anses som mor till barnet. Bestämmelserna om presumtionen bör precis som faderskapspresumtionen, och den av utredningen föreslagna föräldraskapspresumtionen, även gälla för det fall att den som inte har fött barnet har avlidit inom en sådan tid före barnets födelse att barnet kan ha tillkommit dessförinnan.

8.8 Förutsättningarna för att häva

Förslag: Det ska vara möjligt att häva ett föräldraskap på samma grunder som gäller för hävande av ett faderskap om barnet tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade spermier. Domstol ska i sådana fall på talan av barnet eller kvinnan i äktenskapet förklara att kvinnan i äktenskapet inte är förälder.

Det ska vara möjligt att häva faderskap och moderskap när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet på samma grunder som gäller för hävande av ett faderskap.

8.8.1 En likställd reglering också för att häva²⁴

Genom de ändringar som gäller från den 1 januari 2019 kommer en förutsättning för faderskap och föräldraskap vid assisterad befruktning, förutom samtycke till behandlingen, vara att behandlingen har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgift om donatorn. Ändringarna påverkar inte faderskapspresumtionens tillämplighet.

²⁴ De ändringar som hänvisas till i avsnittet gäller prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

Bestämmelserna påverkar emellertid när det går att häva ett faderskap som antas enligt presumtionen. Det får betydelse för utredningens överväganden om förutsättningarna för att häva ett föräldraskap enligt presumtionen.

Är modern gift med en man vid barnets födelse anses maken, som tidigare angetts, enligt presumtionen i 1 kap. 1 § FB som barnets far. En följd av de nya reglerna om föräldraskap efter assisterad befruktning är att faderskapet kan hävas i fler situationer än vad som tidigare har varit fallet när barnet har kommit till genom en behandling där donerade spermier använts. Ändringarna är motiverade av det blivande barnets rätt till kännedom om sitt ursprung. En förutsättning för att anta ett faderskap är från januari 2019 att behandlingen skett vid behörig inrättning där information om donatorns identitet finns tillgänglig för barnet. Är så inte fallet utgör det skäl att häva ett presumerat faderskap. Det betyder att om det t.ex. inte finns någon uppgift om donatorns identitet kan ett faderskap hävas. Ett faderskap kan också hävas om barnet har tillkommit genom en heminsemination. Har en assisterad befruktning inte genomförts enligt reglerna för sådan behandling är således endast ett samtycke till behandlingen inte tillräckligt för rättsligt faderskap, även om faderskapspresumtionen i och för sig är tillämplig.

Enligt utredningen är utgångspunkten att samma regler bör gälla för barn till föräldrar av samma kön som till föräldrar med olika kön. Det betyder att samma grunder för hävande bör gälla för en föräldraskapspresumtion som från den 1 januari 2019 kommer att gälla för att häva ett faderskap vid assisterad befruktning med donerade spermier.

Det innebär att domstol ska förklara att kvinnan i äktenskapet, dvs. moderns make, inte är förälder till barnet om det är utrett att hon inte har samtyckt till att modern genomgår insemination eller befruktning utanför kroppen enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m., eller om det med hänsyn till samtliga omständigheter inte är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Detsamma gäller om behandlingen inte har utförts vid en behörig inrättning i utlandet eller om barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om donatorns identitet.

För hävande av ett faderskap eller moderskap enligt en faderskaps- och moderskapspresumtion om en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet kommer grunderna för hävande vara beroende av på vilket sätt barnet har kommit till. Ett faderskap eller

moderskap enligt en sådan presumtion bör kunna hävas på samma sätt som gäller i fall enligt de andra två presumtionsreglerna. Det betyder att om barnet har tillkommit genom samlag och det saknas en genetisk koppling till den i äktenskapet som inte har fött barnet utgör det skäl att förklara att denne inte är far eller mor till barnet. Har barnet i stället tillkommit vid assisterad befruktning är det en brist i förutsättningarna för assisterad befruktning som kan utgöra skäl att häva ett faderskap eller moderskap.

8.8.2 Risken för att ett föräldraskap hävs i framtiden

Mot bakgrund av att inte alla par som önskar få behandling för barnlöshet kan erbjudas det inom den tid de anser vara rimlig kan det med en presumtion finnas en risk att vissa par väljer att utföra assisterad befruktning genom en heminsemination och sedan ingå äktenskap med varandra före barnets födelse. I en sådan situation skulle föräldraskapet registreras med hänsyn till presumtionen för gifta. Det skulle kunna innebära svårigheter eftersom barnets rätt att få kännedom om sitt ursprung då inte kan säkerställas och inte alls uppnås om spermiedonatorn är anonym. Det är också problematiskt eftersom det därmed finns förutsättning att i ett senare skede häva ett föräldraskap som presumerats.

Det skulle därför kunna övervägas att införa en begränsning av möjligheten att häva föräldraskapet för ett barn. En sådan begränsning lyftes av en remissinstans i lagstiftningsärendet om modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap (prop. 2017/18:155 s. 54). Regeringen konstaterade emellertid att det inte finns en sådan begränsning i andra fall när faderskapspresumtionen kan ge ett felaktigt resultat eller när en man med vetskap om att han inte är barnets genetiska far bekräftar faderskapet för barnet. Regeringen angav också att det inte finns skäl att särbehandla barn som har tillkommit genom assisterad befruktning med donerade spermier. Någon begränsning i möjligheterna att häva faderskapet föreslogs därför inte.

Det är emellertid problematiskt att det finns en ökad risk att ett tidigare fastställt familjerättsligt förhållande senare kan ändras. I vilka situationer ett tidigare presumerat faderskap ska hävas eller en faderskapsbekräftelse förklaras sakna verkan mot den som har lämnat den

ingår dock inte i utredningens uppdrag. Inte heller ingår det i utredningens uppdrag att överväga om det finns skäl för en begränsning i möjligheterna att häva ett faderskap. I stället är utredningens uppdrag begränsat till att ta ställning till när ett föräldraskap som presumerats ska kunna hävas. Med hänsyn till lagstiftarens ställningstagande ser utredningen nu inte skäl att införa bestämmelser som innebär en begränsning för när det ska vara möjligt att häva ett föräldraskap. Detsamma gäller ett faderskap eller moderskap för gifta par när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet.

Det finns såvitt utredningen kan bedöma inte någon anledning att tro att barn till par av samma kön skulle vara mer utsatta för risken att drabbas av att ett föräldraskap enligt en presumptionsregel hävs än barn till par av olika kön där faderskapet presumerats. Det finns ingen statistik över hur många barn som kommit till på annat sätt än enligt reglerna om föräldraskap efter assisterad befruktning. Det finns också flera tänkbara förklaringar till att ett par, trots att det i dag finns fler möjligheter än tidigare till behandling inom hälso- och sjukvården, väljer t.ex. en behandling utomlands med en anonym donator. Det kan vara att väntetiden för behandlingen är lång eller att tidigare behandlingar inte har resulterat i graviditet. Möjligheten till behandling i fertil ålder, kostnader i samband med flera behandlingar och praktiska omständigheter, som tillgång till transportmedel för resor till och från behandlingar, kan också vara faktorer som påverkar om ett par genomför en behandling på ett annat sätt än inom svensk hälso- och sjukvård eller på behörig inrättning utomlands med en dokumenterad uppgift om donatorns identitet. Sådana omständigheter, snarare än om paret är olikkönat eller samkönat, kan möjligen påverka vilka val som görs.

Ett införande av en föräldraskapspresumtion kräver att blivande föräldrar får information om vilka konsekvenser ett val mellan en anonym donator och en donator vars identitet är dokumenterad kan bli. Det är fråga om att det blivande barnet ska ha möjlighet att kunna få kännedom om sitt ursprung. Det är också en fråga om att föräldraskapet för den som inte har fött barnet kan hävas i framtiden. För de makar som en presumtion skulle omfatta och som står inför olika prioriteringar kan det vara svårt att ta ställning till eventuella risker, särskilt när de ligger framåt i tiden. En fråga om att häva ett föräldraskap blir därtill aktuell först när det finns ett intresse av det. Det är typiskt sett fallet om föräldrarna hamnar i en konflikt med

varandra. Det kan även vara om andra anhöriga har andra intressen än barnet, här är typfallet att frågan kan aktualiseras i samband med bodelning och arv.

I valet mellan att föreslå en presumtion för föräldraskap eller avstå sådana regler på grund av en eventuell ökad risk för att barn i ett senare skede kan drabbas av att ett föräldraskap hävs, menar utredningen att det i nuläget är att föredra att föreslå en föräldraskapspresumtion. Skälet är att det inte finns några tungt vägande skäl mot att behandla samtliga barn som tillkommer genom assisterad befruktning på samma sätt, oavsett om föräldrarna är gifta och av samma kön eller av olika kön.

8.8.3 När annan än maken bekräftar det rättsliga föräldraskapet

Förslag: Om kvinnan i äktenskapet godkänner en mans eller annan kvinnas bekräftelse av faderskapet eller föräldraskapet, ska fastställas att kvinnan i äktenskapet inte är barnets förälder. En förutsättning är att de bestämmelser som gäller för bekräftelse har iakttagits och att bekräftelsen alltid är skriftligen godkänd av modern.

Motsvarande ska gälla för mannen eller kvinnan i äktenskapet som inte har fött barnet när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet.

När det gäller faderskap finns utrymme för att mannen i äktenskapet kan godkänna en annan mans bekräftelse av faderskapet (1 kap. 2 § andra stycket FB). En sådan möjlighet bör också gälla i fråga om en föräldraskapspresumtion eftersom situationen kan vara den att det i stället för kvinnan i äktenskapet är en annan person som är förälder till barnet. Det kan t.ex. vara så att sedan tidpunkten för moderns behandling har modern separerat från den som lämnade samtycket och ingått äktenskap med någon annan. Det kan också vara så att den som lämnat samtycke till moderns behandling är man. Reglerna för föräldraskap bör därför på motsvarande sätt ge utrymme för att föräldraskapet eller i förekommande fall faderskapet bekräftas. Utredningen föreslår att det ska finnas en möjlighet för kvinnan i äktenskapet att godkänna en man eller annan kvinnas bekräftelse av faderskapet eller föräldraskapet. Det innebär att genom makarnas aktiva godkännande

av en bekräftelse ska anses fastställt att kvinnan i äktenskapet inte är barnets förälder. Bekräftelsen ska vara skriftligen godkänd av modern.

Utredningen anser att det även är lämpligt att motsvarande möjlighet att godkänna annans bekräftelse införs i fråga om den man eller kvinna i äktenskapet som inte har fött barnet när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet.

8.9 Följdändringar

Förslag: Det införs ett antal följdändringar med anledning av införandet av en föräldraskapspresumtion och moderskapspresumtion.

Ett faderskap ska inte fastställas om ett föräldraskap presumeras.

Socialnämndens utredningsskyldighet ska inte gälla vid föräldraskapspresumtionen och nämnden ska under vissa förutsättningar, på begäran av bl.a. den kvinna som har presumerats som förälder till ett barn, kunna utreda faderskap eller föräldraskap för barnet.

Det införs även regler om vem som har rätt att väcka talan om hävande av föräldraskap, om behörig domstol och om möjlighet för förmyndare och god man att i vissa fall föra en underårig parts talan. De nuvarande reglerna om mål om fastställande av föräldraskap ändras så att de inte omfattar situationen när modern är gift.

I situationer där en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet och moderskapet för den kvinna som inte har fött barnet presumeras tydliggörs att det som i andra kapitel i föräldrabalken och i andra författningar sägs om far och faderskap gäller även kvinnan.

Utredningens förslag att föräldraskapet ska presumeras för kvinnan i äktenskapet som inte föder barnet och att ett sådant föräldraskap ska kunna hävas på motsvarande sätt som faderskapet enligt 1 kap. 1 § FB får till följd att det också behöver införas regler för frågor som har samband med rättsligt föräldraskap och som kan uppkomma till följd av den föreslagna presumtionsregeln. Utredningen anser att det är lämpligt att motsvarande regler som gäller för frågor som har samband med rättsligt faderskap och som kan uppkomma till följd av

faderskapspresumtionen införs. Det är även lämpligt att bestämmelserna utformas på motsvarande sätt som för de situationer som gäller vid faderskapspresumtionen.

En ändring införs som innebär att ett faderskap inte ska fastställas när föräldraskapet presumeras för den kvinna som modern är gift med vid barnets födelse. Inte heller socialnämndens utredningsskyldighet ska gälla i en sådan situation. Socialnämnden ska under vissa förutsättningar, på begäran av den kvinna som har presumrats som förälder till ett barn, kunna utreda faderskap eller föräldraskap för barnet. Det införs också regler som aktualiseras i samband med att en fråga om det rättsliga föräldraskapet blir föremål för domstolsprövning, nämligen regler om talerätt, om behörig domstol och om möjlighet för förmyndare och god man att i vissa fall föra en underårig parts talan. De nuvarande reglerna om mål om fastställande av föräldraskap ändras så att de inte omfattar situationen när modern är gift. Det är enligt utredningen lämpligt att det kapitel i föräldrabalken som innehåller vissa bestämmelser om rättegången i mål om faderskap disponeras på samma sätt avseende faderskap och föräldraskap. Det finns därför skäl att först reglera mål om hävande av faderskap, mål om fastställande av faderskap och förening av mål. Därefter är det lämpligt att reglera mål om hävande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB och avslutningsvis mål om fastställande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB. Det får till följd att den hittillsvarande 3 kap. 14 § FB får en ny beteckning. Utredningen anser att det är lämpligt att rubriken till kapitlet ändras och att mellanrubriker införs enligt den nyss redovisade dispositionen.

Införandet av en faderskaps- och moderskapspresumtion för föräldrar när en av eller båda har ändrat könstillhörighet får till följd att det som i andra kapitel i föräldrabalken och i andra författningar sägs om far och faderskap ska gälla för den kvinna där moderskapet har presumrats. Det innebär att de regler som gäller för faderskap i fråga om exempelvis socialnämndens utredningsskyldighet och talerätt i mål om att kvinnan i äktenskapet ska förklaras inte vara mor till barnet gäller i dessa fall. Det krävs inga följdändringar med anledning av att faderskapet presumeras för den man i äktenskapet som inte föder barnet eftersom han omfattas av de bestämmelser som gäller för faderskap.

9 Nytt sätt att bekräfta föräldraskap

9.1 Uppdraget

I de fall faderskapspresumtionen inte gäller, behöver ett faderskap eller ett föräldraskap fastställas genom en bekräftelse eller en dom. En sådan bekräftelse ska göras skriftligen och bevittnas av två personer. Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av socialnämnden och av modern eller en för barnet särskilt förordnad vårdnadshavare.

Uppdraget i denna del är att undersöka hur reglerna om bekräftelse av faderskap och föräldraskap för ogifta tillämpas och lämna förslag på hur regleringen kan moderniseras och förenklas. Hur tillämpningen går till i praktiken framgår av avsnitt 5.3. Utredaren ska beakta vikten av att fastställda faderskap blir korrekta och de möjligheter som digitaliseringen kan erbjuda för att förenkla förfarandet.

Arbetet ska ske med utgångspunkt i att barnets bästa ska placeras i främsta rummet. Även i övrigt ska de rättigheter som barn tillerkänns i barnkonventionen, däribland rätten till att få kunskap om sitt ursprung beaktas. Även grundläggande fri- och rättigheter i regeringsformen och Europakonventionen ska beaktas. I arbetet ska beaktas den grundläggande målsättningen att främja lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, kön eller könsidentitet. I förslagen ska beaktas konsekvensen av att steriliseringskravet och förbudet mot bibehållen fortplantningsförmåga vid ändrad könstillhörighet har avskaffats.

9.2 Begrepp

En bekräftelse kan avse faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken (FB). Den 1 januari 2019 införs nya bestämmelser om faderskap och moderskap när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet. Även i dessa fall kan faderskap eller moderskap

fastställas genom bekräftelse. Gemensamt för de olika situationerna är att de alla avser bekräftelse av rättslig föräldrastatus. I det följande när utredningen redogör för sina överväganden kommer begreppet bekräftelse av föräldraskap att användas som en gemensam benämning för bekräftelse av faderskap, föräldraskap samt faderskap och moderskap efter att en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet. Om utredningen vill peka på omständigheter som aktualiseras beträffande en av dessa bekräftelser, kommer detta särskilt att anges.

Utredningen använder moderskap i betydelsen som den som föder barnet. I avsnittet används begreppet därmed på så sätt att det även avser en man som har fött barn efter att han har ändrat könstillhörighet.

9.3 Ett enklare sätt att bekräfta är efterfrågat

Fler än hälften av alla barn som föds i Sverige har ogifta föräldrar.¹ För majoriteten av alla nyfödda barn ska alltså ett föräldraskap fastställas genom bekräftelse eller dom. Eftersom en giltig bekräftelse kräver socialnämndens skriftliga godkännande är det många gånger aktuellt för föräldrarna att besöka socialnämnden för att en sådan bekräftelse ska kunna lämnas. Under 2016 hanterades knappt 77 000 faderskapsärenden. Den övervägande delen, nära 85 procent, av utredningarna avslutades med en bekräftelse av faderskapet.²

Riksdagen har vid flera tillfällen genom åren behandlat motioner som rört behovet av att se över delar av nu aktuella regler. I ett tillkännagivande år 2015 angav riksdagen att det är av stor vikt att den ordning som finns för utredningar av faderskap för ogifta ger betryggande garantier för att det verkligen är den genetiska fadern och inte någon annan som fastställs som far.³ Samtidigt betonar riksdagen betydelsen av att faderskapsärenden handläggs på ett så enkelt sätt som möjligt med hänsyn till barnets intressen och under former som inte kan uppfattas som integritetskränkande (rskr. 2014/2015:122).

De uppgifter som utredningen fått del av visar att många föräldrar upplever förfarandet för bekräftelse som krångligt, otidsenligt och

¹ Statistiska centralbyrån (SCB) (2017), *Befolkningsstatistik*, visar att 55 procent av samtliga nyfödda barn har en ogift mor. Siffran har legat stabil de senaste fem åren.

² Socialstyrelsen (2017), *Statistik om familjerätt 2016*. Antalet faderskapsutredningar har ökat jämfört med tidigare år. Andelen faderskapsutredningar av antalet födda barn är dock oförändrad sedan 2012.

³ Skrivelsen anger den biologiska fadern, med vilket avses samma som den genetiska fadern.

ojämlikt. Det som främst upplevs som krångligt är att i de flesta kommuner krävs att föräldrarna bokar tid och därefter tillsammans besöker socialnämnden för att bekräftelse ska kunna ske. Handläggningen hos socialnämnden upplevs som otidsenlig, inte bara av föräldrarna utan även av många handläggare själva. Formkravet att mannens eller kvinnans bekräftelse ska bevittnas av två personer är ett av de inslag i handläggningen som föräldrar ofta undrar över och som många upplever som otidsenligt.⁴

Det har också framkommit att föräldrar upplever att regelverket orsakar en ojämlig behandling eftersom olika regler gäller beroende på vilket civilstånd och kön föräldrarna har. Det är främst att samkönade och olikkönade par får olika frågor från handläggare när det framkommer att barnet tillkommit vid assisterad befruktning. Det har framhållits av såväl föräldrar som handläggare att handläggningen behöver moderniseras och anpassas till hur familjebildningen ser ut i dagens samhälle.⁵

Utredningens genomgång av hur reglerna tillämpas, se närmare avsnitt 5.3, visar att tillämpningen i praktiken skiljer sig åt mellan socialnämnder, dvs. reglerna tillämpas inte enhetligt.⁶

Under utredningens arbete har det även framkommit att en del föräldrar önskar att en bekräftelse av faderskap ska kunna ske före barnets födelse. Föräldrar efterfrågar också myndighetssamordnad information och administration. Under senare år har det väckts motioner i riksdagen med liknande inriktning och som bl.a. lyft fram möjligheten att kunna bekräfta faderskap i samband med besök hos mödrahälsovården.⁷

Handläggningen hos socialnämnden innebär många gånger att det kan ta upp till en månad innan en bekräftelse har godkänts och föräldraskapet registrerats hos Skatteverket. Att det kan dröja några veckor efter barnets födelse innan en bekräftelse kan lämnas innebär t.ex. att den av föräldrarna som ännu inte har fastställts som förälder inte kan få vårdnad om barnet. Det kan också få ekonomiska konsekvenser för föräldrarna. Föräldraskapet har exempelvis direkt betydelse för underhållsskyldighet. Möjligheten för föräldrar att få del av olika

⁴ Uppgifter till utredningen från handläggare vid socialnämnder vid flera möten (avsnitt 2.2.3).

⁵ Sveriges Kommuner och Landsting (2014), slutrapporten *Jag vill ha föräldrar – etapp 2*.

⁶ Ett exempel är att socialnämnder har olika rutin för i vilka fall de sänder hem ett protokoll för föräldrar att själva fylla i, se avsnitt 5.3.5. Se även dir. 2017:28.

⁷ Se t.ex. motion 2013/14:C307 Bekräftelse av faderskap för ogifta par och motion 2016/17:1711 Fastställande av faderskap.

välfärdsförmåner, bl.a. föräldrapenning, är också beroende av att föräldraskapet är fastställt.

För barnet kan den omständigheten att föräldraskapet inte blir fastställt få vissa konsekvenser. Om föräldraskapet inte är fastställt innebär det bl.a. att rätten till medborgarskap påverkas liksom möjligheten att ta faderns namn. De ekonomiska konsekvenser som redogjorts för ovan påverkar i förlängningen även barnet.

9.4 Allmänna utgångspunkter för ett nytt sätt att bekräfta föräldraskap

9.4.1 Förfarandet ska bli enklare givet dagens regler

Utredningens uppdrag avser att förfarandet vid bekräftelse av föräldraskap ska bli enklare. Som utredningen tidigare berört är inte uppdraget att genomföra en helhetsöversyn när det gäller vem som ska anses som förälder och hur föräldraskap fastställs (avsnitt 2.1). Utredningen har i stället att utgå från vad som gäller i dag. Grunddragen av den rättsliga regleringen ska således behållas och vara desamma. Utredningen avser att undersöka om det är möjligt att, utan att åsidosätta krav på rättssäkerhet och krav för att tillgodose barnets rätt såsom den kommer till uttryck genom de regler som gäller för bekräftelse, åstadkomma ett enklare sätt att bekräfta föräldraskap.

Enligt utredningen kan det finnas flera möjliga sätt att nå en enklare ordning för fastställande av föräldraskap. Det är t.ex. att se över gällande formkrav för bekräftelse. Det kan också vara att föreslå förändringar som innebär en ökad tillgänglighet för föräldrar eller som förbättrar förutsättningarna för en effektivare handläggning hos socialnämnden. Det kan också vara att möjliggöra bekräftelse före barnets födelse.

För att utredningen ska kunna föreslå förändringar som innebär en förenkling måste först de formkrav som gäller enligt dagens reglering undersökas. En bedömning måste nämligen göras om det är nödvändigt att dessa behålls eller om något formkrav kan utgå. Innan utredningen redovisar sina ställningstaganden avseende formkrav finns skäl att ange några ytterligare utgångspunkter för de bedömningar som senare görs.

9.4.2 Det rättsliga föräldraskapet ska bli korrekt

En förutsättning är att förslag om att modernisera och förenkla regleringen om bekräftelse i olika situationer ska ha barnets bästa för ögonen och uppnå samma grad av säkerhet som i dag. Avgörande är att barnets rätt ska tillgodoses även med ett enklare sätt att bekräfta föräldraskap. Barnets rätt omfattar bl.a. vikten av att föräldraskapet blir fastställt korrekt. Det betyder att det ska finnas överensstämmelse mellan vem som anses som förälder enligt lag och den som bekräftar ett föräldraskap. Saknas denna överensstämmelse finns grund för att senare i barnets liv upphäva ett redan fastställt föräldraskap.

Om barnet har tillkommit genom samlag anger lagstiftningen att det är den man som har en genetisk koppling till barnet som ska anses som dess far och som har möjlighet att bekräfta faderskapet.⁸ Om barnet har kommit till genom assisterad befruktning, dvs. efter att den som föder barnet har genomgått en behandling, utgår lagstiftningen i stället från att det är den som har samtyckt till behandlingen som ska anses som barnets förälder och som har möjlighet att bekräfta föräldraskapet. Det är i dessa fall samtycket till behandlingen, och inte gemensamma arvsanlag, som utgör grund för föräldraskap (om samtycke som grund, se avsnitt om föräldraskapspresumtion 8.5.1).

Utgångspunkten handlar således om att föräldraskapet ska bli korrekt rättsligt sett enligt reglerna för fastställande av föräldraskap. Det innebär att det ska finnas en överensstämmelse mellan vem som anses som förälder enligt lag och den som bekräftar ett föräldraskap, exempelvis att det finns en genetisk koppling mellan ett barn och en far när barnet kommit till genom samlag och att det är den kvinna som modern är sambo med och som har samtyckt till behandlingen som bekräftar föräldraskapet för ett barn.

Eftersom reglerna om assisterad befruktning samspelar med grunderna för att ändra ett fastställt föräldraskap behöver även villkoren för föräldraskap efter assisterad befruktning beaktas. Från den 1 januari 2019 gäller samma regler för föräldraskap för par av olika kön och par av samma kön när barnet tillkommit genom assisterad befruktning. Lagstiftningen ställer i dessa fall upp ytterligare villkor än samtycke för att mannen eller kvinnan ska anses som barnets förälder. Det krävs bl.a. att behandlingen ska ha skett inom svensk

⁸ Det kan även avse en kvinna om hon har ändrat könstillhörighet. I så fall anses hon som mor till barnet och har möjlighet att bekräfta moderskapet.

hälso- och sjukvård eller på en behörig inrättning i utlandet där barnet kan få information om donatorns identitet.

Det finns skäl att här beskriva de utredningar av föräldraskap som socialnämnd i dag ska företa, för att kunna bereda den person som reglerna pekar ut som rättslig förälder möjlighet att bekräfta ett barns föräldraskap. Vem som ska få tillfälle att bekräfta beror på, som framgår ovan, under vilka omständigheter ett barn har kommit till.

När barnet kommit till genom samlag⁹

Enligt 2 kap. 5 § FB bör socialnämnden, om frågan om faderskap kan bedömas med tillräcklig grad av säkerhet på grund av utredningen, bereda den som antas vara far till barnet tillfälle att bekräfta faderskapet. När faderskapet etableras genom bekräftelse efter en mindre omfattande utredning enligt nuvarande regler innebär det att parterna samstämmt har uppgett att de är sambor och att de, mot bakgrund av konceptionstiden, är övertygade att barnet är deras gemensamma.¹⁰ Detta följer av föreskrifter och allmänna råd för socialnämndens utredning (HSLF-FS 2017:49).

Om parterna inte bor tillsammans vid barnets födelse blir samlaget enligt dagens tillämpning en uttrycklig fråga för en socialnämnds utredning. I dessa fall bör socialnämnden enligt föreskrifterna och de allmänna råden bereda mannen tillfälle att bekräfta faderskapet när modern uppger att endast en man är tänkbar far.

Det gemensamma för socialnämndens utredning – och avgörande för ett godkännande av en bekräftelse – är i båda dessa fall (sambo eller att det endast finns en möjlig far) att parternas uppgifter stämmer överens. Förutsättningen för socialnämnden att godkänna en lämnad bekräftelse är att barnet kan vara parternas gemensamma. Själva bekräftelsen i sig anses också ha bevisvärde. Socialnämnden får godkänna bekräftelsen om det kan antas att mannen är far till barnet (1 kap. 4 § FB).

De fall där båda föräldrarna, mot bakgrund av konceptionstiden, är övertygade om att barnet är deras gemensamma innebär i dag att en

⁹ Det som redogörs för i avsnittet gäller även när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet, men inte för föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB.

¹⁰ Med konceptionstid avses den tid under vilken barnet kan ha blivit till.

mindre omfattande utredning genomförs.¹¹ Regler som garanterar ett motsvarande innehåll innebär i normalfallet en utredning som med tillräcklig grad av säkerhet kan anta en viss man som far till barnet.

De allra flesta faderskapsärenden hos socialnämnd avslutas med fastställelse genom bekräftelse. Av dessa är en stor majoritet av utredningarna sådana att de kan karaktäriseras som mindre omfattande. Det är i första hand utredningar där föräldrarna är sambor. I dessa fall anses utredningen vara tillräcklig genom att föräldrarna uppger att de lever som sambor vid barnets födelse och att de båda är övertygade att barnet är deras gemensamma utifrån konceptionstiden. Förutsättning finns då för socialnämnden att godkänna faderskapet. Det gäller även situationen där modern uppger att det endast finns en tänkbar far och den mannen intygar att han är far och bekräftar faderskapet. Det är mycket ovanligt med talan om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den.

Enligt utredningens uppfattning måste samma betryggande garantier uppnås, dvs. att det är den genetiska fadern som också fastställs som rättslig far vid ett enklare sätt att bekräfta föräldraskap.

När barnet kommit till genom assisterad befruktning¹²

Har barnet kommit till efter att modern genomgått assisterad befruktning utgör hennes sambos samtycke till behandlingen en grundläggande förutsättning för hans eller hennes föräldraskap. I dessa fall är avsikten att det är den som har lämnat samtycke till behandlingen som ska vara barnets förälder. Regelverket tar sin utgångspunkt i detta. Det är då inte den genetiska föräldern som reglerna syftar till att fastställa som rättslig förälder. Uppgiften om behandling och om ett lämnat samtycke är i dessa fall en förutsättning för att ett föräldraskap ska fastställas. Ett enklare sätt att bekräfta föräldraskap måste enligt utredningen därmed säkerställa att det är sannolikt att barnet kommit till vid behandlingen och att den assisterade befruktningen skett med samtycke.

Har donerade könsceller, dvs. ägg eller spermier, använts vid den assisterade befruktningen har barnet enligt reglerna om assisterad

¹¹ Utredningen sker då ofta enligt det s.k. S-protokollet eller MF-protokollet, se närmare avsnitt 5.3.7.

¹² Detta avsnitt handlar om faderskap, föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB och faderskap eller moderskap när en av eller båda föräldrarna har ändrat kön.

befruktning rätt att senare få veta identiteten på donatorn. Den 1 januari 2019 införs nya regler om föräldraskap vid assisterad befruktning. En följd av de nya bestämmelserna är att det i vissa fall kan finnas grund för att ändra ett fastställt föräldraskap i efterhand om ett barn har tillkommit genom assisterad befruktning med done-rade spermier. Om behandlingen inte har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller vid en behörig inrättning utomlands eller barnets rätt att få veta donatorns identitet inte har säkerställts på så sätt att identiteten finns dokumenterad hos vårdgivaren, ska det kunna utgöra grund för hävning. Faderskap ska också kunna hävas om barnet tillkommit vid en heminsemination.

Om det gäller ett föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB bygger socialnämndens utredning på att båda föräldrarna intygar att de är gifta, i registrerat partnerskap eller sambor, att samtycke till befruktning förelåg och att det är sannolikt att barnet kommit till genom den assisterade befruktningen. Samtycket är därmed en sådan uppgift som måste finnas vid bekräftelse av föräldraskap när barnet tillkommit genom assisterad befruktning.

Ett enklare sätt att bekräfta ett föräldraskap måste enligt utredningens uppfattning så långt möjligt säkerställa barnets rätt att senare få veta en donators identitet. En ordning bör också minimera risken för att ett fastställt föräldraskap senare kan komma att hävas på grund av att donatorn är anonym eller att behandlingen inte utförts vid en behörig inrättning eller utan samtycke från den andra föräldern.

9.4.3 Digitaliseringens möjligheter ska beaktas

För att uppnå ett mer modernt och enkelt sätt att bekräfta föräldraskap ska utredningen överväga vilka möjligheter som finns att genom digitalisering nå ett sådant sätt att bekräfta föräldraskap. Ett sätt att förenkla möjligheterna till bekräftelse är att i större utsträckning använda sig av elektronisk kommunikation eller utveckla digitala kanaler mellan myndigheter. Ett annat sätt kan vara att låta modern och den andra föräldern använda en elektronisk lösning för att lämna och registrera uppgifter om bekräftelse av föräldraskap.

I Danmark finns sedan flera år en möjlighet att elektroniskt anmäla s.k. omsorgs- och ansvarserklaering (se avsnitt 7.3.1), vilken ligger till grund för registrering av faderskap. Erfarenheterna från Danmark

visar att över 90 procent av nyblivna ogifta föräldrar använder den elektroniska möjligheten.¹³

En elektronisk möjlighet för bekräftelse kan förenkla för barn med ogifta föräldrar att få föräldraskapet fastställt i nära anslutning till barnets födelse. Det finns med ett barnrättsperspektiv fördelar för ett barn att få frågan om rättslig förälder klarlagd så snart som möjligt, förutsatt att det blir korrekt. Utredningen kan också se att det med en elektronisk lösning finns en möjlighet att uppnå ett enklare sätt att bekräfta föräldraskap ur ett föräldraperspektiv. Som utredningen sett finns från många föräldrar en önskan att kunna lämna bekräftelse på ett mer lättillgängligt sätt i samband med barnets födelse. Det kan vara tillräckligt med mindre förändringar av regelverket för att det ska kunna medföra en tydlig förenkling för ogifta, t.ex. i ökad tillgänglighet. Det gäller särskilt om det personliga besöket hos handläggare vid socialnämnden kan ersättas av en möjlighet att bekräfta föräldraskap elektroniskt.

En möjlighet för enskilda att elektroniskt lämna och registrera uppgifter finns på flera andra områden, exempelvis för skatteuttag eller för ersättningssystem inom försäkring och pension. Med hänsyn till detta finns enligt utredningen anledning att överväga om det finns förutsättningar för en elektronisk bekräftelse av föräldraskap. Om en teknisk lösning kan nå samma grad av säkerhet som dagens mindre omfattande utredningar hos socialnämnden är det lämpligt att reglerna tillåter fastställelse av föräldraskap genom elektronisk bekräftelse.

Om en elektronisk möjlighet till bekräftelse av föräldraskap ska införas, är det enligt utredningen nödvändigt att en sådan möjlighet kan omfatta så många nyblivna ogifta föräldrar som möjligt. Skälet till det är rättsprincipen om likabehandling. Det innebär att en sådan möjlighet måste innefatta bekräftelse av faderskap när barnet har tillkommit genom samlag och assisterad befruktning. En elektronisk bekräftelse måste också innefatta bekräftelse av föräldraskap när barnet tillkommit genom assisterad befruktning. Även bekräftelse av faderskap eller moderskap när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet måste omfattas av en sådan eventuell möjlighet.

För att dra fördel av digitala möjligheter behöver reglerna av tekniska skäl vara utformade så att det vid barnets födelse enkelt och säkert går att konstatera vem som är rättslig förälder. Avgörande är

¹³ Uppgift till utredningen vid besök på Kirkeministeriet den 11 september 2017. Se även rapport från Social- og Indenrigsministeriet (2016), *Forældreskab i børneloven* s. 26.

dock enligt utredningen att barnets rätt kan tillgodoses med ett elektroniskt sätt att bekräfta föräldraskap. Förutsättningarna för en elektronisk bekräftelse måste vara enkelt konstaterbara, på ett sätt som innebär en automatik när vissa förutsättningar är uppfyllda, snarare än en bedömning i det enskilda fallet. Samtidigt måste möjligheten till elektronisk bekräftelse ha vissa inslag av kontroll, eftersom det finns behov av att säkerställa bl.a. att den som bekräftar ett föräldraskap är den som han eller hon påstår sig vara och att den som bekräftar ett föräldraskap också är den rättsliga föräldern enligt gällande regler. Har barnet kommit till genom ett samlag är det exempelvis den genetiska föräldern som ska ges möjlighet att bekräfta föräldraskapet. Har barnet kommit till genom en assisterad befruktning behöver motsvarande inslag av kontroll, som i dag socialnämnd utför, avse att exempelvis en sambo har samtyckt till behandlingen.

För att kunna ta ställning till om det finns förutsättningar att införa en möjlighet till elektronisk bekräftelse måste utredningen bedöma om en elektronisk bekräftelse kan uppfylla de formkrav som ställs på en bekräftelse. Samtidigt behöver övervägas om samtliga formkrav är nödvändiga om en bekräftelse sker elektroniskt. I det följande redovisar utredningen sina ställningstaganden i dessa frågor. Därefter gör utredningen en sammanfattande bedömning om det finns skäl att föreslå en möjlighet att bekräfta föräldraskap elektroniskt. Som framgått tidigare finns dock skäl att först överväga om det finns behov av att behålla samtliga formkrav som gäller enligt dagens regler om bekräftelse.

9.5 Vilka formkrav behövs för bekräftelse av föräldraskap?

9.5.1 Nu gällande krav på en bekräftelse

En bekräftelse av föräldraskap är en rättshandling. Den konstituerar föräldraskapet efter ett barns födelse. Rättshandlingen ska uppfylla vissa formkrav för att bli giltig. Förutsättningarna för en bekräftelse framgår av 1 kap. 4 § FB. Bekräftelsen ska göras skriftligen och bevitnas av två personer. Den ska dessutom skriftligen godkännas av socialnämnden och av modern eller en för barnet särskilt förordnad vårdnadshavare. Är barnet myndigt, ska barnet i stället för socialnämnden och modern godkänna bekräftelsen.

Som angetts tidigare behöver det övervägas om samtliga formkrav behövs för att säkerställa en bekräftelses karaktär som rättshandling. Vid dessa överväganden måste beaktas att avsikten med bekräftelsen är att ge betryggande garantier för att det är den genetiska föräldern som också blir rättslig förälder när barnet tillkommit genom samlag. I de fall det är fråga om assisterad befruktning är det i stället den samtyckande sambon som ska bli rättslig förälder.

Det kan här nämnas att originalet av en bekräftelse ska arkiveras och sparas och vara undertecknad på ett arkivbeständigt sätt.¹⁴

9.5.2 Krav på skriftlighet ska fortsatt gälla

Bedömning: Kravet på skriftlighet ska vara kvar.

En grundläggande utgångspunkt är att en bekräftelse av ett föräldraskap är en rättshandling. Bekräftelsen konstituerar föräldraskapet efter ett barns födelse. Det innebär att det inte är tillräckligt att t.ex. en födelseanmälan inkommer som anger en person som närvarande vid förlossningen, för att registrera en uppgift om förälder i folkbokföringen.

Bakgrunden är att ett rättsligt föräldraskap bestäms enligt en tvingande ordning. Det är statens uppgift att se till att det finns en ordning för att fastställa rättsliga föräldrar för varje barn.¹⁵ Att modern och den som bekräftar ett föräldraskap i många fall är eniga om att han eller hon är förälder till barnet, ska inte förstås som att de har en överenskommelse om vem som är förälder till barnet. Det är i stället ett utslag av att det många gånger står klart för såväl modern som mannen eller kvinnan vem som är barnets förälder.

En bekräftelse innebär ett åtagande om rättsligt föräldraskap. Det är bekräftelsens karaktär av rättshandling som konstituerar föräldraskapet. Om bekräftelse inte sker frivilligt ska i stället föräldraskapet fastställas genom dom.

¹⁴ Se 5 § arkivlagen (1990:782) samt 12 kap. 2 § socialtjänstlagen (2001:453). Bekräftelsehandlingen sparas för evigt, dvs. gallras aldrig.

¹⁵ Det är en förpliktelse som Sverige har åtagit sig, t.ex. att envars rätt till respekt för familjeliv enligt Europakonventionen (art 8) uppfylls eller barnets rätt enligt barnkonventionen. Organisationsrätt har staten valt att förlägga uppgiften att fastställa föräldraskap genom bekräftelse till kommunerna.

Det nu gällande kravet på skriftlighet förutsätter att den som bekräftar ett föräldraskap undertecknar bekräftelsen. Det är enligt utredningen fortsatt lämpligt att kravet på skriftlighet behålls. Enligt utredningen är det nödvändigt att det finns en påtaglig och aktiv handling för att en bekräftelse ska kunna få den rättsföljd som bekräftelsen innebär, nämligen att ett föräldraskap uppstår i rättslig mening. Handlingen måste vara uttryckt så tydligt att det inte finns någon tvekan om att den som bekräftar åtar sig det rättsliga ansvaret som förälder till barnet. Ett krav på skriftlighet tydliggör den bekräftande förälderns intygande att han eller hon är barnets rättsliga förälder. Ett krav på skriftlighet innebär också en möjlighet att dokumentera bekräftelsen.

Utredningen kommer därmed till slutsatsen att kravet på skriftlighet fortsatt måste gälla.

9.5.3 Krav på bevittning ska utgå när det gäller omyndiga barn

Förslag: Krav på bevittning ska inte gälla när barnet är under 18 år.

Bedömning: Krav på bevittning ska fortsatt gälla för en bekräftelse som gäller ett myndigt barn.

Krav på bevittning har i många fall spelat ut sin roll

En bekräftelse ska enligt nuvarande ordning alltid bevittnas. Den skriftliga bekräftelsen, i form av underskriften, ska vara bevittnad av två personer för att vara giltig. Detta krav beror ursprungligen på att avtal om underhåll enligt 1917 års lag om barn utom äktenskap kunde fungera som erkännande av faderskap. Den som bekräftar ett föräldraskap måste förstå handlingens innebörd och konsekvenser. Behovet av att säkerställa ett innehåll i ett avtal finns dock inte längre.

Frågan är om kravet att två personer bevittnar bekräftelsen fortfarande fyller en funktion. Bevittningen skulle kunna fungera som en garant för äktheten av underskriften, dvs. att det är rätt person som undertecknar bekräftelsen. En bevittning av en bekräftelse som lämnas i samband med ett besök hos socialnämnden har dock inte ett

inslag av kontroll av eller garanti för att den som bekräftar föräldraskapet är samma person som i enlighet med reglerna ska fastställas som den rättsliga föräldern. Formkravet fyller i dessa fall således inte någon funktion för att tillgodose barnets rätt att föräldraskapet blir korrekt i den meningen att det är den genetiska eller den samtyckande föräldern som bekräftar föräldraskapet. De av formkraven för en verksam bekräftelse som har inslag av att kontrollera att det är den rättsliga föräldern som bereds tillfälle att lämna en bekräftelse kan snarare vara moderns godkännande eller socialnämndens godkännande (se följande avsnitt om dessa formkrav). En bevittning av underskriften utgör inte heller en nödvändig del av rättshandlingen som sådan. Bevittningen har för giltigheten av en bekräftelse inte annan funktion än att uppfylla just föreskriven form.

Bevittning som identitetskontroll

Mot bakgrund av hur utredningar om föräldraskap i praktiken går till i dag kan konstateras att en bekräftelse i de flesta fall lämnas i samband med ett besök hos socialnämnden (se avsnitt 5.3.6). Under besöket kontrollerar utredande handläggare identitetsuppgifter på modern och den som avser att bekräfta ett föräldraskap. Om parterna därefter lämnar samstämmiga uppgifter om vem som är förälder till barnet bereder handläggaren föräldern tillfälle att bekräfta föräldraskapet för barnet. Det är vanligt att vittnena till bekräftelsen är andra handläggare vid socialnämnden. De kallas in till mötet för att bevittna mannens eller kvinnans undertecknande av bekräftelsen.

Bevittningen har i dessa situationer inte en funktion av att bevaka att identiteten är riktig. Det är snarare en kontroll av att samma person undertecknar som deras närvarande kollega tidigare kontrollerat identiteten av. Vittnenas funktion handlar alltså i dessa fall om att det är rätt person som undertecknar bekräftelsen.

Det finns dock fall där bevittningen ändå har en kontrollfunktion av identiteten på den som bekräftar föräldraskapet. Det kan exempelvis gälla att identiteten på den som undertecknar bekräftelsen verkligen är densamma som uppges i protokollet för utredning av föräldraskap och sedermera fastställs som förälder genom bekräftelsen. Bakgrunden är att socialnämnderna, utöver protokollsformulären, inte använder sig av ett enhetligt material. Det informationsbrev som

skickas till modern ser olika ut och rutinerna skiljer sig åt. Olikheter föreligger också i vilken omfattning och under vilka förutsättningar som utredningen i praktiken utförs av föräldrarna själva genom att ett protokoll och en blankett för bekräftelse postas hem till modern. När protokollet skickas hem till parterna sker ingen kontroll av identitet (se nedan om krav på personlig inställelse).

Någon tillförlitlig identifikation sker i dessa fall inte överlag. Det kan argumenteras att formkravet på bevittning fyller den funktionen, såtillvida att den som bevittnar underskriften därigenom kan anses intyga att det är rätt person som undertecknat bekräftelsen. Det förutsätter dock att den som bevittnar känner den som bekräftar eller ber om en identifikationshandling.

Bevittning vid socialnämnden behövs inte

Behovet av vittnen för undertecknandet är, mot bakgrund av dagens utredningar av föräldraskap, med andra ord litet när det handlar om att säkerställa att rätt person bereds tillfälle att lämna en bekräftelse. Att det är samma person som undertecknar bekräftelsen som tidigare har identifierats av handläggaren vid socialnämnden kan i stället säkerställas genom socialnämndens godkännande av bekräftelsen. Utredande handläggare är normalt sett den som ansvarar för godkännandet på delegation från nämnden. Att det är samma person som undertecknar handlingen som handläggaren kontrollerat identiteten av inledningsvis ligger i det ansvaret. Kravet på bevittning fyller därmed inte någon funktion när det är fråga om fastställande genom bekräftelse som socialnämnden ska godkänna.

Fall där bevittning utgör en kontrollfunktion

Det finns fall där bevittningen, utöver uppgifterna från barnet och den person som bekräftar föräldraskapet, utgör den enda kontrollfunktionen av riktigheten av åtagandet som rättslig förälder som en bekräftelse innebär. Så är fallet när det är fråga om bekräftelse av faderskap till ett myndigt barn. Kravet på att två personer ska bevittna bekräftelsen kan då sägas utgöra en kontrollinstans. I dessa fall är det nämligen endast barnet och mannen som undertecknar bekräftelsen. Att faderskap för myndigt barn bekräftas förekommer främst vid

situationer där ett barn flyttat till Sverige i vuxen ålder. Det kan vara fråga om relationer som är svåra att eller inte alls kan styrkas med handlingar från hemlandet, exempelvis på grund av krigssituationer eller liknande. Formkravet på bevittning bör därför i dessa situationer finnas kvar för att det ska vara tydligt att det är fråga om en rättshandling och inte en överenskommelse om rättsligt föräldraskap.

Slutsats om formkravet på bevittning

Det behov som utredningens förslag om ett enklare sätt att bekräfta föräldraskap avser att möta gäller i första hand nyfödda barn till ogifta föräldrar. Utredningen menar att kravet på att en bekräftelse ska bevittnas inte fyller någon funktion när socialnämnden godkänner en bekräftelse. Det finns därmed förutsättningar att i dessa situationer låta kravet på bevittning utgå.

Däremot finns det inte ett behov av att förenkla för bekräftelse av föräldraskap för ett myndigt barn. Skälet är att en sådan bekräftelse görs utan inblandning av myndighet. Då utgör bevittningen den enda kontrollfunktionen av den bekräftande föräldrarnas identitet. Det är också förhållandevis enkelt att bekräfta faderskap i dessa situationer. Formkravet på bevittning bör därför vara kvar i dessa fall. Utredningen har inte haft i uppdrag att se över behovet av eventuellt andra formkrav när det gäller myndiga barn för att exempelvis säkerställa att den genetiska fadern är den man som bekräftar faderskapet. För att tydliggöra att olika formkrav gäller för ett omyndigt och ett myndigt barn föreslår utredningen att reglerna om bekräftelse avseende ett myndigt barn regleras i ett nytt stycke i den paragraf som innehåller bestämmelser om bekräftelse av faderskap.

9.5.4 Krav på personlig inställelse hos socialnämnden

Förslag: Det ska gälla ett krav på personlig inställelse hos socialnämnden för bekräftelse av faderskap.

Som redogjorts för ovan finns det fall där bevittningen utgör en kontrollfunktion av identiteten på den som bekräftar föräldraskapet. Det gäller den situationen när socialnämnden har gjort bedömningen

att parterna är kända och det därför är tillräckligt med telefon- eller brevkontakt. I gällande föreskrifter och allmänna råd anges att handläggaren i regel bör kalla parterna till ett personligt sammanträffande för att de bl.a. ska kunna styrka sin identitet. Om handläggaren vet vilka parterna är, t.ex. om modern och den presumtiva fadern tidigare har bekräftat faderskapet för ett gemensamt barn, kan det dock vara tillräckligt med telefon- eller brevkontakt.¹⁶ Den uppgiften har även lämnats till utredningen att det förekommer att en bekräftelse skickas hem till modern även i fall där hon och den presumtiva fadern inte tidigare är kända av handläggaren när modern vid kontakt med socialnämnden har uppgett att hon är sambo med den aktuella mannen.

Om kravet på bevittning inte längre gäller, är det utredningens uppfattning att det saknas förutsättning för handläggaren att endast ha telefon- eller brevkontakt med parterna. I en sådan situation kan nämligen inte någon säker identifiering ske eftersom det inte längre finns ett krav på bevittning. Den ordning som redan gäller i dag innebär att handläggaren som huvudregel kallar modern och den presumtiva fadern till ett personligt sammanträffande. Enligt utredningen är det därför lämpligt att kravet på personlig inställelse uttryckligen framgår som ett formkrav för en giltig bekräftelse av faderskap.

9.5.5 Krav på moderns godkännande ska fortsatt gälla

Bedömning: Krav på moderns godkännande ska fortsatt gälla.

Ett annat formkrav som gäller är att modern ska godkänna bekräftelsen för att den ska bli giltig. Kravet på godkännande fyller nära nog funktionen av ett intygande från modern om att det är den som har bekräftat som är barnets förälder.

Moderns godkännande av bekräftelsen har, på liknande sätt som utredningen konstaterat vad gäller kravet på bevittning, inte någon påverkan på bekräftelsen som rättshandling. Däremot är godkännandet enligt dagens reglering en förutsättning för en giltig bekräftelse. Moderns uppgift om vem som är tänkbar som förälder är en bärande

¹⁶ Se Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap (HSLF-FS 2017:49) 4 kap. om personliga sammanträffanden med parterna.

del av den utredning som syftar till att ta reda på vem som är den rättsliga föräldern.¹⁷ Det kan vara den genetiska fadern eller den man eller kvinna som har lämnat samtycke till den assisterade befruktning som barnet har tillkommit genom. Det är moderns uppgift om vem som är tänkbar far till barnet, eller vilka män hon har haft samlag med under konceptionstiden, som ger ledning om vem som kan vara tänkbar genetisk far. Det senare kan vara fallet när hon eller mannen uppmärksammat utredaren på att det finns anledning att ställa närmare frågor om faderskapet.

I praktiken är det fråga om att utredningen slår fast att modern och den som bekräftar lämnar samstämmiga uppgifter om att de är övertygade att barnet är deras gemensamma alternativt att barnet tillkommit genom assisterad befruktning vid svenskt sjukhus eller utomlands vid behörig inrättning och med en känd donator.

Moderns uppgifter är därmed viktiga, eftersom de innebär en viss garanti för att föräldraskapet blir fastställt i enlighet med vad som gäller för detta i varje enskilt fall. Utredningens bedömning är därför att kravet på moderns godkännande av bekräftelsen fortsatt ska gälla.

9.5.6 Krav på socialnämndens godkännande ska fortsatt gälla

Bedömning: Krav på socialnämndens godkännande ska fortsatt gälla.

Socialnämnden har för varje barn under 18 år som står under någons vårdnad och som har hemvist i Sverige ett ansvar att utreda det rättsliga föräldraskapet för barnet på ett sätt som säkerställer barnets rätt till föräldrar (2 kap. 1 § FB). Socialnämndens konkreta uppgift i utredningen om föräldraskapet är att kontrollera och säkerställa identiteten på parterna, att bereda den som är att anse som rättslig förälder tillfälle att lämna en bekräftelse eller att göra en mer fördjupad utredning när det är påkallat, efterfrågat eller önskvärt. Ett krav för en giltig bekräftelse är att socialnämnden godkänner den.

Genom kravet på socialnämndens godkännande säkerställs i de allra flesta fall att det sker en tillförlitlig identifiering av modern och

¹⁷ Samtidigt är det frånvaro av genetiskt faderskap som kan utgöra grund för att förklara en lämnad bekräftelse utan verkan, se 1 kap. 4 § FB.

den som bekräftar föräldraskapet. Enligt utredningens uppfattning är en identifiering nödvändig för bekräftelsens giltighet.

Socialnämndens godkännande säkerställer så långt möjligt kravet att den som bekräftar ett föräldraskap också ska vara den som reglerna pekar ut som rättslig förälder. Socialnämnden ska godkänna en bekräftelse om det kan antas att det är den genetiska föräldern som bekräftar föräldraskapet, om barnet har kommit till genom ett samlag. Om barnet har kommit till genom assisterad befruktning, ska det vara sannolikt att barnet kommit till genom behandlingen och det ska kunna antas att den som bekräftar föräldraskapet har lämnat samtycke till behandlingen. Formkravet på socialnämndens godkännande fyller i detta sammanhang alltså en central funktion.

För att säkerställa att den som bekräftar föräldraskapet är den som reglerna pekar ut som den rättsliga föräldern genomför socialnämnden i många fall endast en enklare utredning. I dessa fall baserar sig godkännandet på att modern och den som bekräftar föräldraskapet lämnar samstämmiga uppgifter om att de är övertygade att barnet är deras gemensamma. Enligt utredningen skulle samma grad av säkerhet kunna uppnås i dessa situationer utan ett krav på socialnämndens godkännande av bekräftelsen.

Kravet på socialnämndens godkännande innebär emellertid att en noggrann utredning sker när det behövs. Det finns situationer när uppgifterna från modern eller den som pekats ut som tänkbar förälder ger socialnämnden anledning att närmare utreda föräldraskapet, t.ex. genom en rättsgenetisk undersökning. Om det finns behov av en sådan utredning blir kravet på socialnämndens godkännande ett incitament för modern att lämna nödvändiga uppgifter för att barnets förälder ska kunna fastställas.

En av svårigheterna med att uppnå ett enklare sätt att bekräfta föräldraskap är att utforma regler på ett sätt som möjliggör att så många barn som möjligt kan omfattas, samtidigt som en noggrann utredning fortsatt ligger till grund för fastställelse av ett barns rättsliga förälder, när det råder tveksamhet. Formkravet på socialnämndens godkännande är enligt utredningen nödvändigt för de fall som kräver en mer noggrann utredning än de som i dag hanteras med en enklare utredning.

För att garantera att en mer omfattande utredning av ett föräldraskap ska kunna ske när det finns anledning till det, anser utredningen att kravet på socialnämndens godkännande måste vara kvar.

9.5.7 Formkraven för bekräftelse ändras

Förslag: Den nuvarande paragrafen som reglerar formkraven för en bekräftelse av faderskap ska ändras så att den i ett första stycke anger formkraven för en bekräftelse när barnet inte har fyllt 18 år. En sådan bekräftelse ska göras skriftligen och godkännas av socialnämnden och modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare. Det ska inte uppställas krav på bevittning.

I ett nytt sista stycke ska formkraven för en bekräftelse av faderskap för ett myndigt barn regleras. En sådan bekräftelse ska göras skriftligen och bevittnas av två personer. Barnet ska självt godkänna bekräftelsen.

Ytterligare en paragraf ska införas som anger, på motsvarande sätt som gäller i dag, att om det senare visar sig att den som har lämnat bekräftelsen inte är far till barnet, ska rätten förklara att bekräftelsen saknar verkan mot honom. En sådan talan ska, på samma sätt som i dag gäller enligt praxis, få väckas av barnet och den som bekräftat faderskapet. En ny paragraf ska ange vem som får föra en sådan talan. Paragrafen ska införas i anslutning till andra bestämmelser som gäller rättegången i mål om faderskap.

Utredningens bedömning av formkraven för bekräftelse innebär att nuvarande paragraf måste ändras i enlighet med detta. Det är lämpligt att i den nuvarande paragrafen (1 kap. 4 § FB) fortsatt reglera formkraven för fastställande av faderskap genom bekräftelse. I ett nytt första stycke regleras formkraven för barn under 18 år. Genom hänvisningar till bestämmelsen kommer samma formkrav att gälla också för bekräftelse av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB. Sådan hänvisning innebär att formkraven kommer att gälla en bekräftelse efter att en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet. Enligt utredningens bedömning i fråga om formkraven ska det anges att en bekräftelse görs skriftligen och skriftligen ska godkännas av socialnämnden och modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare. Ett krav på bevittning ska inte finnas.

Fastställande av föräldraskap genom bekräftelse när barnet är myndigt bör enligt utredningen regleras i ett eget stycke i paragrafen. Utredningens uppdrag har inte omfattat att överväga om det finns behov av andra formkrav än det som gäller i dag, varför reglerna föreslås vara oförändrade. Det innebär att det ska ställas krav på skriftlighet,

att bekräftelsen bevittnas av två personer och att barnet skriftligen godkänner bekräftelsen.

Det är viktigt att det tydligt framgår vilka formkrav som gäller för att en bekräftelse ska vara giltig. Att en bekräftelse kan komma att sakna verkan mot den som har lämnat den bör framgå av en ny paragraf. På motsvarande sätt som gäller i dag ska det av paragrafen framgå att om det senare visar sig att den som har lämnat bekräftelsen inte är far till barnet, ska rätten förklara att bekräftelsen saknar verkan mot honom. Det bör tydligt framgå att rätten att väcka en talan om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den tillkommer barnet och den som har lämnat bekräftelsen. Det är också lämpligt att det av paragrafen framgår att barnet ska väcka talan mot den man som har lämnat bekräftelsen, eller om han är död, mannens arvingar. På samma sätt ska det regleras att om mannen väcker talan, ska talan väckas mot barnet. Att möjlighet i dag finns för barnet och mannen att väcka talan om att en bekräftelse ska förklaras sakna verkan framgår av praxis.¹⁸ Bestämmelserna flyttas till en ny paragraf i 3 kap. om rättegången i mål om faderskap.

Utredningen övergår i följande avsnitt till att bedöma om en elektronisk bekräftelse kan uppfylla de formkrav som ställs på en bekräftelse. Samtidigt överväger utredningen om samtliga formkrav är nödvändiga om en bekräftelse sker elektroniskt.

9.6 Formkrav för en elektronisk bekräftelse

9.6.1 Krav på skriftlighet

Förslag: Krav på skriftlighet ska gälla och kan uppnås vid en elektronisk bekräftelse genom att elektronisk identifiering används.

Som utredningen berört under avsnitt 9.5.2 är en bekräftelse av ett föräldraskap en rättshandling. Bekräftelsen konstituerar föräldraskapet först när barnet är fött.

¹⁸ Enligt RH 1997:21 har barn rätt att föra talan om att lämnad bekräftelse saknar verkan. Enligt NJA 1984 s. 319 får däremot inte modern föra sådan talan. Mannen kan också föra talan om detta.

En elektronisk bekräftelse måste kvalificera sig som en rättshandling för att barnets rätt ska kunna tillgodoses. Det betyder enligt utredningens uppfattning att en elektronisk bekräftelse ska vara skriftlig. Kravet på skriftlighet kan uppfyllas genom att den som bekräftar använder sig av elektronisk identifiering, t.ex. i form av en e-legitimation, för att signera bekräftelsen av föräldraskap.¹⁹ Detta förfarande har ibland kallats för elektronisk underskrift.

Möjligheter till elektronisk identifiering och elektronisk underskrift är därför av stor vikt. Det innebär också en tillförlitlig funktion för att intyga lämnade uppgifter, utöver bekräftelsen.²⁰ En elektronisk bekräftelse behöver innehålla ett signeringsmoment, både avseende uppgiften att den som bekräftar föräldraskapet är övertygad att barnet är gemensamt med modern och avseende bekräftelsen som sådan.

När det gäller att kontrollera identiteten inför eller i samband med elektronisk bekräftelse bör en elektronisk identifiering kunna användas, förutsatt att den uppfyller tillräckligt höga krav på säkerhet.

Det behöver också, med en möjlighet för elektronisk bekräftelse, säkerställas att det är rätt personer som lämnar uppgifter respektive själva bekräftelsen. Med en identifiering av nödvändig tillitsnivå kan en identifiering av modern och den som vill bekräfta föräldraskapet säkerställas. Vid en flerbarnsfödsel krävs en elektronisk bekräftelse för varje barn.²¹

9.6.2 Krav på moderns godkännande

Bedömning: Krav på moderns skriftliga godkännande ska gälla och uppnås genom att modern elektroniskt godkänner den andra förälderns elektroniska bekräftelse.

En bekräftelse innebär att den som bekräftar tar på sig föräldransvaret i förhållande till barnet. En bekräftelse är nödvändig, men inte ensamt tillräcklig för att det rättsliga föräldraskapet genom

¹⁹ Uttrycket elektronisk signatur har samma innebörd som e-underskrift, men är inte längre lika vanligt, jfr numera upphävda lagen (2000:832) om kvalificerade elektroniska signaturer.

²⁰ Beroende på utformningen kan straffrättsligt skydd för urkund övervägas (jfr 14 kap. 1 § och 15 kap. 10–13 §§ brottsbalken).

²¹ Det föddes omkring 115 000 barn i Sverige 2015, varav knappt 1,5 procent var flerbarnsfödselar, Socialstyrelsen (2017), *Statistik om graviditeter, förlossningar och nyfödda barn 2015*.

handlingen ska kunna fastställas. En utgångspunkt är, som angetts tidigare, att det måste kunna antas att den som bekräftar också är den som reglerna pekar ut som rättslig förälder till barnet.

Det är socialnämnden som har ett utredningsansvar när det gäller barn under 18 år med hemvist i Sverige. Socialnämnden ska godkänna en bekräftelse om det kan antas att det är den genetiska föräldern som bekräftar föräldraskapet, om barnet har kommit till genom ett samlag. Om barnet har kommit till genom assisterad befruktning, ska det vara sannolikt att barnet kommit till genom behandlingen och att den som bekräftar har lämnat samtycke till behandlingen. Utredningen återkommer nedan till kravet på socialnämndens godkännande när det gäller elektronisk bekräftelse.

Samtidigt är moderns uppgifter mycket viktiga. Skälet är att det vanligtvis är hon som har störst kunskap om omständigheterna kring barnets tillkomst. Hon har därmed information av betydelse för att det rättsliga föräldraskapet ska bli korrekt, i bemärkelsen att den som bekräftar föräldraskapet också är den som enligt lag ska anses som rättslig förälder. Det är moderns kunskap om de faktiska förhållandena som talar starkt för att kravet på moderns godkännande ska vara kvar också vid en elektronisk bekräftelse.

Som tidigare konstaterats krävs för fastställelse i flera fall samstämmiga uppgifter om föräldraskapet från modern och den som bekräftar föräldraskapet. Att samstämmiga uppgifter oftast är tillräckliga för att föräldraskap ska anses klarlagt är förankrat sedan lång tid (se prop. 1969:124 s. 103 och 1973:100 s. 65). Dagens tillämpning av reglerna innebär att en mindre omfattande utredning i många fall är tillräcklig. En sådan bygger på att föräldrarna var för sig intygar att de är övertygade att barnet är deras gemensamma. Socialnämnden ska ta beslut om godkännande när det inte finns någon anledning att ifrågasätta detta, mot bakgrund av t.ex. konceptionstiden eller uppgift om assisterad befruktning.

En elektronisk bekräftelse som innebär att den som bekräftar föräldraskapet först lämnar bekräftelsen med uppgift om att han eller hon är övertygad om att barnet är deras gemensamma och där modern därefter ges möjlighet att godkänna uppgifterna, dvs. att även modern intygar att barnet är deras gemensamma bör kunna utformas. Bekräftelse och godkännande kan lämnas mot bakgrund av en beräknad konceptionstid för att göra det tydligt för såväl modern som den som bekräftar föräldraskapet under vilken tid det är möjligt att barnet

kommit till. Har barnet kommit till genom assisterad befruktning får uppgifterna avse att sambon har lämnat samtycke, att behandlingen skett inom svensk sjukvård eller på behörig inrättning i utlandet och att uppgift om donator har antecknats i journalen om donerade köns-celler använts. I sammanhanget kan nämnas att reglerna för assisterad befruktning med donerade köns-celler från den 1 januari 2019 kommer att vara desamma för par av samma kön och olika kön.

Vid en elektronisk bekräftelse är det moderns och den som bekräftar föräldraskapets samstämmiga uppgifter som är avgörande för att föräldraskap ska fastställas. Finns det en tvekan hos modern mot bakgrund av t.ex. konceptionstiden eller om huruvida det finns identitetsuppgifter dokumenterade avseende en donator innebär ett krav på hennes godkännande en förstärkt kontroll av att den som lämnat en elektronisk bekräftelse är den person som reglerna siktar på ska fastställas som rättslig förälder för barnet. Utredningen menar att kravet på moderns godkännande vid en elektronisk bekräftelse därmed kan anses säkerställa barnets rätt. Det kan konstateras att kravet på moderns godkännande kan uppnås också vid en möjlighet till elektronisk bekräftelse.

9.6.3 Krav på socialnämndens godkännande ska inte gälla

Förslag: Krav på skriftligt godkännande av socialnämnd ska inte gälla för en elektronisk bekräftelse.

Som tidigare berörts utgör kravet på socialnämndens godkännande en del av att kontrollera dels identiteten på den som har för avsikt att lämna en bekräftelse, dvs. en identitetskontroll, dels att det kan antas att den som bekräftar är densamma som reglerna i föräldrabalken pekar ut som rättslig förälder. I den senare delen gör sig alltså samma syfte som kravet på moderns godkännande gällande.

Mot bakgrund av utredningens bedömning att kravet på bevittning kan utgå för barn som är under 18 år blir inslaget av att identifiera den som bekräftar och modern mer tydligt knutet till formkravet om socialnämndens godkännande. En förutsättning för att elektroniskt bekräfta ett föräldraskap är samtidigt redan på grund av kravet på skriftlighet att en elektronisk identifiering på ett tillräckligt tillförlit-

ligt och säkert sätt kan ske (se avsnitt 9.6.1). Det är därigenom möjligt att ersätta socialnämndens uppgift att kontrollera identiteten med elektronisk identifiering t.ex. med e-legitimation.

Frågan är därmed om en möjlighet till elektronisk bekräftelse på motsvarande sätt som kravet på socialnämndens godkännande kan säkerställa att den som elektroniskt bekräftar också är den som enligt föräldrabalken är rättslig förälder.

För socialnämndens utredning och för ett godkännande av en lämnad bekräftelse gäller att det måste kunna antas att det är den rättsligt sett korrekta föräldern som fastställs genom bekräftelsen. Så är fallet när föräldrarna är övertygade om att barnet är deras gemensamma och lämnar samstämmiga uppgifter i frågan om vem som är barnets förälder. I majoriteten av de fall där föräldraskapet fastställs genom bekräftelse utgör parternas samstämmiga uppgifter i fråga om föräldraskapet en tillräcklig utredning för att en bekräftelse ska godkännas av socialnämnden. I situationen att det endast finns en tänkbar förälder anser utredningen att kravet på moderns godkännande säkerställer att föräldraskapet fastställs korrekt vid elektronisk bekräftelse. Godkännandet innebär nämligen att modern och den som bekräftar föräldraskapet ges möjlighet att lämna samstämmiga uppgifter när de är övertygade om att barnet är deras gemensamma. Det medför enligt utredningens bedömning att en elektronisk bekräftelse i ett sådant fall innebär att den som bekräftar föräldraskapet också kan antas vara förälder. Förutsättning finns därför att inte kräva socialnämndens godkännande vid elektronisk bekräftelse.

Det finns emellertid en risk för att den som använder möjligheten till elektronisk bekräftelse felaktigt tar på sig föräldraskapet för ett barn. Det kan upplevas som enklare att medvetet lämna felaktiga uppgifter elektroniskt, än att göra det inför en handläggare hos socialnämnden. Detta understryker vikten av tydlig information i samband med elektronisk bekräftelse. I samband med bekräftelsen ska därför information lämnas om innebörden av bekräftelsen och godkännandet. Det är också nödvändigt att information lämnas avseende följderna av en felaktig bekräftelse.

Risken för en felaktig bekräftelse kan antas vara stor i de fall barnet tillkommit genom en assisterad befruktning med anonym donator i utlandet eller vid en heminsemination när det är fråga om ett ogift par av olika kön. I dessa fall kan det framstå som betydligt

enklare att bekräfta faderskapet än att genomgå ett adoptionsförfarande. Ett sådant agerande är i överensstämmelse med den blivande faderns avsikt att bli förälder och bekräftelsen kan av många helt enkelt uppfattas som ett sätt att åta sig det föräldrarättsliga ansvaret för ett barn. Utredningen vill i sammanhanget påpeka att de av riksdagen nyligen antagna reglerna om föräldraskap efter en assisterad befruktning i utlandet bl.a. innebär att om barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om donatorns identitet är det möjligt att häva ett rättsligt faderskap som fastställts genom bekräftelse och inte adoption, utan begränsning i tid.²² Faderskapet kan hävas på talan av mannen och barnet och i de fall barnet är underårigt genom barnets ställföreträdare, i de flesta fall barnets mor. Hävs faderskapet får barnet varken en rättslig far eller kännedom om donator. Följderna av ett hävande av faderskapet, i synnerhet om det sker när barnet har hunnit etablera familjeband med fadern, kan vara ingripande och olyckliga både för barnet och för den man som anser sig vara barnets far.

Det ligger inte inom ramen för utredningens uppdrag att ge förslag på begränsningar i möjligheterna att häva ett felaktigt fastställt faderskap. De överväganden mot en sådan reglering som framförts i prop. 2017/18:155 talar också emot ett sådant förslag. Utredningen menar dock att risken för att faderskap inte fastställs i enlighet med de regler som införs genom de av riksdagen nyligen antagna reglerna kan öka genom den föreslagna förenklade ordningen för fastställande av faderskap. Därmed följer även en ökad risk för att fastställda faderskap så småningom hävs och att ett barn berövas en far. Risken för en sådan utveckling ökar också med en ökad tillgång till och bruk av assisterad befruktning med anonym donator vid kliniker i utlandet.

Med hänsyn till hur många barn som kan få föräldraskapet fastställt genom en elektronisk bekräftelse finner utredningen emellertid att en sådan möjlighet ändå bör föreslås och att socialnämndens godkännande inte ska krävas vid elektronisk bekräftelse. För att motverka att en elektronisk bekräftelse missbrukas är det dock mycket viktigt att möjligheten innehåller tydlig information om vad följderna kan bli om föräldraskap inte fastställs i överensstämmelse med de förutsättningar som anges i lag. I sammanhanget vill utredningen också framhålla den redan gällande bestämmelsen i 7 kap. 3 § brotts-

²² Se prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368.

balken om förvanskande av familjeställning. Det är viktigt att informationen som ges är tydlig i fråga om vad som gäller för de uppgifter som ska lämnas av såväl den som bekräftar som för modern.

9.7 Sammanfattande bedömning: En elektronisk bekräftelse

Förslag: En bekräftelse av föräldraskap ska kunna göras elektroniskt till Skatteverket.

Skatteverket ska ansvara för att utveckla och driva en möjlighet till elektronisk bekräftelse av föräldraskap. Inför ikraftträdandet av reglerna ska Skatteverket ges i uppdrag att ta fram en säker process för tjänsten för elektronisk bekräftelse.

9.7.1 En elektronisk bekräftelse ska vara möjlig

Utredningen har ovan konstaterat att de formkrav som är nödvändiga för att säkerställa bekräftelsens karaktär som rättshandling kan uppfyllas genom en elektronisk bekräftelse. Genom kravet på moderns godkännande kan en elektronisk bekräftelse säkerställa att föräldraskapet fastställs korrekt. Godkännandet innebär att modern och den som bekräftar föräldraskapet ges möjlighet att lämna samstämmiga uppgifter när de är övertygade att barnet är deras gemensamma. Det medför enligt utredningens bedömning att en elektronisk bekräftelse i ett sådant fall säkerställer att den som bekräftar föräldraskapet också är den som enligt föräldrabalkens regler är den som ska ges rättslig status som förälder.

En möjlighet att bekräfta föräldraskap elektroniskt kommer jämfört med den situationen att föräldrar i dag får ett protokoll hemskickat eller närvarar vid ett mycket kort möte för att lämna uppgifter att medföra minst lika bra eller bättre kontroll i fråga om identifikation. En elektronisk bekräftelse kommer dessutom att medföra en ökad enhetlighet och i den bemärkelsen likabehandling, jämfört med rutinerna hos dagens 290 kommunala nämnder. Även om handläggningen av utredningen enligt dagens föreskrifter genomförs enligt samma blankett för protokoll över utredningen förekommer exempelvis olika rutiner för när ett personligt besök inte krävs i olika

kommuner. Mer än 96 procent av befolkningen i åldersgrupperna tjugo till fyrtio år har i dag en elektronisk identifiering i form av en e-legitimation.²³ Det innebär att en majoritet av alla nyblivna föräldrar har förutsättning att elektroniskt underteckna en bekräftelse eller ett godkännande.

Eftersom utredningen har kommit till slutsatsen att socialnämndens godkännande inte är nödvändigt vid en elektronisk bekräftelse är det möjligt att införa en elektronisk bekräftelse. En särskild paragraf om formkraven för en sådan bekräftelse ska införas.

9.7.2 Skatteverket bör ansvara för en möjlighet till elektronisk bekräftelse

I dagsläget är utredningen av föräldraskap och bekräftelse av föräldraskap en verksamhet som utförs vid de kommunala socialnämnderna, medan registreringen av den familjerättsliga relationen som uppstår genom bekräftelsen hanteras av Skatteverket i folkbokföringen. En elektronisk bekräftelse förutsätter en teknisk lösning. Frågan om vem som ska utveckla den tekniska lösningen behöver övervägas. Om en sådan innebär att information behöver överföras mellan olika myndigheter eller enskilda, aktualiserar det flera överväganden. Det gäller bl.a. informationssäkerhet och robusthet. Det gäller också integritetsskydd för enskilda, som hur personuppgifter får hanteras och att sekretessregler ska följas. Det finns fördelar med att en möjlighet till elektronisk bekräftelse organisatoriskt håller sig till en myndighet, allt från teknisk säkerhet, tydlighet om ansvar för utveckling, underhåll och drift till integritetsskydd för enskilda.

I valet mellan att överlämna åt kommunerna att bygga system för att hantera elektronisk bekräftelse eller att låta Skatteverket som en myndighet ansvara för möjligheten med elektronisk bekräftelse talar flera skäl för att föreslå Skatteverket som ansvarig myndighet. Det är mer samhällsekonomiskt försvarbart att utveckla ett nationellt system.

Skatteverket har utvecklat och ansvarar för omfattande digitala tjänster på främst beskattningsområdet men också inom folkbokföringen. Myndigheten har utvecklingskompetensen för och vana att hantera digitala lösningar. Skatteverket har också medverkat i ett särskilt projekt med SKL och ett antal kommuner för att utveckla

²³ Statistik från Bank-ID och SCB november 2017.

myndigheternas kommunikationskanaler för att nå en mer effektiv handläggning av underrättelser om faderskaps- och föräldraskapsbeträffelser. Enligt utredningens bedömning bör Skatteverket vara ansvarig myndighet för möjligheten med en elektronisk bekräftelse, enligt den ordning som utredningen föreslår för att uppnå ett enklare sätt att bekräfta föräldraskap.

De föreslagna reglerna innebär inte något utredningsansvar i frågan om rättsligt föräldraskap för Skatteverket. Den elektroniska bekräftelsen ska arkiveras hos Skatteverket.

Eftersom en elektronisk bekräftelse innebär ett helt nytt sätt att bekräfta föräldraskap är det lämpligt att Skatteverket inför ikraftträdandet av reglerna ges i uppdrag att ta fram en säker process för tjänsten för elektronisk bekräftelse. Ett sådant uppdrag bör ske i samråd med MFoF eftersom den myndigheten är kunskapsmyndighet för bl.a. föräldraskapsstöd och socialnämndernas familjerättsliga ärenden.

Utredningen går här vidare och redogör för sina ställningstaganden avseende förutsättningarna för att en elektronisk bekräftelse ska kunna göras.

9.8 Förutsättningar för att bekräfta föräldraskap elektroniskt

9.8.1 Barnet ska vara folkbokfört i Sverige

Förslag: Barnet ska vara folkbokfört här.

En man eller kvinna bör enligt utredningens förslag kunna lämna en elektronisk bekräftelse efter att barnet är fött (se avsnitt 9.8.4). När sjukhuset har gjort en födelseanmälan tilldelar Skatteverket barnet ett personnummer under förutsättning att bestämmelserna om folkbokföring av barnet enligt 2 § folkbokföringslagen (1991:481) är uppfyllda. Det digitala systemet bör därför kräva att barnet har ett personnummer för att den som modern uppgivit som far eller förälder enligt 1 kap. 9 § FB ska kunna lämna en bekräftelse elektroniskt.

Socialnämndens utredningsansvar gäller för barn som har hemvist här. Ett barns hemvist är dock inte alltid helt enkel att fastställa.

Det är därför en bättre ordning enligt utredningen att utgå från barnets folkbokföring. Folkbokföring utgör ett enkelt kontrollerbart faktum som om det uppställs som en förutsättning för en elektronisk bekräftelse ger ytterligare en tydlig avgränsning i förhållande till situationer där det typiskt sett kan finnas skäl för en utredning av socialnämnden.

Folkbokföring för barnet utgör dessutom en förutsättning för anmälan av gemensam vårdnad. Utredningen anser därför att en förutsättning för en elektronisk bekräftelse ska vara att barnet är folkbokfört här.

9.8.2 Modern och den som bekräftar ska vara myndiga

Förslag: Modern och den som bekräftar ska vara myndiga.

En förutsättning för en bekräftelse är att mannen förstår rättshandlingens innebörd.

Är någon av föräldrarna inte myndig bör en elektronisk bekräftelse inte vara möjlig. I sådana situationer kan det finnas omständigheter som talar för att det är till det nyfödda barnets fördel att socialnämnden handlägger utredningen och fastställer ett föräldraskap genom bekräftelse. I dessa situationer kan det även vara värdefullt att föräldrarna får stöd av socialnämnden och att det finns möjlighet att anpassa den information som ges. Utredningen föreslår därför att en förutsättning för att kunna använda en elektronisk bekräftelse är att både modern och den som bekräftar föräldraskap är minst 18 år.

9.8.3 Modern och den som bekräftar ska vara folkbokförda i Sverige

Förslag: Modern och den som bekräftar föräldraskap ska vara folkbokförda här.

För elektronisk identifiering i form av e-legitimation förutsätts att användaren har ett personnummer eller samordningsnummer. För att tilldelas ett personnummer krävs som huvudregel folkbokföring i Sverige (18 § folkbokföringslagen). Det betyder att en indirekt

förutsättning för att kunna använda en elektronisk bekräftelse är att modern och den som avser att lämna en bekräftelse är folkbokförda i Sverige. Enligt utredningen är det lämpligt att förutsättningen även framgår av den rättsliga regleringen. För att det nyfödda barnet ska kunna folkbokföras vid födelsen krävs enligt 2 § folkbokföringslagen att modern vid dessa situationer är folkbokförd. Om modern är folkbokförd framgår också uppgift om hennes civilstånd och andra personuppgifter av folkbokföringen. På liknande sätt kan den som avser att lämna en bekräftelse identifieras med hjälp av personnummer och andra personuppgifter i folkbokföringen. Det kommer då inte att uppstå någon osäkerhet om vem som har bekräftat föräldraskapet

9.8.4 En elektronisk bekräftelse ska kunna göras inom 14 dagar från barnets födelse

Förslag: En elektronisk bekräftelse ska göras inom 14 dagar från barnets födelse.

Bedömning: Det ska inte vara möjligt att lämna en elektronisk bekräftelse före barnets födelse.

Frågan är från vilken tidpunkt en elektronisk bekräftelse ska kunna göras. Utredningen tar först ställning till om det ska vara möjligt att bekräfta föräldraskap elektroniskt före barnets födelse. Därefter tar utredningen ställning till inom vilken tidsperiod efter barnets födelse som en elektronisk bekräftelse ska vara möjlig.

En möjlighet att bekräfta föräldraskap elektroniskt före barnets födelse skulle innebära att barnet i princip får även en andra förälder fastställd i samband med födelsen. Barnet skulle då i fler fall få sina föräldrar registrerade så snart en födelseanmälan från sjukhuset blivit hanterad av Skatteverket. Av dagens reglering framgår att det är möjligt att lämna en bekräftelse till socialnämnden före barnets födelse. Tillämpningen är dock sådan att socialnämnden inte bör godkänna bekräftelsen förrän barnet är fött.²⁴ Ett skäl till denna ordning är att möjligheten att beakta konceptionstid och barnets utvecklingsgrad

²⁴ Se MFOF:s föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap, 8 kap. Bekräftelsen (HSLF-FS 2017:49), s. 10 f.

vid födelsen minskar risken för en felaktig faderskapsbekräftelse.²⁵ Det har till utredningen också förts fram att i vissa fall är det först sedan barnet har fötts som det står klart att den man som har trott sig vara far inte är det. Det är tidpunkten för barnets födelse som är relevant för att en tidigare lämnad bekräftelse ska bli verksam. Detsamma gäller när en talan förs i domstol om fastställande av faderskap. En sådan talan får inte prövas slutligt före barnets födelse (3 kap. 9 § FB). Bakgrunden till denna ordning är att en grundläggande förutsättning för att kunna fastställa ett föräldraskap är att barnet föds levande. Utredningen menar därför att detta talar för att det inte är en lämplig ordning att en elektronisk bekräftelse ska kunna lämnas före barnets födelse.

För att kunna bekräfta elektroniskt krävs enligt förslaget att barnets personnummer anges. Det innebär att bekräftelsen endast kan ske om den som ska bekräfta föräldraskapet har tillgång till barnets personnummer. Det skulle enligt uppgift från Skatteverket i och för sig kunna vara möjligt att använda sig av ett personnummer som tillhör den som väntar barnet i stället för barnets personnummer.

Om en elektronisk bekräftelse ska kunna lämnas redan före barnets födelse tänker sig utredningen att de som lämnar uppgifter då i stället för ett personnummer för barnet får ange dels moderns personnummer, dels dag för beräknad födelse. Med en sådan lösning behövs någon form av kontrolluppgift för att efter barnets födelse kunna knyta samman de som har lämnat uppgifter om det väntande barnet. En sådan ordning skulle dock kräva en gallringsregel för de situationer där graviditeten avslutas med ett missfall, där ett barn inte föds levande och därmed inte får ett personnummer eller systemet används trots att ett barn inte väntas. Då det för utredningen är svårt att se några egentliga fördelar med att lämna en elektronisk bekräftelse före barnets födelse anser utredningen att det endast bör vara möjligt att elektroniskt bekräfta föräldraskapet efter att barnet är fött och har tilldelats ett personnummer.

Det finns emellertid situationer där det kan finnas skäl att redan före barnets födelse lämna en bekräftelse. Det kan vara att den som bekräftar eller modern har en livshotande sjukdom eller av någon annan särskild anledning vill säkerställa barnets ställning i förhållande

²⁵ Socialstyrelsen (2005), *Att fastställa faderskap* (handbok för handläggning), s. 73. Det betyder att den faktiska födelsevikten anses behövas för att konceptionstiden ska beräknas. I sammanhanget kan noteras att en konceptionstid också kan utgå från en ultraljudsundersökning.

till dem båda så snart som möjligt. I sådana fall finns fortsatt möjlighet att vända sig till socialnämnden och, som i dag, lämna en bekräftelse före födelsen som kan godkännas så snart socialnämnden får reda på barnets födelsevikt. Det innebär således i tid ett förhållandevis likartat resultat som förslaget om en elektronisk bekräftelse.

Utredningen anser alltså att en elektronisk bekräftelse ska kunna lämnas först efter barnets födelse. Tjänsten bör vara öppen att använda för föräldrarna från barnets födelse, så snart barnet är folkbokfört och har tilldelats personnummer. Möjlighet finns därmed att bekräfta föräldraskap i nära anslutning till barnets födelse. Modern har sedan möjlighet att godkänna bekräftelsen. Därefter är föräldraskapet fastställt och kan registreras av Skatteverket i folkbokföringen. Det sagda innebär att föräldraskapet kan fastställas genom bekräftelse mer eller mindre omgående efter barnets födelse, om föräldrarna har en sådan önskan.

Det är enligt utredningen lämpligt att möjligheten till elektronisk bekräftelse är begränsad till viss tid efter barnets födelse. Efter denna tid ska socialnämndens utredningsansvar för föräldraskapet ta vid. Enligt utredningen är det rimligt att föräldrarna under två veckor har möjlighet att använda sig av en elektronisk bekräftelse. Har föräldraskap därefter inte blivit fastställt ska alltså frågan om att utreda föräldraskap för barnet bli aktuell hos socialnämnden. Tidsfristen är förhållandevis kort för att det inte ska gå alltför lång tid innan socialnämndens utredning kan påbörjas. Tiden är tillräcklig för att föräldrar ska ges utrymme att bekräfta elektroniskt.

Enligt utredningen är det inte en lämplig ordning att socialnämndens utredningsskyldighet inträder samtidigt som föräldrar har möjlighet att elektroniskt bekräfta föräldraskapet. Socialnämndens skyldighet att utreda faderskap bör därför senareläggas. Se nedan om socialnämndens ansvar.

När möjligheten till elektronisk bekräftelse har varit i kraft en tid kan det finnas anledning att utvärdera om tidsfristerna är ändamålsenliga utifrån hur föräldrar använder tjänsten och om det finns behov av att även möjliggöra för bekräftelse före barnets födelse.

9.8.5 En elektronisk bekräftelse ska inte vara möjlig vid hävande av föräldraskap som presumeras när modern är gift

Bedömning: En elektronisk bekräftelse ska inte användas när modern är gift och en bekräftelse ska godkännas av flera.

Det finns exempel på särskilda situationer där det går att konstatera att även om modern och den som avser att bekräfta ett föräldraskap är överens och intygar att barnet är deras gemensamma utgör frågan om föräldraskap inte ett enklare ärende hos socialnämnden. En sådan situation är när föräldraskap kan fastställas genom bekräftelse sedan mannen eller kvinnan i äktenskapet skriftligen godkänner annan mans eller kvinnas bekräftelse av faderskap eller föräldraskap (se 1 kap. 2 § och förslaget till 1 kap. 9 a § andra stycket FB). En sådan bekräftelse bör enligt utredningen kräva socialnämndens godkännande. Det bör alltså inte vara möjligt för en gift man eller kvinna att inom ramen för en elektronisk bekräftelse godkänna en annan mans eller kvinnas bekräftelse av föräldraskapet. Det framgår redan av gällande lagstiftning att en sådan bekräftelse ska ske enligt vad som gäller i 1 kap. 4 § FB. Det innebär att det även fortsättningsvis kommer att uppställas samma krav på en sådan bekräftelse som enligt dagens reglering. Någon författningsändring är därmed inte behövlig.

9.8.6 Krav på dataskydd

Förslag: Det ska införas bestämmelser som möjliggör att Skatteverket i samband med en elektronisk bekräftelse lämnar ut vissa personuppgifter till modern och den som bekräftar ett föräldraskap.

Bedömning: Det behövs inte några ytterligare regler för att säkerställa dataskydd i anledning av förslaget om elektronisk bekräftelse.

*EU:s dataskyddsförordning*²⁶

Sedan maj 2018 gäller dataskyddsförordningens bestämmelser om personuppgiftsbehandling. Enligt 2 § lagen (2018:218) om kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning ska bestämmelserna tillämpas även vid behandling av personuppgifter som utgör ett led i en verksamhet som inte omfattas av unionsrätten (med undantag för viss försvarsunderrättelseverksamhet och liknande verksamhet).²⁷ Frågan är om det finns behov av särskilda regler om dataskydd för att möjliggöra en elektronisk bekräftelse på det sätt som utredningen föreslår.

Personuppgifter får behandlas med stöd av artikel 6 i dataskyddsförordningen, om behandlingen är nödvändig för att den personuppgiftsansvarige ska kunna fullgöra en rättslig förpliktelse, utföra en uppgift av allmänt intresse som följer av författning eller beslut som meddelats med stöd av författning, eller som ett led i den personuppgiftsansvariges myndighetsutövning.

Skatteverkets behandling av personuppgifter sker med stöd av lag

Skatteverket ansvarar bl.a. för frågor om folkbokföring.²⁸ Uppgifterna i folkbokföringen ska spegla befolkningens bosättning, identitet och familjerättsliga förhållanden så att olika samhällsfunktioner får ett korrekt underlag för beslut och åtgärder. För uppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet gäller att bl.a. personnummer, civilstånd, barn och föräldrar får behandlas för viss samordnad behandling, för handläggning av folkbokföringsärenden och för att fullgöra underrettelseskyldighet.²⁹ Insamlade uppgifter får behandlas även för andra ändamål, under förutsättning att uppgifterna inte behandlas på ett sätt som är oförenligt med det ändamål för vilket uppgifterna samlades in. Även känsliga personuppgifter får behandlas om de har lämnats i ärendet eller är nödvändiga för handläggningen. Uppgifterna kan vara föremål för automatiserad behandling i folkbokföringsdatabasen.

²⁶ Europaparlamentet och rådets förordning 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmän dataskyddsförordning), här i betänkandet kallat dataskyddsförordningen.

²⁷ Jfr prop. 2017/18:105 och prop. 2017/18:171.

²⁸ Se förordning (2017:154) med instruktion för Skatteverket.

²⁹ Se lag (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet.

Behandling av uppgifter i samband med en elektronisk bekräftelse

Utifrån den reglering som gäller för Skatteverkets verksamhet gör utredningen bedömningen att den behandling av personuppgifter som är nödvändig för att registrera faderskap, moderskap och föräldraskap efter ett barns födelse och där det finns en giltig bekräftelse enligt den föreslagna elektroniska bekräftelsen inte strider mot dataskyddsförordningens regelverk. Stöd för behandling av de uppgifterna finns i författning, för ändamålet folkbokföring.

När det gäller behandling av personuppgifter som föräldrar lämnar inom ramen för en elektronisk bekräftelse krävs emellertid en reglering som möjliggör utlämnande av vissa personuppgifter till modern och den som bekräftar ett föräldraskap i samband med att bekräftelsen görs. Det är nödvändigt att modern tar del av uppgifterna som den som har bekräftat föräldraskapet har lämnat. På samma sätt kan det finnas behov hos den som lämnar en elektronisk bekräftelse att kunna ta del av personuppgifter som finns tillgängliga. Ett sådant tillägg kan införas i den förordning som reglerar personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet.³⁰

Automatiserade beslut

En elektronisk bekräftelse ska, som angetts ovan, kunna generera ett beslut om registrering i folkbokföringen i nära anslutning till barnets födelse. Det behöver därför även beröras att automatiserade beslut enligt dataskyddsförordningen som huvudregel inte är tillåtna.

Den registrerade har en rätt att inte bli föremål för ett beslut som enbart grundas på automatiserad behandling, inbegripet profilering, vilket har rättsliga följder för honom eller henne eller på liknande sätt i betydande grad påverkar honom eller henne (artikel 22.1).³¹ Med profilering avses ”varje form av automatisk behandling av personuppgifter som består i att dessa personuppgifter används för att bedöma vissa personliga egenskaper hos en fysisk person, i synnerhet för att analysera eller förutsäga denna fysiska persons arbetsprestationer, ekonomiska situation, hälsa, personliga preferenser, intressen, pålitlighet, beteende, vistelseort eller förflyttningar” (artikel 4.4).

³⁰ Förordning (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet.

³¹ Det kan enligt skäl 71 till dataskyddsförordningen röra sig om t.ex. ett automatiserat avslag på en kreditansökan online eller en s.k. e-rekrytering utan personlig kontakt.

En elektronisk bekräftelse genererar i sig inte ett beslut. I stället innebär en elektronisk bekräftelse att ett beslut om registrering som far, mor eller förälder fattas i folkbokföringen. En automatisk registrering av familjerättsliga förhållanden i folkbokföringen baserad på uppgifter i en elektronisk bekräftelse för bekräftelser av föräldraskap utgör enligt utredningens uppfattning inte ett beslut som innefattar profilering.

Från huvudregeln att den registrerade har rätt att inte bli föremål för automatiserade beslut, inbegripet profilering, finns flera undantag (artikel 22.2). Det gäller om beslutet: a) är nödvändigt för ingående eller fullgörande av ett avtal mellan den registrerade och den personuppgiftsansvarige, b) tillåts enligt unionsrätten eller en medlemsstats nationella rätt som den personuppgiftsansvarige omfattas av och som fastställer lämpliga åtgärder till skydd för den registrerades rättigheter, friheter och berättigade intressen eller c) grundar sig på den registrerades uttryckliga samtycke. I de fall det är tillåtet att fatta automatiserade beslut med anledning av ett avtal eller med stöd av samtycke, ska den personuppgiftsansvariga (enligt artikel 22.3) genomföra lämpliga åtgärder för att säkerställa den registrerades rättigheter, friheter och rättsliga intressen, åtminstone rätten till personlig kontakt med den personuppgiftsansvarige för att kunna uttrycka sin åsikt och bestrida beslutet.

Beslut får enligt artikel 22.4 i dataskyddsförordningen grunda sig på känsliga personuppgifter, som till exempel genetiska uppgifter, endast om behandlingen sker med stöd av artikel 9.2 a (samtycke) eller g (viktigt allmänt intresse) och lämpliga åtgärder som ska skydda den registrerades berättigade intressen har vidtagits.

Enligt 32 § i den nya förvaltningslagen (2017:900), som trädde i kraft den 1 juli 2018, ska ett beslut som kan antas påverka någons situation på ett inte obetydligt sätt innehålla en klargörande motivering, om det inte är uppenbart obehövligt.

De beslut om registrering om familjerättsliga förhållanden som Skatteverket kan fatta på automatiserad väg enligt lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet baserade på en elektronisk bekräftelse inkluderar inte profilering i dataskyddsförordningens mening. Bestämmelserna i nu gällande dataskyddsreglering behöver därmed inte ändras.

Om en vidare tolkning är påkallad av dataskyddsförordningen än den utredningen har gjort ovan, på så sätt att också andra automatiserade beslut än sådana som är baserade på profilering omfattas av artikel 22, krävs att den nationella rätten fastställer lämpliga skyddsåtgärder. Sådana skyddsåtgärder får redan anses finnas i tillräcklig omfattning dels genom bestämmelserna om ändring, omprövning och överklagande av beslut i frågor om folkbokföring, dels genom de allmänna bestämmelserna i förvaltningslagen om den enskildes rättigheter.

Det finns också en möjlighet att utforma ett gränssnitt för den elektroniska bekräftelsen som innefattar att den som väljer att bekräfta ett föräldraskap enligt de föreslagna bestämmelserna samtycker till behandling av personuppgifterna också för registreringen i folkbokföringen. Sammantaget gör utredningen den bedömningen att varken artikel 22 i dataskyddsförordningen eller förordningen i övrigt ställer krav på att automatiserat beslutsfattande i form av registrering av faderskap, moderskap och föräldraskap behöver regleras särskilt med anledning av förslaget om en enklare ordning för bekräftelse. Någon ytterligare reglering för att säkerställa dataskydd i anledning av förslaget om en enklare ordning för bekräftelse behövs alltså inte.

9.8.7 Krav på arkivbeständighet

Bedömning: Krav på arkivbeständighet kan uppfyllas med en elektronisk bekräftelse.

Med en möjlighet att lämna en elektronisk bekräftelse krävs inte krav på särskilt papper eller bläck inför bekräftelsens arkivering.³² Den signerade bekräftelsen kommer då i stället att arkiveras digitalt av ansvarig myndighet i enlighet med de bestämmelser som gäller för bevarande och gallring. Det bör vara möjligt att få en kvittens på och en utskrift av den elektroniska bekräftelsen.

³² Jfr 5 § arkivlagen (1990:782).

9.9 Ytterligare bestämmelser behövs i förordning

9.9.1 Förordning om elektronisk bekräftelse av faderskap eller föräldraskap

Förslag: I förordning anges att en elektronisk bekräftelse ska göras i ett system för sådan särskild bekräftelse som tillhandahålls av Skatteverket. Förordningen anger vilka uppgifter som ska lämnas om barnet, modern och den som gör bekräftelsen.

Skatteverket ska lämna information till användaren om innebörden av bekräftelsen och godkännandet. Information ska även lämnas avseende följderna av ett felaktigt bekräftat föräldraskap.

Skatteverket ges rätt att meddela ytterligare föreskrifter om elektronisk bekräftelse. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer ska därför bemyndigas att meddela föreskrifter om utformningen av en elektronisk bekräftelse.

Enligt utredningen är det lämpligt att det i en ny förordning anges att elektronisk bekräftelse ska göras i ett system som tillhandahålls av Skatteverket. Därigenom framgår att det inte är möjligt att bekräfta föräldraskap på annat elektroniskt sätt, exempelvis genom att scanna in en skriftlig bekräftelse som sänds till Skatteverket i ett elektroniskt meddelande.

Det behöver även finnas regler om vissa uppgifter, exempelvis personnummer, som ska lämnas om barnet, modern och den som gör bekräftelsen.

Skatteverket ska i samband med en elektronisk bekräftelse lämna information till användaren om innebörden av bekräftelsen och godkännandet. Information ska även lämnas avseende följderna av ett felaktigt bekräftat föräldraskap. Utredningen anser att detta bör framgå av förordning.

För att möjliggöra en elektronisk bekräftelse behöver Skatteverket också få rätt att meddela närmare föreskrifter om en elektronisk bekräftelse. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer ska därför bemyndigas att meddela föreskrifter om utformningen av en elektronisk bekräftelse. Enligt utredningen är det lämpligt att bemyndigandet framgår av den paragraf i föräldrabalken som föreslås reglera möjligheten till elektronisk bekräftelse.

Om förutsättningarna för att lämna en elektronisk bekräftelse är uppfyllda fastställs föräldraskapet genom bekräftelsen, på samma sätt som gäller för en sådan rättshandling i dag. Bekräftelsen i sig konstituerar föräldraskapet. Det krävs alltså inte något särskilt beslut för att det rättsliga föräldraskapet inträder. Skatteverket kan därefter, med den elektroniska bekräftelsen som underlag, dvs. uppgiften om att en verksam bekräftelse finns, registrera föräldraskapet i folkbokföringen. Beslut om registrering i folkbokföring kommer att följa gällande regler, på motsvarande sätt som i dag.

När förutsättningarna inte är uppfyllda, och det därmed inte går att nå en verksam elektronisk bekräftelse, är det lämpligt att information lämnas till användaren att denne ska kontakta socialnämnden för bekräftelse. Ett sådant meddelande är inte ett beslut. Förslaget om elektronisk bekräftelse innebär nämligen inte att Skatteverket har ett utredningsansvar för föräldraskap.

En av de större förändringarna som utredningen ser att en elektronisk bekräftelse innebär är att föräldrar inte längre möter en handläggare vid socialnämnden som de kan ställa frågor till. Det betyder att tydlig information måste finnas i samband med en elektronisk bekräftelse. Att i detalj överväga hur informationen ska se ut bör överlämnas till Skatteverket. Klart är samtidigt att det behöver finnas information om varje moment som en elektronisk bekräftelse omfattar. Ett typiskt exempel är att användaren fyller i eller lämnar en uppgift. Beroende på hur gränssnittet är uppbyggt kan användaren få information om betydelsen av olika uppgifter som ska lämnas för frågan om en verksam bekräftelse eller för följderna av en viss lämnad uppgift. Det gäller också särskild information kring betydelsen av vissa begrepp, som konceptionstid, bekräftelse och vad det innebär att intyga att barnet är gemensamt. Det gäller också information om assisterad befruktning enligt lagen om genetisk integritet m.m. eller vikten av att donatorn är känd.

Information som ges som stöd till föräldrar i samband med elektronisk bekräftelse bör finnas på olika språk.

9.9.2 Anmälan om gemensam vårdnad

Förslag: Föräldrarna ska ges möjlighet att i samband med en elektronisk bekräftelse av föräldraskap anmäla gemensam vårdnad om barnet.

I samband med en elektronisk bekräftelse ska föräldrarna också få information om vårdnad och att en möjlighet finns att anmäla gemensam vårdnad i samband med att en bekräftelse lämnas. Erfarenheterna från socialnämnden visar att när modern och den som bereds tillfälle att bekräfta ett föräldraskap har frågor inför eller i samband med besöket hos socialnämnd är det ofta information om vårdnad som efterfrågas. Enligt de handläggare som utredningen har träffat upptar information om vårdnad en förhållandevis stor del av den korta tid som är avsatt för mötet.

I samband med att bekräftelsen lämnas hos socialnämnden får föräldrarna också frågan om de vill anmäla gemensam vårdnad. Om en möjlighet till elektronisk bekräftelse införs innebär det att mötet på socialnämnden utgår för majoriteten av alla nyblivna föräldrar. Det utgör enligt utredningen en risk för att färre barn får föräldrar som i anslutning till bekräftelsen anmäler gemensam vårdnad. Det kan vara så att föräldrar uppfattar att en handläggare vid socialnämnden förväntar sig att de ska anmäla gemensam vårdnad och därför gör det. Det har exempelvis blivit lyft till utredningen att en del handläggare upplever att föräldrar låter överväganden om möjligheter att få ersättning i form av föräldrapenning påverka om de anmäler gemensam vårdnad och att det ibland råder ett informationsunderskott hos män. Information om vårdnad och dess betydelse är därför viktig, särskilt för män eftersom modern har ensam vårdnad om inte föräldrarna anmäler gemensam vårdnad. Det är således viktigt med information om vad vårdnad är och vad den innebär. Det är också nödvändigt att det framgår att en bekräftelse av föräldraskapet inte per automatik medför gemensam vårdnad om barnet. Enligt utredningens bedömning finns möjlighet att tillhandahålla skriftlig information om vårdnad. Det skulle innebära att mer enhetlig information skulle lämnas till nyblivna föräldrar jämfört med i dag.

En anmälan om gemensam vårdnad bör på motsvarande sätt som i dag, i samband med socialnämndens utredning, kunna ske om föräldrarna väljer att elektroniskt bekräfta föräldraskapet. Dagens regler

innebär att föräldrarna till ett barn som är folkbokfört i Sverige kan få gemensam vårdnad genom registrering hos Skatteverket efter anmälan av dem båda till Skatteverket, under förutsättning att beslut om vårdnaden inte har meddelats tidigare (6 kap. 4 § andra stycket 2 FB). Någon ändring av författning krävs därför inte för att föräldrar i samband med en elektronisk bekräftelse även gemensamt ska kunna anmäla gemensam vårdnad till Skatteverket. Däremot är det enligt utredningen lämpligt att det i förordning anges att föräldrarna ska ges den möjligheten i samband med en elektronisk bekräftelse.

9.10 En elektronisk bekräftelse kan gå till på följande sätt

Förslaget om en elektronisk bekräftelse innebär att en majoritet av nyblivna föräldrar kan välja mellan att elektroniskt bekräfta ett föräldraskap eller att besöka socialnämnden för att genom bekräftelse få föräldraskapet för barnet fastställt. Förutsättningarna för en elektronisk bekräftelse är utformade för att tydligt avgränsa de situationer där det normalt sett inte finns behov av en närmare utredning från socialnämnden. Förslaget ger föräldrar en möjlighet att efter barnets födelse elektroniskt bekräfta föräldraskapet inom två veckor från barnets födelse. I det följande lämnar utredningen en beskrivning av hur det skulle kunna gå till att lämna en elektronisk bekräftelse.

Allmänna uppgifter vid en elektronisk bekräftelse

En lämplig ordning är att den som ska bekräfta föräldraskapet först loggar in på Skatteverkets e-tjänst. För att använda tjänsten krävs att den som ska bekräfta föräldraskapet har tillgång till barnets personnummer. Vid inloggningen kan det finnas tillfälle att lämna ett samtycke till att personuppgifter får behandlas för syftet att elektroniskt bekräfta och till att modern får ta del av de personuppgifter som lämnats. Den som ska bekräfta behöver också, utöver eget namn och personnummer, ange moderns namn och personnummer. Det är lämpligt att den som bekräftar föräldraskapet identifierar sig elektroniskt, exempelvis med e-legitimation.

Därefter ska det finnas möjlighet att lämna uppgifter och signera dessa med hjälp av elektronisk underskrift. Ett lämpligt gränssnitt

för detta är nödvändigt. Det kan vara möjligt att få mer information kopplat till olika moment, exempelvis om konceptionstid eller om assisterad befruktning. Vilka frågor den som bekräftar behöver svara på beror på om barnet tillkommit genom ett samlag eller genom en assisterad befruktning.

En lämplig ordning skulle kunna vara att den som bekräftar elektroniskt anger att han eller hon bekräftar föräldraskapet för ett visst barn. Registreringen i folkbokföringen kan därefter ske utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet. Det skulle exempelvis innebära att faderskap registreras om den som bekräftar är man och att moderskap registreras om den som bekräftar är kvinna och en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet.

Elektronisk bekräftelse när barnet kommit till genom samlag

För att få vägledning om när barnet kan ha tillkommit bör uppgift om barnets födelsetid och födelsevikt anges. Dessa uppgifter ger nämligen en möjlighet att få en konceptionstid beräknad. Konceptionstiden kan tas fram automatiskt, förutsatt att ovan angivna uppgifter lämnas. Konceptionstiden kan fungera som ett stöd för den som bekräftar att ta ställning till om han eller hon är övertygad att barnet är deras gemensamma. Uppgifterna behöver dock inte sparas i ärendet när bekräftelsen är färdig att lämnas till Skatteverket.

Den som ska bekräfta faderskapet ska ange att han har tagit del av informationen före undertecknandet.³³ Det är lämpligt att ett fält med informationen i dess helhet kommer upp och kan tas del av före undertecknandet. Därefter bekräftas faderskapet genom elektroniskt undertecknande.

Elektronisk bekräftelse när barnet kommit till genom assisterad befruktning

Om förutsättningarna är uppfyllda kan den som avser att bekräfta föräldraskap göra det genom att elektroniskt underteckna en bekräftelse. Den avgörande tidpunkten vid assisterad befruktning är att paret var sambor vid tillfället för befruktningen och att samtycke då

³³ Detsamma avser även en moder om en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet.

förelåg. Uppgift om samtycke till den behandling som medförde barnets tillkomst ska kunna lämnas. På det viset kommer uppgiften att avse barnets tillkomst, och någon tidsgräns för hur gammalt samtycket är behövs inte. Det ska vara sannolikt att barnet tillkommit genom den assisterade befruktningen. Den frågan behöver också ingå till den som bekräftar ett föräldraskap.

Det finns ytterligare frågor som bör ställas när barnet tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade spermier (jfr prop. 2017/18:155). Anledningen är att då behöver barnets rätt att få information om en donators identitet säkerställas. I dag kontrollerar handläggaren vid socialnämnden att ett samkönat par har fått behandling inom svensk hälso- och sjukvård. Från den 1 januari 2019 gäller samma regler för par av samma kön och par av olika kön.

Detta innebär att det även blir aktuellt för den som avser att lämna en elektronisk bekräftelse att lämna uppgift om samtycke förelegat, behandlingen har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller vid behörig inrättning utomlands, och i så fall om uppgift om donatorns identitet finns dokumenterad. Det är enligt utredningen inte lämpligt att olika dokument från vårdinstanser ska bifogas i samband med den elektroniska bekräftelsen. Det är i stället en lämpligare ordning att den som bekräftar föräldraskapet intygar att barnet har rätt att ta del av uppgift om spermiedonatorn.

Det finns svårigheter med att i samband med elektronisk bekräftelse helt säkerställa barnets rätt att få veta en donators identitet. För att ändå låta en elektronisk bekräftelse verka i den riktningen bör både modern och sambon lämna uppgifter om att den assisterade befruktningen skett inom svensk sjukvård med samtycke, alternativt med samtycke i utlandet på behörig vårdinrättning med känd donator och att intygandet signeras av båda med elektronisk underskrift.

Moderns godkännande

Efter att en elektronisk bekräftelse har lämnats ska modern ha möjlighet att godkänna bekräftelsen. Det bör vara möjligt att godkänna bekräftelsen under en förhållandevis kort tid, förslagsvis 48 timmar. En sådan kortare tidsfrist innebär att det förutsätts att den som bekräftar föräldraskapet informerar modern att så har skett. Modern loggar in på Skatteverkets e-tjänst och anger barnets personnummer,

på samma sätt som den som har bekräftat föräldraskapet. Vid inloggningen ska även modern kunna ges tillfälle att lämna ett samtycke till att personuppgifter får behandlas för syftet att elektronisk bekräftelse ska kunna ske. Även modern behöver identifiera sig med hjälp av en elektronisk identifiering, t.ex. e-legitimation. Hon får då del av de uppgifter som den som har bekräftat föräldraskapet har lämnat. Även modern ska ange om barnet har tillkommit genom samlag eller assisterad befruktning. Om barnet har tillkommit genom samlag ska modern få möjlighet att utifrån en beräknad konceptionstid ta ställning till om den som har bekräftat föräldraskapet kan antas vara förälder och att hon anser att barnet är deras gemensamma. Om barnet tillkommit genom assisterad befruktning ska modern intyga, på samma sätt som den som har bekräftat föräldraskapet, att samtycke fanns, att behandlingen har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller vid behörig inrättning utomlands, och i så fall att barnet har rätt att ta del av uppgift om spermiedonatorn.

Om modern väljer att godkänna bekräftelsen sker det genom att hon elektroniskt undertecknar bekräftelsen.

Finns det tveksamheter ska modern inte godkänna bekräftelsen. Hon ska då i stället informeras om att hon har möjlighet att vända sig till socialnämnden.

Avslutningsvis

Det bör vara möjligt att ta del av de uppgifter som har lämnats i sin helhet innan en möjlighet till elektronisk bekräftelse är valbar, och det ska också finnas information om vikten av att uppgifterna är i enlighet med sanningen. Om den som vill bekräfta anger att uppgifterna är korrekta kan en elektronisk bekräftelse genereras, och därefter kan möjligheten finnas att elektroniskt underteckna bekräftelsen. Det ska tydligt framgå när bekräftelsen registreras som inlämnad till Skatteverket för handläggning. På motsvarande sätt kan modern få tillfälle att gå igenom de lämnade uppgifterna för att se om de är korrekta före det att möjligheten att godkänna bekräftelsen blir tillgänglig. Även för godkännande ska det tydligt framgå när modern lämnar detta.

Information om möjligheten att i samband med elektronisk bekräftelse anmäla gemensam vårdnad kan vara tillgänglig vid lämpligt tillfälle avslutningsvis.

Är uppgifterna om vem som utöver modern är barnets förälder samstämmiga och har en elektronisk bekräftelse lämnats ska en kvittens på de lämnade uppgifterna genereras. En handling bör vara möjlig att skriva ut för den som bekräftar och för modern.

Det ska särskilt framgå att ett felaktigt fastställt faderskap och föräldraskap kan medföra konsekvenser också för föräldraskapet som sådant. En bekräftelse kan förklaras sakna verkan. Det kan vara lämpligt att en elektronisk bekräftelse ska omfatta en fråga om att han eller hon tagit del av viss information innan det är möjligt att slutligt lämna in uppgifterna till Skatteverket.

9.11 Informationsbehov

Bedömning: MFoF ska ges i uppdrag att, med bistånd av Socialstyrelsen och Skatteverket, ta fram information till blivande föräldrar om en elektronisk bekräftelse.

Även om utredningen menar att grunderna för hur faderskap och föräldraskap fastställs genom bekräftelse ska vara kvar innebär den möjlighet till elektronisk bekräftelse som utredningen skissat fram ovan en förhållandevis stor förändring jämfört med i dag. Det kommer t.ex. i de allra flesta fall att innebära en ökad tillgänglighet och lägre kostnader för föräldrar. Det finns därmed ett informationsbehov i samband med att förändringarna genomförs. Blivande föräldrar får i dag information om hur det går till att bekräfta det rättsliga föräldraskapet från bl.a. mödrahälsovården, från landstingen och hos socialnämnderna. MFoF är kunskapsmyndighet för föräldraskapsstöd, familjerådgivning och socialnämndernas familjerättsliga ärenden. Myndigheten har rätt att meddela föreskrifter om bl.a. socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap. Med anledning av de föreslagna ändringarna kommer myndigheten att behöva se över nu gällande föreskrifter om socialnämnds utredning och fastställande av faderskap respektive föräldraskap (HSLF-FS 2017:49 och 2017:50). Det är enligt utredningen lämpligt att myndigheten får i uppdrag att

ta fram ett informationsmaterial till blivande föräldrar om elektronisk bekräftelse. Socialstyrelsen, med en bred verksamhet som rör såväl socialtjänst som hälso- och sjukvård, bör tillsammans med Skatteverket, som ska tillhandahålla e-tjänsten för elektronisk bekräftelse, bistå MFoF i uppdraget att ta fram informationsmaterialet. Sådan allmän information om hur förfarandet för bekräftelse går till är särskilt viktigt i samband med barnets födelse, men bör även finnas före det, t.ex. som i dag hos mödrahälsovården. Det bör i uppdraget ingå att sprida informationen till olika instanser och myndigheter som barnets föräldrar kommer i kontakt med, exempelvis mödrahälsovården, hälso- och sjukvården och socialnämnderna.

9.12 Socialnämndens ansvar

9.12.1 Socialnämndens utredningsskyldighet ska inträda när barnet är 15 dagar

Förslag: Socialnämnden ska fortsatt ha ett ansvar för att ett barn får en rättslig förälder fastställd. Har föräldraskapet inte blivit fastställt på den femtonde dagen efter barnets födelse ska socialnämndens skyldighet att utreda faderskapet inträda. Nämnden får ta upp utredningen tidigare.

Skatteverket ska underrätta socialnämnden i de fall ett barn inte har en förälder fastställd på den femtonde dagen.

Socialnämndens utredningsansvar är som framgått tidigare central för att säkerställa barnets rätt till föräldrar. Det är av vikt att socialnämnden fortsatt har ett ansvar att utreda föräldraskap. Det är dock inte en lämplig ordning att socialnämndens utredningsskyldighet inträder samtidigt som föräldrar har möjlighet att elektroniskt bekräfta föräldraskap. Socialnämndens skyldighet att utreda faderskap bör därför senareläggas. Utredningen föreslår därför att socialnämndens utredningsskyldighet inträder från och med den femtonde dagen efter barnets födelse. Det bör inte finnas några hinder mot att en utredning om faderskap påbörjas tidigare, om exempelvis en man vill bekräfta faderskapet före barnets födelse eller om modern kontaktar socialnämnden kort efter att barnet är fött med anledning av att det

finns tveksamheter om vem som är far till barnet. Nämnden kan då inleda en utredning tidigare.

För barn till föräldrar som inte har bekräftat föräldraskapet elektroniskt inom fristen på 14 dagar ska socialnämnden således ha ett utredningsansvar, på samma sätt som i dag, för att föräldraskapet fastställs. Barnet löper därmed inte en risk att det rättsliga föräldraskapet inte blir fastställt på grund av att föräldrarna av någon anledning har försuttit en möjlighet till elektronisk bekräftelse. Har föräldrarna aktivt valt att lämna en bekräftelse till socialnämnden före födelsen gäller en sådan bekräftelse så snart socialnämnden har godkänt den efter barnets födelse. Skulle den situationen uppstå att föräldrarna både vänder sig till socialnämnden och använder sig av en elektronisk bekräftelse är det den bekräftelse som först ligger till grund för registrering i folkbokföringen som gäller. Det är nämligen inte möjligt att bekräfta ett föräldraskap när barnet redan har en andra förälder fastställd.

Finns det handlingar som behöver tas del av eller andra omständigheter som har betydelse för utredningen utöver de krav den elektroniska bekräftelsen ställer ska i stället en utredning, som i dag, genomföras av socialnämnden. Föräldrarna har då att vända sig till socialnämnden för att bekräfta föräldraskapet.

Förslaget innebär att socialnämndens skyldighet att försöka utreda vem som är förälder och se till att det fastställs ett föräldraskap ska ändras så att det framgår att utredningsskyldigheten inträder vid den senare tidpunkten. Som tidigare ska gälla att barnet ska stå under någons vårdnad och ha hemvist här i landet för att utredningsskyldigheten ska gälla.

Utredningsansvaret är alltså oförändrat jämfört med i dag. Förslaget innebär att många föräldrar inte kommer att behöva stöd av socialnämnden utan i stället kommer att bekräfta föräldraskapet elektroniskt.

Har en rättslig förälder inte fastställts när två veckor passerat efter barnets födelse ska Skatteverket underrätta den aktuella socialnämnden om det. Det innebär att underrättelse inte sker om ett föräldraskap har fastställts genom att en presumtion för föräldraskap gäller på grund av att föräldrarna är gifta eller att en bekräftelse har gjorts elektroniskt. Inte heller om föräldraskap har bekräftats vid personlig inställelse hos socialnämnden innan barnet är 15 dagar ska underrättelse ske.

Utredningens förslag innebär att en ändring krävs i 2 kap. 1 § FB enligt vad som nu har redogjorts för.

9.12.2 Bekräftelse hos socialnämnden bör inte rutinmässigt lämnas före barnets födelse

Bedömning: Det bör inte införas en utökad möjlighet att hos socialnämnd rutinmässigt bekräfta föräldraskap före barnets födelse.

Som framgår av avsnitt 9.5.3 föreslår utredningen en ändring av 1 kap. 4 § FB på så sätt att kravet att bekräftelsen ska bevitnas inte ska gälla när socialnämnden godkänner en bekräftelse. Frågan är om en förenkling kan göras även på annat sätt än genom att ändra formkraven.

Det är, som framgått tidigare, redan i dag möjligt att bekräfta ett föräldraskap före barnets födelse. Den möjligheten bör också fortsatt finnas kvar. Av forskrifter och allmänna råd framgår dock att socialnämnden ska godkänna en sådan bekräftelse först efter att barnet är fött. Skälet är att en förutsättning för socialnämndens godkännande är att det exempelvis ska kunna antas att mannen är far. Denna förutsättning för godkännande måste behållas eftersom det säkerställer att ett fastställt föräldraskap överensstämmer med den som enligt lag ska anses som förälder till ett barn. Samma skäl som utredningen har redovisat när det gäller från vilken tidpunkt en elektronisk bekräftelse ska kunna lämnas (se avsnitt 9.8.4) gör sig gällande i fråga om tidpunkten för socialnämndens godkännande av en bekräftelse. Ett skäl till dagens ordning är att i vissa fall är det först sedan barnet har fötts som det står klart att exempelvis den man som har trott sig vara far inte är det. Behovet av en rättsgenetisk undersökning kan därmed uppkomma först efter att barnet har fötts. En grundläggande förutsättning för att kunna fastställa ett föräldraskap är att barnet föds levande. Mot den bakgrunden gör utredningen bedömningen att det inte är lämpligt att införa en möjlighet för socialnämnden att godkänna en lämnad bekräftelse redan före barnets födelse.

Eftersom det redan enligt dagens regler är möjligt att lämna en bekräftelse före barnets födelse krävs det inte några författningsändringar för att fler ska kunna använda sig av den möjligheten. I stället krävs information till blivande föräldrar att möjligheten till bekräftelse

hos socialnämnden före barnets födelse finns. Utredningen gör dock bedömningen att behovet av att lämna en sådan bekräftelse kommer att minska om det införs en möjlighet att bekräfta föräldraskap elektroniskt inom 14 dagar från barnets födelse.

Sammantaget bedömer utredningen att det inte finns förutsättningar att ytterligare förenkla när det gäller bekräftelse som lämnas hos socialnämnden. Emellertid anser utredningen att förslaget om elektronisk bekräftelse tillsammans med information till blivande föräldrar om såväl den möjligheten som möjligheten att bekräfta föräldraskap före barnets födelse hos socialnämnden gemensamt kan nå de allra flesta blivande föräldrar.

9.13 Andra möjligheter som har övervägts men inte föreslås

9.13.1 Bekräftelse hos mödrahälsovården bör inte vara möjligt

Bedömning: Det bör inte införas en möjlighet att bekräfta föräldraskap i samband med besök hos mödrahälsovården.

Frågan om föräldraskap är naturligt förknippad med den händelse det innebär att vänta barn och att bli förälder. De flesta blivande föräldrar besöker mödrahälsovården tillsammans någon gång under den tid som graviditeten pågår.³⁴ Information om föräldraskap och hur det går till att bekräfta ett sådant lämnas också regelmässigt till föräldrarna redan inom mödrahälsovården.

Mot den bakgrunden har utredningen övervägt att föreslå att ge mödrahälsovården ett uppdrag att utifrån de krav och förutsättningar som gäller för en elektronisk bekräftelse (se avsnitt 9.6) också bereda den som den blivande modern anser är barnets förälder tillfälle att bekräfta föräldraskapet vid besök hos mödrahälsovården.

Den stora fördelen med en sådan möjlighet är enligt utredningen att barnmorskan är en naturlig och redan uppbokad kontaktyta för föräldrar. Om bekräftelsen kan ske på ett möte hos mödrahälsovården i stället för hos socialnämnden innebär det att föräldrar inte behöver avsätta tid hos ytterligare en myndighet. Undersökningar

³⁴ Uppgift till utredningen vid möte med företrädare för SKL:s nationella program om kvinnohälsa och läkare inom mödrahälsovården vid Akademiska sjukhuset, Uppsala, den 7 maj 2018.

visar att mödrahälsovården har högt förtroende hos allmänheten. Mödrahälsovården möter också en majoritet av alla gravida kvinnor i Sverige. Det finns dock grupper där färre gravida är representerade. Mödrahälsovården bedriver inom vissa landsting därför särskild verksamhet för att nå sådana grupper. Det innebär att mödrahälsovården har möjlighet att nå utsatta grupper och erbjuda ett stöd för exempelvis par med sämre kunskaper i svenska eller där någon av föräldrarna saknar e-legitimation. Detsamma gäller om föräldrarna inte har tillgång till dator och därmed inte kan använda sig av en elektronisk bekräftelse efter födseln. Det kan vara ett incitament att vända sig till mödrahälsovården, vilket i förlängningen gynnar en god utveckling för barnet och för kvinnan.

Redan i dag frågar barnmorskan t.ex. om vem som är far och av medicinska skäl om assisterad befruktning genom IVF har skett. Uppgifterna antecknas i moderns journal. Det är samma uppgifter som efterfrågas även i en utredning av föräldraskap. Barnmorskan lämnar också information till de blivande föräldrarna på sätt som framgått ovan. Det är samtidigt av vikt att det är just den gravida kvinnan som är mödrahälsovårdens patient och fokus. Barnmorskans uppgift handlar om vård och hälsa. Vid utredningens kontakter med företrädare för mödrahälsovården har det betonats att det bör vara enkelt för barnmorskan, om det i arbetsuppgiften ska ingå att ta emot bekräftelse av föräldraskap. Det tekniska system som tas fram måste därför ta höjd för att olika journalsystem finns.

Utredningen lämnar här en kort beskrivning av mödrahälsovårdens uppdrag och vilken information som i dag lämnas av barnmorskan om föräldraskap. Därefter redovisas hur en ordning där barnmorskan tar emot och rapporterar en bekräftelse skulle kunna se ut. Slutligen redogörs för utredningens överväganden och bedömning av ett sådant alternativ.

Mödrahälsovårdens uppdrag

Mödrahälsovårdens uppdrag är att genom hälsofrämjande och förebyggande insatser samt identifiering av risker för ohälsa, bidra till god sexuell och reproduktiv hälsa och på så sätt minimera risker och sjukdom för kvinnor och barn under graviditet, förlossning och späd-

barnstid. Uppdraget innefattar bl.a. hälsovård under graviditet, cellprovskontroller och preventivmedelsrådgivning. Mödrahälsovården har också ett folkhälsouppdrag. En målsättning är att alla kvinnor och blivande föräldrar ska kunna erbjudas en likvärdig vård inom mödrahälsovården.³⁵

Mödrahälsovården är i dag i många fall en privat vårdgivare. Det utgör emellertid inte ett omedelbart hinder för att låta mödrahälsovården medverka vid bekräftelse av föräldraskap. Det är, sett till innehållet och uppdraget inom mödrahälsovården, samma reglering som styr, oavsett utförare. Det är inte heller några större skillnader när det gäller integritetsskydd, även om reglerna för skyddet ser olika ut för allmän och enskild verksamhet.³⁶

Dagens vårdkedja innebär att föräldrarna möter mödrahälsovården, sjukhuset (vid förlossning och eftervård) och barnhälsovården. Ur ett patientsäkerhetsperspektiv upphör barnmorskans centrala roll i princip i och med barnets födelse. Basprogrammet innehåller enstaka efterkontrollbesök.³⁷

Information om föräldraskap inom mödrahälsovården

Information om hur föräldraskap blir fastställt lämnas redan i dag av barnmorskor inom flera landsting.³⁸ Enligt de kontakter som utredningen har haft med företrädare inom mödrahälsovården informerar barnmorskan i de flesta fall om att föräldraskapet för barnet behöver fastställas när föräldrarna är ogifta och att bekräftelse av föräldraskap sker hos socialnämnden.³⁹

I en del kommuner är samarbetet mellan socialnämnden och mödrahälsovården väl etablerat.⁴⁰ Handläggare från socialnämndens förvaltning kan träffa blivande föräldrar vid deras besök på mödravårdscentralen och informera om fastställande av föräldraskap och

³⁵ Socialstyrelsen (2014), *Kunskapsstöd för mödrahälsovården*.

³⁶ För allmän verksamhet gäller offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). För enskild verksamhet gäller 6 kap. 12–16 §§ patientsäkerhetslagen (PSL). I PSL finns också regler i 6 kap. 15 § som gäller för all vård, både allmän och enskild.

³⁷ Se Svenska föreningen för obstetrik och gynekologis (SFOG) webbsida www.sfog.se, se även vårdguiden Stockholms läns landsting.

³⁸ Se t.ex. Stockholm läns landstings webbsida www.sll.se, och SFOG:s basprogram.

³⁹ Sammanträde den 7 maj 2018 med företrädare för nationella programmet om kvinnohälsa och överläkare inom mödrahälsovården vid Akademiska sjukhuset, Uppsala.

⁴⁰ Socialstyrelsen (2005), *Att fastställa faderskap* s. 44, och intervju med samordnande barnmorska, Stockholm läns landsting, den 17 november 2017.

andra familjerättsliga frågor. Föräldrarna kan då få information om att en faderskapsutredning kan inledas innan barnet är fött. Information kan också ges i samband med föräldragrupper.

Flera landsting och regioner erbjuder gruppträffar till i första hand förstagångsföräldrar. År 2015 födde knappt 115 000 kvinnor barn i Sverige, 44 procent var förstföderskor.⁴¹ Knappt tre fjärdedelar av de gravida förstföderskorna deltog i en föräldragrupp under 2012. Deras partner deltog i någon mindre utsträckning. De som var födda utom Norden deltog i mindre omfattning än svenskfödda kvinnor, cirka 45 respektive 80 procent.⁴² Under 2012 hade ungefär 25 procent av de nyfödda en utrikes född mor och nära 20 procent hade två utrikes födda föräldrar.⁴³ Föräldragrupperna fortsätter i en del landsting också efter det att barnhälsovården tagit över.

Hur kan barnmorska ta emot och rapportera en bekräftelse

Som utredningen tidigare angett skulle ett ytterligare sätt att förenkla vid bekräftelse av föräldraskap vara att en barnmorska tar emot och registrerar en bekräftelse som lämnas före barnets födelse. Det är enligt utredningen lämpligt att som tidigast kunna bekräfta föräldraskap vid den tidpunkt som fostret bedöms som barn vid en för tidig födelse. En förhållandevis lugn period för de flesta graviditeter är mellan vecka 25 och 30.⁴⁴ Att bekräfta föräldraskapet i samband med ett besök hos mödrahälsovården medför, jämfört med alternativet att förlägga besöket hos socialnämnden före barnets födelse, bl.a. den fördelen att konceptionstiden kan utgå från en ultraljudsundersökning snarare än en beräknad födelsevikt. Det ger ett mer precist svar på den beräknade tidpunkten för befruktning. Flera landsting erbjuder en sådan undersökning under graviditeten. En barnmorska har också god kunskap om konceptionstiden i det enskilda fallet och kan ge ett fördjupat stöd till föräldrarna när så behövs.

⁴¹ Socialstyrelsen (2017), *Statistik om graviditeter, förlossningar och nyfödda barn 2015*.

⁴² Statistiken omfattar inte omföderskor, eller deltagande vid stormöten. Socialstyrelsen (2014), *Kunskapsstöd för mödrahälsovården*, s. 44.

⁴³ Socialstyrelsen (2015), Sveriges officiella statistik, *Graviditeter, förlossningar och nyfödda barn*, s. 17. SCB (2013), *Barn- och familjestatistik*.

⁴⁴ De flesta barn föds inom två veckor före eller efter beräknat förlossningsdatum. 6 procent föds före vecka 37, vilket klassificeras som för tidigt födda (prematura). 7 procent föds från och med vecka 42 och då är graviditeten att anse som överburen, Socialstyrelsen (2017), *Statistik om graviditeter, förlossningar och nyfödda barn 2016*. Det är lämpligt att tidpunkten infaller tidigast efter vecka 22, vilket är gränsen för livsduglighet.

En bekräftelse som sker inom mödrahälsovården skulle kunna registreras elektroniskt i journalsystemet. Det personliga besöket skulle därmed ske hos barnmorskan i stället för hos socialnämnden. Som framgått tidigare är bekräftelsen en rättshandling. Det innebär att vissa formkrav uppställs för bekräftelsens giltighet. Även när det gäller en möjlig bekräftelse hos barnmorska måste självklart formkraven vara uppfyllda. En bekräftelse som lämnas hos barnmorskan bör enligt utredningen lämpligen uppfylla samma formkrav som för en elektronisk bekräftelse hos Skatteverket. För att uppnå kravet på skriftlighet skulle ett alternativ vara att föräldrarna fyller i en handling med uppgift om bekräftelse av föräldraskapet och moderns godkännande och att handlingen undertecknas av dem båda. Barnmorskan har då möjlighet att kontrollera identiteten av föräldrarna i samband med besöket. Barnmorskan skulle registrera in uppgiften om en lämnad bekräftelse i journalsystemet. Därefter skulle information om bekräftelsen skickas från mödrahälsovården till Skatteverket. Efter barnets födelse och födelseanmälan till Skatteverket, skulle sedan föräldraskapet registreras i folkbokföringen. Skulle det inte finnas en registrerad bekräftelse vid barnets födelse skulle Skatteverket underätta socialnämnden, som då har en skyldighet att utreda faderskapet.

Det är enligt utredningen inte ett alternativ att barnmorskan registrerar muntliga uppgifter om en förälders bekräftelse och den blivande moderns godkännande direkt i journalsystemet eller direkt i den tjänst som tillhandahålls av Skatteverket för elektronisk bekräftelse före barnets födelse. Anledningen är att kravet på skriftlighet inte kan uppfyllas med en sådan ordning.

Utredningens överväganden

Som utredningen ser det finns det svårigheter med en bekräftelse som lämnas hos barnmorska. Om barnmorskans uppgifter i praktiken omfattar en kontroll av identitet och en hantering av bekräftelse i fysisk form på en handling innebär möjligheten med bekräftelse hos barnmorska i stort sett en förflyttning av det personliga besöket från socialnämnd till mödrahälsovården. Att organisatoriskt föra över uppgifter från socialnämnd till mödrahälsovård är enligt utredningen inte aktuellt. Det är nämligen centralt att utredningsansvaret finns hos socialnämnden när det gäller att fastställa föräldraskap. Det är

inte heller en lämplig ordning att en barnmorska utövar myndighetsutövning i en fråga som är socialnämndens. Utredningen kan se svårigheter i gränsdragningen i exempelvis en situation där en barnmorska inte anser sig kunna ta emot eller registrera en bekräftelse som en förälder vill lämna. Det ligger inte heller inom det uppdrag som är hälso- och sjukvårdens. Det finns därmed behov av klara och tydliga ramar för hur det i praktiken skulle gå till. Det skulle behöva anges i författning att en barnmorska inte är skyldig att ta emot en bekräftelse.

En ordning med en bekräftelse hos barnmorska som förutsätter en fysisk handling innebär att denna behöver arkiveras. Det framstår inte som lämpligt att en bekräftelse ska sparas i den journal som förs över moderns kontakter med mödrahälsovården. Även denna omständighet talar för att en bekräftelse som görs på en fysisk handling inte framstår som ett alternativ.

Mot denna bakgrund måste en möjlig ordning därför bygga på att nödvändiga uppgifter kan lämnas elektroniskt i barnmorskans verksamhetsstöd. Den ordningen förutsätter också att det finnas kommunikation mellan detta och Skatteverkets system. Det skulle då kunna tänkas att barnmorskan kunde registrera en bekräftelse elektroniskt, enligt de tidigare föreslagna reglerna om en elektronisk bekräftelse. Det skulle exempelvis innebära att barnmorskan registrerar uppgifter som modern och mannen eller kvinnan lämnar och att de sedan var och en för sig undertecknar bekräftelsen respektive godkännandet med en e-underskrift. Det skulle då kunna generera samma kvittens som om föräldrarna själva använt den elektroniska bekräftelsen efter barnets födelse. Efter undertecknandet skulle informationen skickas till Skatteverket som då kan låta bekräftelsen kopplas till moderns personnummer. I samband med födelseanmälan till Skatteverket kan föräldraskapet registreras i folkbokföringen. Om den elektroniska bekräftelsen skulle användas skulle enligt utredningens bedömning barnmorskans roll bli mer renodlad till att informera och vara ett stöd för föräldrar. Den elektroniska bekräftelsen skulle då kunna vara öppen att användas av barnmorskan från den senare delen av graviditeten fram till barnets födelse. Det blir då tydligare att barnmorskan rapporterar in bekräftelsen i det elektroniska systemet. Barnmorskan kan använda externa länkar i sitt datasystem till den elektroniska bekräftelsen hos Skatteverket och identifiera sin behörighet för att registrera att bekräftelse lämnats. En

möjlighet är att barnmorskan bekräftar sin behörighet genom en sådan personlig identifikation som varje barnmorska i dag har. För de vårdgivare som vill kunna erbjuda föräldrar en möjlighet att lämna en elektronisk bekräftelse under graviditeten krävs att deras system är kompatibelt med den elektroniska tjänsten för inregistrering av uppgifter och bekräftelser. En teknisk investering skulle därmed krävas, eftersom systemet behöver kommunicera mellan hälso- och sjukvården och Skatteverket.

Det kan enligt utredningen tänkas att en möjlighet för föräldrar att lämna en bekräftelse till en barnmorska kan nå något fler föräldrar, jämfört med en elektronisk bekräftelse som föreslås efter födelsen. Det skulle kunna tänkas vara exempelvis socio-ekonomiskt svagare föräldrar.

Samtidigt finns, som framgått ovan, flera svårigheter med en sådan möjlighet. Därutöver gör sig samma skäl gällande i fråga om möjligheten att bekräfta föräldraskap i samband med besök hos mödrahälsovården som utredningen har redovisat när det gäller från vilken tidpunkt en elektronisk bekräftelse ska kunna lämnas (se avsnitt 9.8.4). Som redogjorts för är en grundläggande förutsättning för att kunna fastställa ett föräldraskap är att barnet föds levande. Det talar emot att införa en möjlighet att bekräfta föräldraskap i samband med besök hos mödrahälsovården.

Utredningen kan inte heller se att vinsterna skulle vara särskilt stora jämfört med den möjlighet som ges genom det ovan redovisade förslaget till en elektronisk bekräftelse. Det finns trots allt små möjligheter att fånga upp andra grupper än de som kan förväntas använda en elektronisk bekräftelse på egen hand. Skälet är att en ordning med bekräftelse hos barnmorska skulle kräva en elektronisk signatur för att kunna uppnå kravet på skriftlighet.

Sammanfattningsvis menar utredningen att det inte är försvarbart att föreslå att barnmorska ska kunna ta emot en bekräftelse.

9.13.2 Bekräftelse på sjukhus i samband med barnets födelse bör inte vara möjligt

Bedömning: Det bör inte införas en möjlighet till bekräftelse av föräldraskap på sjukhus i samband med barnets födelse.

I både Finland och Norge kan barnmorska ta emot en bekräftelse. I Norge är det också möjligt att bekräfta faderskapet exempelvis inför en domare, en kapten eller en läkare. Det betyder att bekräftelse av föräldraskap på sjukhus i samband med förlossningen är möjligt. Erfarenheterna från Norge visar dock att den möjligheten inte utnyttjas särskilt ofta. Det beror bl.a. på att föräldrar naturligen fokuserar på främst det nyfödda barnet under vistelsen på sjukhus. En bekräftelse är också ett inslag som är av annan karaktär än moderns och barnets hälsotillstånd, vilket är den primära uppgiften för hälso- och sjukvårdens verksamhet och dess personal.

Utredningen menar att det finns flera skäl mot att införa en möjlighet att bekräfta föräldraskap i direkt anslutning till förlossningen på sjukhus. En första anledning är att det generellt är en känslomässigt stark tidpunkt för de flesta att bli förälder. Ett barns födelse är en omvälvande upplevelse i sig, och med respekt för familjelivet bör bekräftelse inte lämnas i direkt anslutning till barnets födelse. Det kan också vara så att det i samband med förlossningen har tillstått komplikationer och att det är centralt att fokusera på moderns eller barnets hälsotillstånd, i stället för en registrering av barnets föräldrar. Modern kan även vara påverkad efter att ha fått smärtlindring i samband med förlossningen, vilket kan påverka hennes möjligheter att godkänna en lämnad bekräftelse.

Från ett verksamhetsperspektiv är perioden för förlossningen till sin natur svår att planera. Personalen inom sjukhusvården är inriktad på just förlossningen och det medicinska behovet hos kvinnan och barnet. Av skäl som utredningen redovisat ovan i fråga om möjligheten att bekräfta föräldraskap i samband med besök hos barnmorska är det inte lämpligt att flytta utredningsansvaret från socialnämnd till hälso- och sjukvård. Det finns inte en i dag given möjlighet för barnmorska eller läkare att under vårdtiden efter förlossningen ta emot en bekräftelse och registrera den på sjukhuset. Det skulle i och för sig troligen kunna fungera tekniskt. Barnmorska och läkare har ett personligt identifieringskort som kan användas för att säkerställa att behörig personal registrerar in uppgift om bekräftelse. Det nuvarande verksamhetssystemet för födelseanmälan, som utgår från journalsystemet och som delvis är olika mellan landstingen, skulle emellertid i så fall behöva utvidgas till att omfatta den uppgiften. De kontakter utredningen har haft med SKL ger det beskedet att det kan vara svårt. Det är också så att tiden på sjukhuset efter förlossningen

är begränsad. Nära tre fjärdedelar av kvinnorna är kvar i högst två dygn på sjukhus efter förlossningen, men det finns skillnader mellan olika landsting.⁴⁵ Möjligheten för den andra föräldern att vara kvar på sjukhuset tillsammans med modern och barnet varierar också mellan sjukhus.

Det finns också på motsvarande sätt som utredningen beskriver ovan svårigheter att låta personal inom sjukhusvården ta emot en bekräftelse och registrera den utan att detta innebär att ett ansvar för uppgiftens riktighet inträder.

Utredningen menar därför att det inte är lämpligt att införa en möjlighet att inför barnmorska eller läkare lämna en bekräftelse på sjukhuset i anslutning till barnets födelse.

Utredningen vill dock framhålla att det däremot är fullt möjligt för föräldrar att på egen hand redan under tiden på sjukhuset elektroniskt bekräfta föräldraskapet enligt utredningens förslag.

⁴⁵ Socialstyrelsen (2014), *Kunskapsstöd för mödravårdsvården*, s. 42. Medelvårdtiden för förstföderskor var knappt 2,5 dygn och för omföderskor 1,5 dygn.

10 Ny lag om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

10.1 Uppdraget

Utredningens uppdrag omfattar att göra en översyn av de författningar som handlar om rättsgenetiska undersökningar vid utredning av faderskap. Även om regleringen i viss mån har anpassats till utvecklingen på området, är det fråga om en reglering som är uppbyggd efter en teknik som inte längre används och lagen behöver därför moderniseras. Som framgår av direktiven har berörda myndigheter också pekat på behovet av att se över regleringen i olika avseenden.

Utredaren ska mot den bakgrunden se över lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (blodundersökningslagen) och förordningen (1969:624) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (blodundersökningsförordningen) och särskilt överväga följande frågor:

Bör det införas regler om att en domstol ska kunna förordna om en rättsgenetisk undersökning av vävnadsprover från en avliden man, och i så fall under vilka förutsättningar?

Är nuvarande ordning i fråga om möjligheten att förordna om ny rättsgenetisk undersökning fortfarande ändamålsenlig eller bör möjligheten att förordna om ny rättsgenetisk undersökning utökas?

10.2 Reglerna behöver moderniseras

10.2.1 Ökade möjligheter att visa ett genetiskt faderskap

En rättsgenetisk undersökning kan utgöra utredning i faderskapsmål enligt föräldrabalken. Regler om detta finns i blodundersökningslagen och blodundersökningsförordningen. Som framgår av författningarnas namn är reglerna från en tid när blodundersökning var den mest använda typen av metod för att undersöka om det finns ärftliga anlag som kan tala för ett släktskap mellan ett visst barn och en möjlig far vid fastställande av faderskap. Sedan 1994 är faderskapsundersökningar i stället baserade på DNA-analyser.

En DNA-analys, där likheter och olikheter studeras direkt i arvs-massan, är en metod som i de allra flesta fall ger ett mycket tillförlitligt svar. DNA-analys ger nära nog alltid ett mer tillförlitligt svar än om undersökningen utgår från en jämförelse av indirekta anlag. Analyserna kan också göras på i princip all slags humanbiologisk vävnad.¹ Metoden är därmed inte begränsad till undersökning av ett blodprov. Det vanligaste sättet för att lämna ett prov är i dag genom munskrap, s.k. topsning. Det innebär ett enkelt prov av celler skrapade från insidan av munnen, som ofta den som lämnar ett prov själv kan ta. Majoriteten av alla undersökningar av om ett barn bär på ärftliga anlag som kan komma från en utpekad man är i dag utförda på sådana munskrapsprov.² Möjligheten att visa ett genetiskt släktskap har därmed ökat markant under de senaste decennierna. De förbättrade metoderna för rättsgenetiska undersökningar har bl.a. medfört att det i vissa fall går att få utredning om faderskap även när det inte är möjligt att få prov från den man eller de män som kan antas vara far till barnet. Det kan t.ex. gälla undersökning av prov från en avliden man. Det kan också avse att kontrollera om ett tidigare fastställt faderskap stämmer överens med det genetiska faderskapet. Reglerna behöver därmed uppdateras så att möjligheten att förordna om rättsgenetisk undersökning är ändamålsenlig.

¹ Med detta avses någon form av mänsklig vävnad med cellkärnor. Det kan t.ex. vara hud, blod eller saliv.

² Det kallas ibland för salivprov, exempelvis när DNA-analys används inom ramen för brottmål (se 28 kap. 12 a och b §§ rättegångsbalken).

10.2.2 Ökade möjligheter att stärka rättssäkerheten

De nuvarande reglerna anger att en blodundersökning ska genomföras. Det är en formulering som med åren har visat sig vara problematisk. Det beror främst på att den undersökning som i praktiken genomförs med stöd av reglerna i de allra flesta fall numera inte är en blodundersökning. Det är därmed i sig missvisande att tala om en sådan undersökning. Reglerna är samtidigt inte inaktuella med avseende på det som utredningen av faderskap behöver undersöka. Undersökningen gäller fortfarande ärftliga anlag hos barnet, modern och en möjlig far. Skillnaden är att undersökningen i dag är en analys av fler genetiska variationer.

Tillämpningen av reglerna riskerar också att skilja sig åt, dvs. att lika fall inte behandlas lika. Ett exempel är att vårdcentraler ibland tar blodprov när ett munskrapsprov hade varit tillräckligt. Det kan få till följd att enskilda i onödan får utstå ingrepp i form av blodprov. Ett annat exempel är att det förekommer att domstol beslutar om en rättsgenetisk undersökning även när mannen är avliden. Blodundersökningslagen har samtidigt tolkats olika av domstolarna och Högsta domstolen har inte tagit ställning i frågan. Det har medfört att vissa tingsrätter har förordnat om rättsgenetisk undersökning på vävnadsprov från en avliden man, medan andra har ansett att lagen inte ger utrymme för ett sådant förordnande, då det inte finns ett direkt stöd i lag.³ Det finns ett intresse av att uppnå en mer enhetlig tillämpning i detta avseende. Det ska vara förutsebart vad som gäller, särskilt när det kommer till barnets rättigheter. Det bör mot den bakgrunden klargöras om, och i så fall under vilka förutsättningar, beslut om rättsgenetisk undersökning avseende vävnadsprov från en avliden man får ske.

Att dagens reglering behöver moderniseras beror även på den rättsutveckling som skett där barnets rätt att få faderskapet fastställt har stärkts (se t.ex. *Jäggi v. Schweiz* avsnitt 4.1.2). En översyn av regleringen ger också en möjlighet att tydliggöra frågeställningar där tillämpningen har skiljt sig åt. Det innebär att rättssäkerheten ytterligare kan stärkas.

³ I ett fall har ett vävnadsprov begärts ut från en biobank med anledning av domstols förordnande om rättsgenetisk undersökning, biobanken avslag den begäran. Efter överklagande beslutade Inspektionen för vård och omsorg (IVO) att provet skulle lämnas ut. Se beslut av IVO den 12 februari 2015, dnr 43797/2013.

10.3 En lag om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Förslag: En lag om rättsgenetisk undersökning ska ersätta blodundersökningslagen. Den nya lagen ska gälla för utredning av faderskap.

10.3.1 En ny lag bör införas

En reglering för vad som gäller vid en undersökning av ärftliga anlag hos barnet, modern och en möjlig far bidrar till att garantera det grundläggande skyddet av en familjerättslig tillhörighet. Som framgått behöver de nuvarande reglerna i blodundersökningslagen moderniseras. Det finns ett stort behov av regler som är uppdaterad i förhållande till den utveckling som skett genom metoden med DNA-analys. Nya regler behöver i detta hänseende beakta både de utvecklade metoderna för rättsgenetiska undersökningar och de möjligheter dessa metoder medför.

En första reflektion är att det är ändamålsenligt att låta en reglering för rättsgenetiska undersökningar gälla oavsett vilken teknik eller metod som används i det enskilda fallet. Utredningen föreslår därför att reglerna så långt som möjligt bör vara neutrala till metoden för att genomföra en rättsgenetisk undersökning. Det är därmed mindre lämpligt att införa ändringar i blodundersökningslagen. I stället menar utredningen att det är bättre att föreslå en ny reglering som är teknikneutral i grunden. Det föreslås därför att blodundersökningslagen upphävs.

En reglering ska ge stöd för och göra det möjligt att undersöka genetiska anlag hos olika personer. Utredningen anser därför att utformningen av lagens bestämmelser bör utgå från det behov av utredning av den genetiska kopplingen som krävs för att etablera det rättsliga faderskapet. En ny reglering bör därmed inte bygga på hur en analys av genetiska variationer går till i dag. En ambition från utrednings sida är att föreslagna bestämmelser ska kunna gälla oavsett om DNA-analys och munskrapsprov används eller inte, nu och i framtiden. Det finns också skäl att överväga om regleringen bör

inhålla bestämmelser för vissa nya situationer som tekniken möjliggör. Enligt utredningen kan en teknikneutral reglering därmed också bidra till en mer ändamålsenlig reglering.

10.3.2 Lagen bör gälla utredning av faderskap

En rättsgenetisk undersökning avser ärftliga anlag och ger svar på om ett barn bär på samma anlag som en annan person. En sådan undersökning kan vara avgörande för att kunna fastställa ett rättsligt faderskap. När det gäller frågor om moderskap är det avgörande i stället vem som föder barnet (*mater est*).⁴ Har barnet tillkommit genom assisterad befruktning är inte heller de genetiska anlagen relevanta för en familjerättslig tillhörighet. Det rättsliga faderskapet eller föräldraskapet bygger i sådana fall på ett samtycke till den behandling som modern genomgått (1 kap. 6, 8 och 9 §§ FB). I dessa situationer skulle alltså inte resultatet av en rättsgenetisk undersökning ge svar på frågan om moderskap, faderskap eller föräldraskap.

Syftet med en ny lag är därmed enligt utredningens bedömning detsamma som med blodundersökningslagen, nämligen att utreda faderskap i de fall arvsanlagen är relevant för faderskapet. Det vanligaste fallet är när barnet tillkommit genom ett samlag.⁵ Det är i dessa fall som en rättsgenetisk undersökning är relevant för frågan om var det rättsliga faderskapet ska placeras. Att lagen skulle omfatta undersökningar för att utreda om ett barn tillkommit vid ett visst behandlingstillfälle, genom att undersöka den genetiska kopplingen mellan barnet och en viss donator, är i det sammanhanget främmande. Utredningens uppdrag omfattar inte heller att se över om tillämpningsområdet ska utvidgas till frågor som rör moderskap eller föräldraskap.

Ändamålet och tillämpningsområdet för lagen ska enligt utredningens ställningstagande därmed vara att utreda faderskap. Den nya lagens tillämpningsområde blir i princip samma som blodundersök-

⁴ Se Svea hovrätts dom den 23 januari 2018, i mål T 5424-17, där en kvinna inte endast på grund av att hon hade en genetisk koppling till barnet kunde få fastställt att hon är mor till barnet när surrogatmoder använts.

⁵ Situationen kan i vissa fall också vara den att barnet har tillkommit genom assisterad befruktning som inte har utförts på en godkänd klinik, se avsnitt 10.5.

ningslagens. Det förslag utredningen lämnar innebär således beträffande tillämpningsområdet inte någon utvidgning i förhållande till dagens reglering.

Ett tydligt ändamål med en lag om rättsgenetisk undersökning är att kunna fastställa rättsligt faderskap för ett barn. En ny lag om rättsgenetisk undersökning syftar, precis som blodundersökningslagen, till att säkerställa att det finns effektiva metoder för att utreda faderskap. Det betyder att en ny lag, precis som i dag, måste ta sikte på den situationen att ett faderskap ska fastställas, men även fall när det kan bli aktuellt att häva ett faderskap. Det gäller främst att ett faderskap enligt faderskapspresumtionen i 1 kap. 1 § FB ifrågasätts.

En ny lag bör innehålla bestämmelser som anger under vilka förutsättningar en domstol får inhämta en rättsgenetisk undersökning. Bestämmelser om rättsgenetisk undersökning blir typiskt sett aktuella i två situationer. Den vanligaste situationen är vid utredning och fastställelse av rättsligt faderskap för ett nyfött barn. Det kan också handla om ett äldre eller vuxet barn. I det fallet kan en begäran om en undersökning främst bero på en vilja att få kännedom om ursprung för att få klarhet i personlig identitet.

Socialnämndens utredningsskyldighet enligt föräldrabalken innebär att också nämnden kan ta initiativ till en rättsgenetisk undersökning i vissa fall. När en rättsgenetisk undersökning genomförs på initiativ av socialnämnd förutsätter den att samtliga som behöver lämna prov, dvs. barnet, modern och mannen, gör detta frivilligt. Det behövs därför inte några särskilda regler för undersökning som socialnämnd initierar, mer än om vem som ska genomföra undersökningen och vem som ska stå kostnaden för provtagning och analys (se vidare avsnitt 10.10).

Eftersom den nya lagen hänvisar till 2 kap. 6 § FB krävs att det av den bestämmelsen framgår uttryckligen att den gäller rättsgenetisk undersökning. En sådan ändring föreslås därför.

I det följande redogör utredningen för sina ställningstaganden om vilka ytterligare bestämmelser som bör finnas i den nya lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

10.4 Rättsgenetisk undersökning för fastställande av faderskap

Förslag: Domstol ska få besluta om rättsgenetisk undersökning i ett mål om fastställande av faderskap när någon av parterna begär det eller om det annars behövs.

Beslutet får avse barnet, modern och den man mot vilken talan förs. Om det finns anledning att anta att någon annan man har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit, får beslutet gälla också honom.

En domstol bör, på motsvarande sätt som i dag enligt blodundersökningslagen, kunna förordna om rättsgenetisk undersökning i ett mål om fastställande av faderskap. Skälen till det är att barnet har en rätt att få fastställt vem som är hans eller hennes far. Det måste också finnas effektiva medel för att kunna utreda och fastställa faderskap.

Det är behovet av utredning som är utslagsgivande för om domstol ska meddela ett förordnande om rättsgenetisk undersökning. Den föreslagna lagen om rättsgenetisk undersökning innebär i detta hänseende ingen förändring mot i dag.

Det är enligt utredningen också lämpligt att samma personer som enligt dagens regler kan omfattas av provtagningen för undersökning även kan omfattas enligt den nya lagen. Prov från den möjliga fadern och barnet är utgångsläget för den rättsgenetiska undersökningen. Utvecklingen med en allt mer förfinad teknik av DNA-analys ger anledning att överväga om prov från modern ska kunna åläggas av domstol. Det är enligt Rättsmedicinalverket (RMV) numera även många gånger möjligt att genomföra en rättsgenetisk undersökning utan prov från modern. Det kan dock enligt myndigheten vara nödvändigt att jämföra med prov från modern i vissa fall. Utredningen anser därför att domstols förordnande om rättsgenetisk undersökning även fortsättningsvis bör omfatta sådant prov.⁶

Att en domstol får förordna om rättsgenetisk undersökning i mål om fastställande av faderskap aktualiserar frågan om det i sådana mål

⁶ Se avsnitt 6.3 om DNA-metoden. Det fanns tidigare inte tillräckligt med markörer att uppnå samma noggrannhet på analysen för att utreda faderskapet också utan prov från modern.

också ska vara möjligt att förordna om undersökning av ett vävnadsprov från en avliden man. Utredningen redogör i avsnitt 10.7 för sin bedömning i den frågan.

10.5 Rättsgenetisk undersökning vid hävande av faderskap

Förslag: Domstol ska få besluta om rättsgenetisk undersökning när någon av parterna i ett mål om hävande av faderskap eller mål om att en bekräftelse saknar verkan begär det eller om det annars behövs.

Beslutet får avse barnet, modern och mannen i äktenskapet. Om det finns anledning att anta att någon annan man har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit får beslutet gälla också honom.

På samma sätt som i dag ska det vara möjligt för domstol att förordna om en rättsgenetisk undersökning i ett mål om hävande av faderskap eller ett mål om att en bekräftelse saknar verkan. Enligt utredningens förslag ska domstol få förordna om rättsgenetisk undersökning på begäran av part eller på eget initiativ, om det behövs för utredningen av frågan. Ett förordnande om rättsgenetisk undersökning ska på motsvarande sätt som enligt nuvarande regler i blodundersökningslagen kunna avse barnet, modern, mannen i äktenskapet och någon annan man som det finns anledning att anta har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit, dvs. konceptionstiden.

Rättsgenetisk undersökning kan bli aktuell när den genetiska kopplingen mellan ett barn och en man är relevant för det rättsliga faderskapet. Det är fallet om barnet har kommit till genom samlag, vilket därmed också gäller den stora majoriteten av barn. Det kan också vara fallet om barnet har kommit till vid en assisterad befruktning. Om en insemination eller befruktning utanför kroppen har utförts på annat sätt än enligt reglerna för assisterad befruktning har nämligen från januari 2019 arvsanlagen relevans för frågan om faderskap. I ett mål om förklaring att mannen i äktenskapet inte är far till barnet kan frågan om en annan man är far aktualiseras. Om modern

exempelvis i ett sådant fall hävdar att barnet tillkommit genom heminsemination får domstolen göra en bedömning i det enskilda fallet om det ändå finns anledning att anta att en annan man har haft samlag med modern under konceptionstiden.⁷ Påstår den andra mannen att samlag har ägt rum får det många gånger anses tillräckligt för att det ska kunna antas att modern har haft samlag med mannen. Förutsättning finns då att förordna om rättsgenetisk undersökning beträffande honom. Är situationen den att modern, mannen i äktenskapet och den man vars spermier påstås ha använts vid heminseminationen hävdar att samlag inte har skett, saknas förutsättning att förordna om rättsgenetisk undersökning eftersom det då inte kan antas att modern har haft samlag med någon annan man under konceptionstiden. I stället kan förutsättning finnas att fastställa faderskap för den man vars spermier har använts vid heminseminationen med stöd av 1 kap. 5 § första stycket 3 FB.

Även i mål om hävande av faderskap aktualiseras frågan om det ska vara möjligt att förordna om rättsgenetisk undersökning på ett vävnadsprov från en avliden man. Utredningen återkommer till sina ställningstaganden i den frågan i avsnitt 10.7.

10.6 Rättsgenetisk undersökning efter att ett faderskap fastställts

Förslag: Efter att ett faderskap fastställts genom bekräftelse eller dom ska på samma sätt som i dag domstol få besluta om rättsgenetisk undersökning under förutsättning att det har kommit fram en ny omständighet som ger anledning att anta att någon annan man än den som har fastställts vara far har haft samlag med modern under den tid barnet kan ha tillkommit.

Bedömning: Möjligheten att förordna om en ny rättsgenetisk undersökning bör inte utvidgas.

⁷ En insemination som inte har utförts på en godkänd klinik kallas ibland för heminsemination. Det kan vara en för kvinnan känd person som bister med spermier, men det kan också vara en okänd person. Se även avsnitt 8.4.

10.6.1 Det ska fortsatt krävas att det har kommit fram ny omständighet som tidigare inte var känd

Blodundersökningslagen kom till mot bakgrund av förbättrade möjligheter att genom blodundersökning utesluta felaktigt utpekade män. Enligt den lagen kan, som framgått ovan, förordnande om genetisk undersökning bl.a. meddelas i mål om fastställande av faderskap och i mål om hävande av faderskap. Den nuvarande lagen syftar däremot inte till att det ska finnas en obegränsad möjlighet att genom en rättsgenetisk undersökning få ett redan fastställt faderskap kontrollerat. Möjligheterna till en undersökning är i sådana fall begränsade. Det har motiverats med att relationerna mellan ett barn och den som anses vara far inte ska störas i onödan (prop. 1982/83:8 s. 7). Om faderskapet har fastställts genom en bekräftelse eller dom som har fått laga kraft, får domstolen enligt blodundersökningslagen förordna om en rättsgenetisk undersökning endast om det efter bekräftelsen eller domen har framkommit omständigheter som ger anledning till antagande att någon annan man än den som har fastställts som far har haft samlag med modern under konceptionstiden. Regleringen innebär att en ny undersökning inte är möjlig att tvinga fram förutom när nya uppgifter om en annan möjlig far framkommer. Det krävs alltså att den som åberopar de nya omständigheterna inte har känt till dessa tidigare. I förarbetena till regleringen sägs att den vetenskapliga utvecklingen beträffande blodundersökningar i sig inte bör utgöra ett tillräckligt skäl för ett förordnande om ny undersökning (prop. 1982/83:8 s. 7).

Det har även ansetts att en man som utesluts som far genom en tidigare genomförd blodundersökning inte bör kunna undersökas på nytt. Detta för att det skulle skapa en rättsosäkerhet för tidigare uteslutna män (prop. 1982/83:8 s. 13). Enligt Socialstyrelsen har uttalandet fått genomslag i praxis och domstolar har ansett att det inte är möjligt att besluta om blodprovsundersökning beträffande en man som tidigare har undersökts och utesluts, trots att den tidigare undersökningen inte skett med DNA-analys.⁸

Utrymmet för att begära en ny rättsgenetisk undersökning är alltså litet. Genom att möjligheterna att begära en ny undersökning är begränsade bekräftar den nuvarande regleringen att det är viktigt att det rättsliga faderskapet är stabilt. På motsvarande sätt som i dag bör

⁸ Socialstyrelsens skrivelse den 23 mars 2005 till Justitiedepartementet, dnr Ju2005/02972/L2.

det därför enligt utredningen krävas att det först efter bekräftelsen eller domen har framkommit omständigheter som ger anledning att anta att någon annan man än den som har fastställts vara far har haft samlag med modern under konceptionstiden. Den nya lagen ska därför innehålla bestämmelser om det. Även när det gäller möjligheten att förordna om ny rättsgenetisk undersökning aktualiseras frågan om ett förordnande om rättsgenetisk undersökning ska kunna avse ett vävnadsprov från en avliden man. Utredningen återkommer, som tidigare angetts, till sina ställningstaganden i den fråga i avsnitt 10.7.

Genom metoden med DNA-analys finns emellertid möjlighet att få ett klart mer tillförlitligt resultat än med äldre metoder (se avsnitt 6.3). Det medför en möjlighet att med en ny rättsgenetisk undersökning få utrett om ett tidigare resultat efter en blodundersökning stämmer. Det kan vara fall där en tidigare genetisk undersökning har utförts med en äldre metod och ett faderskap på grund av undersökningen har blivit fastställt eller har hävts. Frågan om faderskapet kan av någon anledning ändå ha fortsatt att framstå som oklar. I sådana fall kan med hjälp av en DNA-analys en ny undersökning ge ett tillförlitligt svar. Som redogjorts för ovan begränsar nuvarande ordning möjligheten för domstol att förordna om en ny rättsgenetisk undersökning när faderskapet är fastställt genom bekräftelse eller dom som fått laga kraft. Utvecklingen av nya metoder för genetiska undersökningar har inte ansetts tillräckligt som skäl för en ny undersökning. Högsta domstolen har också prövat om rätten till respekt för privat- och familjelivet i artikel 8 i Europakonventionen kan ligga till grund för ett beslut om rättsgenetisk undersökning med DNA-analys av en man som tidigare hade genomgått blodundersökning och där faderskapstalan hade ogillats. Frågan besvarades nekande (NJA 2016 s. 1157).

Socialstyrelsen har även lyft frågan om det är rimligt att begränsa barnets rätt till vetskap om sina föräldrar eller sitt ursprung när teknikutvecklingen medför en enkelhet både i att ta prov och för att bedöma resultatet av en förnyad rättsgenetisk undersökning.⁹ I de allra flesta fall går det numera att med säkerhet utesluta en felaktigt utpekad man i ett faderskapsärende och det är även möjligt att beräkna en mycket hög grad av sannolikhet för att en man är far till ett barn. Frågan är om det motiverar att det bör finnas en möjlighet att begära att ett nytt prov ska tas för analys med den senaste metoden.

⁹ Se skrivelse till Justitiedepartementet, dnr Ju2005/02972/L2, som också nämns i dir. 2017:28.

Det finns mot denna bakgrund skäl att överväga om möjligheterna till ny rättsgenetisk undersökning bör utökas med hänsyn till att den tidigare undersökningen inte genomförts med DNA-analys. I det följande redovisas utredningens överväganden i den frågan.

10.6.2 Möjligheten till ny undersökning ska inte utvidgas

Ny undersökning kan innebära att tidigare fastställt faderskap hävs men inte att faderskap fastställs

En för frågan viktig aspekt är att en regeländring om att utöka möjligheterna till att genomföra en ny rättsgenetisk undersökning i praktiken skulle få en begränsad effekt. Det beror på att det endast är i det fallet att blodundersökningen enligt äldre metoder resulterat i att mannen var möjlig som far, som en förnyad undersökning med DNA-analys skulle kunna komma till ett annat resultat. Om den tidigare undersökningen i stället har uteslutit mannen som far kommer nämligen också en ny undersökning av prov från honom, om än genomförd med en DNA-analys, att utesluta ett faderskap.

De äldre undersökningar som kan ha resulterat i att en man felaktigt angetts som möjlig far är främst de som genomförts med en metod som jämför olika blodgrupper. Sådan blodgruppsanalys innebar en uteslutningskapacitet om 60 procent. Från 1970-talet började också en annan metod med blodanalys genomföras. Den metoden innebar en klart högre uteslutningskapacitet, om 99,8 procent (alltså 998 av 1 000 felaktigt utpekade män kunde uteslutas som far). I dag beräknas i stället sannolikheten för faderskap. Som jämförelse kan dagens metoder med DNA-analys uppnå en sannolikhet över 99,999 procent för att mannen är far.¹⁰

Som framgått ovan finns alltså en skillnad mellan det fallet att den tidigare undersökningen uteslöt mannen som far och det fallet att undersökningen inte uteslöt mannens faderskap. För det förra fallet, att en undersökning visat att mannen är utesluten som far till ett visst barn, skulle en undersökning i dag, med ny teknik, ge samma resultat. Det andra fallet avser att undersökningen kom till slutsatsen att mannen skulle kunna vara far, med en viss grad av sannolikhet. I sådana fall är det möjligt att en ny undersökning med ny teknik kan utesluta faderskapet.

¹⁰ Uppgifter från RMV till utredningen. Saldeen (2013), *Barn- och föräldrarrätt*, 7 uppl. s. 77.

Detta beror på att om ett visst anlag finns hos barnet, men inte hos modern, måste anlaget komma från fadern. Om det först undersökta provet från fadern saknade barnets anlag kommer anlaget också med en säkrare metod att saknas. Däremot är det möjligt att en undersökning med nyare metoder skulle kunna utesluta en man som far där en tidigare undersökning enligt äldre metoder inte kunnat utesluta ett faderskap.

Den genetiska analysen bygger på den omständigheten att en man, som saknar de egenskaper som ett barn med säkerhet har fått från sin far, kan uteslutas som möjlig far. Möjligheten att utesluta en person ökar med antalet markörer som ingår i undersökningen. Med andra ord minskar risken för att en förekomst av ett likadant anlag beror på slumpen snarare än ett släktskap. Detta gäller särskilt i takt med att kunskapen om statistisk beräkning och den genetiska variationen i populationen ökar. Däremot ökar inte möjligheten att finna ett anlag som redan vid en tidigare undersökning visat sig saknas.

Det fallet att en man med hjälp av en äldre teknik har blivit utesluten som far till ett visst barn innebär alltså att en förnyad undersökning av mannen med DNA-analys skulle ge samma resultat. Att mannen blivit utesluten betyder helt enkelt att barnet bär på ett anlag, t.ex. tillhör en viss blodgrupp, som med hänsyn till prov från modern inte kommer från henne och inte heller från mannen. Eftersom han inte har egenskapen av den blodgruppen kommer en undersökning inte heller vid en mer detaljerad analys direkt i arvmassan att leda till att mannen kan vara en tänkbar far. Detta eftersom anlaget saknas. Enligt utredningen finns det därmed inte skäl för en ny undersökning när mannen genom en tidigare undersökning blivit utesluten. Slutsatsen blir därför att det saknas anledning att utvidga möjligheterna för förnyad undersökning när en tidigare undersökning har uteslutit faderskap.

Resultatet av en ny undersökning medför därmed i praktiken främst en möjlighet att häva ett tidigare fastställt faderskap, oavsett om detta tillkommit genom bekräftelse eller dom. Utredningen avser mot den bakgrunden att ta ställning till om möjligheterna till en ny undersökning i dessa fall bör vara större än i dag. I det följande redovisas överväganden i fråga om det finns skäl för en ny undersökning när en tidigare undersökning i stället har pekat ut mannen som möjlig far och utpekandet medfört att faderskapet blivit fastställt.

Lagstiftarens tidigare avvägning gör sig fortsatt gällande

Det finns ett allmänt intresse av att inte utan starka skäl ändra en etablerad rättslig position. Det följer av att regler måste vara förutsebara, särskilt när enskilda i stor utsträckning inrättar sig efter ett visst förhållande. Frågan om familjestabilitet är därför ett mycket starkt argument mot att möjliggöra att ny undersökning får genomföras mot någons vilja endast på den grunden att den tidigare undersökningen inte genomförts med DNA-analys.

Om staten redan tidigare har tillhandahållit en undersökning, finns normalt sett inte någon skyldighet att på nytt tillhandahålla undersökning mot någons vilja. Europadomstolens praxis kan inte anses ge stöd för att en man, mot sin vilja, ska tvingas att på nytt lämna prov för att en ny rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap ska kunna genomföras (se avsnitt 4.1.2 om domstolens praxis). I dessa fall anses rätten till personlig integritet väga tyngre än rätten till vetskap om sitt ursprung. I flera av de fall som redogjorts för tidigare anses att staten har gjort tillräckligt. Det är också fråga om en situation där en ny undersökning riskerar att häva ett faderskap, snarare än att den leder till att ett faderskap fastställs. Ökade möjligheter för en ny undersökning öppnar med andra ord upp för resning. Enbart den omständigheten att dagens teknik skulle kunna ge ett annat utfall är enligt utredningens uppfattning inte tillräckligt.

Ett argument som skulle kunna framhållas som ett skäl för att utvidga möjligheten till ny undersökning även om nya omständigheter inte framkommit, är barnets intresse av att få vetskap om sitt ursprung. Med hänsyn till att det i dag är mycket enkelt att lämna ett munskrapsprov, vilket är vad som krävs för att göra en rättsgenetisk undersökning med DNA-analys, skulle barnets intresse av att få vetskap om sitt ursprung kunna anses väga tyngre än ingreppet för en man att mot sin vilja lämna prov för rättsgenetisk undersökning.

I detta sammanhang vill utredningen framhålla att direktiven tydligt anger att uppdraget är att göra en översyn av reglerna om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap. Uppdraget omfattar inte att ta ställning till om det ska införas särskilda bestämmelser som möjliggör för domstol att i ett barns intresse förordna om rättsgenetisk undersökning när ett faderskap finns fastställt och det är fråga om att barnet önskar få vetskap om sitt ursprung och det alltså

endast indirekt rör frågan om faderskap. En sådan möjlighet omfattas inte heller av den nya lagens tillämpningsområde, vilket är rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap som beslutas av domstol eller initieras av socialnämnd.

Utredningens bedömning blir därför att de avvägningar som lagstiftaren tidigare har gjort, att den vetenskapliga utvecklingen beträffande undersökningar i sig inte bör utgöra ett tillräckligt skäl för ett förordnande om ny undersökning, fortfarande gör sig gällande. Bedömningen görs därför att det inte finns skäl att utvidga möjligheterna för domstol att förordna om ny rättsgenetisk undersökning endast med hänsyn till att en tidigare undersökning inte skett med DNA-analys.

10.6.3 Vilka bör omfattas av en ny rättsgenetisk undersökning

Förslag: Ett beslut av domstol om ny rättsgenetisk undersökning ska få avse barnet, modern, den man som fastställts vara far och den andra mannen.

Det är lämpligt att samma personer som i dag kan omfattas av ett förordnande från domstolen om att en ny rättsgenetisk undersökning ska genomföras, omfattas även enligt den nya bestämmelsen. Det bör därmed framgå att en undersökning får avse barnet, modern, den man som fastställts vara far och den andra mannen.

10.6.4 Förfarandet

En begäran ska kunna handläggas som ett domstolsärende

Förslag: Frågan om förordnande av en rättsgenetisk undersökning ska prövas enligt lagen om domstolsärenden, om en talan om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den inte har väckts. Ett förordnande får begäras av den som kan vara part i ett mål om att bekräftelsen saknar verkan.

Även när faderskapet fastställts genom dom som har vunnit laga kraft ska frågan om förordnande av en rättsgenetisk undersökning prövas enligt lagen om domstolsärenden. Ett sådant förordnande får begäras av någon av parterna i det tidigare målet.

På motsvarande sätt som framgår av blodundersökningslagen bör det vara möjligt att begära ett förordnande om rättsgenetisk undersökning även om en talan inte har väckts om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den. Detsamma bör gälla i det fall faderskapet har fastställts genom dom som fått laga kraft. Utredningen anser beträffande sådana fall att begäran om rättsgenetisk undersökning, precis som i dag, bör handläggas enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Behörig domstol för en begäran om ny undersökning

Förslag: Ett ärende om förordnande om rättsgenetisk undersökning ska tas upp av rätten i den ort där barnet har sin hemvist. Om barnet har avlidit tas ärendet upp av den rätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, tas ärendet upp av Stockholms tingsrätt.

Det bör av lagen framgå vilken domstol som är behörig att ta upp ett ärende om förordnande om rättsgenetisk undersökning. Utredningen har inte sett några skäl att ändra den ordning som framgår av blodundersökningslagen och föreslår därför att den nya lagen innehåller en bestämmelse om motsvarande behörig domstol.

10.7 Rättsgenetisk undersökning av vävnadsprov från avliden man

Som angetts ovan i avsnitt 10.4 och 10.5 kan frågan om domstol ska få förordna om rättsgenetisk undersökning av vävnadsprov från en avliden man bli aktuell i ett mål om fastställande respektive hävande av faderskap. Frågan kan också aktualiseras i ärende om rättsgenetisk undersökning när faderskap är fastställt genom bekräftelse eller dom som har fått laga kraft, se avsnitt 10.6.1. I det följande redogör utredningen för om det bör införas regler om att en domstol ska kunna förordna om en rättsgenetisk undersökning av vävnadsprov från en avliden man och i så fall under vilka förutsättningar. Först beskrivs några allmänna utgångspunkter och därefter redogörs för argument

för och emot en sådan reglering. Därefter gör utredningen en sammanfattande bedömning. Innan redogörelsen finns det dock anledning att först kort beskriva behovet av att överväga frågeställningen.

Enligt uppgift till utredningen händer det att RMV får frågor om huruvida det är möjligt att utreda faderskap även om den aktuella mannen är avliden. Myndigheten har i ett fåtal fall under de senaste åren genomfört undersökningar av vävnadsprov från en person som vid tiden för undersökningen var avliden. Det handlar om några enskilda ärenden per år där det har funnits vävnadsprover tillgängliga för undersökning.¹¹ Undersökningarna har skett efter beslut från domstol. Det finns samtidigt inget prejudicerande avgörande från Högsta domstolen som avser beslut om rättsgenetisk undersökning av vävnadsprov från en avliden person för att utreda faderskap. Det finns endast avgöranden från tingsrätter runt om i landet och uppfattningarna går isär. Eftersom det inträffar att frågan om faderskap aktualiseras också efter att mannen har avlidit finns ett behov av att det i en ny lag tydligt framgår om domstol ska kunna förordna om en rättsgenetisk undersökning av vävnadsprov från en avliden man.

Det finns också rättsfall från Europadomstolen där domstolen framhåller att frågan om faderskap inte avtar i betydelse för att den utpekade mannen avlider. Det kan även framhållas att socialnämndens utredningsskyldighet inte upphör för att mannen avlidit. Det finns därmed en långtgående skyldighet när det gäller att fastställa faderskapet för ett barn.

10.7.1 En rättsgenetisk undersökning är den bästa utredningen

Den bästa utredningen i fråga om faderskap är ofta en rättsgenetisk undersökning, jfr 1 kap. 5 § FB. En sådan undersökning ger svar på om det finns ett genetiskt släktskap mellan barnet och den utpekade mannen. I de allra flesta fall är arftlighet aktuellt att utreda för att kunna fastställa faderskap.

Det ska framhållas att även om en rättsgenetisk undersökning är det bästa sättet att visa en genetisk koppling, är undersökningen inte en förutsättning för att faderskap ska kunna fastställas. Faderskap kan fastställas även mot bakgrund av annan bevisning, t.ex. om det

¹¹ En handfull fall senaste tio åren, enligt uppgift till utredningen vid besök på RMV den 17 augusti 2017.

är utrett att mannen har haft samlag med barnets mor under konceptionstiden och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget.

Att en rättsgenetisk undersökning är den bästa utredningen när det gäller frågan om faderskap talar enligt utredningen för att en undersökning bör kunna genomföras i så stor utsträckning som möjligt, även om den utpekade mannen är avliden.

10.7.2 Förfinad teknik medför att vävnadsprov från en avliden man kan undersökas

Den utveckling som har skett sedan tiden då blodundersökningslagen infördes innebär att det är möjligt att genomföra en rättsgenetisk undersökning också på humanbiologiskt material, s.k. vävnad eller vävnadsprov, från en avliden man. Genom dagens metod med DNA-analys går det därmed i vissa fall att klarlägga ett faderskap också i situationer där det förr inte var möjligt.

En undersökning av om det finns ärftliga anlag hos barnet som måste ha kommit från fadern, dvs. de finns inte hos barnets mor, är till exempel inte längre begränsad till en undersökning av ett blodprov. En DNA-analys kan i princip utgå från vilken typ av vävnad från en människa som helst, bara vävnadsprovet innehåller cellkärnor som går att analysera. Det betyder att det numera är tillräckligt att undersöka vävnad från en avliden person. En rättsgenetisk undersökning kan därmed ibland genomföras också lång tid efter att dödsfallet inträffat, om det finns ett sådant vävnadsprov tillgängligt.

En utgångspunkt för utredningens överväganden är därmed att det många gånger i praktiken är möjligt att utföra en rättsgenetisk undersökning för att utreda faderskap, även om den utpekade mannen är avliden.

10.7.3 Vävnadsprover kan vara bevarade

Om den man som antas vara far är avliden kan den rättsgenetiska undersökningen många gånger ske genom analys av vävnadsprov från den avlidna. Går det inte att ta ett vävnadsprov från den avlidnes kvarlevor kan det finnas bevarade vävnadsprover från mannen som kan användas. Det kan exempelvis finnas vävnadsprover som tagits

när mannen levde, eller som har samlats in i samband med en obduktion. Metoden med DNA-analys gör att det många gånger är möjligt att undersöka vävnadsprov tagna från kvarlevor efter en avliden man.

Vårdinrättningar som sjukhus och medicinska avdelningar har i många fall vävnadsprov av personer som har vårdats eller obducerats där. Det kan också uppstå ett behov av att ta vävnadsprover från en avliden i en situation när kroppen fortfarande finns bevarad. En sådan situation är när det inträffar något i nära anslutning till barnets födsel som hindrar att fadern bekräftar faderskapet. Det kan exempelvis vara den situationen att mannen avlider i en trafikolycka före barnets födelse. Det finns regler om hur länge en kropp får bevaras innan den behöver kremeras eller begravas. Skatteverket kan dock medge anstånd med kremeringen eller gravsättningen, om det finns särskilda skäl för det.¹²

En del vävnadsprover som tas på olika vårdinrättningar finns endast tillgängliga under den tid, eller en kortare tid efter att, en person får vårdande behandling. Det kan även vara så att det finns ett bevarat prov från mannen med anledning av en tidigare genomförd rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap beträffande ett annat barn.¹³ Andra vävnadsprover sparas under längre tid och kan till exempel finnas bevarade i en biobank. Sådana insamlade vävnadsprover håller ofta en mycket hög kvalitet, och en mycket liten del av ett sådant vävnadsprov kan vara tillräckligt för att en rättsgenetisk undersökning ska kunna genomföras.¹⁴

En obduktion genomförs vid oklara dödsfall. Det finns normalt sett ett visst utrymme för att ta vävnadsprover i samband med obduktion, också ett begränsat sådant, utöver vävnadsprover för själva obduktionen. RMV tar regelbundet vävnadsprover i samband med obduktion, bl.a. för forskningsändamål. Vävnadsprover sparas i upp till ett år hos myndigheten.

¹² Stoftet efter en avliden eller en dödfödd ska normalt kremeras eller gravsättas snarast möjligt och senast en månad efter dödsfallet, se 5 kap. 10 § begravningslagen (1990:1144).

¹³ Enligt uppgift från RMV sparar myndigheten aktuella prov i ett ärende under ett års tid.

¹⁴ Se t.ex. om att paraffininbäddade prover har mycket lång hållbarhet i delbetänkandet *För dig och för alla* (SOU 2017:40) från Utredningen om regleringen av biobanker.

10.7.4 Argument för och emot att undersöka vävnadsprov från en avliden man för att utreda faderskap

Utredningen beskriver i detta avsnitt tänkbara åtgärder för att säkerställa en utredning av faderskap om den man som är möjlig som far är avliden och de relevanta argument som kan framföras i fråga om huruvida en rättsgenetisk undersökning bör få genomföras med ett vävnadsprov från en avliden man för att användas som utredning i en fråga om faderskap. Avsnittet beskriver argumenten som sådana och i det efterföljande avsnittet redogörs för utredningens sammanfattande bedömning. Först tas ställning till om ett alternativ till att undersöka ett vävnadsprov från en avliden är att i stället analysera prov från den avlidna mannens nära släktingar.

Att i stället undersöka arvsanlag hos nära anhöriga till mannen

Bedömning: Ett förordnande om rättsgenetisk undersökning ska inte kunna avse släktingar till den man som är aktuell för utredning av faderskap.

Om det inte finns möjlighet att använda ett vävnadsprov från en tänkbar far, kan prov från nära släktingar till honom analyseras för att få utredning om ett visst barn bär på samma genetiska anlag som mannen. Den nuvarande regleringen innebär att nära släktingar till mannen inte har en skyldighet att delta i en rättsgenetisk undersökning.

Den kunskap en undersökning av släktingar kan ge kan vara viktig för fastställande av faderskapet. En undersökning av nära släktingar ger å andra sidan kunskap om just de undersökta personernas inbördes släktskapsförhållanden. En faktor att ta hänsyn till är att möjligheterna att dra slutsatser om ett faderskap är beroende av hur de undersökta personerna är släkt med den sannolika fadern. Vissa släktsförhållanden innebär att en högre grad av sannolikhet kan anges medan andra innebär en lägre. Den information en släktutredning kan ge är därmed inte alltid tillräcklig för att kunna dra en säker slutsats om den utpekade mannens eventuella faderskap. Resultatet av en släktutredning kan dessutom visa sig vara sådant att det finns information som avser något helt annat än faderskapsfrågan för barnet, t.ex. att syskon i själva verket inte är helsyskon.

Frågan om en skyldighet borde införas för vissa anhöriga till parterna i ett faderskapsmål att underkasta sig blodundersökning behandlades redan i samband med 1969 års ändringar av reglerna om fastställande av faderskap till barn (prop. 1969:124 s. 189). Då ansågs att det från principiell ståndpunkt var betänkligt att införa en undersökningsplikt för personer som inte alls var inblandade i faderskapsmålet. Det ansågs att en sådan undersökningsplikt kunde få betydelse bara i ett mycket begränsat antal fall. De skäl som anfördes mot en utvidgning av undersökningsplikten ansågs fortfarande gälla när bestämmelserna om vite och hämtning kom till. Kretsen av undersökningspliktiga skulle därför inte utvidgas till vissa anhöriga till parterna i faderskapsmål (prop. 1982/83:8 s. 11).

Vid en släktutredning finns alltid risk för att andra frågor än de som egentligen ska utredas kommer upp och besvaras. Det kan komma fram tidigare okänd information om andra släktförhållanden, som det inte fanns avsikt att utreda. Det kan enligt utredningen vara ett skäl att undvika att genomföra släktutredningar. Dessutom innebär släktutredningen ett intrång i de deltagandes kroppsliga integritet, om än det kan tyckas vara ett mindre sådant då provet normalt sett tas genom munskrap.

Att ta ett vävnadsprov från en avliden man för en DNA-analys har inte ansetts utgöra en kränkning av den avlidnes personliga integritet (se avsnitt 4.1.2). Släktingar kan inte tvingas lämna prov, och att införa en sådan möjlighet för det fall att mannen är avliden innebär ett större integritetsintrång än att undersöka ett vävnadsprov från den avlidna mannen. Det får enligt utredningens mening anses vara ett större integritetsintrång att kräva att släktingar efter domstolsbeslut måste delta i en rättsgenetisk undersökning än att använda ett vävnadsprov från en avliden man. Som berörts måste också beaktas den möjligheten att andra frågeställningar än de som var avsedda besvaras. Sammantaget innebär detta att utredningen anser att det inte är ett alternativ att införa en möjlighet till släktutredning i stället för att använda vävnadsprov från en avliden man.

Domstol ska inte heller ha möjlighet att ålägga släktingar att lämna prov, i stället för att pröva en begäran om att vävnadsprov från en avliden man ska undersökas. Detta knyter an till vilka tvångsbestämmelser som krävs i en lag om rättsgenetiska undersökningar för att säkra barnets rätt till en rättslig förälder (se avsnitt 10.9).

Mot den bakgrunden menar utredningen att det inte är ett alternativ till att undersöka ett vävnadsprov från en avliden att analysera prov från mannens nära släktingar.

Om alla är överens är det å andra sidan naturligtvis möjligt att genomföra en rättsgenetisk undersökning på en eller flera släktingar till en tänkbar far. En sådan undersökning kan i vissa fall då genomföras på initiativ av socialnämnd och grundar sig helt på de undersökta personernas frivilliga medverkan.

Respekt för den avlidnes integritet

En rättsgenetisk undersökning förutsätter att det finns ett vävnadsprov att undersöka. Ett sådant prov kan, som redogjorts för ovan, finnas tillgängligt också om mannen har avlidit. Det finns samtidigt invändningar som kan resas mot att genomföra en rättsgenetisk undersökning när mannen har avlidit.

En första invändning kan vara respekt för den avlidna. Det som avses är tanken att den avlidnes kropp och i förekommande fall en gravplats ska bevaras orörd och intakt. Det finns i detta avseende ett berättigat allmänt intresse av att upprätthålla en respekt för en avliden, dennes kvarlevor och för platser där gravsättning sker. Det anges till exempel i förarbeten till begravningslagen (1990:1144) att det är angeläget att respekten för gravfriden upprätthålls (prop. 1990/91:10 s. 35 f).

Att ta ett vävnadsprov för att genomföra en DNA-analys är ofta förenat med ett förhållandevis litet intrång. Det är en liten mängd vävnad som behövs för undersökningen och en provtagning behöver många gånger inte medföra någon inverkan på kroppen.

Europadomstolen har inte ansett att det är en kränkning av den avlidnes rätt till respekt för privatlivet att ta ett vävnadsprov från kroppen för att utföra en DNA-analys.¹⁵

Ytterligare en invändning som måste beaktas är att arvingar och anhöriga av olika skäl kan motsätta sig att en undersökning av ett vävnadsprov genomförs. Bland familj eller andra anhöriga kan förekomma olika uppfattningar om filosofiska, religiösa eller liknande grunder för att motsätta sig att en undersökning av ett vävnadsprov från en avliden man genomförs. Den avlidna kan också själv ha uttryckt en stark vilja eller övertygelse under sin livstid som anhöriga

¹⁵ *Estate of Kresten Filtenborg Mortensen v. Danmark*, (1338/03), dom den 15 maj 2006.

önskar respektera. Även om den avlidnes personliga integritet inte kan bli direkt påverkad av att ett vävnadsprov analyseras är det förståeligt om anhöriga vill värna sådana tidigare uttryckta övertygelser.

Det kan också förhålla sig olika om det gäller undersökning av ett vävnadsprov som har tagits när mannen levde eller om provtagning genomförs efter att han avlidit. I de fall en man före dödsfallet har samtyckt till att vävnadsprov används för att utreda faderskap, är klart att vävnadsprovet kan lämnas ut från hälso- och sjukvården för analys.¹⁶ Finns inte ett samtycke är det i dag oklart om det finns lagstöd för att analysera vävnadsprovet. Se närmare om tillgängligheten av vävnadsprov i avsnitt 10.7.3.

Utredningen menar att de redovisade integritetshänsynen i form av ideellt grundade intressen hos den avlidnes anhöriga och det allmänna intresset av att upprätthålla respekten för gravfriden behöver ingå i en avvägning mot de argument som kan tala för att låta en undersökning utföras på vävnadsprov från en avliden man.

Familjestabilitet och vikten av att inte ändra familjetillhörighet

Har ett faderskap fastställts genom bekräftelse eller dom som har fått laga kraft krävs för att ändra faderskapet enligt den nuvarande regleringen att det först efter att faderskapet fastställts kommit fram en anledning att anta att någon annan än den som fastställts som far skulle kunna vara far till barnet för att en talan ska kunna väckas om ändring av faderskapet. Utredningen har ovan i avsnitt 10.6.2 kommit fram till slutsatsen att den ordningen inte bör ändras. Regeln markerar vikten av att inte ändra en familjetillhörighet utan tungt vägande skäl.

Som redogjorts för finns det också ett allmänt intresse av att inte utan starka skäl ändra en etablerad rättslig position. Det följer av att regler måste vara förutsebara, särskilt när enskilda i stor utsträckning inrättat sig efter ett visst förhållande.¹⁷ Enligt utredningen utgör frågan om familjestabilitet ett starkt argument mot att möjliggöra att rättsgenetisk undersökning genomförs på ett vävnadsprov från en avliden man, särskilt i andra situationer än i mål om fastställande av faderskap.

¹⁶ Av hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) framgår att även omhändertagande av avlidna är hälso- och sjukvård (2 kap. 1 §). Huvudman för hälso- och sjukvården är det landsting eller den kommun som enligt lagen ansvarar för att erbjuda hälso- och sjukvård (2 kap. 2 §).

¹⁷ Jfr t.ex. 16 kap. 3 a och 4 §§ ärvdabalken.

Barnets rätt påverkas inte av om mannen lever eller inte

Utgångspunkten är att en rättsgenetisk undersökning utförs på vävnadsprov från den utpekade mannen. Det utgör en undantagssituation att mannen är avliden. Om mannen är avliden gör sig dock fortsatt barnets intresse lika starkt gällande. Det finns, med barnets rätt som utgångspunkt, ett lika stort behov av att kunna genomföra en rättsgenetisk undersökning om den utpekade mannen är avliden som om han är i livet.

Det talar starkt för att frågan om huruvida mannen lever eller inte i sig saknar direkt betydelse för frågan om vilken utredning som i ett enskilt fall krävs eller ska tillåtas. Den beror i stället på envars rätt till familjerättslig tillhörighet, som i svensk rätt säkerställs bl.a. genom det allmänna åtagandet att utreda frågan om faderskap, dvs. utredningsskyldigheten.

Utredningsskyldighet för att fastställa faderskap gäller också om mannen är avliden

Socialnämnden har en skyldighet att utreda vem som är far till ett barn i vissa fall och se till att faderskapet blir fastställt för barnet (2 kap. 1 § FB). Ansvar för att faderskapet för ett nyfött barn blir fastställt gäller också när den möjliga fadern är avliden. Socialnämnden får till exempel föra talan i mål om fastställelse av faderskap mot mannens arvingar (3 kap. 6 § FB). Om en fråga om faderskap har väckts vid domstol, har domstolen en utredningsplikt i faderskapsfrågan (3 kap. 9 § FB).

Staten har alltså ett långtgående åtagande för att ett barn ska få fastställt ett faderskap, när ett sådant är aktuellt, oavsett om mannen är i livet eller är avliden.

10.7.5 Sammanfattande bedömning: Vävnadsprov från avliden ska få undersökas för att fastställa faderskap

Förslag: I mål om fastställande av faderskap ska förordnande om rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap på vävnad från en avliden man få meddelas.

Bedömning: När ett faderskap är fastställt ska det inte vara möjligt att förordna om rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap på vävnad från en avliden man.

Socialnämnden har en omfattande utredningsskyldighet för att fastställa faderskap för barn som inte har någon far eller förälder. Utredningsskyldigheten upphör inte när en presumtiv far avlider. Barnets rätt att få ett faderskap fastställt och att få veta sitt genetiska ursprung upphör inte heller. Rättsgenetisk undersökning är den bästa utredningen i faderskapsmål. En släktutredning kan inte ge samma säkra resultat, och det finns också risker med en sådan utredning eftersom resultatet av undersökningen kan visa något helt annat än vad som har avsetts med utredningen.

Reglerna om utredningsansvar för frågor om faderskap ligger också i linje med bestämmelser i internationella konventioner. Både barnkonventionen och Europakonventionen framhåller barns rätt att få vetskap om sina föräldrar och vikten av att känna till sitt ursprung. Det kan t.ex. vara att få fastställt faderskapet eller att få veta vem som är ens genetiska förälder (se avsnitt 4.1.2).

Att behovet av att få fram utredning i en fråga om faderskap är lika stort oavsett om den utpekade mannen lever eller inte talar för att ett vävnadsprov ska kunna undersökas oavsett om den person som provet kommer från lever eller inte. Samtidigt kan övervägas om hänsyn bör tas till att olika intressen kan göra sig gällande i olika situationer. Det kan i en avvägning mellan sådana intressen finnas anledning att göra skillnad mellan det fallet att undersökningen syftar till att få ett faderskap fastställt för ett barn och det fallet att det handlar om att häva ett sedan tidigare fastställt faderskap.

Rätten till respekt för privat- och familjeliv gäller oavsett ålder. Europadomstolen har också lyft fram vikten av att få veta ett faderskap som en del av det skyddade området för privatlivet. Ett barns intresse av att få faderskapsfrågan utredd har, när barnet saknat en

far, ansetts vara så stark, att barnet har kunnat grunda ett anspråk på att det skulle tas ett DNA-prov på en avliden och begravnen mans kvarlevor med stöd av artikel 8 i Europakonventionen.¹⁸ Eftersom det är fråga om en avvägning av olika intressen kan inte rättsfallet tas till intäkt för att utgången hade blivit densamma vid andra omständigheter. Domstolens praxis innebär dock att det finns en långtgående skyldighet att utreda faderskap när det gäller individens intresse av att kunna få fastställt ett sådant. Det finns flera avgöranden från Europadomstolen som konstaterar att en stat måste ha effektiva medel för att kunna utreda och fastställa faderskap (se avsnitt 4.1.2). Regler om rättsgenetisk undersökning behöver därför utformas på ett sätt som inte kränker envars rätt till skydd för familjeliv och privatliv. Vid en avvägning mellan barnets och den avlidna mannens intressen framgår det tydligt av Europadomstolens praxis att barnets intresse av att kunna få fastställt ett faderskap väger tyngre än den avlidna mannens eventuella motstående intressen. Utredningen anser därför att det i fråga om fastställande av faderskap finns starka skäl att möjliggöra att en rättsgenetisk undersökning ska kunna avse ett vävnadsprov också från en avliden man. Av den nya lagen bör det därför framgå att domstol i ett mål om fastställande av faderskap får förordna om rättsgenetisk undersökning på vävnad från den avlidna mannen.

När saken gäller ändring av ett sedan tidigare etablerat faderskap förhåller det sig annorlunda. Barnet har rätt att föra talan om hävande eller om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den. Det finns i dessa fall inte en utredningsskyldighet för socialnämnden. Om det t.ex. efter att faderskapet är fastställt blir känt för nämnden att det kan finnas en annan man som är far till barnet har nämnden inte själv rätt att föra saken till domstol. Nämnden kan då, särskilt om det är ett litet barn, försöka påverka de inblandade att frivilligt låta genomföra en rättsgenetisk undersökning. Är barnet vuxet anses nämnden inte ha rätt att ens verka i ärendet (prop. 1982/83:8 s. 13). Avvägningen mellan intresset av att det rättsliga faderskapet stämmer överens med det genetiska faderskapet och intresset av stabilitet och förutsebarhet har här av lagstiftaren tidigare fallit ut annorlunda än om inte något faderskap alls blivit fastställt. På samma sätt som när det gäller utredningens bedömning i fråga om möjligheten till ny rättsgenetisk undersökning efter att faderskap fastställts genom bekräftelse

¹⁸ *Jaggi mot Schweiz*, (58757/00), dom den 13 juli 2006.

eller dom som har fått laga kraft i avsnitt 10.6.2 anser utredningen att intresset för den redan etablerade familjerättsliga tillhörigheten är ett tungt vägande skäl mot att undersökningar ska omfatta vävnadsprov på en avliden man när det redan finns ett fastställt faderskap. Utredningen menar därför att det i ett sådant fall inte finns tillräckliga skäl att kunna använda vävnadsprov från en avliden man för att genomföra en rättsgenetisk undersökning. Det betyder att i ett mål om hävande av faderskap eller mål om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den är det enligt utredningens bedömning inte aktuellt att besluta om rättsgenetisk undersökning av ett vävnadsprov från en avliden man. Detsamma gäller i ett ärende om rättsgenetisk undersökning efter att faderskapet har fastställts genom bekräftelse eller dom som fått laga kraft.

Sammanfattningsvis anser utredningen alltså att det bör vara möjligt för domstol att förordna om rättsgenetisk undersökning på vävnadsprov från en avliden man när det är fråga om fastställande av faderskap. Det bör däremot inte vara möjligt när det är fråga om att häva ett faderskap. Utredningen föreslår att det införs en bestämmelse i den nya lagen som anger att om den man som yrkandet om fastställande avser är avliden, får domstol förordna om rättsgenetisk undersökning på vävnadsprov från den avlidna.

10.7.6 Ett förordnande får endast meddelas om det kan antas att mannen har haft samlag med modern under konceptionstiden

Förslag: Ett förordnande om rättsgenetisk undersökning på vävnadsprov från en avliden man får endast meddelas om det kan antas att mannen har haft samlag med modern under den tid barnet kan ha tillkommit.

Utredningens förslag innebär att domstol får förordna om rättsgenetisk undersökning på vävnad från den man som yrkandet om fastställande avser, om mannen är avliden. En förutsättning för ett sådant förordnande ska enligt utredningen vara att det kan antas att

en genetisk koppling har betydelse för det rättsliga faderskapet. Sådan är situationen om modern har haft samlag med mannen.¹⁹ I ett mål om fastställande av faderskap krävs nämligen inte att den som väcker talan gör antagligt eller på annat sätt anför skäl varför just den aktuella mannen ska anses som far. När det är fråga om att förordna om en rättsgenetisk undersökning på vävnad från en avliden man framstår det enligt utredningen som lämpligt att den som väcker talan i vart fall gör gällande omständigheter som innebär att domstolen kan anta att mannen har haft samlag med modern under konceptionstiden. Ett sådant krav innebär att det finns möjlighet att exempelvis åberopa muntlig bevisning i frågan vid en huvudförhandling för handläggning av rättegångsfråga eller del av saken enligt 42 kap. 20 § rättegångsbalken (RB).²⁰

Utredningen föreslår därför att det av lagen framgår att ett förordnande endast får meddelas om det kan antas att mannen har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit, dvs. konceptionstiden.

I sammanhanget kan noteras att i ett mål om fastställande av faderskap där den utpekade mannen är avliden är det dennes arvingar som är part i målet. Arvingarna ska i sin egenskap av part ges tillfälle att yttra sig i frågan om en rättsgenetisk undersökning innan domstolen meddelar ett förordnande om undersökning. Någon särskild bestämmelse att arvingarna ska höras behövs därför inte. Arvingarna kan ha betydelsefulla uppgifter för frågan om faderskap. De kan ha information som tidigare inte varit känd för domstolen. Det kan vara uppgifter som påverkar bedömningen om det kan antas att mannen har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit. Om arvingarna motsätter sig att vävnadsprov från den avlidna mannen används är detta inte tillräckligt för att domstolen ska avslå en begäran. Utredningen anser att det i stället bör krävas att det framkommer omständigheter som innebär att domstolen inte kan komma till slutsatsen att det kan antas att modern har haft samlag med mannen under konceptionstiden.

¹⁹ Det kan i undantagsfall även vara fråga om den situationen att mannens spermier har använts vid en heminsemination, se avsnitt 10.5.

²⁰ Jfr NJA 1986 s. 646.

10.7.7 Domstolen ska inför ett förordnande också göra en intresseavvägning

Förslag: Ett förordnande om rättsgenetisk undersökning på ett vävnadsprov från en avliden man förutsätter att skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den avlidna mannen eller annat motstående intresse.

Om det kan antas att den avlidna mannen har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit, menar utredningen att en ytterligare förutsättning för en rättsgenetisk undersökning är att domstolen gör en intresseavvägning mellan barnets intresse av att få faderskapet fastställt och eventuella motstående intressen, så som mannens personliga integritet och andra intressen. Det kan vara enskilda intressen, exempelvis arvingars intressen. Det kan också vara allmänna intressen, t.ex. av att bevara en gravsättning och gravplats orörd och intakt eller av att förtroende för hälso- och sjukvård upprätthålls. Utredningen redogör närmare för ställningstagandet i det följande.

Först finns anledning att nämna att utredningen har övervägt ett alternativ där i stället lagstiftaren gör en avvägning mellan de intressen som kan komma att beröras. En sådan ordning gäller t.ex. i Finland. De finska reglerna är i huvudsak utformade efter var ett vävnadsprov finns bevarat.²¹ Det skulle bli en förhållandevis detaljerad reglering i lag. Det kan samtidigt finnas andra omständigheter än var provet är bevarat som påverkar intresseavvägningen. Enligt utredningen ger ett regelverk som innebär en bedömning av domstol nödvändiga garantier för rättssäkerhet och en flexibel reglering som kan ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Utredningen föreslår därför att domstol ska göra en intresseavvägning utifrån samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

²¹ Lag om rättsgenetisk faderskapsundersökning 3.6.2005/378 (5§).

En utgångspunkt för domstolens prövning är behovet av en rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap. Det är i linje med vad som gäller i dag när mannen är i livet.²² Den omständigheten att det kan vara svårt att få tag i vävnadsprov från den avlidna mannen eller om det är oklart om det alls finns något vävnadsprov kan samtidigt behöva beaktas av domstol vid förordnande om rättsgenetisk undersökning. En undersökning av ett vävnadsprov kan, som utredningen redogjort för tidigare, nämligen innebära att andra intressen än den avlidna mannens egna intressen kommer att påverkas (se avsnitt 10.7.4). Vävnad från den avlidna mannen kan finnas bevarad på olika ställen (se avsnitt 10.7.3). Om den avlidna mannen inte har begravts eller kremerats, kan det vara möjligt att ta ett vävnadsprov på den avlidna. Det är då i de allra flesta fall möjligt att på ett säkert sätt identifiera den avlidna, vilket gör att det är säkert att vävnadsprovet kommer från rätt person. Om den avlidna har hunnit begravas finns det möjlighet att ta ett vävnadsprov från mannens kvarlevor. Med dagens teknik är det möjligt att flera år och ibland till och med flera årtionden efter att mannen avlidit få fram vävnad från kvarlevorna som är i tillräckligt bra skick för att en rättsgenetisk undersökning ska kunna genomföras. Det kan hända att kroppen inte finns tillgänglig, för att den t.ex. har kremerats eller har förstörts i en olycka, och att det inte med säkerhet går att identifiera den avlidna. Det kan då vara möjligt att med hjälp av ett vävnadsprov som tidigare har tagits på den avlidna mannen genomföra en rättsgenetisk undersökning.

Beroende på var ett vävnadsprov från en avliden man finns bevarat kan ett annat intresse än den avlidnas begränsas eller till och med skadas. Behovet av en rättsgenetisk undersökning måste därför kunna vägas mot eventuella till barnets rätt motstående intressen. Vid bedömningen om det är proportionerligt att förordna om en rättsgenetisk undersökning måste domstolen beakta omständigheterna i det enskilda fallet och göra en helhetsbedömning. Det betyder att skälen för åtgärden måste uppväga det intrång eller men det kan innebära för den avlidna eller något annat motstående intresse för att

²² I dag görs inte någon prövning om huruvida mannen kommer att vara tillgänglig för provtagning. Om det efter att förordnande av rättsgenetisk undersökning meddelats, kommer fram uppgifter att en möjlig far exempelvis befinner sig utomlands kan det innebära att ett förordnande om rättsgenetisk undersökning i ett senare skede medför en fråga om bevisupptagning i det landet. Det påverkar dock inte domstolens ställningstagande i fråga om behovet av en rättsgenetisk undersökning.

domstolen ska förordna om en rättsgenetisk undersökning av vävnadsprov från en avliden man. Ett motstående intresse kan avse arvingars intresse men också ett annat intresse som blir aktuellt. Det kan vara fallet om kroppen är begravd eller provet finns i en biobank. Det innebär att domstolen exempelvis måste ha information om det finns ett tillgängligt vävnadsprov från mannen och i så fall var provet finns bevarat.

Utredningen om regleringen av biobanker har redovisat bedömningen att vävnadsprover ur biobanker inte kan, och inte heller bör kunna, lämnas ut för utredning av faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB.²³ Eftersom vävnadsprov som finns i en biobank är lämnade för vissa ändamål, företrädesvis inom hälso- och sjukvård, skulle det innebära en inskränkning av provgivarens självbestämmande och integritet och riskera att skada förtroendet för biobankerna, och för samhället, om vävnadsproverna kunde lämnas ut utan samtycke från givarna i ett annat syfte än det som det samlats in för. Vävnadsprover i en biobank är inte insamlade med information att vävnadsprovet också kan komma att användas för att fastställa faderskap. Att inhämta samtycke för detta syfte i samband med att vävnadsprovet lämnas skulle bli alltför kostsamt i förhållande till det fåtal fall det skulle kunna komma att gälla framåt i tiden. Att informera om att ett möjligt utlämnande kan bli aktuellt utan samtycke för detta syfte riskerar enligt Utredningen om regleringen av biobanker att människor väljer bort att låta ett vävnadsprov ingå i en biobank för att hindra att deras vävnadsprov används i en senare faderskapsutredning. Det skulle begränsa deras tillgång till bästa möjliga hälso- och sjukvård. Enligt Utredningen om regleringen av biobanker kräver Europakonventionen inte att biobanksprover ska kunna göras tillgängliga för faderskapsutredningar.

En utgångspunkt för Utredningen om regleringen av biobanker har varit att vävnadsprovet i en biobank tillhör provgivaren och den utredningen föreslår nya förbudsbestämmelser i biobankslagen. Dessa bestämmelser avser bl.a. att förtydliga att vävnadsprover ur en biobank endast får användas i enlighet med de ändamål som biobankslagen anger. Bestämmelserna skulle därmed enligt Utredningen om

²³ Se delbetänkandet *För dig och för alla* (SOU 2017:40) och slutbetänkandet *Framtidens biobanker* (SOU 2018:4).

regleringen av biobanker ha företrädare framför blodundersökningslagens reglering. Utredningens förslag bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

Europadomstolens praxis måste, enligt den här utredningen, tolkas på så sätt att staten har ett långtgående ansvar när det gäller att tillhandahålla effektiva medel för att fastställa faderskap. Det kan konstateras att en levande man mot sin vilja kan tvingas lämna vävnadsprov för utredning av faderskap. Skälet för detta tvång, nämligen att utreda faderskapet för att fastställa en rättslig förälder, är lika starkt även om provgivaren är avliden. Denna utredning drar därför inte samma slutsatser som Utredningen om en reglering av biobanker när det gäller Europadomstolens praxis avseende möjligheten att undersöka vävnad från en avliden man för att kunna fastställa faderskap. Med hänsyn till att domstolen i flera avgöranden framhållit att staten har en långtgående skyldighet att tillhandahålla effektiva medel för fastställande av faderskap anser utredningen att endast den omständigheten att ett vävnadsprov från en avliden man finns bevarat i en biobank inte borde hindra att vävnadsprovet används för en rättsgenetisk undersökning i ett mål om fastställande av faderskap. Skälet till utredningens ställningstagande är det redan tidigare nämnda avgörandet från Europadomstolen där det krävdes att vävnadsprov från den avlidna mannen togs, även om det innebar att graven där kroppen bevarades därmed öppnades upp.²⁴ Vid en intresseavvägning mellan att använda ett sedan tidigare lämnat vävnadsprov som bevaras i en biobank och att en grav öppnas för att tillgängliggöra kvarlevor efter den avlidna mannen framstår alternativet att använda ett vävnadsprov från en biobank som det minst ingripande. Användning av ett vävnadsprov från biobanken innebär att det går att undvika ett intrång i en grav. En liknande avvägning mellan behovet av undersökningen och eventuella motstående intressen gör sig enligt utredningen gällande i den situationen att det inte alls finns något vävnadsprov från den avlidna mannen, men det finns ett bevarat vävnadsprov i en biobank. En bedömning måste dock göras i varje enskilt fall.

När det exempelvis gäller vävnad som tagits i samband med obduktion eller vävnad som förvaras i en biobank kan det enligt utredningen många gånger anses proportionerligt att förordna om en rättsgenetisk undersökning på vävnad från den avlidna. Om omständigheterna

²⁴ Se *Jäggi v. Schweiz*, (58757/00), dom den 13 juli 2006.

i det enskilda fallet i stället kräver att kvarlevor från den avlidna mannen görs tillgängliga genom en gravöppning är det inte självklart att åtgärden kan anses proportionerlig. Det förutsätter i ett sådant fall att domstolen gör en intresseavvägning mellan bl.a. hänsyn till att graven förblir orörd och barnets rätt till familjerättslig tillhörighet.²⁵ Om domstolen kommer till den slutsatsen att barnets rätt väger tyngre än de motstående intressen som framkommit i det enskilda fallet, finns förutsättning att förordna om rättsgenetisk undersökning på vävnad från den avlidna mannen.

En domstols förordnande om en rättsgenetisk undersökning av ett vävnadsprov från en avliden man innebär att den förvaltningsmyndighet som förfogar över vävnadsprovet har att lämna ut provet. Domstolens beslut överklagas på samma sätt som en domstols beslut om rättsgenetisk undersökning beträffande en man som är i livet, dvs. i samband med dom eller slutligt beslut.

10.8 Allmänt om handläggningen

10.8.1 Kommunikering och tillfälle att yttra sig

Förslag: Domstolen ska innan den meddelar ett beslut om rättsgenetisk undersökning bereda den som beslutet gäller tillfälle att yttra sig.

Ett barn har, som framgått i tidigare avsnitt, ett intresse av att få sin familjerättsliga status klarlagd, vilket på motsvarande sätt också mannen har. Den möjliga fadern kan ha intresse av att inte få frågan om faderskap utredd. På samma sätt som i dag finns skäl att bereda den som kan komma att omfattas av ett förordnande om rättsgenetisk undersökning tillfälle att yttra sig.

²⁵ Det finns kammarrättsavgöranden i fråga om en gravöppning för att möjliggöra DNA-undersökning av en avliden man. Kammarrätten i Göteborg fann i dom den 14 september 2011, mål nr 5296-11, att gravöppning inte skulle ske. Kammarrätten i Stockholm fann i dom den 3 maj 2006, mål nr 3788-05, att en begravningsnämnd inte hade haft rätt att vägra verkställa gravöppning efter tingsrätts förordnande om rättsgenetisk undersökning av prov från en avliden man.

10.8.2 Överklagande

Förslag: Lagen ska innehålla en bestämmelse om att när frågan om rättsgenetisk undersökning handläggs enligt lagen om domstolsärenden ska det vara möjligt att överklaga beslutet särskilt.

När frågan om rättsgenetisk undersökning handlagts enligt lagen om domstolsärenden ska det på samma sätt som gäller enligt blodundersökningslagen vara möjligt att överklaga beslutet särskilt.

Ett förordnande om rättsgenetisk undersökning på vävnad från en avliden man ska på motsvarande sätt som om förordnandet avsett ett prov lämnat av mannen vara möjligt att överklaga. Frågan om rättsgenetisk undersökning i ett sådant fall avgörs inom ramen för ett mål om fastställande av faderskap. Det innebär att beslutet får överklagas endast i samband med dom eller slutligt beslut i målet.

10.8.3 Avskrivning

Förslag: Ett ärende om ett förordnande om rättsgenetisk undersökning får avskrivas när utlåtandet över undersökningen har lämnats eller frågan om undersökningen har förfallit.

I de fall som frågan om rättsgenetisk undersökning har handlagts enligt lagen om domstolsärenden bör ärendet på samma sätt som enligt blodundersökningslagen få avslutas när utlåtandet har lämnats till domstolen eller frågan har fallit. En regel om avskrivning ska därför finnas i den föreslagna lagen.

10.9 Tvångsmedel och kostnad för det

Förslag: Domstol ska vid äventyr av vite få förelägga den som avses med ett beslut om rättsgenetisk undersökning att visa intyg över att sådant prov som behövs för undersökningen har tagits på honom eller henne.

Om ett föreläggande vid vite inte följs får rätten besluta om biträde av Polismyndigheten för att provtagning ska komma till stånd. I fråga om barn under 18 år får biträde av Polismyndigheten beslutas endast om det finns särskilda skäl. Sådant biträde får inte lämnas om det finns risk för att barnet ska ta skada av detta.

Om kostnad för sådant biträde av Polismyndigheten har betalats av allmänna medel ska den som har varit anledningen till biträdet betala tillbaka kostnaden till staten.

I fråga om barn ska vitesföreläggande ges vårdnadshavaren, och återbetalningsskyldighet fullgöras av vårdnadshavaren.

Återbetalningsskyldigheten får sättas ner eller efterges, om det finns skäl till det med hänsyn till den enskildes personliga eller ekonomiska förhållanden.

10.9.1 Bestämmelser om vite och biträde av Polismyndigheten

Den ordning som finns i dag bör gälla även för en ny lag om rättsgenetisk undersökning. Domstol kan med stöd av blodundersökningslagen förelägga modern, barnet och den utpekade mannen att lämna prov för att genomgå en rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap. Om ett prov inte lämnas frivilligt kan domstolen använda sig av hot om vite, döma ut sådant vite och använda beslut om hämtning av polis för att lämna prov för undersökning.²⁶

Det har tidigare ansetts finnas behov av bestämmelser om mer effektiva tvångsmedel än vitesföreläggande för att säkerställa att en rättsgenetisk undersökning som domstol har beslutat om blir av (se prop. 1982/83:8 s. 9 f). En ny lag om rättsgenetisk undersökning bör utgå från den intresseavvägning som blodundersökningslagen ger uttryck för. Det talar för att, utöver möjligheten till vite, domstol

²⁶ Polis kan hämta och transportera till mottagning där prov kan lämnas, jfr prop. 1982/83:8 s. 10 om att bestämmelsen också avser handräckning med själva provtagningen.

ska få besluta om biträde av Polismyndigheten för att en provtagning ska bli av.

Rättegångsbalken medger tvångsmedel mot parter i tvistemål i form av vite och hämtning till rättegång (9 kap. RB). Det finns inte där tvångsmedel som kan användas för att genomföra själva provtagningen inför undersökningen.

Eftersom en rättsgenetisk undersökning förutsätter att ett prov tas behöver intresset av undersökningen särskilt avvägas mot skyddet för den kroppsliga integriteten. Grundläggande bestämmelser om en persons rättigheter finns i regeringsformen (RF) och i Europakonventionen. I 2 kap. RF finns bestämmelser om grundläggande fri- och rättigheter. Varje medborgare är gentemot det allmänna skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp (2 kap. 6 § RF). Rättigheten får begränsas genom lag. Av 2 kap. 21 § RF framgår att begränsningar får göras endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle samt att begränsningarna aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett dem. Ett salivprov enligt 28 kap. 12 a och 12 b §§ RB anses som ett sådant kroppsligt ingrepp. Ett sådant är i allt väsentligt likadant som ett sådant munskrapsprov som lämnas för att genomföra en rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap.

Det är troligen högst ovanligt att den som har hämtats till en undersökning framhärdar i att vägra medverka till själva provtagningen. I förarbeten till den nuvarande regeln om biträde av Polismyndigheten anfördes att om en sådan undantagssituation likväl uppkommer bör dock intresset av att faderskapet till ett barn utreds tillmätas större vikt än den kroppsliga integriteten för den berörde. Liksom när det gäller blodprovstagning på någon som är misstänkt för exempelvis rattfylleri bör det på motsvarande sätt vara möjligt att få biträde av Polismyndigheten för att få själva blodprovstagningen utförd, dvs. att ett prov kan tas från exempelvis en utpekad man (prop. 1982/83:8 s. 10). Det prov som numera är aktuellt vid utredning av faderskap är ett munskrapsprov. Provet kan tas av den enskilde själv under överinseende av t.ex. en handläggare vid socialnämnden. Ett sådant prov kan därmed anses som mindre ingripande än ett blodprov. Utredningen anser mot denna bakgrund att det även fortsättningsvis ska finnas möjlighet för domstol att besluta om biträde av Polismyndigheten. Det bör även särskilt framgå av lagen att det krävs särskilda skäl för att besluta om biträde av Polismyndigheten i fråga om

ett barn. Utredningen anser att biträde av Polismyndigheten inte får lämnas om det finns risk för att barnet tar skada av hämtningen.

Utredningens bedömning innebär att en rättsgenetisk undersökning även fortsättningsvis ska kunna genomföras tvångsvis.

10.9.2 Ett återbetalningsansvar för merkostnader

Det bör finnas en bestämmelse om återbetalningsansvar för den som orsakat det allmänna merkostnader. Har ett biträde av Polismyndigheten använts ska den som orsakat kostnaderna i dessa delar kunna bli skyldig att återbetala sådan kostnad. En sådan reglering gäller i dag enligt blodundersökningslagen och utredningen gör bedömningen att det är lämpligt att skyldigheten att återbetala till staten behålls. Sådan skyldighet ska i likhet med vad som gäller för återbetalningsskyldighet i till exempel brottmål gälla också om den mor eller man som orsakat kostnaden är under 18 år. Om barnet inte har fyllt 18 år ska dock betalningsskyldigheten i stället fullgöras av barnets vårdnadshavare.

Utredningen menar samtidigt att skyldigheten att återbetala kostnaden för hämtning ska kunna jämkas på samma sätt som gäller för annan återbetalningsskyldighet till staten. Det innebär att domstolen, på samma sätt som gäller exempelvis återbetalningsskyldighet i brottmål enligt 31 kap. 1 § fjärde stycket RB, ska ta hänsyn till personliga och ekonomiska förhållanden när den prövar en fråga om ansvar för återbetalning.

10.10 Kostnad för rättsgenetisk undersökning

Förslag: Kostnaden för provtagning och rättsgenetisk undersökning ska betalas av allmänna medel.

Sedan en längre tid gäller att kostnader för rättsgenetisk undersökning utgår av allmänna medel. Utredningen delar uppfattningen att det är en lämplig ordning även enligt den nya lagen.

Beroende på om det är socialnämnd eller domstol som har tagit initiativ till eller beslutat om den aktuella undersökningen har kost-

naden för det allmänna fördelats på kommunen respektive över statsbudgeten. Danmark, Finland och Norge har en ordning som innebär att den slutliga kostnaden för rättsgenetiska undersökningar som genomförs inom ramen för en myndighets eller domstols faderskapsärenden finansieras av statsbudgeten. Som redogjorts för tidigare är det ett statligt åtagande att se till att faderskapsfrågor blir utredda. Totalt sett är kostnaden för rättsgenetiska undersökningar inte särskilt hög. Det är lämpligt att staten står kostnaden, oavsett om det är socialnämnden som tagit initiativ till undersökningen eller domstol som har beslutat om den.

Utredningen föreslår att staten ska stå hela kostnaden, totalt cirka 12 miljoner kronor enligt uppgift från RMV. Se närmare avsnitt 11.9.2 om utredningens överväganden hur de allmänna medlen ska fördelas.

10.11 Ytterligare bestämmelser behövs i förordning

Förslag: I en ny förordning om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap anges att domstol och socialnämnd ska underrätta den som ska utföra undersökningen om att sådan har beslutats eller initierats, var den som har utfört undersökningen ska skicka resultatet och vad som gäller om ett prov inte kan användas.

RMV ges, på samma sätt som i dag, rätt att meddela ytterligare föreskrifter om verkställigheten av lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

Enligt utredningen är det lämpligt att, på samma sätt som i dag, ange regler om olika underrättelser i förordning. Det bör därför i en ny förordning om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap anges att domstol ska underrätta den som ska utföra undersökningen om att förordnande om rättsgenetisk undersökning har meddelats. I förordningen bör motsvarande anges när socialnämnd tagit initiativ till undersökningen. Av förordningen bör också, så som gäller i dag, framgå var utlåtandet över undersökningen ska skickas och vad som gäller om ett insänt prov inte kan användas för genomförande av en rättsgenetisk undersökning.

Utredningen redovisar i avsnitt 11.8.5 överväganden och förslag om vem som ska utföra rättsgenetiska undersökningar vid utredning

av faderskap på uppdrag av domstol och socialnämnd. Utredningen tar i det efterföljande avsnittet ställning till om det finns behov av regler i den frågan och i så fall hur sådana bör utformas (se avsnitt 11.9).

Om prover för faderskapsanalys ska tas av blod eller annan substans i vilken DNA kan påvisas, är inte en fråga som bör regleras i den nya lagen eller i den nya förordningen. DNA-analys kan numera genomföras inte bara på blod utan även av bl.a. munskrap, vilket tidigare redogjorts för ovan. Provtagningen bör därför inte begränsas till viss angiven substans. Det bör överlämnas åt den eller de aktörer som ska ansvara för utförandet av rättsgenetiska undersökningar att utforma detaljerna kring provhanteringen (jfr prop. 2005/06:72 s. 77 *Genomförande av EG-direktivet om rätt till familjeåterförening samt vissa frågor om handläggning och DNA-analys vid familjeåterförening*). Rättsgenetiska undersökningar i faderskapsutredningar utförs enligt gällande bestämmelser vid RMV. Närmare verkställighetsföreskrifter om genomförandet av DNA-analyser och om hanteringen av vävnadsprover bör fortsättningsvis meddelas i förordning. RMV har, med stöd av 6 § blodundersökningsförordningen, tidigare meddelat föreskrifter för verkställigheten av provtagning m.m. Det bör överlämnas åt RMV att även fortsättningsvis utfärda detaljföreskrifter. Särskilt bemyndigande i lagen för detta krävs inte. Däremot föreslås, på samma sätt som tidigare, ett bemyndigande i den nya förordningen.

11 Vem ska utföra rättsgenetiska undersökningar vid utredning av faderskap

11.1 Uppdraget

Utredningen ska undersöka om det är lämpligt och ändamålsenligt att även andra aktörer än Rättsmedicinalverket(RMV) utför rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden.

Om även andra aktörer ska genomföra rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av det allmänna ingår det i utredningens uppdrag att överväga vilka krav som ska ställas på dessa aktörer för att säkerställa rättssäkerheten i verksamheten. Utredningens uppdrag omfattar i dessa fall, dvs. om flera aktörer ska kunna utföra undersökningar i faderskapsärenden, att uppmärksamma att det skapas förutsättningar för konkurrensneutralitet mellan de aktörer som ska bedriva verksamhet och att analysera hur verksamheten påverkas av att regler i fråga om offentlig upphandling blir tillämpliga.

11.2 Olika begrepp

I den följande texten använder utredningen begreppet rättsgenetisk undersökning. Med en sådan undersökning avses en undersökning om huruvida ärftliga anlag finns hos barnet, dvs. att ett vävnadsprov från barnet jämförs med ett prov från en man som eventuellt kan vara far, för att kunna avgöra frågan om faderskap.

Det förekommer på ett par ställen i texten att utredningen i stället använder begreppet genetisk undersökning. Det är i den situationen när en undersökning omfattar en analys av de genetiska anlagen

hos olika personer, men undersökningen inte nödvändigtvis är genomförd på initiativ av socialnämnd eller efter förordnande av domstol för att användas i en utredning av faderskap. Genetiska undersökningar på uppdrag av det allmänna förekommer utöver i faderskapsärenden inom exempelvis migrationsärenden.

Utredningen har vidare valt att i de följande övervägandena använda begreppet aktör när bedömning görs om även andra än RMV ska kunna utföra rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden.

11.3 Det finns behov av en översyn

11.3.1 Blodundersökningsförordningen anger RMV

Av lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (blodundersökningslagen) framgår inte vem som får utföra en rättsgenetisk undersökning. En bestämmelse om en utförare finns däremot i 1 § förordningen (1969:624) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (blodundersökningsförordningen). Förordningen anger uttryckligen att ett blodprov som avses i blodundersökningslagen ska undersökas genom RMV:s försorg. RMV är alltså ensam utpekad utförare att undersöka sådana prov som avses i blodundersökningslagen. Samtidigt använder socialnämnder ibland en annan aktör för DNA-analys i ärenden där faderskap fastställs genom bekräftelse eller dom.

Blodundersökningsförordningen anger också att "annan undersökning rörande ärftliga egenskaper än blodundersökning" ska utföras av sakkunnig som godkänts av RMV. Detta uttryck har sin förklaring i att när blodundersökningslagen kom till var den senaste tekniken för att utesluta faderskap baserad på att jämföra blodgrupper. Om det inte var möjligt kunde "annan undersökning om ärftliga egenskaper" användas. Det avsåg då till exempel utseendemässiga egenskaper, såsom färg och form på ögon eller öronens form. Undersökningar av det slaget förekommer inte i dag och det finns inte heller någon sådan godkänd sakkunnig enligt RMV.

11.3.2 Andra aktörer erbjuder genetisk undersökning

Sedan mitten av 1990-talet utförs genetiska undersökningar med DNA-analys. Den moderna tekniken har gjort det möjligt för fler aktörer att erbjuda undersökningar i syfte att ta reda på om två personer bär på samma arvsanlag eller om det kan uteslutas att de är nära släkt med varandra. Det finns sedan början av 2000-talet en aktör, Dynamic Code AB, med ackrediterat laboratorium i Sverige som genomför faderskapsundersökningar med DNA-teknik.¹ Det finns också laboratorier, både i Sverige och utomlands, som erbjuder genetiska undersökningar eller så kallade faderskapstest.

Flera socialnämnder har under de senaste åren uppdragit åt Dynamic Code AB att utföra undersökning, dvs. anlitat annan än RMV för att utföra en undersökning i ett ärende om faderskap. Några kommuner har genomfört upphandlingar för socialnämndens behov av tjänsten. Det rör sig både om socialnämnder i storstäderna, men också mellanstora kommuner, sett till invånarantal, som upphandlat tjänsten.² En tydlig anledning för socialnämnder att anlita en annan utförare än RMV är ekonomiska skäl. Även sådant som användarvänlighet med exempelvis pedagogiska instruktioner, möjlighet till inloggning på webbplats och snabbt tillgängliga svar har betydelse.³ Sedan flera år tillbaka är alltså RMV inte ensam utförare när det gäller undersökningar på uppdrag av socialnämnd.

11.3.3 Det finns behov av en tydlig reglering

Hur anlitaandet av andra aktörer än RMV förhåller sig till blodundersökningsförordningen har en längre tid diskuterats bl.a. i kommunerna och även betraktats som oklart.⁴ När förordningen kom till fanns inte någon annan aktör än RMV som utförde blodundersökningar för att bedöma faderskap och det var inte aktuellt att annan än myndigheten, eller av myndigheten utsedda sakkunniga, skulle utföra undersökningar i faderskapsärenden. Det fanns inte då möjlighet att förutse den utveckling som skett och att fler aktörer kan tillhanda-

¹ Utredningen har särskild information om bolagets verksamhet efter ett studiebesök på laboratoriet den 23 mars 2018 och genom material som tillhandahållits från bolaget till utredningen.

² Som till exempel Linköping, Göteborg, Malmö och nämnder i Stockholmsområdet, och även Borås, Eskilstuna och Helsingborg.

³ Uppgift till utredningen vid besök på Familjerättsbyrån i Malmö den 12 september 2017.

⁴ Se t.ex. betänkandet *Forensiska institutet Ny myndighet för kriminalteknik, rättsmedicin och rättspsykiatri* (SOU 2006:63), s. 116

hålla sådana undersökningar. Bakgrunden till att socialnämnder anlitar annan aktör än RMV är att det har ansetts att ett munskrapsprov inte omfattas av förordningens reglering eftersom den tydligt anger att RMV ska undersöka ett blodprov som avses i blodundersökningslagen. När socialnämnder anlitar annan aktör för rättsgenetisk undersökning som genomförs efter munskrapsprov har bedömningen gjorts att det inte är fråga om ett blodprov i lagens mening.

RMV och Socialstyrelsen har i skrivelser till Justitiedepartementet framfört att rättsläget behöver klargöras när det gäller möjligheterna för kommuner och domstolar att vända sig till privata laboratorier för genetiska undersökningar (Ju2005/02972/L2 och Ju2015/05398/L2). Enligt Socialstyrelsen är lagen och förordningen om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap även tillämpliga vid analyser på annan vävnad än blod, t.ex. på munskrap. Detta eftersom namnet på såväl lagen som förordningen talar om blodundersökning *m.m.* (jfr SOSFS 2004:16). Myndigheten menar att RMV är utpekad utförare också i dessa fall. Även RMV har bedömt att reglerna innebär att undersökningar på uppdrag av det allmänna ska utföras av myndigheten.

Det råder alltså en osäkerhet om vad dagens regler innebär i fråga om vem som får utföra rättsgenetiska undersökningar när sådana inhämtas på initiativ av socialnämnd för utredning av faderskap. Frågan påverkar de kommuner som behöver en rättsgenetisk undersökning utförd i sin utredning av faderskap. Det har också betydelse för enskilda intressen som investerar i en verksamhet. I dag tillämpas blodundersökningslagen för beslut om rättsgenetiska undersökningar på annat material än blod. Det finns behov av en tydlig reglering av vilka möjligheterna är för socialnämnder och domstolar att vända sig till andra aktörer än RMV för sådana undersökningar.

11.4 Utredningens utgångspunkter

11.4.1 En generell reglering där RMV ingår

En av direktiven given utgångspunkt för utredningens ställningstaganden ligger i frågan om det är lämpligt och ändamålsenligt att även andra aktörer än RMV ska kunna utföra genetiska undersökningar i faderskapsärenden. Det följer av uppdraget att RMV ska fortsätta att tillhandahålla rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av socialnämnd och domstol. Myndighetens rättsgenetiska verksamhet ska

alltså finnas kvar, oavsett om andra aktörer ska kunna utföra undersökningar.

En central utgångspunkt för utredningen är därför att RMV:s myndighetsuppdrag kvarstår. Det måste finnas i vart fall en aktör som staten har gett i uppdrag att genomföra undersökningar, eftersom staten måste garantera medborgarna att rättsgenetiska undersökningar kan genomföras i syfte att utreda frågan om faderskap. I praktiken handlar därför frågeställningen närmast om RMV bör ha en ensamrätt att utföra rättsgenetiska undersökningar eller om även andra aktörer, t.ex. ett laboratorium ägt av ett aktiebolag eller som bedrivs av ett landsting, ska få utföra rättsgenetiska undersökningar för att utreda faderskap.

En avgränsning som redan inledningsvis bör uppmärksammas är att frågan gäller vem det allmänna ska kunna anlita för att genomföra undersökningar där resultatet kan användas som utredning i fråga om faderskap. Det ska lyftas fram att även andra aktörer kan bidra med utredning i en fråga om faderskap, eftersom fri bevisprövning gäller i Sverige. Det innebär att domstolar har att pröva den bevisning som läggs fram i ett mål om exempelvis fastställande av faderskap. Att en genetisk undersökning har genomförts av en annan aktör än RMV innebär inte att resultatet inte får åberopas i rättegången eller att utredningen som bevis skulle sakna värde. I stället är det upp till domstolen att värdera varje bevis som åberopas och göra en bedömning om den utredning som åberopas är tillräcklig för att avgöra frågan om faderskap.

Utredningens uppdrag är begränsat till när det allmänna på grund av sina myndighetsuppgifter anlitar en aktör för att få fram tillräckligt underlag i en fråga om faderskap. Det betyder att en domstol eller socialnämnd har bedömt att en rättsgenetisk undersökning är nödvändig för att kunna utreda frågan om faderskap. Det handlar om att offentliga medel används för att inhämta utredningen. Utredningens ställningstaganden påverkar inte olika aktörers, inklusive RMV:s, möjligheter att utföra undersökningar på uppdrag av andra än domstol eller socialnämnd, utan handlar endast om när underlag ska hämtas in för att socialnämnd och domstol ska fullgöra myndighetsutövning.

Utredningen har att ta ställning till en generell reglering. Det gäller inte för utredningen att ta ställning till om det ska vara RMV eller

RMV och Dynamic Code AB som utför rättsgenetiska undersökningar. Överväganden som är aktuella är om det endast bör vara en statlig aktör som genomför rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av socialnämnd och domstol eller om även andra offentliga eller privata aktörer ska kunna anlitas för att genomföra sådana undersökningar.

Det innebär naturligen att det i framtiden kan komma att handla om andra aktörer än de som i dag är verksamma. Det skulle exempelvis kunna vara en utförare vid ett svenskt universitetssjukhus eller en utförare som kontrakterat ett amerikanskt laboratorium som underleverantör. Utredningen måste ta hänsyn till en sådan möjlighet.

11.4.2 Staten har ett ansvar för att utreda faderskap

En andra utgångspunkt för utredningen är att det offentliga åtagandet omfattar krav på effektiva regler för att se till att varje barn har rättsliga föräldrar och att faderskap kan utredas på ett rättssäkert sätt. Avsikten med en rättsgenetisk undersökning är att den ska utgöra utredningsunderlag, för att kunna visa faderskap eller utesluta faderskap.

När ett barn inte får sin far bestämd enligt presumptionsregeln om faderskap (1 kap. 1 § föräldrabalken, FB), ska i de fall det är aktuellt att fastställa faderskap detta ske genom bekräftelse eller dom. Utredning i form av en rättsgenetisk undersökning i fråga om ett faderskap är i de fall som barnet kommit till genom samlag av avgörande betydelse för faderskapet. En undersökning kan också bli aktuell när en fråga om att häva ett faderskap aktualiserats.

Staten måste försäkra sig om att det finns rättssäkra metoder för att fastställa vem som är far till ett barn. Vikten av att det finns effektiva medel och resurser för att utreda faderskap betonas också i Europadomstolens praxis.⁵ Det betyder att det måste finnas tillräckliga, och för hela landet, tillgängliga resurser för att utredningar av faderskap kan genomföras med tillförlitliga och rättssäkra resultat. Det krävs därför rätt kompetens och teknisk utrustning för att tillgodose det allmännas behov av tillförlitliga analyssvar och utlåtanden om faderskap.

⁵ Se t.ex. *Gaskin v. Storbritannien*, (10454/83), dom den 7 juli 1989, *Mikulic v. Kroatien*, (53176/99), dom den 2 februari 2002 och *Jäggi v. Schweiz*, (58757/00), dom den 13 juli 2006.

Frågan är om detta bäst garanteras av den ordning som gäller med RMV som ensam utpekad aktör eller om det är lämpligt och ändamålsenligt att flera aktörer, också privata företag, kan anlitas för utförandet av genetiska undersökningar.

11.4.3 Val av flera aktörer kan påverka utvecklingen positivt

Ytterligare en utgångspunkt är att en ordning med flera aktörer på en marknad för uppdrag från domstolar och socialnämnder skulle kunna bidra till ökad kvalitet och effektivitet. En reglering som öppnar upp för fler aktörer och skapar förutsättningar för konkurrens har en tydlig styrka genom att det möjliggör innovation på ett sätt som en enda verksamhet kan ha svårt att nå. Det kan avse pris-differentiering, men gäller också framför allt användarvänlighet. Ett exempel som några socialnämnder har lyft till utredningen är en ökad användarvänlighet med webbsida och inloggning för snabbt tillgängliga svarsbesked. Det finns också möjligheter att avtala om arkivering av provsvar och tillhörande dokumentation.

Det är tydligt att andra leverantörer kan utföra rättsgenetiska undersökningar till ett lägre pris än vad RMV kan. Så förhåller det sig möjligen särskilt om upptagningsområdet och underlaget är större än vad som följer av enbart svenska myndigheters behov. Att det finns utrymme att hålla nere kostnader samtidigt som nödvändig kompetens upprätthålls talar typiskt sett för att närmare undersöka sådana alternativ. Att flera socialnämnder uppdragit åt annan än RMV att genomföra rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap talar för en ordning med en kontrollerad marknad.⁶

11.4.4 Särskilda krav bör ställas på undersökningarna

En sista utgångspunkt är att utredningen i ett mål om faderskap, och därmed också vad som gäller för rättsgenetiska undersökningar, har stor betydelse för enskilda. Myndigheter och domstolar måste kunna utgå från att både provhanteringen och den analys som en utförare av en rättsgenetisk undersökning genomför är av sådan kvalitet att

⁶ Med en ordning med en kontrollerad marknad avses här att flera aktörer verkar i konkurrens samtidigt som myndighet kan ha i uppdrag att säkerställa att den på marknaden tillgängliga tjänsten uppfyller vissa gällande krav.

resultatet är tillförlitligt. Resultatet som redovisas måste vara korrekt. Det måste vara riktigt, inte endast givet de parametrar som har undersökts av utföraren, utan också utifrån de parametrar som är tekniskt möjliga att undersöka (se vidare avsnitt 11.5.3). Det ska också gå att lita på att rätt person har lämnat det prov som har blivit undersökt.

Betydelsen av undersökningen framgår också av att det allmänna alltid bär kostnaden för dess genomförande. När en rättsgenetisk undersökning utförs på uppdrag av domstol eller socialnämnd för att utgöra utredning i ett faderskapsärende ska kostnaderna för provtagning och undersökning betalas av allmänna medel. Reglerna kan ses som en naturlig och rimlig konsekvens av statens och socialnämndernas i lag fastlagda skyldighet att se till att faderskapet till barn fastställs korrekt och fullständigt (prop. 1996/97:9 s. 151). I dag betalas kostnaden av stat och kommun och stannar också på dessa. Utredningen har i avsnitt 10.10 föreslagit att staten ska stå hela kostnaden och att fördelning mellan statliga och kommunala medel alltså inte ska ske.

Utredningen menar att när en rättsgenetisk undersökning efterfrågas av en domstol eller socialnämnd finns förutsättningar att ställa särskilda krav på undersökningen och dess utförande. Det handlar om såväl tillförlitlighet som rättssäkerhet och vikten av en enhetlig tillämpning.

11.5 Vilka krav ska ställas på en aktör som utför undersökningar på uppdrag av det allmänna?

11.5.1 Övergripande krav på verksamheten

Rättsgenetiska undersökningar i ärenden om faderskap har stor betydelse för enskilda och för deras familjeliv. När en rättsgenetisk undersökning efterfrågas av en domstol eller socialnämnd finns därför enligt utredningen förutsättningar att ställa särskilda krav på undersökningen och dess utförande. Det handlar om krav på såväl tillförlitlighet som rättssäkerhet. I möjligaste mån måste det säkerställas att en verksamhet inte plötsligt upphör eller att dokumentation inte längre visar sig tillgänglig. Det betyder att den som driver verksamheten behöver ha en solid grund, såväl vetenskapligt som ekonomiskt och administrativt. Det handlar även om likvärdighet och en enhetlig tillämpning, t.ex. på det viset att det inte ska ha någon

avgörande betydelse var i landet barnet har sin hemvist. En rättsgenetisk undersökning ska ge samma resultat oavsett vem som utför den.

Enligt utredningen finns det några övergripande krav som en ordning behöver säkerställa när det gäller rättsgenetiska undersökningar. Dessa är

- i) förmåga att leverera korrekta utlåtanden,
- ii) oberoende från såväl privata intressen som från utredande eller beslutande myndigheter och opartiska i det enskilda fallet, och
- iii) ekonomisk stabilitet.

Utifrån dessa övergripande villkor för den ordning som ska uppnås går det att urskilja flera generella krav för en verksamhet. Dessa redovisar utredningen i det följande mer ingående.

11.5.2 Generella krav på verksamheten

En verksamhet behöver till att börja med vara dimensionerad för att tillgodose och hantera beställningar från de myndigheter som är behöriga att på det allmännas bekostnad inhämta utredning i ärenden om faderskap. Det bör därför som utgångspunkt inte vara möjligt för en utförare att neka att genomföra en undersökning. Det gäller även möjligheten att hantera mer komplexa analyser och svårare ärenden. En fråga om faderskap kan bli aktuell trots att prov från mannen inte går att få fram. Det kan också visa sig att ytterligare analyser av samma prov behöver genomföras för att kunna ge ett tillförlitligt svar. För att kunna ge ett tillförlitligt utlåtande i ett genetiskt komplext ärende måste verksamheten ha tillräcklig kompetens för att analytiskt och biostatistiskt kunna ta hänsyn till genetiska variationer som kan framkomma efter analys. Det kan exempelvis vara en eller flera mutationer eller så kallade tysta alleler.⁷

Eftersom också undersökningar av mer komplicerad natur måste kunna utföras och krav på rättssäkerhet ska tillgodoses behöver det finnas en ordning som garanterar analyssvar med mycket hög tillförlitlighet i samtliga fall där domstol eller socialnämnd efterfrågar en undersökning. Detta gäller särskilt i en situation där flera aktörer konkurrerar. När flera möjliga utförare finns ökar det ansvar som

⁷ Se närmare om DNA-metoden och om genetiska markörer avsnitt 6.3.3.

det offentliga har som beställare, dvs. ansvaret att välja den för ändamålet mest lämpliga utföraren. Den som beslutar om en undersökning behöver i en sådan situation ha nödvändig kompetens för att kunna säkerställa att undersökningsresultatet uppfyller kraven på tillförlitlighet, rättssäkerhet och oberoende. Det handlar om att förstå vilka krav som bör ställas i beställningssituationen, vilket i många fall sker när en upphandling genomförs. Det gäller också att ha resurser att utvärdera och följa upp att kraven har uppfyllts i det enskilda fallet.

Det kan konstateras att beroende på vilket alternativ för en ordning som är mest lämplig – en statlig verksamhet eller val mellan en statlig verksamhet och andra aktörer – behöver ett regelverk se delvis olika ut. En vanlig metod när en verksamhet bedrivs av flera, snarare än en central förvaltningsmyndighet, är exempelvis att genom föreskrifter ange mer detaljerade regler för verksamheten. Bestämmelser måste dock i båda fallen skapa starka incitament så att varje utförarverksamhet uppfyller de här konstaterade övergripande kraven. Det innebär att det finns ett behov av en reglering av området och framför allt av att närmare undersöka de generella kraven för en verksamhet som sådan.

De generella kraven som gör sig gällande beror som framgår i det följande dels på verksamhetens karaktär, där kompetensen att genomföra en genetisk analys står i förgrunden, dels på att ändamålet med resultatet är myndighetsutövning. De närmare kraven för en verksamhet som sådan påverkar vilka regler som behövs och möjligen också hur de kan utformas eller vilka lösningar som kan bli aktuella. Utredningen övergår därmed till att överväga vilka närmare generella krav som bör gälla för en verksamhet som ska utföra rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av det allmänna. Samtliga har sin grund i de övergripande kraven som redogjorts för inledningsvis.

11.5.3 Närmare om generella krav på verksamheten

Tillförlitlighet innebär mer än krav på en hög sannolikhetsgrad

Metoden med DNA-analys innebär en undersökning av cellernas arvs massa och en jämförelse av s.k. genetiska markörer. Det betyder en undersökning av arvs massan direkt, i stället för en undersökning av indirekta egenskaper (se avsnitt 6.3.3.) Det går med hjälp av DNA-analys i många fall att utesluta en möjlig man som far till ett barn och

det är även möjligt att beräkna sannolikheten för att en man är far till ett barn.

RMV levererar i dag normalt sett utlåtanden med 99,999 procents sannolikhet för ett faderskap. Det innebär att felmarginalen är 1 på 100 000. Andra aktörer kan erbjuda en något lägre sannolikhetsgrad.⁸ Exempelvis har Dynamic Code AB angett sin gräns för att i utlåtandet ange en man som far till ett visst barn till sannolikhetsgraden 99,99 procent.⁹ Det innebär att felmarginalen är 1 på 10 000. Det får många gånger anses acceptabelt också med den nu nämnda lägre graden av sannolikhet. Samtidigt är det givetvis önskvärt med en så hög sannolikhetsgrad som möjligt när undersökningen ska användas i en utredning av faderskap. Det går dock inte att dra den slutsatsen att en verksamhet för rättsgenetisk undersökning som en miniminivå ska nå en viss förutbestämd sannolikhetsgrad. I det följande redovisar utredningen varför bedömningen görs att det förhåller sig så.

Att metoden med DNA-analys innebär en undersökning av genetisk information i arvsmassan behöver nämligen inte betyda att svaret är tillförlitligt oavsett vem som driver det laboratorium som utför undersökningen. Detta beror på flera faktorer, däribland vilka rutiner för kvalitetssäkring den aktuella verksamheten har valt att använda sig av. En central faktor är vilken kunskap och metodik för biostatistiska beräkningar som tillämpas på resultatet av DNA-analyserna. Av betydelse är också den använda teknikens precision.

Den metod som ett laboratorium använder sig av kan skilja sig från ett annat laboratoriums metod. Ett exempel på att olika metoder kan användas är hur verksamheten säkerställer ett korrekt analysresultat. En av flera aspekter är hur laboratorieprocessens olika steg kvalitetssäkras. RMV genomför alltid två parallella analyser av varje prov för intern kvalitetssäkring. I vissa fall där utfallet av dessa analyser inte har blivit detsamma inhämtar myndigheten nya prover för att verifiera provtagningen. Dynamic Code AB har i stället valt en annan metod där kritiska moment i analysen har identifierats. Krav har uppställts som innebär att för varje sådant moment deltar alltid två medarbetare. Ytterligare metoder än de nu redovisade är tänkbara.

Precisionen i en DNA-analys kan skilja sig åt mellan tekniker och hur modern tekniken är. Utvecklingen har till exempel gått mot att

⁸ Det går att vid en enkel sökning på webben få träff på flera aktörer som på svenska erbjuder faderskapstest. Aktörerna anger varierande sannolikhetsgrad, från 99 till 99,999 procent.

⁹ Uppgift från företagets webbplats och till utredningen lämnat material den 23 mars 2018.

fler markörer analyseras, där dagens standardteknik innebär att 15 eller 21 markörer används jämfört med 9 markörer för 15 år sedan. Det kan också handla om sekvenseringen eller andra infallsvinklar beroende på om genetiken är komplicerad i det enskilda fallet.¹⁰

Ett annat exempel är att den databas som används för den statistiska beräkningen måste vara representativ för den del av befolkningen som förekommer i det enskilda ärendet. Det kan särskilt behöva uppmärksammas om en utförare anlitar ett i annat land verksamt laboratorium som underleverantör. Den genetiska variationen i populationen påverkar nämligen beräkningens utfall.¹¹

Sammanfattningsvis möjliggör utvecklingen att fler aktörer kan uppnå en hög grad av sannolikhet i sina undersökningsresultat. Både provhantering och provtagning är också enklare och inte lika kostsam eftersom det är tillräckligt med ett munskrap, jämfört med blodprov. Utvecklingen har medfört att fler aktörer än RMV kan utföra genetiska undersökningar med en mycket hög sannolikhetsgrad. En hög grad av sannolikhet är emellertid inte ett ensamt avgörande mått för ett tillförlitligt svar på frågan om en viss man är far till ett barn. Även vid DNA-analys finns det skillnader i metod och teknik. Det är också möjligt att det förekommer skillnader i den statistiska beräkning som utförare använder och som utlåtanden grundar sig på. Faktorer som t.ex. hur en kvalitetssäkrande metod kan skilja sig åt mellan utförare har betydelse för tillförlitligheten. Det är också en förhållandevis stor skillnad på ett svar som anger att en man med 98 procents sannolikhet är far till ett barn, jämfört med över 99 procents sannolikhet. I det förra fallet finns en möjlig felfrekvens om två per hundra tänkbara fäder.

En verksamhet måste därför uppfylla krav på en hög grad av sannolikhet, men också uppfylla krav på en lämplig metod och relevant teknik för DNA-analys i faderskapsärenden.

Förmåga att hantera också komplicerade ärenden

Komplexiteten av ett ärende kan ibland avgöras på förhand. Ofta går det dock inte att förutse att det är ett genetiskt svårt ärende. Det är många gånger först när en första analys har genomförts som det fram-

¹⁰ Med sekvensering avses någon metod för att fastställa en ordningsföljd i DNA-molekylen.

¹¹ Med population avses den mängd individer som statistiken avser.

kommer att ett ärende är komplicerat. I ett komplicerat ärende behöver ibland fler markörer än det antal som används i standardmetoden analyseras för att ett utlåtande med en godtagbar sannolikhet för att en viss man är far till ett barn ska kunna lämnas.¹² Det kan också vara att andra markörer behöver analyseras än de som vanligtvis används. RMV har till utredningen uppgett att myndigheten har möjlighet att analysera omkring 190 markörer för att minimera risken för att ett utlåtande inte når upp till en sannolikhet på mer än 99,999 procent. Enligt uppgift från Dynamic Code AB används 21 markörer i de situationer då 15 markörer inte är tillräckligt.¹³

Av ett utlåtande framgår normalt sett inte om det har varit ett genetiskt komplicerat ärende eller inte. Det kan finnas olika skäl till det. Ett skäl är att det inte har betydelse om frågeställningen ändå har besvarats med en mycket hög grad av sannolikhet. Det kanske i sådana fall skulle leda till en onödig osäkerhet hos enskilda kring resultatet. Det intressanta för utredningen av faderskap i det enskilda fallet är om det finns en genetisk koppling mellan barnet och en viss man. Att det av utlåtandet inte framgår om det var ett komplicerat ärende betyder å andra sidan att det för den domstol eller socialnämnd som ska uppfylla sin myndighetsuppgift på grund av undersökningen är svårt att värdera om exempelvis ett tillräckligt antal markörer har använts för att kunna komma till den slutsats som redovisas i utlåtandet.

Det är också svårt att följa upp och utvärdera det resultat i form av ett utlåtande efter en genomförd DNA-analys som domstolen eller socialnämnden har fått del av. I de fall där själva analysen, ofta i form av tabeller för barn, mor och man, finns bifogad kan möjligen en van handläggare hos socialnämnden uppmärksamma att fler markörer än vanligt har använts vid undersökningen. Att det betyder att det var ett komplicerat ärende och att utföraren därför kan ha behövt genomföra flera analyser inför att svaret avgetts är inte tydligt, men kan i ett sådant fall leda till ökat förtroende för utföraren i fråga. Det är emellertid den omvända situationen som är problematisk, dvs. att det för domstolar och socialnämnder är svårt att upptäcka om svaret, som visserligen kan vara korrekt utifrån den metod som har använts,

¹² Såvitt utredningen kunnat utröna används av flera laboratorier normalt sett 15 markörer vid en första DNA-analys. Det kan dock variera mellan utförare vilken rutin som gäller.

¹³ Dynamic Code AB anger att det inte har funnits behov av att använda fler markörer än 21, även om de har kapacitet för 30 markörer, uppgift till utredningen vid besök den 23 mars 2018.

inte är baserat på en tillräckligt noggrann utförd analys. Det är inte ovanligt att utlåtandet endast redovisar slutsatsen om faderskap. Så är det vanligtvis enligt Dynamic Code AB.¹⁴ RMV uppger till utredningen att också analysresultaten bifogas till utlåtandet. Några föreskrifter om vilka närmare uppgifter som bör framgå av ett utlåtande finns inte.¹⁵

Det finns ett utrymme för en utförare att redovisa en genomförd analys med en beräknad sannolikhetsgrad som är lägre i stället för att utföra ytterligare en ny analys med fler markörer. Sannolikhetsgraden kan fortfarande framstå som hög. Väljer utföraren att redovisa ett svar där en annan utförare i stället hade valt att genomföra ytterligare en analys med förfinad teknik, kan resultatet alltså bli olika beroende på vilken utförare som domstol eller socialnämnd har anlitat. Det väcker i sig starka betänkligheter. Framför allt understryker det vikten av att en utförare ska kunna hantera också komplicerade ärenden.

För värderingen av utlåtandet som bevisning kan i ett genetiskt svårare fall vara avgörande hur utföraren redovisar slutsatserna. Det är då viktigt att det finns en transparens om utföraren har valt att leverera ett utlåtande i stället för att genomföra ytterligare en analys. Det kan t.ex. vara att ange att resultatet kan bero på att ett släktförhållande kan finnas, men att resultatet också kan vara helt slumpmässigt utifrån den genetiska sammansättningen i arvsmassan. Här finns en motsättning, eftersom sådan transparens tydliggör möjliga brister i tillförlitligheten. Detta innebär enligt utredningen ett behov av reglering.

Det är naturligtvis av stor betydelse att domstolar och socialnämnder utifrån resultatet förstår om det finns anledning att gå vidare i utredningen, exempelvis genom att låta utföra ytterligare en undersökning. Behöver en ny undersökning genomföras av en annan utförare påverkar det bl.a. effektivitet och kostnader.

Utredningens utgångspunkt är att en utförare normalt inte ska kunna neka att utföra ett uppdrag från domstol eller socialnämnd. Domstol och socialnämnd måste därtill kunna förutsätta att ett utlåtande är tillförlitligt, också i den meningen att en annan utförare inte skulle komma till ett annat resultat. Det betyder att ett generellt

¹⁴ Dynamic Code AB erbjuder också kommuner arkivering av prover efter analys, vilka i sådant fall kan finnas sparade.

¹⁵ Det finns dock internationella vägledningar (guidelines) som forensiska och rättsgenetiska laboratorier ofta följer.

krav som måste ställas är att verksamheten måste ha kompetens att hantera också komplicerade ärenden.

En ordning måste således säkerställa att utförarens slutsats i utlåtandet är tillförlitlig. Om det inte är möjligt att ange en tillförlitlig slutsats måste utföraren lämna sådan information till mottagaren att en korrekt värdering av undersökningens resultat ändå kan ske.

Rutiner för att minimera risker för felaktigheter

En verksamhet måste ha rutiner och ett strukturerat arbete som innebär att risken för felaktigheter minimeras. Det kan exempelvis gälla lokalernas utformning och rutiner för hur bl.a. provförväxlingar och kontaminering av prov ska undvikas. Även generella rutiner för hanteringen, allt från provtagning till provhantering inklusive transport, måste finnas. Det kan exempelvis gälla beprövade rutiner för att säkerställa att proverna kommer från rätt person. Det gäller också att ett säkert system för ärendehantering och för internkontroll måste finnas. Det är även nödvändigt med rutiner för kalibrering av teknisk utrustning och spårbarhet av resultat och dokumentation.

Verksamheten behöver utformas så att risken för felaktigheter i hanteringen minimeras.

Utlåtandet och stöd för att förstå svaret

En undersökning vid utredning av faderskap ska utgöra underlag för domstol och socialnämnd i myndighetsutövning. Det är nödvändigt att en aktör som genomför undersökningen har insikt och förståelse för att ändamålet med undersökningen är att utgöra bevisning. Det är t.ex. önskvärt att ett utlåtande utformas efter svenska förhållanden och regelverk då det förekommer att den som utfört undersökningen anlitas som sakkunnig.

Eftersom det handlar om utlåtanden som ska användas av domstolar och socialnämnder krävs att sådana är skrivna på svenska. Utlåtandena måste också kunna förklaras på svenska för den som ska värdera utredningen. Det kan antas att även en utländsk aktör rimligen kan tillgodose sådana krav.

För att bedöma om resultatet av en undersökning ger ett tillräckligt säkert svar på frågan om en viss man är far till ett visst barn är en

hög grad av sannolikhet för påståendet i sig inte ensamt avgörande (se avsnitt 11.5.3 under rubriken *Tillförlitlighet innebär mer än krav på en hög sannolikhetsgrad*). Det finns skillnader av betydelse som kan påverka värderingen av det bevis som utlåtandet utgör vid myndigheten. Detta gäller inte minst när det har varit fråga om genetiskt komplicerade ärenden, vilket berörts ovan. För att förstå sådana skillnader behöver den som ska bedöma undersökningens resultat ha kunskap om genetik och statistiska beräkningar. Det kan inte förutsättas att sådan kunskap finns inom domstolar och socialnämnder.

Ett generellt krav på verksamheten måste därför vara att ett utlåtande ska utformas på ett sådant sätt att domstol och socialnämnd kan förstå dess innehåll och värdera resultatet.

Integritetsskydd

En rättsgenetisk undersökning utgörs av en DNA-analys för att utreda faderskap (eller annat släktskap) mellan olika individer. Undersökningarna innefattar genetisk information. Sådan kan innehålla integritetskänsliga uppgifter som t.ex. avslöjar biogeografiskt ursprung. De genetiska markörer som studeras närmare i analysen förekommer dock i de delar av DNA-kedjan som, enligt nuvarande kunskap, inte har någon egentlig funktion. Analyserna utgör således genetiska undersökningar av DNA som saknar information om genetiska anlag, dvs. det finns normalt sett inte någon kodning för mänskliga egenskaper i dessa genetiska markörer. Det kan dock vara möjligt att utläsa ett ursprung.¹⁶ Personuppgifter som förekommer i ärenden om faderskap eller annat släktskap är i hög grad integritetskänsliga. Bland de uppgifter som registreras i ärenden om faderskap finns uppgifter om provgivarens namn och personnummer, uppgift om uppdragsgivaren och svar på frågeställningen om faderskap.

Eftersom såväl personnummer som genetiska uppgifter är särskilt integritetskänsliga uppgifter är ett starkt skydd för sådana uppgifter mycket viktigt. Det finns ett generellt regelverk genom bestämmel-

¹⁶ De markörer som analyseras ger viss information om t.ex. ursprung, men inte egenskaper eller sjukdomar.

serna i dataskyddsförordningen.¹⁷ Den gäller för aktörer inom EU som hanterar personuppgifter i sin verksamhet.¹⁸ Det finns därutöver för vissa verksamheter särskilda regler att förhålla sig till, ibland utformade för vissa myndigheter. I förhållande till det allmänna har också var och en ett grundlagsstadgat skydd mot betydande intrång i den personliga integriteten som innebär kartläggning eller övervakning av den enskildes personliga förhållanden.

Det finns alltid risker kopplade till integritetskänsliga uppgifter och hanteringen av lämnade prover samt bevarande av dem. De rättsgenetiska undersökningar som RMV genomför är emellertid i detta hänseende en noga reglerad verksamhet, för vilken gäller både sekretessbestämmelser och dataskyddsregler. Det finns ett förslag om förstärkta regler på så vis att när myndigheten behandlar personuppgifter ska utöver dataskyddsförordningens regler även bestämmelser i en för RMV särskild datalag gälla.¹⁹ Enligt uppgift från RMV hanterar myndigheten också uppgifter om avlidna personer på motsvarande sätt.

Dataskyddsförordningen är tillämplig även i privat verksamhet. Någon särskild sekretessregel enligt lagen (2009:400) om offentlighet och sekretess (OSL) finns däremot inte för utförare av genetiska undersökningar.

Det är utredningens uppfattning att det är av stor vikt att en aktör kan garantera en korrekt hantering av personuppgifter och att en aktör uppnår samma skydd som dataskyddsförordningen. Det finns således starka skäl att se närmare på integritetsskyddet för enskilda vid en ordning där även andra aktörer utför undersökningar. Detta utesluter inte att fler aktörer ska kunna anlitas på uppdrag av det allmänna. Ett stärkt integritetsskydd skulle kunna åstadkommas exempelvis genom att reglera en tystnadsplikt i lag, i vart fall för verksamheter i Sverige.²⁰ När det gäller hanteringen av personuppgifter gäller för aktörer inom EU och EES också dataskyddsförordningen. För aktörer som sänder

¹⁷ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmän dataskyddsförordning).

¹⁸ Undantag finns, se t.ex. artikel 2 dataskyddsförordningen, såsom för försvarsverksamhet eller för rikets säkerhet, i verksamhet av särskilt viktigt allmänt intresse och liknande.

¹⁹ Se avsnitt 6.4.4 Dataskydd vid myndigheten, bl.a. om 25 kap. 1 § lagen (2009:400) om offentlighet och sekretess och om förslaget om en särskilt anpassad dataskyddsreglering för myndigheten (se SOU 2017:80).

²⁰ Jfr 15 kap. socialtjänstlagen (2001:453) om tystnadsplikt i enskild verksamhet.

prover för analys utanför EU och EES är inte givet att samma eller ens liknande regler om dataskydd gäller.

En slutsats i denna del är att ett krav på en aktör är att den kan garantera motsvarande nivå av integritetsskydd som gäller inom EU.

Effektivitet

De flesta undersökningar som utförs i dag utgår från att tre prov analyseras (från barnet, modern och en man), vilket resulterar i ett utlåtande. Det är utifrån RMV:s statistik få fall som tar längre tid än sju dagar att behandla. Dynamic Code AB har liknande genomströmningstider, med möjlighet att få tillgång till svaren genom inloggning via företagets webbplats.

Att tillgängligheten av svar kan ske på några dagar är fullgod för att täcka det behov som domstolar och socialnämnd har.²¹ Det är däremot problematiskt om längre handläggningstider uppstår. Faderskapsärenden ska handläggas skyndsamt.²²

Kostnaden hos Dynamic Code AB är cirka 3 900 kronor för ett faderskapsärende. Det finns även aktörer som marknadsför sig på olika webbplatser, t.ex. pappatest.se, som erbjuder faderskapsundersökningar med ett pris från 1 200 kronor. Verksamheten avseende genetiska undersökningar är avgiftsfinansierad hos RMV. Den taxa som myndigheten tillämpar medför normalt en kostnad om cirka 5 000 kronor för ett faderskapsärende.

Själva laboratorieprocessen är i huvudsak standardiserad. Samtidigt gäller att metod och beräkningar är avgörande för resultatets tillförlitlighet. Det innebär att det är möjligt att hålla nere kostnaderna, särskilt om ett urval till sådana ärenden som inte kräver mer än en analys med de vanligaste markörerna kan ske.²³ Som utredningen har beskrivit tidigare är det samtidigt många gånger inte möjligt att i förväg veta om ett ärende är genetiskt komplicerat. De ärenden som tar längre tid kan å andra sidan kräva en del extra resurser. Det krävs kompetens, en större mängd ärenden och erfarenhet för att kunna identifiera komplexitet. Det gäller därmed framför allt för analysen,

²¹ RMV anger 5 arbetsdagar i median. Dynamic Code AB anger svar, vanligtvis, inom en vecka.

²² Se 2 kap. 8 § FB om att utredningen ska bedrivas skyndsamt. Den ska vara slutförd inom ett år från barnets födelse, om inte särskilda skäl föranleder annat, HSLF-FS 2017:49, s. 13.

²³ Jfr EU domstolens dom den 3 mars 2011 i mål C-437/09 *AG2R Prévoyance mot Beadout Père et Fils SARL*.

exempelvis när det är en mer komplicerad frågeställning. Det kan också vara fallet om prov inte finns tillgängligt från en av de inblandade. Den man som är den tänkbara fadern kanske inte har möjlighet att lämna ett prov och därför undersöks i stället om en släkting till mannen, som då frivilligt lämnar ett prov, har genetiska markörer som stämmer med de ärftliga anlag som barnet bär på.²⁴ Det kan också handla om administrativt arbete som krävs, t.ex. för att överhuvudtaget få in prover eller i situationer där ett nytt prov, eller flera, behöver tas för att analysen ska kunna genomföras.

Kostnaden för en rättsgenetisk undersökning måste vara rimlig. En princip som bygger på att även genetiskt komplicerade ärenden ska resultera i en hög grad av sannolikhet för ett faderskap, om detta inte kan uteslutas, utan att det på ett dramatiskt sätt påverkar kostnaden är önskvärt. Det är enligt utredningen lämpligt att kollektivet betalar för enstaka svårare ärenden.

11.5.4 Slutsatser om vilka krav som ska kunna ställas

Utredningens slutsats är att en aktör som anlitas av det allmänna måste uppfylla vissa krav för att kunna komma ifråga. Utföraren behöver vara ekonomiskt stabil och verksamheten kvalitetssäker. Utföraren måste ha förmåga att hantera beställningar i rimlig tid och leverera tillförlitliga analyssvar. Utföraren ska ha förmåga att genomföra också genetiskt komplicerade analyser, alternativt redovisa vad utlåtandet är baserat på. Det är då inte tillräckligt att ange en sannolikhetsgrad. För rättssäkerheten är utarbetade och beprövade rutiner som minimerar risker för felaktigheter nödvändigt. Det gäller för såväl själva DNA-analysen som provhantering, ärendehantering och den biostatistiska beräkningen. Verksamheten måste vidare omfatta ett integritetsskydd, motsvarande en EU-rättslig nivå. Det måste också finnas kapacitet att förklara utlåtanden, för att en värdering av dessa som bevis ska kunna ske. Därutöver måste kostnaden för ett ärende vara rimlig.

²⁴ Det kan t.ex. bero på att mannen är avliden eller befinner sig permanent i ett annat land och inte går att få kontakt med.

11.6 Behovet av uppföljning för att garantera rättssäkerheten

11.6.1 Ackreditering är inte tillräckligt – ytterligare garantier behövs

Om flera aktörer kan utföra undersökningar på uppdrag av domstol eller socialnämnder finns anledning att överväga om det kräver en ordning för tillsyn eller uppföljning av verksamheten. En reglering skulle också kunna omfatta krav på tillstånd för att driva verksamhet. Sådana krav kan innebära begränsningar för att etablera en verksamhet eller andra konkurrensbegränsningar, och måste därför övervägas även ur det perspektivet. Ytterligare en aspekt handlar om organiseringen av en tillsynsverksamhet, det är nämligen inte tydligt vem och hur tillsyn skulle bedrivas. Om det finns behov av en tillstånds- eller tillsynsordning måste en sådan reglering således utformas på ett sätt som skapar konkurrensneutrala förhållanden för flera aktörer, som utgångspunkt på den europeiska marknaden.

Det ackrediteringsförfarande som Styrelsen för ackreditering och teknisk kontroll (Swedac) tillhandahåller utgår från en viss verksamhets val av metod, rutiner och riktlinjer. Det innebär att en ackreditering inte omedelbart kan anses ersätta ett behov av tillsyn. Det har också tidigare konstaterats att externa gransknings- och tillsynsmöjligheter som finns av de bedömningar som RMV gör genom utlåtanden är begränsade.²⁵

Det finns för närvarande bara ett företag som utför faderskapsundersökningar i Sverige och som har ett laboratorium som är ackrediterat av Swedac för genetik.²⁶ RMV har ett laboratorium som är ackrediterat för rättsgenetik. Det finns dock flera aktörer som erbjuder faderskapstester där prov sänds för DNA-analys utomlands.

En ackreditering är samtidigt en viss garanti för att ett systematiskt kvalitetsarbete bedrivs, såtillvida att det innebär att en verksamhet blir granskad, bedömd och bekräftad enligt en internationell

²⁵ Detta anger t.ex. Riksrevisionen i *Stödet till polisens brottsutredningar* (2004:27) se även betänkandet *Översyn av den rättsmedicinska verksamheten* (SOU 2006:103). Kvalitetskontrollen sägs bl.a. handla om att ta hjälp av utomstående expertis för att utvärdera olika delar av verksamheten, använda sig av kollegiala granskningar s.k. peer-review-granskningar, eller att göra en systematisk uppföljning av myndighetens utlåtanden.

²⁶ Det finns två privata företag med laboratorium ackrediterat av Swedac, men bara ett av företagen utför faderskapsundersökningar (Dynamic Code AB).

standard.²⁷ Enligt aktuell standard för ackreditering ska en för ändamålet lämplig metod användas. Efter att en verksamhet har blivit ackrediterad följer Swedac regelbundet upp och granskar den, också genom platsbesök. Det handlar samtidigt om att kvalitetssäkra processer snarare än kvalitativa krav vad gäller innehållsmässiga bedömningar.²⁸

En ackreditering bedömer inte om resultaten av den process som är aktuell är korrekta. En väl kvalitetssäkrad process leder samtidigt naturligen ofta till ett riktigt resultat, förutsatt att en lämplig process är vald. När det gäller exempelvis utlåtanden om sannolikheten för att en man är far till ett barn är det inte själva analysresultatet från en laboratorieprocess utan slutsatserna som kan dras av resultatet, och som redovisas i utlåtandet, som utgör underlaget i utredningen av faderskap. Det kan därmed inte anses tillräckligt med enbart ett krav på ackreditering.

RMV:s ackreditering omfattar den statistiska beräkningsmodell som myndigheten tillämpar. Det behöver alltså inte vara fallet med andra aktörer. Standarden föreskriver att en lämplig metod för ändamålet ska användas. Inom ramen för det avgör alltså aktören vilken metod som ska tillämpas. Dynamic Code AB har bl.a. metoden släktskapsanalys inom ackrediteringen.

En ackreditering hos Swedac är inte ensamt tillräckligt för att garantera tillförlitlighet och rättssäkerhet i samband med genomförandet av en rättsgenetisk undersökning. En ackreditering är inte heller detsamma som tillsyn eller tillståndspliktig verksamhet, utan ett instrument för att underlätta handel på den gemensamma marknaden. En ackreditering kan därmed enligt utredningen inte ersätta en självständig granskning i form av tillsyn eller en på annat sätt oberoende utvärderande uppföljning.

11.6.2 En särskild ordning för tillsyn behövs inte om RMV är ensam aktör

Dagens ordning med myndighetsstyrning och regleringsbrev är generellt sett tillräcklig för att säkerställa rättssäkerheten i ärendehantering hos RMV. Myndigheters verksamhet står vidare under tillsyn av

²⁷ Ett ackrediterat laboratorium ska uppfylla kraven i ISO/IEC 17025:2017, *Allmänna kompetenskrav för provnings- och kalibreringslaboratorier*. En svensk utgåva har antagits i maj 2018, SS-EN ISO/IEC 17025:2018.

²⁸ Jfr Statskontoret (2016), *Myndighetsanalys av Rättsmedicinalverket*, 2016:6 s. 49.

Justitieombudsmannen (JO) och som statlig myndighet är RMV:s verksamhet också underkastad Justitiekanslerns (JK) tillsyn. Den grundlagsfästa offentlighetsprincipen och även meddelarskyddet innebär också en garanti för transparens på ett sätt som inte helt enkelt skulle kunna införas för verksamhet i ett privat företag. Den insyn i verksamheten som reglerna om offentlighet innebär, t.ex. genom rätten att ta del av allmänna handlingar, utgör ett incitament för utföraren att upprätthålla exempelvis krav på likabehandling. Det utgör dessutom en möjlighet till granskning av verksamheten från enskilda och från medier.

Utredningen gör därför bedömningen att det inte krävs en särskild ordning för tillsyn om RMV är ensam aktör.

11.6.3 En särskild ordning för tillsyn behövs om andra aktörer ska kunna anlitas av domstol och socialnämnd

Eftersom det är av stor vikt att undersökningar som utförs på uppdrag av det allmänna är tillförlitliga kan det enligt utredningen behövas en mer kvalitativt inriktad tillsyn. För RMV:s del skulle en sådan ordning i så fall gälla antingen i stället för den styrning som nu sker, utöver författningsregleringen om rättsgenetisk undersökning, dels genom myndighetsinstruktion, dels regleringsbrev eller som komplement.

Tillsyn innebär en verksamhet som avser självständig granskning för att kontrollera om tillsynsobjektet uppfyller krav som följer av författningar och vid behov kan leda till beslut om åtgärder som syftar till att åstadkomma rättelse av den objektsansvarige.²⁹ Den myndighet som i dag besitter tillräcklig kompetens för att utöva en tillsyn är RMV. Någon annan myndighet med kompetens inom området för faderskapsundersökningar finns inte. För att garantera trovärdigheten i tillsynen bör sådan utföras av ett organ som är självständigt från den verksamhet som tillsynen riktas mot. Enligt utredningen är det inte en önskvärd ordning där en aktör, i det här fallet RMV, som själv utför undersökningar även utövar tillsyn över sin egen verksamhet och andra aktörer. Det förekommer visserligen att myndigheter, när det bedöms finnas skäl för det, ansvarar för både drift och tillsyn av en verksamhet.³⁰ I sådana fall krävs att den för

²⁹ Se regeringens skrivelse, *En tydlig, rättssäker och effektiv tillsyn* Skr. 2009/10:79, s. 16.

³⁰ Det förekommer ibland i exempelvis kommunal verksamhet, även om kommuner ofta inrättar olika nämnder inom den kommunala organisationen för att skilja drift från tillsyn.

tillsynsverksamheten nödvändiga självständigheten garanteras genom en tydlig åtskillnad av ansvaret för drift och tillsyn inom organisationen. Med hänsyn till att RMV verkar i konkurrens med andra aktörer när myndigheten utför uppdrag vid sidan av sina uppgifter som ansvarig för rättsgenetisk verksamhet kan det inte anses lämpligt att RMV utövar tillsyn.

Eftersom RMV enligt instruktionen har ansvar för rättsgenetisk verksamhet är myndigheten inte en lämplig tillsynsmyndighet för det fall att en sådan ordning krävs om fler aktörer ska kunna genomföra rättsgenetisk undersökning på uppdrag av domstol och socialnämnd. RMV har inte heller erfarenhet av tillsynsarbete, varför det skulle bli ett nytt verksamhetsområde. Det är enligt utredningen inte motiverat att ändra myndighetens inriktning.

Inte heller ser utredningen att det finns klara förutsättningar för någon annan myndighet att utöva tillsyn. Skälet är att det saknas tillräcklig kompetens på området rättsgenetik hos nu befintliga myndigheter. Det kan konstateras att Socialstyrelsen visserligen sedan tidigare har erfarenhet av tillsyn. Socialstyrelsen har dock inte längre någon tillsynsverksamhet utan endast föreskriftsrätt. Myndigheten har inte någon specialkompetens på området.

En myndighet som har erfarenhet av tillsyn är Inspektionen för vård och omsorg, (IVO). Myndigheten utövar bl.a. regelbunden tillsyn över vissa verksamheter som hanterar mänsklig vävnad och celler (vävnadsinrättningar). Sådan verksamhet är också tillståndspliktig.³¹ Myndigheten har således erfarenhet av liknande område, men precis som i fråga om Socialstyrelsen saknas specialistkompetens på det aktuella området, eftersom det inte är fråga om hälso- och sjukvård eller socialtjänst. Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) har särskild familjerättslig kompetens och föreskriftsrätt för socialnämndens verksamhet. Myndigheten har också erfarenhet av tillsynsverksamhet eftersom myndigheten både auktoriserar och utövar tillsyn, men inom adoptionsområdet. MFoF har dock inte erfarenhet och kompetens på området för rättsgenetik eller laboratorieanalys. Nationellt forensiskt centrum (NFC) har erfarenhet av DNA-analyser, om än för profilering och i huvudsak inom ramen för förundersökning. NFC anlitar dock ibland RMV för just rättsgenetisk

³¹ Se lagen (2008:286) om kvalitets- och säkerhetsnormer vid hantering av mänskliga vävnader och celler, vävnadslagen, och förordningen (2008:414) om kvalitets- och säkerhetsnormer vid hantering av mänskliga vävnader och celler.

verksamhet. NFC har inte erfarenhet av tillsyn. Det finns således inte någon myndighet som det ligger nära till hands att utöka uppdraget för.

Om en ordning för tillsyn över faderskapsärenden inrättas skulle enligt utredningens bedömning IVO eller MFoF möjligen ändå kunna vara en sådan myndighet. Det förekommer att myndigheter får utökade uppdrag. I nu aktuellt fall skulle den nya verksamheten vara av annan karaktär än myndighetens övriga. En förutsättning för att tillföras ett tillsynsuppdrag på området för rättsgenetiska undersökningar är dock att myndigheten tillförs resurser, särskilt i form av biostatistisk kompetens och insikt i rättsgenetisk verksamhet.

Om en ordning för tillsyn över rättsgenetiska undersökningar för utredning av faderskap inrättas, skulle således en ny myndighet behövas för ändamålet eller skulle möjligen en befintlig myndighet få ett utökat uppdrag. Det behöver i sammanhanget också beaktas den komplikationen att en svensk tillsynsmyndighet skulle kunna ställas inför att utöva tillsyn på verksamhet utanför riket, inklusive aktörer som ligger utanför EU.

Som framgått tidigare finns det enligt utredningen inte ett behov av en särskild ordning för tillsyn när det gäller RMV:s rättsgenetiska verksamhet. Det finns dock ett tydligt behov av en kvalitativ uppföljning av andra aktörers verksamhet och framför allt av att kunna säkerställa rättssäkerheten. Det är dock svårt att se en lösning som innebär en tillsyn för andra aktörer. Det talar mot en ordning där domstol och socialnämnd ska kunna anlita även andra aktörer än RMV. Att någon ny ordning för tillsyn inte behövs om RMV ensamt utför rättsgenetiska undersökningar, talar för att det är enbart RMV som bör utföra sådana undersökningar på uppdrag av det allmänna.

11.7 Ekonomiska aspekter

11.7.1 Fler aktörer ger ett lägre pris lokalt

En ordning som utgår från fler än en aktör och som skapar förutsättningar för en ökad konkurrens, kan bidra till ökad effektivitet. Kostnaden för uppdragsgivaren kan bli lägre, om fler aktörer konkurrerar om att utföra undersökningar. Som framgått tidigare är också kostnaden för ett ärende där undersökningen omfattar tre prov (barnet, modern och en man) i dag lägre hos exempelvis Dynamic Code AB

än den taxa som RMV tillämpar (se avsnitt 11.5.3 under rubriken *Effektivitet*).

Majoriteten av de undersökningar som utförs på uppdrag från det allmänna är initierade av socialnämnd. Det är därmed främst socialnämnderna som kan få lägre kostnader för undersökningar (för närvarande drygt 1 000 kronor per ärende). För att få en uppfattning om storleksordningen för den kommunala budgeten beror det såklart på antalet undersökningar som den aktuella socialnämnden bedömer att den behöver hämta in. I Göteborg finns den socialnämnd som har den sett till antalet faderskapsutredningar mest omfattande verksamheten i landet. Under 2017 inhämtade nämnden omkring 100 analyser i de 600 ärenden som följde det s.k. MF-protokollet.³² Det betyder, om en beräkning utgår från en schabloniserad minskning av kostnaden på 1 000 kronor, en besparing i dessa ärenden på 100 000 kronor. Näst störst sett till antalet faderskapsutredningar är Malmö, som 2017 också tog initiativ till omkring 100 undersökningar.³³ Att genomföra en upphandling innebär å andra sidan en utgift för kommunen, som dock kan slås ut över flera år. De avtal som utredningen har tagit del av har i flera fall löpt på ett år i taget, med möjlighet till förlängning.

11.7.2 RMV har förmåga att tillgodose det allmännas behov

Det genomförs varje år ett begränsat antal genetiska undersökningar i faderskapsärenden i Sverige. Andelen ärenden i förhållande till befolkningsmängden har i stort sett varit densamma under flera decennier, omkring två procent.³⁴ Även om befolkningen har ökat de senaste åren är det rimligt att anta att volymen undersökningar måste vara väsentligt högre för att antalet undersökningar skulle vara tillräckligt för att det ska vara ekonomiskt lönsamt för ett större antal aktörer att konkurrera om uppdragen, givet den investering som krävs i kompetens och utrustning.³⁵ Detsamma gäller sannolikt för att det

³² Uppgift till utredningen från socialförvaltningen Göteborgs kommun, de senaste tre åren har socialnämnden där tagit initiativ till omkring 90 till 100 ärenden per år.

³³ Nämnden godkände 4 054 faderskapsbekräftelser det året. Uppgift till utredningen från socialförvaltningen i Malmö kommun. Åren 2015, 2016 och 2017 togs initiativ till nära 100 undersökningar per år. Enligt uppgift från Nacka kommun tar socialnämnden initiativ till omkring tio undersökningar per år.

³⁴ RMV (2001), *Om faderskap och rättsgenetiska undersökningar – teknikutveckling, organisation och resultat*, rapport 2001:2. Statistik till utredningen från RMV den 17 augusti 2017. Även RMV (2017), *Årsredovisning 2016* och RMV (2018), *Årsredovisning 2017*.

³⁵ För aktörer som sänder prover utomlands finns i de flesta fall inte samma investeringskostnad.

sammantagna behovet av rättsgenetiska undersökningar hos domstolar och socialnämnder skulle vara så stort att de skulle behöva vända sig till fler än en utförare. Anledningen till att socialnämnder i dag anlitar en annan aktör än RMV är framför allt en kostnadsfråga. Det handlar inte om att RMV skulle sakna kapacitet att utföra vad som efterfrågas.

Tillsammans med privata uppdragsgivare finns å andra sidan antagligen ett tillräckligt underlag för att det ska finnas ett ekonomiskt utrymme att driva en affärsverksamhet. Det visar om inte annat den omständigheten att det alls finns andra aktörer vid sidan av RMV:s rättsgenetiska uppdragsverksamhet. En offentlig uppdragsgivare kan för en sådan verksamhet vara betydelsefull, även om den ensam inte skulle vara tillräcklig för att få lönsamhet. Det är rimligt att utgå från att betalningsförmåga finns hos en offentlig uppdragsgivare och det kan också ge ett renommé att få leverera till myndighet och skapa trovärdighet hos andra kunder. Det är därmed inte orimligt att utgå från att det också i framtiden kan finnas ett affärsmässigt intresse från andra aktörer att utföra rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av socialnämnd och domstol.

Behovet från det allmännas sida, vilket är utredningens fokus, torde dock kunna tillgodoses av en aktör. Antalet nyfödda barn per år har de senaste åren varit förhållandevis konstant, omkring 115 000 barn.³⁶ Det allmännas behov sett till antalet undersökningar under överskådlig tid bör således kunna förväntas tillgodoses av RMV.

11.7.3 De ekonomiska effekterna är svårbedömda

För kommuner är de ekonomiska förutsättningarna mycket viktiga. Om det inte längre skulle vara möjligt att anlita annan aktör än RMV finns en risk att det skulle bli dyrare för de socialnämnder som i dag inte anlitar RMV. Enligt RMV:s bedömning kommer emellertid kostnaden, och därmed den avgift som myndigheten tar ut, sjunka om fler ärenden handläggs hos myndigheten. Att RMV skulle pekas ut som ensam utförare behöver alltså inte innebära att det i förlängningen blir dyrare för kommunerna. Bedömningen är i stället att, sett över tid, det är troligt att avgiften skulle bli något lägre om endast RMV

³⁶ SCB (2017) Befolkningsstatistik. 2013 föddes 113 000 barn, 2014 resp. 2015 föddes knappt 115 000 barn, 2016 föddes 117 000 barn och 2017 föddes 115 000 barn.

utförde undersökningar på uppdrag av det allmänna. Skälet är att RMV har vissa fasta kostnader, oavsett antalet ärenden. Enligt uppgift från myndigheten har andelen ärenden som är mer resurskrävande ökat på senare år samtidigt som antalet ärenden totalt sett har minskat. Det innebär att om RMV framöver kommer att genomföra samtliga rättsgenetiska undersökningar för utredning av faderskap kommer kostnaden per ärende att minska jämfört med i dag. Detta eftersom fler ärenden betalar för de fasta kostnaderna och andelen ärenden som kräver mer resurser kommer att minska. Om samtliga undersökningar genomförs vid myndigheten har RMV uppskattat att avgiften för en undersökning kommer att hamna i paritet med kostnaden för att anlita en annan aktör.³⁷ Därmed är de ekonomiska effekterna enligt utredningen svårbedömda på längre sikt.

Det behöver också ur ett mer snävt ekonomiskt perspektiv göras en bedömning, företrädesvis på lite längre sikt, om det är samhälls-ekonomiskt fördelaktigt med fler än en aktör. Skälet är att en ordning med flera aktörer medför ett behov av uppföljning av de krav som måste ställas för att garantera tillförlitlighet och rättssäkerhet. Det innebär en kostnad att inrätta och driva tillstånds- och inspektionsverksamhet. En sådan verksamhet medför också ofta att en tillsynsavgift tillkommer till priset för tjänsten.³⁸ Det kostar också att svara upp mot bedriven tillsyn. Även de resurser som krävs för att genomföra fullgoda upphandlingar och en uppföljning av dessa från kommunal sida behöver beaktas vid en samlad bedömning av de ekonomiska effekterna för det allmänna.

Enligt utredningen utgör de kortsiktiga ekonomiska aspekterna inte ett tungt vägande skäl för att flera aktörer ska tillåtas. Detta eftersom bedömningen görs att kostnadseffekten för det allmänna som helhet kommer att påverkas negativt om fler aktörer ges möjlighet att på uppdrag av socialnämnd och domstol genomföra rättsgenetiska undersökningar.

³⁷ RMV sänkte taxan 2014, som sedan dess legat på samma nivå.

³⁸ Tillsyn bör i normalfallet finansieras genom avgifter, se t.ex. Skr. 2009/10:79 s. 19.

11.8 Sammanfattande bedömning

11.8.1 I statens regi eller en kontrollerad marknad

Uppdraget innebär enligt direktiven att utredningen har att ta ställning till två huvudsakliga möjligheter. Den första är att RMV är ensam utförare av sådana rättsgenetiska undersökningar som inhämtas på initiativ av socialnämnd eller efter beslut av domstol. Det betyder en ordning som innebär att staten garanterar undersökningarnas kvalitet och oberoende genom att driva en laboratorieverksamhet i egen regi. Den andra möjligheten är att även andra än myndigheten kan vara utförare av sådana undersökningar för utredning av faderskap. Det betyder en ordning som utgår från en kontrollerad marknad där upphandling säkerställer undersökningarnas kvalitet och oberoende.

Bedrivs verksamheten fortsatt endast hos RMV behöver en reglering tydliggöra att lagstiftaren har gjort avvägningen att verksamhet i statens regi är att föredra. En av de mer framträdande fördelarna är att därigenom åtar sig staten ett direkt ansvar att garantera verksamheten, inklusive ekonomisk stabilitet genom tillräcklig finansiering.

Om det är lämpligt och ändamålsenligt att även flera aktörer kan anlitas av domstolar och socialnämnder behöver tydliga krav för verksamheten som sådan ställas, för att garantera säkra analyser och tillförlitlighet, opartiskhet och integritetsskydd. Möjligheten och förmågan hos Sveriges domstolar och socialnämnderna att som beställare utforma sådana krav är svårt att göra en prognos om, men kan antas variera. Mot bakgrund av att den tekniska och metodologiska utvecklingen av rättsgenetiska undersökningar fortgår är det samtidigt varken möjligt eller lämpligt att i detalj genom författning reglera hur en verksamhet ska bedrivas.³⁹ En ordning får i stället utgå från vad som kan beskrivas som en kontrollerad marknad, med bl.a. ackreditering som verktyg, och upphandling. Swedac:s ackreditering utgör därvid en åtgärd för att säkerställa att en genetisk undersökning som erbjuds på marknaden genomförs med en för ändamålet lämplig metod. Den som uppdrar åt en utförare att genomföra en undersökning kan välja att kräva att laboratoriet som genomför undersökningen är ackrediterat. Det betyder att relevanta krav på verksamheten i första hand får utformas av Sveriges domstolar och

³⁹ Det är inte heller givet att det är oproblemiskt att låta RMV som en aktör bland flera ha föreskriftsrätt för verksamheten.

socialnämnder som beställare av undersökningarna. En sådan ordning kan kompletteras med en tillsyn av aktuella verksamheter.

11.8.2 Undersökningar i statens regi ger förutsättningar för tillförlitlighet och rättssäkerhet

RMV har under flera decennier varit den aktör som genomfört undersökningar enligt blodundersökningslagen på uppdrag av det allmänna. RMV har kompetens och infrastruktur att genomföra rättsgenetiska undersökningar om faderskap. Verksamheten som bedrivs vid RMV uppfyller de krav som måste ställas på utredningen av faderskap. Myndigheten utgör en expertmyndighet inom rättsväsendet. RMV har även ett kontinuerligt forsknings- och utvecklingsarbete och ett sedan många år väl etablerat samarbete med akademi och internationella organisationer. Någon särskild ordning för uppföljning och granskning av att verksamheten uppfyller de övergripande kraven om stabilitet i verksamheten och opartiskhet i det enskilda fallet eller de särskilda kraven på säkra analyser och tillförlitliga utlåtanden behöver inte införas för myndighetens rättsgenetiska verksamhet. Det råder ett starkt skydd för enskildas integritet inom verksamheten. Det finns såvitt utredningen kan bedöma genom det samlade behovet hos domstolar och socialnämnder ett tillräckligt underlag för att också i framtiden bedriva rättsgenetisk verksamhet.

RMV har en klar fördel i förhållande till andra aktörer, eftersom myndigheten kan genomföra även mer komplicerade ärenden och har tillgång till spetskompetens och förfinad teknik jämfört med standardtekniken. Mot bakgrund av att myndigheten anfört att en effektiv och ändamålsenlig rättsgenetisk verksamhet förutsätter att denna uppnår en viss volym innebär RMV:s förmåga att hantera också komplicerade ärenden ett tungt vägande skäl för att RMV ensam ska ha rätt att utföra genetiska undersökningar i faderskapsärenden. Ytterligare en fördel för myndigheten är det förstärkta skydd för den enskildes integritet som gäller i myndighetens verksamhet.

11.8.3 Flera aktörer medför ett behov av uppföljning

Svårigheter att ställa krav innebär ett behov av tillsyn

En ordning som öppnar för att även andra aktörer kan anlitas av domstol eller socialnämnd bör omfatta en tillsyn över aktuell verksamhet för att säkerställa tillförlitlighet, opartiskhet och integritetsskydd. Att endast ställa krav på ackreditering är enligt utredningens mening inte tillräckligt. Inte heller sammantaget med övriga krav som kan specificeras i varje enskilt fall genom upphandling innebär att tillräckliga garantier för rättssäkerheten kan antas uppnås.

Det finns flera svårigheter kopplade till att genomföra och följa upp upphandlingar. När det gäller rättsgenetiska undersökningar är det särskilt så eftersom förmågan att ställa nödvändiga krav vid upphandlingen förutsätter en specialistkunskap om genetiska undersökningar och om vad utlåtandet bedömer. Det kräver också kunskaper om familjerätt och vad utredningsskyldigheten innebär för minsta godtagbara nivå. Det måste också finnas utrymme att säkerställa att den som vinner upphandlingen har kapacitet att hantera också mer komplicerade faderskapsärenden. Dessa svårigheter innebär att ackreditering och upphandlingsförfarande behöver kompletteras med tillståndsgivning eller annan tillsyn av rättsgenetisk verksamhet.

Eftersom RMV enligt myndighetsinstruktionen har ansvar för rättsgenetisk verksamhet är myndigheten inte en lämplig tillsynsmyndighet i det fall ordningen är att även fler aktörer ska kunna genomföra rättsgenetisk undersökning på uppdrag av domstol och socialnämnd. Ska en ny myndighet inrättas för detta ändamål behöver förhållandevis ansemliga resurser tas med i kalkylen.

Den möjlighet som nuvarande blodundersökningsförordningen ger, där RMV kan utse en godkänd sakkunnig, är inte ett alternativ till tillsyn. Det skulle innebära en situation där myndigheten å ena sidan ansvarar för tillstånd för viss verksamhet, samtidigt som den själv utför sådan verksamhet för samma krets av uppdragsgivare. Samma skäl gör sig gällande här som legat till grund för utredningens slutsats att RMV inte bör utöva tillsyn över en konkurrents verksamhet. En sådan ordning är nämligen problematisk ur ett trovärdighetsperspektiv.

Svårigheter att ställa krav så att enhetlig tillämpning uppnås

Med endast en utförare blir det ett enhetligt förfarande för provhantering och undersökning. Även utformningen av utlåtande och möjligheter till stöd i att förstå detta blir enhetligt. Det skulle med andra ord medföra en likabehandling i dessa delar, oavsett till vilken socialnämnd den enskilde tillhör. Vid en jämförelse av rutinerna för provhantering, utlåtande och service i efterhand mellan RMV och Dynamic Code AB finns också vissa skillnader. Det handlar exempelvis om metoden för intern kvalitetssäkring, metoden för statistiska beräkningar och tillgänglighet för beställaren. Det ska understrykas att utredningens frågeställning handlar om även andra aktörer ska kunna anlitas av domstol och socialnämnd. Det är alltså inte fråga om ett val mellan RMV eller RMV och Dynamic Code AB. Att det finns skillnader i exempelvis metodval innebär dock att det är rimligt att utgå från att om det var möjligt att anlita andra aktörer skulle det finnas liknande skillnader mellan olika utförare, oavsett att de skulle vara ackrediterade och under tillsyn.

Det är svårt att för utredningen bedöma i vilken mån sådana skillnader innebär en risk för att valet av utförare kan bli avgörande för en utredning av faderskap. Om det i praktiken finns möjlighet att minimera risken för att sådana skillnader påverkar den rättsgenetiska undersökningens resultat är också svårbedömt. Om det för kvaliteten och rutiner finns krav på en verksamhet av andra aktörer borde en tillräcklig grad av enhetlighet kunna uppnås.

Sådana krav skulle enligt utredningen alltså behöva ställas i författning eller genom upphandling. I båda fallen måste sådana krav utformas på ett sätt som säkerställer att de inte är diskriminerande i förhållande till en leverantör med verksamhet som bedrivs från ett annat EU-land. Kraven måste vidare vara nödvändiga och proportionerliga.

11.8.4 En förhållandevis liten verksamhet av stor betydelse

Det är i sammanhanget nödvändigt att sätta olika lösningar i relation till vilken kostnad det allmänna i dag har för undersökning vid utredning av faderskap. Statistik från RMV visar att andelen av det totala antalet nyfödda barn i Sverige där det blir aktuellt att utföra en rättsgenetisk undersökning historiskt sett har legat förhållandevis

konstant de senaste fem decennierna.⁴⁰ Sedan mitten av 2000-talet anlitar allt fler socialnämnder även Dynamic Code AB för att utföra rättsgenetisk undersökning. Också om en beräkning tar höjd för en något högre andel än tidigare blir det allmännas totala kostnader för undersökningarna med dagens situation i storleksordningen omkring 12 miljoner kronor. En del av kostnaden belastar statsbudgeten, en del belastar kommunal budget.

För att upprätthålla en tillräcklig kunskapsnivå, vilket är nödvändigt för att garantera kvaliteten på undersökningarna, krävs enligt RMV ett visst minsta antal ärenden. RMV har i en skrivelse till Justitiedepartementet 2005 påtalat att myndigheten ser en vikande trend av antalet inkommande faderskapsärenden.⁴¹ Skrivelsen kan ses i ljuset av ett behov av att säkerställa medarbetarnas kompetens och att den kritiska nivån för myndighetens rättsgenetiska verksamhet enligt myndighetens bedömning då var nära. Det betyder att en verksamhet av den storlek som bedrivs vid myndighetens rättsgenetiska enhet behöver ett årligt underlag motsvarande mellan 1 500 ärenden till 2 000 ärenden. Med flera aktörer med endast ett mindre antal ärenden finns mot den bakgrunden en inte oansenlig risk att kvalitet och tillförlitlighet inte kan upprätthållas hos aktörer som verkar företrädesvis på den svenska marknaden. Det finns av samma skäl risker för den ekonomiska stabiliteten i sådana verksamheter. Aktörer som kan få en större volym via andra uppdragsgivare än rättstillämpande myndigheter är inte lika utsatta för dessa risker. Med flera aktörer finns också en risk att RMV får en högre andel av de ärenden som är mest komplicerade och därmed tidskrävande och kostsamma.

Det är sett till antalet ärenden och de totala kostnaderna för undersökningarna sammantaget en förhållandevis liten verksamhet. Samtidigt är verksamheten av mycket stor betydelse för barnet i det enskilda fallet. Detta särskilt som utlåtandena har en nära koppling till den myndighetsutövning som sker i domstolar och socialnämnder. I praktiken är utlåtandet avgörande för utgången i fråga om faderskap i det enskilda fallet. Som utredningen inledningsvis har redogjort för är det ett offentligt åtagande att ha effektiva medel för att utreda faderskap, vilket ytterst beror på att envar har rätt till

⁴⁰ Se not 34. Andelen varierar från 1,5 procent till 2 procent av varje årskull nyfödda barn.

⁴¹ Se myndighetens skrivelse till departementet, dnr Ju2005/00601/L2, som också nämns i dir. 2017:28.

respekt för sitt familje- och privatliv (se avsnitt 11.4.2). En rättsgenetisk undersökning är en del av att utreda faderskap. Betydelsen av att RMV kan utföra sitt uppdrag som ansvarig myndighet för rättsgenetisk verksamhet ska sättas i det sammanhanget.

De senaste årens utveckling av ärenden hos RMV i faderskapsärenden från socialnämnder har enligt myndighetens statistik varit vikande. Myndigheten menar att det krävs en större volym av ärenden för att upprätthålla nödvändig kompetens och laboratorieteknisk förmåga. Kostnaden för dessa nyckelfunktioner i verksamheten är i princip lika höga för ett fåtal ärenden som för fler ärenden. Kan kostnaden slås ut på många ärenden blir kostnaden dock lägre per ärende. Mot bakgrund av RMV:s uppgifter om att en viss volym ärenden krävs för att kunna upprätthålla en fullgod rättsgenetisk verksamhet behöver risken för att myndigheten skulle behöva höja sin avgift om antalet ärenden från socialnämnder fortsätter att minska beaktas.

Mer komplicerade undersökningar genomförs i regel alltid av RMV. För att kunna säkerställa att myndigheten har tillräcklig kunskap för de mest komplicerade undersökningarna, måste kunskap finnas även beträffande de enklare ärendena. Det krävs alltså ett visst minsta antal anställda och viss teknisk utrustning för att upprätthålla förmågan att leverera rättssäkra utlåtanden. RMV genomför också kostnadskrävande utveckling och forskning, som innebär att RMV är mycket framstående på området rättsgenetik.⁴² Om fler aktörer skulle ges möjlighet att utföra genetiska undersökningar skulle det kunna innebära att myndigheten inte kan upprätthålla samma kunskapsnivå utan att priset för en utredning blir omotiverat hög. Det talar med viss styrka för att endast RMV ska utföra genetiska undersökningar.

11.8.5 Det är lämpligt att endast RMV utför uppdrag för det allmänna vid utredning av faderskap

Förslag: RMV ska vara utförare av sådana undersökningar som ska genomföras med stöd av lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap och på initiativ av socialnämnd enligt föräldrabalken.

⁴² Inom den statistiska beräkningen och populationsdata rör det sig om världsledande kompetens.

Det finns endast ett fåtal argument som talar för att fler aktörer ska utföra rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av domstol och socialnämnd. Ett argument som talar för flera aktörer är att en sådan ordning kan tänkas innebära positiva effekter när det gäller utveckling och innovation, men även effektivitet. Det går att se exempel på det, bl.a. genom mer användarvänliga lösningar för tillgång till svarsbesked. En ordning med endast en myndighet som utförare kan på motsvarande sätt tänkas innebära en minskad ständig effektivitetsutveckling.

Ett annat argument som kan tala för en ordning med fler än en aktör är att kostnaden för uppdragsgivaren kan bli lägre, i vart fall för socialnämnd. Som utredningen redogjort för är dock de ekonomiska effekterna av en ordning med flera aktörer på lång sikt svårbedömda.

En fördel som ofta utmärker situationer med en kontrollerad marknad och upphandling är att det minskar myndigheters behov av att använda egen specialiserad personal och undviker dubbelarbete. Detta gör sig dock inte gällande när det gäller undersökningar vid utredning av faderskap eftersom RMV fortsatt ska utföra rättsgenetiska undersökningar. Det innebär i stället att ytterligare specialiserad kompetens krävs, både inom olika förvaltningars upphandlingsverksamhet och inom ramen för en nyinrättad tillsynsverksamhet vid myndighet.

Utredningen kan konstatera att det finns flera argument av vikt mot att flera aktörer ska utföra rättsgenetiska undersökningar vid utredning av faderskap på uppdrag av det allmänna. RMV får vid en sammantagen bedömning som särskilt omfattar det allmännas ansvar att också kunna hantera svåra och komplexa ärenden anses ha en tydlig fördel. Eftersom det krävs ett visst minsta antal ärenden, för att varje medarbetare som är involverad i varje steg av analysen har rätt kvalifikation och för att upprätthålla nödvändig kompetens, innebär det även att det är ändamålsenligt att RMV ensam är den aktör som domstol och socialnämnd anlitar för rättsgenetisk undersökning.

Utredningen ser stora svårigheter när det gäller behovet av uppföljning för att tillgodose rättssäkerheten. Enligt utredningen finns det inte tillräckliga fördelar med att även andra aktörer ska kunna utföra rättsgenetiska undersökningar för att det ska vara försvarbart att föreslå en lösning som säkerställer det behov av uppföljning som finns om även fler aktörer i framtiden ska utföra undersökningar på uppdrag av det allmänna. Med hänsyn till att den samlade kostnaden

för utredning i form av rättsgenetisk undersökning i faderskapsfrågor uppgår till uppskattningsvis 12 miljoner kronor årligen talar emellertid enbart de ekonomiska aspekterna av att en tillsynsverksamhet behövs, starkt för att i stället låta RMV vara ensam aktör.

Sammantaget leder detta till att utredningen anser att det är mest lämpligt att endast RMV kan utföra sådana undersökningar som kommer ifråga med stöd av den föreslagna lagen om rättsgenetisk undersökning och på initiativ av socialnämnd enligt föräldrabalken. Någon möjlighet för t.ex. en kommun att välja en annan utförare bör således inte finnas.⁴³

Utredningen gör därmed bedömningen att RMV ska vara ensam utförare när domstol förordnar eller socialnämnd initierar en rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

11.9 RMV ansvarar för rättsgenetiska undersökningar

Förslag: Det är lämpligt att i förordning om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap reglera att RMV är utförare av en sådan undersökning.

11.9.1 RMV kan anges som ensam utförare i författning

Enligt utredningen bör det på samma sätt som i dag i förordning anges att en rättsgenetisk undersökning som avses i den nya lagen ska genomföras av RMV. Det har till utredningen framhållits att det är tveksamt om de nuvarande reglerna om blodundersökning gäller också för socialnämnd. Den nya lagen innehåller huvudsakligen bestämmelser om domstols förordnande om rättsgenetisk undersökning. Endast en hänvisning till att undersökningar enligt den nya lagen ska genomföras av RMV kan därmed inte anses tillräcklig för att tydliggöra att även undersökningar på initiativ av socialnämnd omfattas. Utredningen anser därför att det i förordning bör framgå att även en rättsgenetisk undersökning på initiativ av socialnämnd enligt 2 kap. 6 § FB ska genomföras av RMV.

⁴³ Det finns samtidigt möjlighet att i en utredning använda sig av en undersökning utförd av annan aktör när en sådan finns tillgänglig exempelvis för domstol genom parternas försorg. Det blir då en fråga om att värdera undersökningen som bevis i det enskilda fallet.

Avsikten med de nuvarande reglerna om blodundersökning har varit att RMV ska vara den statliga myndighet som ska utföra undersökningar i faderskapsärenden på uppdrag av det allmänna. Reglerna om fri rörlighet, och därmed särskilt etableringsrätten såsom den uttrycks bl.a. i tjänstedirektivet, syftar inte till att påverka eller att ändra en monopolställning som finns med stöd av lag.⁴⁴

Eftersom undersökningarna nära nog alltid har en avgörande betydelse för beslut i frågor om faderskap, har analysen och utformningen av utlåtandet en nära koppling till den myndighetsutövning som sker hos domstolar och socialnämnder. Det betyder att det finns ett konkurrensrättsligt utrymme för att tilldela RMV en exklusiv behörighet att utföra sådana undersökningar. Det gäller särskilt som RMV under lång tid har varit utpekad som ensam aktör. Denna ordning har inte heller påverkats när tjänstedirektivet trädde i kraft för Sveriges del. Utredningen har föreslagit att RMV ensam är den aktör som ska utföra rättsgenetiska undersökningar även i fortsättningen. För att skapa tydlighet i fråga om vilken aktör domstolar och socialnämnder kan anlita när de inhämtar rättsgenetiska undersökningar är det nödvändigt att i förordning ange att RMV ska utföra genetiska undersökningar som sker med stöd av den föreslagna lagen om rättsgenetiska undersökningar vid utredning av faderskap och på initiativ av socialnämnd enligt föräldrabalkens regler. Det är också en proportionerlig åtgärd med beaktande av att den säkrar det allmännas behov av tillförlitlig utredning på ett rättssäkert sätt.

Den ordning som gällt sedan reglernas tillkomst är med utredningens förslag oförändrad. Bedömningen är därmed att EU-rätten inte hindrar att RMV även framöver pekas ut som ensam utförare av genetiska undersökningar i faderskapsärenden.

Utredningen föreslår därför att sådant prov som lämnats med stöd av lagen om rättsgenetisk undersökning och när socialnämnd tagit initiativ till sådan undersökning ska undersökas genom RMV:s försorg. Detta bör framgå av den nya förordningen om rättsgenetisk undersökning (se avsnitt 10.11).

⁴⁴ Se artikel 51 Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (EUF-fördraget) och Europaparlamentets och rådets direktiv 2006/123/EG av den 12 december 2006 om tjänster på den inre marknaden (tjänstedirektivet).

11.9.2 RMV:s verksamhet bör finansieras av anslag

Förslag: Genomförandet av rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av domstol eller socialnämnd för utredning av faderskap ska finansieras av anslag efter beslut av riksdagen.

Enligt den nuvarande blodundersökningslagen ska allmänna medel bekosta rättsgenetiska undersökningar som förordnats av domstol. Socialnämnd ska på motsvarande sätt bekosta rättsgenetiska undersökningar som initierats av nämnden. Ordningen har ansetts som ett uttryck för den skyldighet som finns för det allmänna att fastställa faderskap för barn (se t.ex. prop. 1996/97:9 s. 151). Utredningen föreslår att det i den nya lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap ska anges att allmänna medel ska bekosta rättsgenetiska undersökningar (se avsnitt 10.10).

Enligt instruktionen för RMV är myndigheten ansvarig för rättsgenetisk verksamhet. Med utredningens förslag kommer myndigheten att utföra samtliga rättsgenetiska undersökningar som domstol och socialnämnd bedömer behövs som utredning i fråga om faderskap. Det är därmed rimligt att staten också fullt ut bekostar verksamheten. Det är ekonomiskt sett en förhållandevis liten verksamhet. Frågan om faderskap är samtidigt av stor betydelse för de enskilda som berörs och det är ett ansvar för staten att varje barn har en familjerättslig tillhörighet. Faderskapet får rättsliga följder för barnet och för den som fastställs som far. Det har genom t.ex. arvsrätten också betydelse för modern och mannens arvingar. Danmark, Finland och Norge har samtliga en ordning som innebär att den slutliga kostnaden för rättsgenetiska undersökningar som genomförs inom ramen för en domstols eller myndighets faderskapsärenden finansieras av statsbudgeten.

Utredningen föreslår mot denna bakgrund att den rättsgenetiska verksamheten vid RMV ska finansieras genom anslag över statsbudgeten. Det är också ett smidigt och kostnadseffektivt sätt att fördela kostnaderna för rättsgenetiska undersökningar.

Utredningen har fått information om att det i något fall kan tänkas vara så att när socialnämnden bedömer att ett ärende kommer att behöva hanteras av domstol kan den enskilda handläggaren avvakta med frågan om rättsgenetisk undersökning. Risken att socialnämnderna skulle låta flera genomgå en rättsgenetisk undersökning än om

den undersökningen bekostades av den kommunala budgeten bedömer utredningen som mycket liten. Det framstår som obefogat, bl.a. utifrån den vana som socialnämnderna har av att hantera skattefinansierad verksamhet.

Av instruktionen framgår i dag att RMV får ta ut avgift för verksamheten. Det kan övervägas att i instruktionen förtydliga att det avser uppdrag från annan än socialnämnd eller domstol.

12 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Förslag: De nya reglerna bör träda i kraft den 1 januari 2021.

Genom den nya lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap upphävs lagen om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap. En övergångsbestämmelse ska införas som innebär att den upphävda lagen fortfarande gäller vid överklagande av en domstols beslut.

Bedömning: När det gäller övriga förslag saknas behov av övergångsbestämmelser.

12.1 Reglerna bör träda i kraft den 1 januari 2021

Utredningen föreslår att de nya reglerna träder i kraft den 1 januari 2021. De nya reglerna bör träda i kraft så snart som möjligt. Viss tid behövs för remittering och beredning inom Regeringskansliet. Övriga skäl för den föreslagna tidpunkten för ikraftträdande redovisas i det följande.

En elektronisk bekräftelse kräver att det finns en teknisk lösning på plats vid ikraftträdandet. Det är enligt utredningens förslag Skatteverket som ansvarar för att utveckla en teknisk möjlighet till elektronisk bekräftelse. Myndigheten behöver tid för att ta fram en funktion för en sådan bekräftelse. Det arbetet omfattar även att inför ikraftträdandet ta fram en säker process för e-tjänsten. Skatteverket behöver också tid för att ta fram nödvändiga föreskrifter för en elektronisk bekräftelse. Arbetet inför att en bekräftelse ska kunna göras elektroniskt kommer därmed att kräva viss tid. Det är svårt att med säkerhet bedöma hur lång tid som är nödvändig för att e-tjänsten för

elektronisk bekräftelse ska vara på plats. Det skulle därför kunna övervägas att överlämna till regeringen att bestämma tidpunkten för när den lagstiftning som gäller elektronisk bekräftelse ska träda i kraft. Utredningen gör dock bedömningen att den föreslagna tidpunkten för ikraftträdande möjliggör för Skatteverket att genomföra nödvändiga förberedelser för en elektronisk bekräftelse till den 1 januari 2021.

Även när det gäller de nya reglerna om rättsgenetisk undersökning är den föreslagna tidpunkten lämplig. Tidpunkten för ikraftträdandet ger möjlighet för Rättsmedicinalverket (RMV) att vidta nödvändiga förberedelser för det ökade antalet undersökningar som kommer att genomföras på uppdrag av det allmänna. Den information utredningen har om de avtal som flera socialnämnder har med annan aktör för utförande av genetiska undersökningar än RMV är att avtalen i flera fall löper på ett år i taget, med möjlighet till förlängning. Ett ikraftträdande enligt vad som föreslås innebär att eventuella ekonomiska konsekvenser av om ett ingånget avtal måste avslutas i förtid därmed undviks.

Utredningen gör bedömningen att det är lämpligt att de nya reglerna träder i kraft den 1 januari 2021.

12.2 Behovet av övergångsbestämmelser

Utredningen bedömer att ett införande av en föräldraskapspresumption och en presumption för faderskap och moderskap när en av eller båda makarna har ändrat könstillhörighet inte medför ett behov av övergångsbestämmelser. Presumptionen kommer att vara tillämplig från ikraftträdandet och gälla om den som föder ett barn är gift vid barnets födelse. Mot den bakgrunden behövs det inte heller övergångsbestämmelser med anledning av de följdändringar som föreslås i föräldrabalken med anledning av införande av en föräldraskapspresumption.

Utredningen gör vidare bedömningen att det inte behövs några övergångsbestämmelser med anledning av de nya reglerna om bekräftelse av faderskap och föräldraskap. De nya reglerna kommer att gälla från ikraftträdandet. Det innebär att omständigheterna i det enskilda fallet avgör vilka regler som ska tillämpas om ett ärende inleds hos socialnämnden före ikraftträdandet, men avslutas när de nya reglerna har trätt i kraft. Om exempelvis en bekräftelse av faderskap görs före ikraftträdandet och före barnets födelse ska socialnämnden tillämpa

de bestämmelser som gäller vid tidpunkten då bekräftelsen görs. Det innebär att bevittning krävs. Att socialnämnden eventuellt godkänner bekräftelsen vid ett senare tillfälle, när de nya reglerna har trätt i kraft, saknar enligt utredningen betydelse. Om socialnämnden får en under rättelse om ett nyfött barn och inleder ett ärende före ikraftträdandet och mannen bekräftar faderskapet efter ikraftträdandet är det de nya reglerna som gäller för bekräftelsen. Det innebär bl.a. att bekräftelsen ska göras vid personlig inställelse hos socialnämnden och att bevittning inte krävs.

När det gäller den nya lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap ska det anges att lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap ska upphöra att gälla genom den nya lagen. Det betyder att om ett mål eller ärende har inletts före ikraftträdandet, men avgörs av samma instans efter ikraftträdandet, ska den nya lagen tillämpas. Om exempelvis ett mål om fastställande av faderskap har inletts vid tingsrätt före ikraftträdandet och beslut i fråga om rättsgenetisk undersökning meddelas efter att den nya lagen har trätt i kraft, då ska den nya lagen tillämpas. Det behövs en övergångsbestämmelse för den situationen att ett beslut som domstol har meddelat enligt den upphävda lagen överklagas. I en sådan situation ska inte den nya lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap tillämpas av högre rätt. I stället ska det av övergångsbestämmelsen framgå att högre rätt i en sådan situation ska tillämpa den upphävda lagen. Utredningen gör bedömningen att förslaget i övrigt inte innebär ett behov av övergångsbestämmelser.

13 Konsekvenser

13.1 Utredningens konsekvensbeskrivning

Utredningen lämnar flera förslag till författningsändringar, förslag till ny författningsreglering och förslag till regeringsuppdrag. Utredningen gör också ett antal bedömningar. Konsekvensbeskrivningen berör enbart de förslag som utredningen lämnar. Utredningen har valt att i första hand belysa konsekvenserna av de olika författningsförslagen som presenteras inom respektive kapitel. I kapitlen ges mer ingående beskrivningar av förslagets syfte och vilka som berörs, i förekommande fall konsekvenser av att inte genomföra förslagen, och möjliga alternativa lösningar.

Utredningen redovisar i det följande först vilka konsekvenser förslagen bedöms få för enskilda och då särskilt vilka konsekvenser förslagen bedöms få för barn. Därefter redovisas vilka konsekvenser som utredningens förslag bedöms få för kostnader och intäkter för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda. En beräkning av eventuella kostnader samt, i förekommande fall, förslag till finansiering för kostnadsökningar och intäktsminskningar för staten, kommuner eller landsting redovisas också. Om förslagen bedöms innebära samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt redovisas även dessa.¹

Enligt direktiven ska utredningen, utöver att särskilt belysa vilka konsekvenser de förslag utredningen lämnar bedöms få för barn, även redovisa om förslagen bedöms ha någon påverkan på jämställdheten mellan kvinnor och män. Eventuell sådan påverkan redovisas därför också.

Utredningen har inför konsekvensbeskrivningen kontaktat några kommuner, myndigheter och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) för att få fram underlag för kostnadsbedömningar. De uppgifter som utredningen har tagit del av avseende kostnader har varit uppskattningar.

¹ 14–15 a §§ kommittéförordningen (1998:1474).

13.2 Införande av en föräldraskapspresumtion

13.2.1 Utredningens förslag

Utredningen har kommit fram till att föräldraskap enligt 1 kap. 9 § föräldrabalken (FB) ska presumeras för den kvinna som är gift eller registrerad partner med barnets mor på motsvarande sätt som ett faderskap presumeras för en gift man.

Det föreslås även att ett rättsligt föräldraskap ska presumeras när den som har fött ett barn är gift och en av makarna eller båda har ändrat könstillhörighet. Riksdagen har i juni i år beslutat att införa särskilda regler för faderskap och moderskap för en person som har ändrat könstillhörighet. Mot den bakgrunden har utredningen kommit fram till att det behöver införas en presumtionsregel för dessa fall. Det betyder att utredningen föreslår att flera presumtionsregler införs.

13.2.2 Konsekvenser för enskilda

Bedömning: Förslaget får positiva konsekvenser för kvinnliga gifta par och kvinnor som är registrerade partner samt de gifta par där en av eller båda makarna har ändrat könstillhörighet när ett barn föds efter ikraftträdandet.

Det finns drygt 3 100 kvinnliga par som är gifta eller registrerade partner. Det har hittills endast varit några få fall där ett barn har fötts efter att en av eller båda föräldrarna har ändrat det kön som framgår av folkbokföringen.² För kvinnliga gifta par och kvinnor som är registrerade partner samt de gifta par där en av eller båda makarna har ändrat könstillhörighet bedöms förslaget om en presumtion få positiva konsekvenser om ett barn föds efter ikraftträdandet. Makarna kommer nämligen i samtliga dessa fall inte behöva vidta några aktiva åtgärder för att den make som inte har fött barnet ska bli förälder till barnet.

² Uppgift från Skatteverket till utredningen den 19 juni 2018.

13.2.3 Konsekvenser för barn

Bedömning: Barn till gifta föräldrar kommer att behandlas mer lika. Förslaget kan innebära positiva konsekvenser för barn.

Barn till gifta föräldrar kommer genom utredningens förslag att behandlas mer lika. Färre barn kommer att få en rättslig förälder fastställd genom bekräftelse eller dom, eftersom föräldraskapet i stället kommer att presumeras vid barnets födelse. Förslaget kan därmed innebära positiva konsekvenser för barn.

13.2.4 Konsekvenser för kommuner

Bedömning: Förslaget bedöms inte få annat än begränsade konsekvenser för kommuner.

Förslaget innebär att föräldraskapet enligt 1 kap. 9 § FB för den kvinna i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet som inte har fött barnet kommer att presumeras vid barnets födelse. Även i de fall där en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet kommer maken till den som har fött barnet att presumeras som far eller mor till barnet. Det betyder att socialnämnden i färre fall än i dag kommer att behöva genomföra en utredning av föräldraskap.

Förslaget påverkar samtidigt en förhållandevis liten del av det antal utredningar som socialnämnderna genomför totalt sett varje år. Utredningen bedömer därmed att förslaget för kommunernas del får begränsade konsekvenser. Förslag som innebär ett minskat åtagande för kommunerna aktualiserar finansieringsprincipen. De minskade kostnaderna för kommunerna till följd av förslaget bedöms dock bli försumbara och någon ekonomisk reglering föreslås därför inte. Förslaget bedöms inte påverka den kommunala självstyrelsen.

13.2.5 Konsekvenser för domstolar

Bedömning: Förslaget bedöms inte få annat än marginella konsekvenser för domstolar. De kostnadsökningar som kan uppkomma bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar.

Det kan tänkas att förslaget om en presumtionsregel för föräldraskap innebär att ett litet antal av de mål som i dag rör fastställande av föräldraskap inte kommer att behöva föras till domstol. Antalet sådana mål kommer därmed att minska marginellt. Utredningen har vidare kommit fram till att motsvarande förutsättningar som för att häva ett faderskap ska gälla för att häva ett föräldraskap. Det förslaget kan medföra att domstolar kan komma att handlägga mål om hävande av föräldraskap som presumerats för ett barn. Förslaget bedöms dock endast innebära att ett mycket begränsat antal mål om hävande av föräldraskap aktualiseras vid domstol varje år. Skälet är att i de allra flesta fall där presumptionen är tillämplig är det inte aktuellt att föra en talan om att kvinnan i äktenskapet inte är förälder till barnet. Förslaget bedöms därmed inte påverka domstolarnas verksamhet mer än ytterst marginellt. Inte heller bedöms regler om presumerat faderskap respektive moderskap när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet medföra någon nämnvärd kostnadsökning för domstolar. De kostnadsökningar som utredningen bedömer kan uppkomma till följd av att Domstolsverkets handbok behöver ses över är också marginella och bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar.

13.2.6 Konsekvenser för MFoF

Bedömning: De kostnadsökningar som kan uppkomma till följd av att MFoF behöver omarbeta sina rutiner, föreskrifter och allmänna råd är marginella och bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar.

Förslaget innebär att Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) behöver se över sina föreskrifter och allmänna råd i de delar som berör fastställande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB och vad som gäller vid faderskap och moderskap när en av eller båda

föräldrarna har ändrat könstillhörighet. Det pågår sedan tidigare ett arbete inom myndigheten att ta fram ett kunskapsstöd motsvarande den handbok Socialstyrelsen publicerade 2005, *Att fastställa faderskap*. De kostnadsökningar som kan uppkomma till följd av att MFoF behöver omarbeta sina rutiner, föreskrifter och allmänna råd är marginella och bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar.

13.2.7 Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män

Bedömning: Förslaget bedöms inte få några konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män.

Förslaget om presumptionsregler medför en ordning där ett barns rättsliga förälder kan antas, utan att göra åtskillnad mellan om moderns make är en man eller en kvinna. Förslaget bedöms dock inte få några konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män.

13.2.8 Övriga konsekvenser

Bedömning: Förslaget bedöms inte ha några nämnvärda konsekvenser för de övriga aktörer och förhållanden som anges i 14 och 15 §§ kommittéförordningen.

Utredningen bedömer att förslaget inte får några nämnvärda konsekvenser för företag eller andra enskilda än de som beskrivits ovan. Förslaget bedöms inte heller få några nämnvärda konsekvenser för andra myndigheter än domstolarna och MFoF. Förslaget bedöms inte få några konsekvenser för det brottsförebyggande arbetet, sysselsättning eller offentlig service i olika delar av landet, eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen. Inte heller bedöms förslaget få konsekvenser för den personliga integriteten. Förslaget påverkar inte Sveriges internationella åtaganden.

13.3 Nytt sätt att bekräfta faderskap och föräldraskap

13.3.1 Utredningens förslag

En bekräftelse av faderskap görs skriftligen. Utredningen har kommit fram till att kravet på bevittning av bekräftelsen ska tas bort för bekräftelser som avser barn som inte har fyllt 18 år. För att säkerställa att en identitetskontroll kan genomföras ska i dessa fall i stället bekräftelsen göras vid personlig inställelse hos socialnämnden, vilket i de flesta fall sker redan i dag. Bekräftelsen ska, på samma sätt som i dag, skriftligen godkännas av socialnämnden och modern.

Liksom i dag kommer, genom hänvisningar till bestämmelsen, samma formkrav att gälla också för bekräftelse av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB och för bekräftelser av moderskap eller faderskap när en av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet.

Utredningen lämnar också förslag som gör det möjligt att bekräfta faderskap eller föräldraskap för ett nyfött barn utan att besöka socialnämnden, genom att bekräftelse kan göras elektroniskt inom 14 dagar från barnets födelse. Samma formkrav ska gälla som för en bekräftelse enligt huvudregeln, med den skillnaden att en bekräftelse som görs elektroniskt inte ska godkännas av socialnämnden. Skatteverket ska tillhandahålla och administrera systemet för elektronisk bekräftelse.

Socialnämnden ska fortsatt ha ett ansvar för att barnet får en rättslig förälder fastställd. Socialnämndens utredningsskyldighet ska dock inträda först om faderskapet eller föräldraskapet inte har blivit fastställt inom 14 dagar från barnets födelse.

13.3.2 Konsekvenser för enskilda

Bedömning: Förslaget får positiva konsekvenser för majoriteten av alla nyblivna föräldrar i Sverige när modern är ogift.

Varje år föds cirka 115 000 barn i Sverige. Av dessa barn har ungefär 55 procent ogifta föräldrar, dvs. drygt 63 000 barn. Utredningen bedömer att ungefär 80 procent av de ärenden som varje år handläggs vid landets socialnämnder är ärenden där förutsättning finns att i stället bekräfta faderskapet eller föräldraskapet elektroniskt. I Danmark

finns sedan flera år en möjlighet att elektroniskt anmäla s.k. omsorgs- och ansvarserklaring (se avsnitt 7.3.1.), vilken ligger till grund för registrering av faderskap. Erfarenheterna från Danmark visar att över 90 procent av nyblivna ogifta föräldrar som lämnar en sådan förklaring använder den elektroniska möjligheten. Med hänsyn till de danska erfarenheterna görs bedömningen att i vart fall 90 procent av de som genom förslaget får möjlighet att bekräfta faderskap eller föräldraskap elektroniskt också kommer att använda möjligheten. Det innebär att förslaget bedöms få konsekvenser för föräldrarna till mer än 45 000 barn varje år.

Med en möjlighet till elektronisk bekräftelse finns vinster som kan göras för föräldrar i fråga om ökad tillgänglighet och lägre kostnader. Det kan för en del föräldrar också upplevas mer bekvämt, eftersom ett besök på socialnämndens kontor inte längre är nödvändigt.

13.3.3 Konsekvenser för barn

Bedömning: Förslaget får positiva konsekvenser för drygt 45 000 barn varje år.

Förslaget bedöms få konsekvenser för majoriteten av alla barn som föds i Sverige när modern är ogift eftersom föräldraskapet för den som inte har fött barnet kan bekräftas elektroniskt i dessa fall i stället för vid ett besök hos socialnämnden. Det innebär att fler än 45 000 barn varje år berörs av förslaget. Förslaget innebär också att det blir en starkt rättssäkerhet i fråga om kontroll av identitet när det gäller elektronisk bekräftelse i förhållande till vad som i dag gäller när handläggaren vid socialnämnden skickar ett utredningsprotokoll och bekräftelse med post till modern för parterna att själva fylla i.

En bekräftelse får enligt förslaget göras elektroniskt inom 14 dagar från barnets födelse. Om bekräftelse görs elektroniskt kommer fler barn än i dag att få faderskapet eller föräldraskapet registrerat i folkbokföringen i nära anslutning till barnets födelse. Det är en påtagligt kortare tid än vad som i dag gäller för exempelvis bekräftelse av föräldraskap.

13.3.4 Konsekvenser för kommuner

Bedömning: Kostnaderna för socialnämndernas ärenden om utredning av faderskap och föräldraskap totalt för hela landets kommuner bedöms minska med i vart fall 90 miljoner kronor per år.

Som framgått ovan beräknas drygt 45 000 barn per år påverkas av förslaget om elektronisk bekräftelse. Utredningen bedömer att ungefär 80 procent av de ärenden som varje år handläggs vid landets socialnämnder är ärenden där förutsättning finns att i stället bekräfta faderskapet eller föräldraskapet elektroniskt, dvs. ärenden där det endast finns en tänkbar far eller förälder och modern och den som bekräftar faderskap eller föräldraskap lämnar samstämmiga uppgifter om att de är övertygade om att barnet är deras gemensamma.³ I Danmark finns, som framgår ovan, sedan flera år en möjlighet att elektroniskt anmäla s.k. omsorgs- och ansvarserklaring. Erfarenheterna från Danmark innebär att mer än 90 procent av de som har möjlighet att lämna en sådan förklaring också gör det. Utredningen gör därmed bedömningen att de allra flesta ärenden hos socialnämnden där det endast finns en tänkbar far eller förälder inte längre kommer att handläggas där. I stället kommer möjligheten till elektronisk bekräftelse att användas.

Socialnämndens skyldighet att utreda ett rättsligt föräldraskap i de fall där ett sådant inte blir fastställt genom en bekräftelse som görs elektroniskt utgör inte ett utökat åtagande för kommunerna jämfört med i dag. Förslaget bedöms därmed inte påverka den kommunala självstyrelsen. De förenklingar som föreslås innebär att socialnämndernas sammantagna kostnader för ärendehanteringens beräknas minska. Beräkningen kan påverkas av flera olika faktorer, exempelvis lönekostnad och hur varje enskild socialnämnd handlägger utredningar av faderskap och föräldraskap. Beroende på hur beräkningen görs kan besparingen bedömas uppgå till så mycket som 190 miljoner kronor.⁴ Utredningen gör bedömningen att med en försiktig beräkning innebär förslaget att kostnaden totalt för hela

³ Uppgifterna har lämnats till utredningen av SKL och de pilotkommuner som ingått i projektet *Enklare faderskap/föräldraskap*.

⁴ Uppgifter till utredningen från SKL där beräkningen utgår från en total handläggningstid om mellan 1 h 45 min och 3 h exklusive politisk beredning per ärende.

landets kommuner kommer att minska med i vart fall 90 miljoner kronor per år.

Utredningens samtliga förslag innebär sammantaget en kostnadsökning för staten, nämligen kostnader dels för Skatteverket, se avsnitt 13.3.5, dels för Rättsmedicinalverket (RMV), se avsnitt 13.4. Samtidigt innebär förslagen en större samhällsekonomisk besparing för det allmänna. Utredningen föreslår med tillämpning av finansieringsprincipen att medel för förslaget om att bekräftelse ska kunna göras elektroniskt tas från utgiftsområde 25 (Allmänna bidrag till kommuner). Det innebär att det allmänna bidraget till kommuner kan minska i motsvarande omfattning som statens kostnader ökar till följd av förslaget. Den besparing som socialnämnderna i hela landet sammantaget gör varje år är betydligt större än Skatteverkets och RMV:s beräknade årliga förvaltningskostnad.

13.3.5 Konsekvenser för Skatteverket

Bedömning: Skatteverket ska ansvara för att ta fram en funktion för elektronisk bekräftelse. Inför att lagändringarna träder i kraft ska Skatteverket ges i uppdrag att ta fram en säker process för tjänsten för elektronisk bekräftelse. Myndigheten bör därför tillföras medel av engångskaraktär med 20 miljoner kronor och därefter årligen med 6 miljoner kronor. Medlen kan tas från utgiftsområde 25 (Allmänna bidrag till kommuner).

Förslaget att Skatteverket ska utarbeta informationsmaterial i samarbete med MFoF och Socialstyrelsen får endast marginella konsekvenser för verket. Eventuella kostnadsökningar i den delen bör kunna hanteras inom befintliga ramar.

Skatteverket ska ansvara för att ta fram en funktion för elektronisk bekräftelse och även ansvara för driften av systemet. Inför att lagändringarna träder i kraft ska Skatteverket ges i uppdrag att ta fram en säker process för tjänsten för elektronisk bekräftelse. Skatteverket har uppskattat att kostnaden för att utveckla en teknisk lösning för att hantera elektroniska bekräftelser uppgår till 20 miljoner kronor. Den uppskattade årliga förvaltningskostnaden är cirka 6 miljoner kronor. Medlen kan genom en tillämpning av finansieringsprincipen

tas från utgiftsområde 25 (Allmänna bidrag till kommuner), eftersom utredningen föreslår att det anslaget ska minskas på sätt som framgår av avsnitt 13.3.4. Det nya sättet att bekräfta faderskap och föräldraskap innebär minskade kostnader för kommunerna när den nuvarande hanteringen hos socialnämnderna för motsvarande ärenden uteblir.

Förslaget att MFoF i samråd med bl.a. Skatteverket ska utarbeta informationsmaterial bedöms få endast marginella konsekvenser för Skatteverket. Eventuella kostnadsökningar i denna del bör kunna hanteras inom befintliga ramar.

13.3.6 Konsekvenser för andra myndigheter

Bedömning: Uppdraget att utarbeta informationsmaterial om ett nytt sätt att bekräfta det rättsliga föräldraskapet medför begränsade konsekvenser för MFoF och marginella konsekvenser för Socialstyrelsen. Eventuella kostnadsökningar bör kunna hanteras inom befintliga ramar.

De kostnadsökningar som kan uppkomma till följd av att MFoF och Socialstyrelsen behöver omarbeta sina rutiner, föreskrifter och allmänna råd är marginella och bedöms också kunna hanteras inom befintliga ramar.

Blivande föräldrar får i dag information om hur det går till att bekräfta det rättsliga föräldraskapet från bl.a. mödrahälsovården, landstingen och socialnämnderna. Förslaget innebär att det uppdras åt MFoF, att i samråd med Socialstyrelsen och Skatteverket, ta fram informationsmaterial om att en bekräftelse av det rättsliga föräldraskapet för ett nyfött barn kan göras elektroniskt. Det ingår även att sprida informationen till relevanta verksamheter. Bedömningen görs att uppdraget medför begränsade eller marginella konsekvenser för aktuella myndigheter. Eventuella kostnadsökningar för MFoF och Socialstyrelsen med anledning av uppdraget bör kunna hanteras inom befintliga ramar.

De kostnadsökningar som kan uppkomma till följd av att MFoF och Socialstyrelsen behöver omarbeta rutiner, föreskrifter och allmänna råd är marginella och bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar.

13.3.7 Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män

Bedömning: Jämställdheten mellan kvinnor och män bedöms endast påverkas marginellt.

Förslaget kan få marginella konsekvenser för jämställdheten då det kan ses som positivt att män ges möjlighet att vara mer delaktiga i frågan om bekräftelse. En elektronisk bekräftelse utgår från att det är den som bekräftar faderskapet eller föräldraskapet som initierar bekräftelsen genom att ange barnets personnummer i den tjänst som Skatteverket tillhandahåller. Dagens rutiner utgår från att socialnämnden kontakter modern eftersom det naturligen saknas uppgift om vem som är far eller förälder när socialnämnden underrättas om att ett barn har fötts.

13.3.8 Övriga konsekvenser

Bedömning: Förslaget bedöms inte ha några nämnvärda konsekvenser för de övriga aktörer och förhållanden som anges i 14 och 15 §§ kommittéförordningen.

Utredningen bedömer att förslaget inte får några nämnvärda konsekvenser för företag eller andra enskilda än de som beskrivits ovan. Förslaget bedöms inte heller få några nämnvärda konsekvenser för domstolar eller andra myndigheter än MFoF, Skatteverket och Socialstyrelsen. Förslaget bedöms inte heller få några konsekvenser för det brottsförebyggande arbetet, sysselsättning eller offentlig service i olika delar av landet, eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen. Inte heller bedöms förslaget få konsekvenser för den personliga integriteten. Förslaget påverkar inte Sveriges internationella åtaganden.

13.4 Nya regler om rättsgenetisk undersökning

13.4.1 Utredningens förslag

Utredningen har kommit fram till att en ny lag om rättsgenetisk undersökning ska ersätta lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap. Den nya lagen ska gälla för utredning av faderskap vid domstol och socialnämnd. Lagen innehåller bestämmelser om rättsgenetisk undersökning för fastställande av faderskap och hävande av faderskap.

Beslut om rättsgenetisk undersökning får avse barnet, modern och den man som är möjlig som far till barnet. I mål om fastställande av faderskap ska under vissa förutsättningar ett förordnande om rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap på vävnad från en avliden man få meddelas.

RMV ska anges som den aktör som ska utföra rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av det allmänna. Verksamheten föreslås vara anslagsfinansierad i stället för avgiftsfinansierad.

13.4.2 Konsekvenser för enskilda

Bedömning: Förslaget bedöms få begränsade konsekvenser för enskilda.

Som nämnts ovan föds cirka 115 000 barn per år i Sverige. Statistik från RMV visar att andelen av det totala antalet nyfödda barn i Sverige där det blir aktuellt att utföra en rättsgenetisk undersökning historiskt sett har legat förhållandevis konstant de senaste fem decennierna.⁵ Behovet av en rättsgenetisk undersökning bedöms därmed vara detsamma, oavsett förslaget om en ny lag. Frågan om en rättsgenetisk undersökning kan beräknas bli aktuell för ungefär 2 procent av alla nyfödda barn. Det innebär att ungefär 2 300 barn årligen berörs av förslaget. Även modern och den presumtiva fadern till barnet berörs av förslaget eftersom en rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap, förutom barnet, nästan alltid omfattar

⁵ RMV (2001), *Om faderskap och rättsgenetiska undersökningar – teknikutveckling, organisation och resultat*, rapport 2001:2, s. 39, och Rättshälsningsverkets statistik vid utredningens besök den 17 augusti 2017, som visar att andelen under perioden varierat mellan 1,5 procent och 2 procent av varje årskull nyfödda barn.

även modern och mannen. Antalet rättsgenetiska undersökningar bedöms inte öka annat än ytterst marginellt till följd av förslaget att domstol får meddela förordnande om rättsgenetisk undersökning för utredning av faderskap på vävnad från en avliden man. Det är därmed fråga om begränsade konsekvenser till följd av förslaget.

13.4.3 Konsekvenser för barn

Bedömning: Förslaget kan innebära positiva konsekvenser för barn.

Frågan om en rättsgenetisk undersökning aktualiseras för ungefär 2 procent av alla nyfödda barn. Det innebär att förslaget bedöms beröra cirka 2 300 barn varje år. Förslaget innebär att det finns en tydlig reglering för de fall där en utredning av faderskap vid socialnämnd eller domstol behöver omfatta en rättsgenetisk undersökning. Det betyder att det finns ett effektivt rättsmedel för att utreda faderskap. Förslaget innebär att i de enstaka fall där vävnad från en avliden man behöver undersökas för att kunna fastställa ett faderskap finns uttryckligt stöd i lag. Förslaget kan därmed innebära positiva konsekvenser för barn eftersom fler barn kan komma att få en rättslig far fastställd.

13.4.4 Konsekvenser för kommuner

Bedömning: Förslaget att verksamheten hos RMV ska finansieras genom anslag innebär en marginell positiv konsekvens för kommuner.

Utredningen föreslår att kostnaden för att genomföra rättsgenetisk undersökning enligt den nya lagen ska belasta statsbudgeten. Det betyder att sådana undersökningar som socialnämnd tar initiativ till enligt föräldrabalken inte kommer att belasta den kommunala budgeten. Inte heller behöver upphandlingar genomföras, vilket innebär en viss besparing för den enskilda kommunen.

Förslaget innebär en tydlig regel att endast RMV ska genomföra sådan rättsgenetisk undersökning som socialnämnd bedömer krävs

för en utredning av faderskap. Den tydligheten medför att socialnämnden inte behöver överväga eller ta ställning till eventuella andra alternativ som erbjuds verksamheten.

Förslaget påverkar inte den kommunala självstyrelsen, men bedöms minska de kommunala kostnaderna nationellt sett med omkring 10 miljoner kronor. Samtidigt föreslår utredningen att verksamheten vid RMV ska finansieras genom anslag. Medel för det kan med tillämpning av finansieringsprincipen tas från utgiftsområde 25 (Allmänna bidrag till kommuner), jfr avsnitt 13.3.4. Bedömningen görs därför att förslaget i sin helhet endast innebär en marginell positiv konsekvens för en enskild kommun.

13.4.5 Konsekvenser för domstolar

Bedömning: Förslaget bedöms inte få annat än marginella konsekvenser för domstolar. Eventuella kostnadsökningar bör kunna hanteras inom befintliga ramar.

Förslaget att RMV:s verksamhet ska vara anslagsfinansierad innebär att Sveriges domstolars budget bör minskas med 2 miljoner kronor eftersom kostnaden för rättsgenetiska undersökningar inte längre kommer att belasta domstolarna.

Den föreslagna lagen innebär på samma sätt som i dag att domstol får förordna om rättsgenetisk undersökning i vissa fall. I lagen tydliggörs att domstol under vissa förutsättningar även får besluta om rättsgenetisk undersökning av vävnad från en avliden man. Med hänsyn till vad som tidigare har framkommit om antalet ärenden i sådana situationer görs bedömningen att det endast kommer att vara fråga om ett mycket begränsat antal förordnanden per år. Det innebär att förslaget endast medför marginella konsekvenser för domstolarna. De kostnadsökningar som kan uppkomma till följd av att Domstolsverkets handbok behöver ses över är marginella. Eventuella kostnadsökningar bör kunna hanteras inom befintliga ramar.

Förslaget att verksamheten vid RMV ska finansieras genom anslag innebär att Sveriges domstolars budget totalt sett bör minskas i motsvarande storleksordning eftersom kostnaden för rättsgenetiska undersökningar inte längre kommer att belasta domstolarna.

13.4.6 Konsekvenser för MFoF

Bedömning: De kostnadsökningar som kan uppkomma till följd av att MFoF behöver omarbeta sina rutiner, föreskrifter och allmänna råd är marginella och bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar.

Den nya lagen innebär att MFoF behöver se över och omarbeta föreskrifter och allmänna råd i de delar som berör socialnämndernas initiativ till rättsgenetisk undersökning och möjligheten för domstol att förordna om rättsgenetisk undersökning på vävnad från en avliden man. Som angetts ovan i avsnitt 13.2.6 pågår vid myndigheten sedan tidigare ett arbete med att ta fram ett kunskapsstöd. De kostnadsökningar som kan uppkomma till följd av att MFoF behöver omarbeta sina rutiner, föreskrifter och allmänna råd är marginella och bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar.

13.4.7 Konsekvenser för RMV

Bedömning: Förslaget att RMV ska utföra samtliga rättsgenetiska undersökningar på uppdrag av det allmänna får begränsade konsekvenser för myndigheten.

RMV bör med anledning av att verksamheten ska anslagsfinansieras tillföras medel med omkring 12 miljoner kronor. Medlen kan tas från utgiftsområde 25 (Allmänna bidrag till kommuner) eftersom förslaget om en elektronisk bekräftelse innebär att det utgiftsområdet kommer att minska på ett sådant sätt att förslagen som helhet väl rymmer den nu aktuella kostnadsökningen. Medel kan även omfördelas inom utgiftsområde 04 (Rättsväsendet) eftersom kostnaden för rättsgenetiska undersökningar inte längre kommer att belasta domstolarna.

Majoriteten av de rättsgenetiska undersökningar som genomförs för att utreda en fråga om faderskap sker på uppdrag av socialnämnd. De undersökningar som genomförs på uppdrag av domstol är enligt uppgift från RMV klart färre, och utgör mindre än en femtedel av samtliga genomförda undersökningar på ett år. Som angetts ovan i avsnitt 13.4.2 visar statistik att andelen av det totala antalet nyfödda

barn i Sverige där det blir aktuellt att utföra en rättsgenetisk undersökning historiskt sett har legat förhållandevis konstant de senaste tre decennierna. Det innebär att bedömningen görs att RMV kommer att utföra cirka 2 000–2 300 rättsgenetiska undersökningar per år på uppdrag av det allmänna. Det innebär en ökning jämfört med antalet ärenden de senaste åren med ungefär 1 000 ärenden. Mängden ärenden beräknas dock hamna i paritet med de antal ärenden som RMV tidigare har genomfört varje år under exempelvis perioden 2008–2011.

Den totala kostnaden för att genomföra rättsgenetiska undersökningar enligt förslaget beräknas till omkring 12 miljoner kronor. En konsekvens av förslaget är att hela kostnaden kommer att belasta stadsbudgeten. En mindre del av kostnaden, uppskattningsvis 2 miljoner kronor, belastar redan statsbudgeten genom att domstolarna i dag står kostnaden för rättsgenetiska undersökningar som beslutas av domstol. Ungefär 10 miljoner kronor belastar kommunal budget. RMV uppskattar därför att ytterligare omkring 10 miljoner kronor skulle belasta statsbudgeten om en anslagsfinansiering genomförs. Medel för utgiften kan med tillämpning av finansieringsprincipen tas från utgiftsområde 25 (Allmänna bidrag till kommuner), eftersom utredningens förslag innebär att kommunerna kommer att få minskade kostnader för rättsgenetiska undersökningar. Det finns även möjlighet att omfördela medel inom utgiftsområde 04 (Rättsväsendet), eftersom kostnaden för rättsgenetiska undersökningar inte längre kommer att belasta domstolarna.

Förslaget att verksamheten ska anslagsfinansieras bedöms få vissa andra konsekvenser för RMV. Det innebär exempelvis ekonomiska besparingar för verksamheten eftersom administrativt arbete som krävs vid finansiering genom avgift inte längre krävs.

13.4.8 Konsekvenser för företag

Bedömning: Förslaget innebär att en osäkerhet om vilka aktörer som kan utföra en rättsgenetisk undersökning på uppdrag av det allmänna undanröjs. För företag generellt får förslaget inga nämnvärda konsekvenser, men förutsättningarna påverkas negativt för ett företag.

Utredningen har kommit fram till att endast RMV ska utföra rätts-genetiska undersökningar för att utreda faderskap på uppdrag av det allmänna. Utredningen bedömer att genom en tydlig reglering undanröjs en osäkerhet om vad som gäller. Det finns enligt uppgift från Styrelsen för ackreditering och teknisk kontroll (Swedac) två ackrediterade laboratorier för genetisk analys i Sverige. Utredningen har varit i kontakt med båda dessa företag, och det är endast ett av företagen som i dag bl.a. bedriver verksamhet med faderskapsundersökningar. Detta företag, Dynamic Code AB, bedriver också annan verksamhet mot bakgrund av metoden med DNA-analys. Det finns andra företag som har deltagit i upphandlingar som kommuner har genomfört under senare år. De upphandlingar som utredningen har tagit del av har dock samtliga ställt som krav att verksamheten ska vara ackrediterad. Det innebär att företag i stort inte påverkas av förslaget. Det påverkar inte heller konkurrensförhållanden mellan företag, varken mindre i förhållande till större, eller på annat sätt. Detta eftersom förslaget gäller lika för all sådan verksamhet som i dag vänder sig till socialnämnd för uppdrag i fråga om faderskapsundersökningar. Förslaget påverkar det företag som nu erbjuder faderskapsundersökningar till socialnämnder negativt.

En följd av utredningens förslag är alltså att Dynamic Code AB inte längre på uppdrag av socialnämnd kommer att kunna genomföra faderskapsundersökningar inom ramen för den föreslagna lagen. Det hindrar visserligen inte att en undersökning utförd av bolaget kan ha betydelse i en fråga om faderskap. Det får dock ändå givetvis konsekvenser för företaget, eftersom socialnämnd i framtiden kommer att vända sig till RMV för sådan undersökning som ska genomföras med stöd av den föreslagna lagen. De upphandlingar som socialnämnder har genomfört med företaget och som utredningen har tagit del av har i flera fall lett till avtal som löpt på ett år i taget, med möjlighet till förlängning. Med hänsyn till den tidpunkt som utredningen föreslår för ikraftträdande (se avsnitt 12.1) finns möjlighet för företaget att anpassa verksamheten efter den tydliga reglering som nu föreslås.

13.4.9 Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män

Bedömning: Förslaget bedöms inte påverka jämställdheten mellan kvinnor och män.

Förslaget bedöms inte påverka jämställdheten mellan kvinnor och män.

13.4.10 Övriga konsekvenser

Bedömning: Förslaget bedöms inte ha några nämnvärda konsekvenser för de övriga aktörer och förhållanden som anges i 14 och 15 §§ kommittéförordningen.

Utredningen bedömer att förslaget inte får några nämnvärda konsekvenser för andra myndigheter än domstolar, MFoF och RMV. Förslaget bedöms inte heller få några konsekvenser för det brottsförebyggande arbetet, sysselsättning eller offentlig service i olika delar av landet, eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen. Inte heller bedöms förslaget få konsekvenser för den personliga integriteten. Förslaget påverkar inte Sveriges internationella åtaganden.

14 Författningskommentar

14.1 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

1 kap.

3 §

Om det inte är fråga om fall som avses i 1 § *eller* 9 § *första stycket* eller om rätten har meddelat förklaring enligt 2 § *första stycket eller 9 a §*, fastställs faderskapet genom bekräftelse eller dom. I fall som avses i 9 § *andra och tredje styckena* fastställs i stället föräldraskapet för en kvinna.

Faderskap eller föräldraskap fastställs dock inte om

1. modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller om modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren,

2. modern vid behandlingen var en ensamstående kvinna enligt 1 kap. 5 § lagen om genetisk integritet m.m., och

3. det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.

Andra stycket hindrar inte att spermiedonatoren bekräftar faderskapet.

I paragrafen anges när faderskapet eller föräldraskapet för ett barn ska fastställas.

I *första stycket* görs ett tillägg med anledning av införandet av en föräldraskapspresumtion. Tillägget innebär att ett faderskap inte ska fastställas om ett föräldraskap presumeras enligt 9 § *första stycket*. Hänvisningen ändras i fråga om i vilka fall ett föräldraskap för en kvinna ska fastställas i stället för ett faderskap. Den nya hänvisningen innebär att föräldraskap ska fastställas för en kvinna som är moderns sambo när villkoren enligt 9 § *andra eller tredje styckena* är uppfyllda.

4 §

En bekräftelse av faderskap för ett barn som inte har fyllt 18 år görs skriftligen vid personlig inställelse hos socialnämnden. Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av socialnämnden och av modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. Socialnämnden får lämna sitt godkännande endast om det kan antas att mannen är far till barnet.

Bekräftelsen får göras även före barnets födelse.

En bekräftelse av faderskap för ett myndigt barn görs skriftligen och ska bevitnas av två personer. Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av barnet självt.

Det finns särskilda bestämmelser om elektronisk bekräftelse av faderskap i 4 a §.

Paragrafen innehåller bestämmelser om faderskapsbekräftelse.

I *första stycket* anges formkraven för bekräftelse när barnet inte har fyllt 18 år. Ändringen innebär att det inte längre uppställs ett krav att bekräftelsen ska bevitnas av två personer. Det anges att en bekräftelse görs skriftligen vid personlig inställelse hos socialnämnden. Kravet att mannen ska bekräfta faderskapet i samband med besök hos socialnämnden säkerställer att handläggaren kan kontrollera mannens identitet. Kravet får till följd att det inte längre är möjligt för socialnämnden att skicka hem ett utredningsprotokoll och bekräftelse med post till modern som paret själva kan fylla i. Det förutsätts att mannen har uppnått nödvändig mognad för att avge en så betydelsefull förklaring som det här är fråga om.

Bekräftelsen ska skriftligen godkännas av socialnämnden. Även modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet ska godkänna bekräftelsen. Att modern är omyndig hindrar inte att hon kan godkänna bekräftelsen. Det förutsätts dock att hon förstår rättshandlingens innebörd. En förutsättning för socialnämndens godkännande av bekräftelsen är att det kan antas att mannen är far till barnet.

I *tredje stycket* anges formkraven för bekräftelse när barnet har fyllt 18 år och alltså är myndigt. Formkraven är desamma som enligt nuvarande reglering. Det innebär att en bekräftelse ska vara skriftlig.

Det uppställs även ett krav att bekräftelsen ska bevitnas av två personer. I fråga om vittnena gäller lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser angående vittne vid vissa rättshandlingar. Som vittne får inte godkännas den mot vilken rättshandlingen ska företas, inte heller den som är under 15 år eller som på grund av psykisk störning saknar

insikt om betydelsen av vittnesbekräftelse. Bevitningen är därmed en nödvändig förutsättning för att bekräftelsen ska anses giltig.

Ett ytterligare krav är att barnet själv skriftligen ska godkänna bekräftelsen. Det uppställs inget krav att även modern eller socialnämnden godkänner bekräftelsen.

I *ffjärde stycket*, som är nytt, hänvisas till att det finns särskilda bestämmelser om elektronisk bekräftelse av faderskap i 4 a §.

4 a §

En bekräftelse av faderskap får göras elektroniskt, om

- 1. barnet är folkbokfört i Sverige, och*
- 2. modern och mannen är myndiga och folkbokförda i Sverige.*

En bekräftelse ska göras inom 14 dagar från barnets födelse. Bekräftelsen ska godkännas elektroniskt av modern.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om en elektronisk bekräftelse.

Paragrafen är ny. Genom paragrafen införs en möjlighet till elektronisk bekräftelse av faderskap.

Det anges i *första stycket* att en bekräftelse under vissa förutsättningar får göras elektroniskt. I förordning ska föreskrivas att en elektronisk bekräftelse ska göras i ett system för sådan bekräftelse som tillhandahålls av Skatteverket. Det är därmed inte möjligt att bekräfta faderskap på annat elektroniskt sätt, exempelvis genom att scanna in en skriftlig bekräftelse som sänds till Skatteverket i ett elektroniskt meddelande. Bekräftelsen måste ske inom 14 dagar från barnets födelse. En förutsättning för elektronisk bekräftelse är enligt *första punkten* att barnet är folkbokfört i Sverige. Det krävs också enligt *andra punkten* att modern och den som bekräftar faderskapet är folkbokförda här och att de är myndiga. Om föräldrarna inte är myndiga få de i stället vända sig till socialnämnden för bekräftelse enligt huvudregeln i 4 §.

Av *andra stycket* framgår att bekräftelsen måste göras inom 14 dagar från barnets födelse. Det ska i förordning föreskrivas en skyldighet för Skatteverket att därefter, dvs. när barnet är 15 dagar, underrätta socialnämnden om ett barn har folkbokförts och inte har fått ett faderskap registrerat. Vid samma tidpunkt inträder också socialnämndens skyldighet att utreda faderskapet (se 2 kap. 1 §). Om

en man vill bekräfta faderskapet för ett barn som är äldre än 14 dagar kan han göra det hos socialnämnden enligt bestämmelserna i 4 §. Mannens bekräftelse måste alltid godkännas elektroniskt av modern. Till skillnad från vad som gäller enligt 4 § krävs dock inte att en elektronisk bekräftelse godkänns av socialnämnden.

I *tredje stycket* ges regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer bemyndigande att meddela föreskrifter om utformningen av en elektronisk bekräftelse.

4 b §

Om det senare visar sig att den som har lämnat bekräftelsen inte är far till barnet, ska rätten förklara att bekräftelsen saknar verkan mot honom.

I paragrafen, som är ny, anges när domstol kan förklara att en bekräftelse saknar verkan mot den man som har lämnat den. Paragrafen motsvarar hittillsvarande 4 § tredje stycket.

En bekräftelse kan enligt paragrafen angripas även på annan grund än att den enligt allmänna regler är ogiltig. Om det senare visar sig att den som har bekräftat faderskapet inte är far till barnet, ska domstol förklara att bekräftelsen saknar verkan mot honom. Genom den utveckling som skett på rättsgenetikens område är möjligheterna numera stora att, om en bekräftelse är oriktig, även långt efter det att den avgetts visa att så är fallet. Även om mannen frivilligt och medvetet avstått från att påkalla en rättsgenetisk undersökning är han inte berövad rätten att efteråt föra talan om att bekräftelsen saknar verkan mot honom. Detsamma gäller om ett faderskap har bekräftats trots att mannen inte ska anses som far, t.ex. därför att barnet har tillkommit genom assisterad befruktning vid en behörig inrättning i utlandet, men utan möjlighet för barnet att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Även i en sådan situation ska domstol förklara att bekräftelsen saknar verkan mot mannen.

9 §

Om modern vid ett barns födelse är gift med en kvinna eller registrerad partner, ska hennes make eller registrerade partner anses som barnets förälder. Detsamma gäller, om moderns make eller registrerade partner är avliden och barnet föds inom sådan tid efter kvinnans död att barnet kan ha tillkommit dessförinnan.

Om modern med samtycke av en kvinna som är hennes sambo har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen, ska den som har lämnat samtycket anses som barnets förälder.

Andra stycket gäller även om inseminationen eller befruktningen utanför kroppen har utförts vid en behörig inrättning i utlandet och barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn.

Ett föräldraskap enligt *andra eller tredje stycket* fastställs genom bekräftelse eller dom. Det som sägs i 4–4 b §§ om bekräftelse av faderskap tillämpas också i fråga om bekräftelse av ett sådant föräldraskap.

Paragrafen innehåller bestämmelser om föräldraskap för en kvinna som är gift, registrerad partner eller sambo med barnets mor när barnet har tillkommit genom assisterad befruktning.

Av ett nytt *första stycke* följer att moderns make eller registrerade partner anses som barnets förälder på samma sätt som faderskapet presumeras om modern är gift med en man vid barnets födelse. Presumptionen för föräldraskapet gäller även om maken eller den registrerade partnern är avliden, under förutsättning att barnet föds inom sådan tid efter dödsfallet att barnet kan ha tillkommit innan kvinnan avled. Presumptionen är utformad i överensstämmelse med faderskapspresumptionen.

I *andra stycket* görs ändringar med anledning av att föräldraskapet för moderns make eller registrerade partner regleras i ett nytt första stycke.

Det görs en språklig ändring i första meningen som innebär att paragrafen i dess helhet utformas i presens. Ändringen innebär inte någon förändring i sak. En förutsättning för att föräldraskap ska antas när barnet har tillkommit genom assisterad befruktning är att den kvinna som är moderns sambo vid tillfället för behandlingen har samtyckt till densamma.

Det *tredje stycket* motsvarar vad som från den 1 januari 2019 gäller enligt *andra stycket*.

Av *fjärde stycket*, som i huvudsak motsvarar vad som från den 1 januari 2019 gäller enligt tredje stycket, framgår att föräldraskapet för moderns sambo fastställas genom bekräftelse eller dom. Ändringarna görs med anledning av att föräldraskapet för moderns make eller registrerade partner inte längre ska fastställas genom bekräftelse eller dom eftersom föräldraskapet i stället presumeras för den kvinna som är gift eller registrerad partner med modern vid barnets födelse.

Det görs även ändringar med anledning av de nya bestämmelserna om bekräftelse av faderskap. Som tidigare gäller genom hänvisning samma regler för bekräftelse av faderskap som för bekräftelse av föräldraskap. Ändringarna innebär exempelvis att ett föräldraskap kan bekräftas elektroniskt och att om det senare visar sig att den som har bekräftat föräldraskapet för ett barn inte är förälder, ska rätten förklara att bekräftelsen saknar verkan mot den kvinna som har lämnat den.

9 a §

Rätten ska förklara att kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet inte är förälder till barnet, om modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen och

- 1. kvinnan inte har samtyckt till behandlingen,*
- 2. behandlingen inte har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller behandlingen inte har utförts vid en behörig inrättning i utlandet eller barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren, eller*
- 3. det med hänsyn till samtliga omständigheter inte är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.*

Om kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet godkänner en mans eller annan kvinnas bekräftelse av faderskapet eller föräldraskapet och har i fråga om bekräftelsen bestämmelserna i 4 § iakttagits, ska därigenom anses fastställt att kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet inte är barnets förälder. Bekräftelsen ska dock i detta fall alltid vara skriftligen godkänd av modern.

Paragrafen är ny och anger när domstol ska förklara att kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet inte är förälder till barnet. Det anges också när det genom annans bekräftelse ska anses fastställt att kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet inte är barnets förälder.

I *första stycket* anges att rätten, om vissa förutsättningar inte är uppfyllda när modern har genomgått en assisterad befruktning, ska förklara att moderns make eller registrerade partner inte är förälder till barnet. Grunderna för domstol att häva ett föräldraskap är desamma som gäller för hävande av ett faderskap till ett barn som tillkommit genom assisterad befruktning när modern är gift med en man.

Om maken eller den registrerade partnern inte har samtyckt till behandlingen ska föräldraskapet enligt *första punkten* hävas. Det avgörande förhållandet är om kvinnan har samtyckt till behandlingen. Om barnet har tillkommit genom en insemination ska samtycket avse inseminationen (jfr 6 kap. 1 b § lagen om genetisk integritet m.m.). Om barnet har tillkommit genom en befruktning utanför kroppen ska samtycket avse behandlingen, dvs. även införandet av det befruktade ägget i moderns kropp (jämför 7 kap. 3 § lagen om genetisk integritet m.m.).

Enligt *andra punkten* finns grund för domstol att häva föräldraskapet om behandlingen inte har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller om behandlingen inte har utförts vid en behörig inrättning i utlandet eller det inte finns någon rätt för barnet att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. För att en behandling i utlandet ska anses ha skett vid en behörig inrättning krävs att behörigheten följer av föreskrifter i det aktuella landet eller där tydligt framgår på annat sätt, t.ex. genom att inrättningen har tillstånd att utföra assisterade befruktningar. Behörigheten måste också omfatta den typ av behandling som har utförts i det enskilda fallet, t.ex. en insemination med donerade spermier. För att kravet avseende barnets rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn ska anses uppfyllt krävs att barnet genom inrättningen i utlandet eller på annat sätt ska kunna hämta in grundläggande information om donatorns identitet, t.ex. donatorns namn.

Det finns även grund för att häva föräldraskapet enligt *tredje punkten* om det med hänsyn till samtliga omständigheter inte är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Det innebär att domstolen ska förklara att kvinnan i äktenskapet inte är förälder till barnet om sambandet mellan moderns behandling och barnets tillkomst inte är sannolikt.

Domstol ska förklara att kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet inte är förälder till barnet om någon av de grunder som anges i första stycket föreligger. Det innebär att ett föräldraskap ska hävas om barnet saknar rätt att ta del av uppgifter om spermie-

donatorn, även om kvinnan i äktenskapet har samtyckt till en behandling som skett vid en behörig inrättning i utlandet och det är sannolikt att barnet tillkommit genom behandlingen.

Enligt *andra stycket* gäller, på samma sätt som i fråga om ett faderskap, att om kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet godkänner en mans eller annan kvinnas bekräftelse av faderskapet eller föräldraskapet, fastställs att kvinnan i äktenskapet eller det registrerade partnerskapet inte är barnets förälder. Ytterligare krav är att de bestämmelser som gäller för bekräftelse har iakttagits och att bekräftelsen alltid är skriftligen godkänd av modern. Det innebär för ett barn som inte har fyllt 18 år att bekräftelsen görs skriftligen vid personlig inställelse hos socialnämnden och att socialnämnden skriftligen ska godkänna bekräftelsen. För ett barn som är myndigt krävs att bekräftelsen görs skriftligen och bevittnas av två personer. Bekräftelsen ska även skriftligen godkännas av barnet.

10 §

Om en man föder ett barn gäller 11–14 §§. Föder en kvinna ett barn gäller 11 a–11 e §§ för hennes make, om maken har ändrat könstillhörighet, och 13 och 14 §§ för en annan person som uppfyller villkoren enligt 5 eller 8 §, om den personen har ändrat könstillhörighet.

Paragrafen anger vilka bestämmelser som gäller i fråga om föräldraskap vid ändrad könstillhörighet.

Det införs ändringar i paragrafen med anledning av att faderskap och moderskap för maken till den som föder barnet presumeras när en av eller båda makarna i äktenskapet har ändrat könstillhörighet.

11 a §

Om den som har fött barnet är gift med en man vid barnets födelse, ska mannen anses som far till barnet. Detsamma gäller, om maken har avlidit och barnet föds inom sådan tid efter mannens död att barnet kan ha tillkommit dessförinnan.

Om den som har fött barnet är gift med en kvinna vid barnets födelse, ska kvinnan anses som mor till barnet. Detsamma gäller om maken är avliden och barnet föds inom sådan tid efter kvinnans död att barnet kan ha tillkommit dessförinnan. För kvinnan gäller dock det som i andra kapitel i denna balk och i andra författningar sägs om far och faderskap.

Paragrafen, som är ny, anger när faderskapet eller moderskapet ska presumeras för maken till den som föder ett barn när en av eller båda makarna i äktenskapet har ändrat könstillhörighet. Presumptionerna är utformade i överensstämmelse med faderskapspresumtionen.

Om den som föder ett barn är gift med en man gäller enligt *första stycket* att mannen ska anses som far till barnet. Presumtionen för faderskapet gäller även om maken är avliden, under förutsättning att barnet föds inom sådan tid efter dödsfallet att barnet kan ha tillkommit innan mannen avled.

Om den som föder ett barn är gift med en kvinna anges i *andra stycket* att kvinnan ska anses som mor till barnet. Presumtionen för moderskapet gäller även om kvinnan är avliden, under förutsättning att barnet föds inom sådan tid efter dödsfallet att barnet kan ha tillkommit innan kvinnan avled. Det anges också att för kvinnan gäller det som i andra kapitel i föräldrabalken och i andra författningar sägs om far och faderskap. Det innebär att bestämmelserna i exempelvis 3 kap. 1 § om hävande av ett faderskap gäller för ett moderskap som har presumerats enligt moderskapspresumtionen.

11 b §

Rätten ska förklara att den man eller kvinna i äktenskapet som inte har fött barnet inte är far eller mor till barnet, om

- 1. det är utrett att den som har fött barnet har haft samlag med annan än maken under tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget,*
- 2. det på grund av barnets arvsanlag eller annan särskild omständighet kan hållas för visst att mannen eller kvinnan inte är far eller mor till barnet, eller*
- 3. barnet har tillkommit före äktenskapet eller under det att makarna levde åtskilda och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under tid då barnet kan ha tillkommit.*

Paragrafen, som är ny, anger under vilka förutsättningar domstol ska häva ett faderskap eller moderskap som har presumerats enligt 11 a § när barnet har tillkommit genom samlag.

Det anges att rätten, om vissa förutsättningar är uppfyllda, ska förklara att den man eller kvinna som inte har fött barnet inte är far eller mor till barnet. Grunderna för domstol att häva ett faderskap eller moderskap som antas enligt presumptionerna i 11 a § är desamma

som gäller för hävande av ett faderskap som presumeras enligt 1 § till ett barn som tillkommit genom samlag.

Om det är utrett att den som har fött barnet har haft samlag med annan än maken under tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit genom samlaget ska faderskapet eller moderskapet enligt *första punkten* hävas.

Enligt *andra punkten* gäller att om det på grund av barnets arvsanlag eller annan särskild omständighet kan hållas för visst att mannen eller kvinnan inte är barnets far eller mor finns grund för att häva faderskapet eller moderskapet. På samma sätt som gäller i fråga om hävande av ett faderskap enligt 1 § ska rätten vara helt övertygad om att maken inte är barnets far eller mor då det uppställs ett krav på full bevisning,

Rätten ska enligt *tredje punkten* förklara att den make som inte har fött barnet inte är far eller mor till barnet om barnet har tillkommit före äktenskapet eller under det att makarna levde åtskilda och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under tid då barnet kan ha tillkommit.

11 c §

Rätten ska förklara att kvinnan eller mannen i äktenskapet inte är mor eller far till barnet, om den som har fött barnet har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen och

- 1. kvinnan eller mannen inte har samtyckt till behandlingen,*
- 2. behandlingen inte har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller behandlingen inte har utförts vid en behörig inrättning i utlandet eller barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatoren, eller*
- 3. det med hänsyn till samtliga omständigheter inte är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen.*

I paragrafen, som är ny, anges under vilka förutsättningar domstol ska häva ett faderskap eller moderskap som har presumerats enligt 11 a § när barnet har tillkommit genom assisterad befruktning.

Det anges att rätten, om vissa förutsättningar inte är uppfyllda, ska förklara att den man eller kvinna som inte har fött barnet inte är mor eller far till barnet. Grunderna för domstol att häva ett faderskap

eller moderskap som antas enligt presumptionerna i 11 a § är desamma som gäller för hävande av ett faderskap som presumeras enligt 1 § till ett barn som tillkommit genom assisterad befruktning.

Om maken inte har samtyckt till behandlingen ska faderskapet eller moderskapet enligt *första punkten* hävas. Det avgörande förhållandet är om maken har samtyckt till behandlingen (se även kommentaren till 9 § första stycket första punkten).

Enligt *andra punkten* finns grund för domstol att häva faderskapet eller moderskapet om behandlingen inte har utförts inom svensk hälso- och sjukvård eller om behandlingen inte har utförts vid en behörig inrättning i utlandet eller det inte finns någon rätt för barnet att ta del av uppgifter om spermiedonatorn (se även kommentaren till 9 § första stycket första punkten).

Det finns även grund för att häva faderskapet eller moderskapet enligt *tredje punkten* om det med hänsyn till samtliga omständigheter inte är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Det innebär att domstolen ska förklara att maken inte är mor eller far till barnet om sambandet mellan behandlingen och barnets tillkomst inte är sannolikt.

11 d §

Om mannen eller kvinnan i äktenskapet skriftligen godkänner annan mans eller kvinnas bekräftelse av faderskapet, moderskapet eller föräldraskapet och har i fråga om bekräftelsen bestämmelserna i 4 § iakttagits, ska därigenom anses fastställt att mannen eller kvinnan i äktenskapet inte är far eller mor till barnet. Bekräftelsen ska dock i detta fall alltid vara skriftligen godkänd av den som har fött barnet.

Paragrafen, som är ny, anger när det genom annans bekräftelse ska anses fastställt att den i äktenskapet som inte har fött barnet inte är far eller mor till barnet.

Om den som inte har fött barnet godkänner en mans eller kvinnas bekräftelse av faderskapet, moderskapet eller föräldraskapet, fastställs att maken i äktenskapet som inte har fött barnet inte är barnets far eller mor. Det krävs dock att de bestämmelser som gäller för bekräftelse har iakttagits och att bekräftelsen alltid är skriftligen godkänd av den som har fött barnet. Det innebär för ett barn som

inte har fyllt 18 år att bekräftelsen görs skriftligen vid personlig inställelse hos socialnämnden och att socialnämnden skriftligen ska godkänna bekräftelsen. För ett barn som är myndigt krävs att bekräftelsen görs skriftligen och bevittnas av två personer. Bekräftelsen ska även skriftligen godkännas av barnet.

11 e §

Om rätten har meddelat förklaring enligt 11 b eller 11 c §, ska faderskapet eller moderskapet fastställas enligt 13 eller 14 §.

I paragrafen, som är ny, anges vad som gäller om rätten har förklarat att maken i äktenskapet inte är far eller mor till barnet.

Om rätten har hävt ett faderskap eller moderskap som har presumerats enligt 11 a § anges att faderskap eller moderskap i ett sådant fall ska fastställas enligt vad som gäller enligt 13 eller 14 §.

13 §

En man som uppfyller villkoren enligt 5 eller 8 § ska anses som far till barnet.

Ett faderskap enligt första stycket fastställs genom bekräftelse eller dom. Det som sägs i 4–4 b §§ om bekräftelse av faderskap tillämpas även i detta fall.

Vid tillämpningen av 4, 4 a, 5 och 8 §§ ska det som sägs om en mor gälla för en man enligt 11 §.

Paragrafen innehåller regler om faderskap för den som inte har fött barnet i fall då någon av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet och faderskapet inte presumeras enligt 11 a § första stycket.

I *andra stycket* läggs 4 a och 4 b §§ till i uppräkningsen av bestämmelser som också ska gälla för faderskap för den som inte har fött barnet. Av hänvisningen till paragraferna följer att den som inte har fött barnet kan bekräfta faderskapet elektroniskt under vissa förutsättningar och att talan får föras om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den.

Även i *tredje stycket* läggs 4 a § till i uppräkningsen i fråga om när det som sägs om en mor ska gälla för en man enligt 11 §. Av hänvisningen till 4 a § följer att det är den man som har fött barnet som ska godkänna en elektronisk bekräftelse.

14 §

En kvinna som uppfyller villkoren enligt 5 eller 8 § ska anses som mor till barnet. För kvinnan gäller dock det som i andra kapitel i denna balk och i andra författningar sägs om far och faderskap.

Ett moderskap enligt första stycket fastställs genom bekräftelse eller dom. Det som sägs i 4 och 4 a §§ om bekräftelse av faderskap tillämpas också i fråga om bekräftelse av ett sådant moderskap.

Vid tillämpningen av 4, 4 a, 5 och 8 §§ ska det som sägs om en mor gälla för en man enligt 11 §.

Paragrafen innehåller regler om moderskap för den som inte har fött barnet i fall då någon av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet och moderskapet inte presumeras enligt 11 a § andra stycket.

I *andra stycket* läggs 4 a § till i uppräkningsdelen av bestämmelser som också ska gälla för moderskap för den som inte har fött barnet. Av hänvisningen till paragrafen följer att den som inte har fött barnet kan bekräfta moderskapet elektroniskt under vissa förutsättningar.

Även i *tredje stycket* läggs 4 a § till i uppräkningsdelen i fråga om när det som sägs om en mor ska gälla för en man enligt 11 §. Av hänvisningen till 4 a § följer att det är den man som har fött barnet som ska godkänna en elektronisk bekräftelse.

2 kap.

1 §

Om en viss man inte ska anses som far enligt 1 kap. 1 § eller en viss kvinna inte ska anses som förälder enligt 1 kap. 9 § första stycket till ett barn, är socialnämnden skyldig att försöka utreda vem som är far till barnet och se till att faderskapet fastställs, om

- 1. barnet är 14 dagar gammalt,*
- 2. barnet står under någons vårdnad och*
- 3. barnet har hemvist i Sverige.*

Paragrafen innehåller delvis nya bestämmelser om socialnämndens skyldighet att sörja för att faderskapet för ett barn fastställs när faderskap eller föräldraskap inte presumeras enligt 1 kap. 1 eller 9 § första stycket.

Socialnämnden har en skyldighet att försöka utreda vem som är far till ett barn när faderskap eller föräldraskap inte presumeras för

den man eller kvinna som modern är gift med. Tidigare undantogs endast barn där faderskapet presumeras på grund av att föräldrarna är gifta. Eftersom en föräldraskapspresumtion införs ska även barn där föräldraskapet presumeras på grund av att föräldrarna är gifta undantas från nämndens utredningsskyldighet. Nämnden ska också, på samma sätt som i dag, se till att faderskapet fastställs. Enligt *första punkten*, som är ny, gäller socialnämndens skyldighet om barnet är 14 dagar gammalt. Skälet till att utredningsskyldigheten inträffar på barnets femtonde dag är att det finns en möjlighet att senast 14 dagar efter barnets födelse elektroniskt bekräfta ett faderskap. Det ska i förordning föreskrivas en skyldighet för Skatteverket att, när barnet är 15 dagar gammalt, underrätta socialnämnden att ett barn har folkbokförts, men inte har någon far eller förälder registrerad. Bestämmelserna hindrar inte att socialnämnden före denna tidpunkt utreder vem som är far till ett barn. Om exempelvis modern och hennes sambo kontaktar socialnämnden före barnets födelse, finns möjlighet för mannen att bekräfta faderskapet och för modern att godkänna bekräftelsen. Socialnämnden ska i en sådan situation, enligt gällande allmänna råd och föreskrifter, dock avvakta med att godkänna bekräftelsen till dess barnet är fött.

Av *andra punkten* framgår att utredningsskyldigheten gäller under förutsättning att barnet står under någons vårdnad. Det är samma krav som tidigare har gällt och innebär att barnet inte ska ha fyllt 18 år.

I den *tredje punkten* anges, på samma sätt som gäller i dag, att en förutsättning för socialnämndens utredningsskyldighet är att barnet har sin hemvist här.

6 §

Socialnämnden bör verka för att en *rättsgenetisk undersökning* äger rum beträffande *barnet, modern* och den som kan vara *far* till barnet, om denne begär det eller *det finns anledning att anta* att modern haft samlag med mer än en man under tid då barnet kan *ha tillkommit*.

Paragrafen anger när socialnämnden ska ta initiativ till en rättsgenetisk undersökning.

Som en följd av den nya lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredningen av faderskap anges att socialnämnden kan ta initiativ till en sådan undersökning. Övriga ändringar i paragrafen är språkliga.

8 a §

Om det kan antas att en kvinna *ska* anses som förälder enligt 1 kap. 9 § *andra eller tredje stycket* till ett barn som står under någons vårdnad och som har hemvist i Sverige, är socialnämnden skyldig att försöka utreda om sådant föräldraskap föreligger och, om så är fallet, se till att detta fastställs i stället för faderskapet.

Det som sägs i 2–5, 7 och 8 §§ om utredning av faderskap tillämpas också i fråga om föräldraskap för en kvinna.

Paragrafen anger socialnämndens skyldighet att utreda föräldraskap i vissa fall.

En ändring görs i *första stycket* med anledning av att föräldraskapet för den kvinna som modern är gift med vid barnets födelse ska presumeras på samma sätt som när modern är gift med en man. Det innebär att socialnämndens skyldighet att utreda föräldraskap endast avser ett barn till en mor som är sambo med en kvinna.

9 §

Om en viss man enligt 1 kap. 1 § ska anses som far till ett barn *eller om en viss kvinna enligt 1 kap. 9 § första stycket ska anses som förälder till ett barn* som står under någons vårdnad och som har hemvist i Sverige, ska socialnämnden, om vårdnadshavaren eller någon av vårdnadshavarna eller mannen *eller kvinnan* begär det och det är lämpligt, utreda om *en* man kan vara far till barnet eller om en kvinna ska anses som barnets förälder enligt 1 kap. 9 § *andra eller tredje stycket*.

I fråga om utredningen tillämpas 2–6 och 8 §§. Vid utredning av en kvinnas föräldraskap tillämpas dock inte 6 §. Utredningen får läggas ner om det finns skäl som anges i 7 § första stycket 1 eller 4 eller om det annars är lämpligt. Utredningen ska läggas ner om faderskap eller föräldraskap inte ska fastställas enligt 1 kap. 3 §.

Socialnämndens beslut att inte påbörja en utredning enligt denna paragraf eller att lägga ner en påbörjad utredning får överklagas till länsstyrelsen. Länsstyrelsens beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Paragrafen anger socialnämndens utredningsskyldighet när ett faderskap eller föräldraskap har presumerats när modern är gift vid barnets födelse.

Ändringarna i *första stycket* görs med anledning av att föräldraskapet för den kvinna som modern är gift med vid barnets födelse ska presumeras på samma sätt som när modern är gift med en man. Det innebär att socialnämnden under vissa förutsättningar ska utreda om en annan man kan vara far till barnet eller om en annan kvinna kan vara förälder, om en vårdnadshavare eller den man eller den kvinna som modern är gift med begär det. En sådan utredning förutsätter att barnet står under någons vårdnad, dvs. inte har fyllt 18 år, och har hemvist i Sverige. En ytterligare förutsättning är att det är lämpligt att utreda frågan om faderskap eller föräldraskap.

3 kap.

2 a §

Om ett barn vill vinna förklaring enligt 1 kap. 4 b § att en bekräftelse saknar verkan mot den man som har lämnat den, ska barnet väcka talan om detta mot mannen eller, om han är död, hans arvingar.

Om den man som har lämnat en bekräftelse vill vinna förklaring enligt 1 kap. 4 b § att bekräftelsen saknar verkan mot honom, ska han väcka talan om detta mot barnet.

I paragrafen, som är ny, anges vem som har rätt att väcka talan om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den.

I *första stycket* anges att en talan enligt 1 kap. 4 b § om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den väcks av barnet. Talan ska väckas mot mannen eller, om han är död, hans arvingar. Vem som har rätt att väcka talan om att en bekräftelse saknar verkan har tidigare kommit till uttryck genom praxis. Genom den nya paragrafen framgår nu uttryckligen vad som gäller.

Enligt *andra stycket* kan en talan om att en bekräftelse saknar verkan även väckas av den man som har bekräftat faderskapet. Talan väcks mot barnet.

Det finns ingen möjlighet för barnets mor att väcka talan om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den.

3 §

En talan som avses i 1, 2 eller 2 a § får väckas vid rätten i den ort där barnet har *sin* hemvist eller, om det har avlidit, vid den rätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. *Om det inte finns* någon annan behörig domstol, *ska* målet tas upp av Stockholms tingsrätt.

Paragrafen innehåller bestämmelser om behörig domstol.

I första hand väcks talan om att viss man inte är far till ett barn och en talan om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den vid domstolen i den ort där barnet har sin hemvist. Om barnet har avlidit, är den domstol som är behörig att ta upp tvist om arv efter barnet behörig. Saknas annan behörig domstol är Stockholms tingsrätt behörig att ta upp målet.

4 §

Om part i mål som avses i 1, 2 eller 2 a § är underårig, får förmyndaren eller god man, om sådan enligt 11 kap. *ska* förordnas, föra talan för *parten*. Modern *ska* höras i målet, om det kan ske.

Paragrafen innehåller bestämmelser om att en underårigs talan i vissa fall får föras av förmyndaren eller god man, om sådan är förordnad.

Enligt paragrafen gäller att förmyndaren eller god man får föra talan om en part i ett mål om förklaring att viss man inte är far är underårig. Detsamma gäller även numera i ett mål om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den. En god man kan förordnas enligt de förutsättningar som gäller enligt 11 kap. Det anges också att modern ska höras i målet, om det är möjligt och kan ske.

14 §

Om en kvinna som enligt 1 kap. 9 § första stycket ska anses som barnets förälder vill vinna förklaring enligt 1 kap. 9 a § att hon inte är barnets förälder, ska hon väcka talan om det mot barnet eller, om barnet har avlidit dess arvingar.

Om kvinnan är död och hon inte varaktigt har sammanbott med barnet och inte heller efter barnets födelse bekräftat att barnet är hennes, har den avlidnas make eller registrerade partner och var och en som jämte eller näst efter barnet är berättigad till arv efter kvinnan rätt att väcka talan om att kvinnan

inte är förälder till barnet. Efterlämnar den avlidna förutom make eller registrerad partner sådana arvingar som avses i 3 kap. 2 § ärvdabalken, har var och en av dem rätt att väcka talan under här angivna förutsättningar.

Rätt att väcka talan föreligger inte, om vid kvinnans död mer än ett år har förflutit från det att talan, som grundats på att kvinnan är förälder till barnet, väckts mot henne och hon fått del därav eller om mer än ett år har förflutit sedan anspråk på samma grund framställts mot kvinnans dödsbo.

Paragrafen, som är ny, anger vad som gäller om en kvinna som har presumerats vara förälder till ett barn vill få föräldraskapet hävt. Bestämmelserna motsvarar vad som gäller när en man har presumerats vara far enligt 1 kap. 1 § och vill få faderskapet hävt.

Enligt *första stycket* gäller att kvinnan ska väcka talan om hävande mot barnet eller, om barnet har avlidit mot dess arvingar.

Av *andra stycket* följer att kvinnans make eller registrerade partner och var och en som jämte eller näst efter barnet är berättigad till arv efter kvinnan har rätt att väcka talan om att kvinnan inte är förälder till barnet. En förutsättning för en sådan talan är att kvinnan inte varaktigt har sammanbott med barnet och inte heller efter barnets födelse bekräftat att barnet är hennes. På samma sätt som gäller i fråga om hävande av ett faderskap kan det inte krävs att kvinnan uttryckligen har bekräftat att barnet är hennes utan det måste anses tillräckligt att kvinnan kan anses ha gett ett bestämt uttryck för att låta barnet gälla som hennes.

I *tredje stycket* anges begränsningar i fråga om rätten att väcka talan när kvinnan är avliden. Rätten att väcka talan går förlorad om vid kvinnans död mer än ett år har förflutit från det att talan, som grundats på att kvinnan är förälder till barnet, väckts mot henne och hon fått del av ansökan om stämning. Detsamma gäller om mer än ett år har förflutit sedan anspråk på samma grund framställts mot kvinnans dödsbo.

15 §

Om ett barn vill vinna förklaring enligt 1 kap. 9 a § att en viss kvinna inte är barnets förälder, ska barnet väcka talan om detta mot kvinnan eller, om hon är död, hennes arvingar. Efterlämnar kvinnan förutom make eller registrerad partner sådana arvingar som avses i 3 kap. 2 § ärvdabalken, ska talan, såvitt angår dessa, riktas mot den eller dem som har den bästa arvsrätten efter kvinnan när talan väcks.

Paragrafen, som är ny, anger vad som gäller om ett barn vill att ett föräldraskap ska hävas för en kvinna som har presumerats vara förälder. Bestämmelserna motsvarar vad som gäller när en man har presumerats vara far enligt 1 kap. 1 § och barnet vill få faderskapet hävt.

Barnet ska väcka talan om hävande av föräldraskapet mot den kvinna som har ansetts som förälder enligt presumptionen i 1 kap. 9 § första stycket. Om kvinnan är död, ska talan i stället väckas mot hennes arvingar. Det framgår att om kvinnan förutom make eller registrerad partner efterlämnar arvingar som avses i 3 kap. 2 § ärvdabalken, ska talan i fråga om dessa arvingar riktas mot den eller dem som har den bästa arvsrätten efter kvinnan. Avgörande för den frågan är tidpunkten när talan väcks. För att avgöra vilka arvingar det är fråga om, är det nödvändigt att få klarhet i hur arvsföljden förhåller sig om det bortses från det barn som har väckt talan i målet. Talan måste väckas mot var och en av arvingarna och kvinnans dödsbo är inte part i målet.

16 §

Om ett barn vill vinna förklaring enligt 1 kap. 4 b § att en bekräftelse saknar verkan mot den kvinna som har lämnat den, ska barnet väcka talan om detta mot kvinnan, eller om hon är död, hennes arvingar.

Om den kvinna som har lämnat en bekräftelse vill vinna förklaring enligt 1 kap. 4 b § att bekräftelsen saknar verkan mot henne, ska hon väcka talan om detta mot barnet.

I paragrafen, som är ny, anges vem som kan väcka talan om att en bekräftelse av föräldraskap saknar verkan mot den kvinna som har lämnat den.

Enligt *första stycket* framgår att ett barn kan väcka talan om att en bekräftelse av föräldraskap saknar verkan mot den kvinna som har lämnat den. Det anges också att talan väcks mot den kvinna som har bekräftat föräldraskapet. Är kvinnan avliden, ska talan i stället väckas mot hennes arvingar.

I *andra stycket* anges att den kvinna som har bekräftat föräldraskapet kan väcka talan om bekräftelsen ska förklaras sakna verkan mot henne. En sådan talan väcks mot barnet.

17 §

En talan som avses i 14, 15 eller 16 § får väckas vid rätten i den ort där barnet har sin hemvist eller, om barnet har avlidit, vid den rätt som har att ta upp tvist om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, ska målet tas upp av Stockholms tingsrätt.

Paragrafen är ny och innehåller bestämmelser om behörig domstol. Bestämmelserna motsvarar vad som gäller för mål om hävande av faderskap.

I första hand väcks talan om att en viss kvinna inte är förälder till ett barn och en talan om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den vid domstolen vid den ort där barnet har sin hemvist. Om barnet har avlidit, är den domstol som är behörig att ta upp tvist om arv efter barnet behörig. Saknas annan behörig domstol är Stockholms tingsrätt behörig att ta upp målet.

18 §

Om part i mål som avses i 14, 15 eller 16 § är underårig, får förmyndaren eller god man, om sådan enligt 11 kap. ska förordnas, föra talan för parten.

Modern ska höras i målet, om det kan ske.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om att en underårigs talan i vissa fall får föras av förmyndaren eller god man, om sådan är förordnad. Bestämmelserna motsvarar vad som gäller för mål om hävande av faderskap.

Enligt paragrafen gäller att förmyndaren eller god man får föra talan om en part i ett mål om förklaring att viss kvinna inte är förälder är underårig. Detsamma gäller även i ett mål om att en bekräftelse saknar verkan mot den som har lämnat den. En god man kan förordnas enligt de förutsättningar som gäller enligt 11 kap. Det anges också att modern ska höras i målet, om det är möjligt och kan ske.

19 §

En talan om fastställande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § andra eller tredje stycket väcks av barnet. I fall som avses i 2 kap. 8 a § förs barnets talan av socialnämnden. Om modern har vårdnaden om barnet, får hon alltid föra barnets talan, även om hon inte har uppnått myndig ålder. Talan får vidare alltid föras av en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. Det som sägs i 6–13 §§ om fastställande av faderskap tillämpas också i fråga om fastställande av föräldraskap.

Paragrafen, som är ny, motsvarar delvis hittillsvarande 14 § och anger vem som kan väcka talan om fastställande av föräldraskap och vad som gäller i mål om fastställande av föräldraskap.

En talan om fastställande av föräldraskap när modern inte är gift vid barnets födelse kan väckas av barnet. När socialnämnden har en skyldighet att utreda föräldraskapet förs barnets talan av nämnden. Modern får alltid föra barnets talan, om hon har vårdnaden om barnet. Det gäller även om hon inte har fyllt 18 år. Det anges också att talan alltid får föras av en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet.

I paragrafen räknas ett antal bestämmelser upp som gäller i fråga om mål om fastställande av faderskap. Hänvisningen innebär att bestämmelserna även gäller för mål om fastställande av föräldraskap. Det får t.ex. till följd att om socialnämnden ansvarar för att föräldraskap fastställs, väcks talan om fastställande av föräldraskap vid domstolen i den ort där socialnämnden finns.

14.2 Förslaget till lag om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Lagens innehåll

1 §

I denna lag finns bestämmelser om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

Paragrafen anger lagens tillämpningsområde.

Lagen innehåller bestämmelser om vad som gäller för rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap. Det innebär att lagen gäller när domstol förordnar om rättsgenetisk undersökning och när socialnämnd initierar en sådan undersökning enligt 2 kap. 6 § föräldra-

balken (FB). Med en rättsgenetisk undersökning avses en undersökning som sker av en enskilds arvsanlag på uppdrag av det allmänna. Lagen är teknikneutral och uppställer inte krav på att undersökningen genomförs med en viss metod, exempelvis DNA-analys av munskrap eller analys av blod.

Av paragrafens ordalydelse framgår att lagen inte är tillämplig när det är fråga om en genetisk undersökning vid utredning av moderskap.

Fastställande av faderskap

2 §

I mål om fastställande av faderskap får rätten på begäran av någon av parterna eller när det annars behövs förordna om rättsgenetisk undersökning.

Förordnandet får avse barnet, modern och den man mot vilken talan förs. Om det finns anledning att anta att någon annan man har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit, får förordnandet avse också denne.

Om den man som yrkandet om fastställande av faderskap avser är avlidne, får rätten förordna om rättsgenetisk undersökning på humanbiologisk vävnad från den avlidne. Ett förordnande får endast meddelas om det finns anledning att anta att mannen har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit och om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den avlidne eller något annat motstående intresse.

Paragrafen innehåller bestämmelser om domstols förordnande i mål om fastställande av faderskap. Den motsvarar delvis 1 § lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (blodundersökningslagen).

I *första stycket* anges att domstolen får förordna om rättsgenetisk undersökning på begäran av part. Domstolen ansvarar för utredningens fullständighet och ska inhämta nödvändig utredning. Domstolen får därför även självmant förordna om sådan undersökning, om det behövs.

Av *andra stycket* framgår vilka som kan omfattas av domstolens förordnande. Förutom barnet, modern och den man mot vilken talan förs kan förordnandet avse en annan man, om det finns anledning att anta att han har haft samlag med modern under den tid som barnet

kan ha tillkommit. Regleringen är uttömmande och innebär exempelvis att mannens arvingar, om han är avliden, inte kan omfattas av domstolens förordnande om rättsgenetisk undersökning.

Enligt *tredje stycket* kan domstolen om den man som yrkandet om fastställande av faderskap avser är avliden, förordna om rättsgenetisk undersökning på humanbiologisk vävnad från mannen. En första förutsättning för ett sådant förordnande är att det kan antas att modern har haft samlag med mannen under den tid som barnet kan ha tillkommit.

Eftersom mannens eventuella arvingar är part i målet ska de beredas tillfälle att yttra sig. Endast den omständigheten att arvingarna motsätter sig en rättsgenetisk undersökning är dock inte tillräcklig för att ett förordnande inte ska meddelas. Arvingarna ges dock möjlighet att tillföra målet information som tidigare kanske inte var känd för domstolen. Det kan vara uppgifter som påverkar bedömningen om det kan antas att mannen har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit. Det kan bli aktuellt att vid en huvudförhandling för handläggning av rättegångsfråga eller del av saken enligt 42 kap. 20 § rättegångsbalken utreda en tvistig fråga om modern har haft samlag med den avlidna mannen under den tid som barnet kan ha tillkommit. Det krävs att det i målet framkommer omständigheter som innebär att domstolen inte kan komma till slutsatsen att det kan antas att mannen har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit för att en begäran om rättsgenetisk undersökning ska avslås på den grunden.

En ytterligare förutsättning för förordnande om rättsgenetisk undersökning på vävnad från en avliden man är att domstolen anser att skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den avlidna eller något annat till barnet motstående intresse.

Vid bedömningen om det är proportionerligt att förordna om en rättsgenetisk undersökning måste domstolen beakta omständigheterna i det enskilda fallet och göra en helhetsbedömning. Det innebär att domstolen exempelvis måste ha information om det finns ett tillgängligt vävnadsprov från mannen och i så fall var provet finns bevarat.

Många gånger kan det finnas bevarade prover från den avlidna mannen som kan användas för rättsgenetisk undersökning. Det kan

exempelvis finnas bevarad vävnad som tagits i samband med obduktion eller blod som bevaras på sjukhus efter en undersökning. Det kan också finnas vävnad från den avlidna som bevaras i en biobank. Situationen kan också vara den att det är oklart om det finns ett prov med vävnad från den avlidna mannen som kan användas för rätts-genetisk undersökning. Även när det gäller information om det finns ett tillgängligt vävnadsprov kan eventuella arvingar ha information som är nödvändig för domstolens bedömning. Det kan exempelvis röra uppgifter om det finns ett tillgängligt vävnadsprov från mannen efter en genomförd obduktion eller att något vävnadsprov inte alls finns tillgängligt och att mannen har kremerats.

Domstolen har att göra en helhetsbedömning utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. När det exempelvis gäller vävnad som tagits i samband med obduktion eller vävnad som förvaras i en biobank måste det många gånger anses proportionerligt att förordna om en rättsgenetisk undersökning på humanbiologisk vävnad från den avlidna. Om omständigheterna i det enskilda fallet kräver att kvarlevor från den avlidna mannen görs tillgängliga genom en gravöppning är det inte självklart att åtgärden kan anses proportionerlig. Det krävs i ett sådant fall att domstolen gör en intresseavvägning mellan bl.a. hänsyn till griftefriden och barnets rätt till familjerättslig tillhörighet. Om domstolen kommer till den slutsatsen att barnets rätt väger tyngre än de motstående intressen som framkommit i det enskilda fallet, finns förutsättning att förordna om rättsgenetisk undersökning på vävnad från den avlidna mannen.

Beslut i fråga om rättsgenetisk undersökning är ett beslut under rättegång. Det innebär att beslutet får överklagas i samband med dom eller slutligt beslut i målet.

Hävande av faderskap

3 §

I mål om förklaring att en viss man inte är far får rätten på begäran av någon av parterna eller när det annars behövs förordna om rättsgenetisk undersökning.

Förordnandet får avse barnet, modern och mannen i äktenskapet. Om det finns anledning att anta att någon annan man har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit, får förordnandet avse också denne.

Paragrafen innehåller bestämmelser om domstols förordnande i mål om hävande av ett faderskap när en man ansetts vara far på grund av presumtionen i 1 kap. 1 § FB. Paragrafen motsvarar delvis 1 § blodundersökningslagen.

I *första stycket* anges att domstolen får förordna om rättsgenetisk undersökning på begäran av part. Domstolen ansvarar för utredningens fullständighet och ska inhämta nödvändig utredning. Domstolen får därför självant förordna om sådan undersökning, om det behövs.

Av *andra stycket* framgår vilka som kan omfattas av domstolens förordnande. Förutom barnet, modern och mannen i äktenskapet får förordnandet avse en annan man, om det finns anledning att anta att han har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit.

I mål om att förklara att mannen i äktenskapet inte är far till barnet på den grunden att villkoren för en assisterad befruktning inte är uppfyllda, kan frågan om rättsgenetisk undersökning för utredning om en annan man är far aktualiseras. Om modern hävdar att barnet tillkommit genom heminsemination får domstolen göra en bedömning i det enskilda fallet om det ändå finns anledning att anta att en annan man har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit. Uppger den man vars spermier påstås ha använts att samlag har ägt rum får det många gånger anses tillräckligt för att domstolen ska komma till slutsatsen att förutsättning finns att förordna om rättsgenetisk undersökning beträffande honom. Är det i stället så att såväl modern som mannen i äktenskapet och den man vars spermier påstås ha använts vid heminseminationen hävdar att samlag inte har skett, saknas förutsättning att förordna om rättsgenetisk undersökning avseende den man vars spermier påstås ha använts. Då finns i stället möjlighet att fastställa faderskap för den mannen med stöd av 1 kap. 5 § första stycket 3 FB.

Beslut i fråga om rättsgenetisk undersökning är ett beslut under rättegång. Det innebär att beslutet får överklagas i samband med dom eller slutligt beslut i målet.

Efter att ett faderskap fastställts genom bekräftelse eller dom

4 §

Efter att ett faderskap fastställts genom bekräftelse eller genom dom som har fått laga kraft, får rätten förordna om en rättsgenetisk undersökning, om det först efter bekräftelsen eller domen har framkommit omständigheter som ger anledning att anta att någon annan man än den som har fastställts vara far har haft samlag med modern under den tid barnet kan ha tillkommit.

Ett förordnande får avse barnet, modern, den man som har fastställts vara far och den andre mannen.

Paragrafen innehåller bestämmelser om domstols möjligheter att förordna om rättsgenetisk undersökning när faderskapet redan har bekräftats eller fastställts genom dom som har fått laga kraft. Reglerna motsvarar 1 a § första stycket blodundersökningslagen.

Första stycket anger när domstol får förordna om en rättsgenetisk undersökning vid omprövning av ett redan fastställt faderskap.

När det gäller faderskap som fastställts genom bekräftelse, finns inte någon begränsning i möjligheterna att få faderskapsfrågan omprövad av domstol (se 3 kap. 3 § andra stycket FB). Om faderskapet däremot har fastställts genom dom som har fått laga kraft, kan en omprövning ske endast om Högsta domstolen eller hovrätt beviljar resning i målet.

Möjligheten till rättsgenetisk undersökning förutsätter att det sedan faderskapet fastställts genom bekräftelse eller dom som har fått laga kraft framkommer omständigheter som ger anledning till antagande att någon annan man, som inte tidigare varit föremål för rättsgenetisk undersökning, har haft samlag med modern under den tid barnet kan ha tillkommit. Det krävs att den som åberopar nya omständigheter inte har känt till dessa tidigare.

Av *andra stycket* framgår vilka som kan omfattas av domstolens förordnande. Förutom barnet, modern och den man som fastställts vara far får förordnandet avse en annan man, om det finns anledning att anta att han har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit.

5 §

Om ett faderskap har fastställts genom bekräftelse, får ett förordnande om rättsgenetisk undersökning meddelas i ett mål om att bekräftelsen saknar verkan mot den som har lämnat den. Ett sådant förordnande får begäras av någon av parterna i målet.

Om en talan om att en bekräftelse saknar verkan inte har väckts, prövas frågan om förordnande av en rättsgenetisk undersökning enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Ett sådant förordnande får begäras av den som kan vara part i ett mål om att bekräftelsen saknar verkan.

Om faderskapet har fastställts genom dom som har fått laga kraft, prövas frågan om förordnande av en rättsgenetisk undersökning enligt lagen om domstolsärenden. Ett sådant förordnande får begäras av någon av parterna i det tidigare målet.

Paragrafen beskriver att en begäran om förordnande får ske i ett mål om att en bekräftelse saknar verkan. Paragrafen reglerar också möjligheten att begära ett förordnande även om talan inte har väckts eller innan resning har beviljats. Paragrafen motsvarar delvis 1 a § blodundersökningslagen.

Enligt *första stycket* gäller att domstol får förordna om rättsgenetisk undersökning i ett mål om att bekräftelsen saknar verkan. Ett förordnande får begäras av någon av parterna i målet.

I *andra stycket* anges att när talan om att en bekräftelse saknar verkan inte har väckts ska en begäran enligt 4 § prövas fristående i ett ärende enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Den som kan vara part i ett mål om att en bekräftelse saknar verkan får begära att en rättsgenetisk undersökning genomförs.

Sedan faderskapet fastställts genom dom som har fått laga kraft framgår av *tredje stycket* att en rättsgenetisk undersökning enligt 4 § prövas i ett särskilt domstolsärende. Visar undersökningen att det tidigare målet om fastställande av faderskap sannolikt hade fått en annan utgång, om resultatet hade funnits när målet avgjordes, kan resning beviljas av hovrätt eller Högsta domstolen. Ett förordnande får begäras av någon av parterna i det tidigare målet.

6 §

Ett ärende om förordnande om rättsgenetisk undersökning enligt 5 § andra eller tredje stycket tas upp av rätten i den ort där barnet har sin hemvist. Om barnet har avlidit, tas ärendet upp av den rätt som har att ta upp en tvist om arv efter barnet. Om det inte finns någon annan behörig domstol, tas ärendet upp av Stockholms tingsrätt.

Paragrafen anger vilken domstol som är behörig att ta upp ett ärende om förordnande om rättsgenetisk undersökning enligt 5 § andra eller tredje stycket. Bestämmelserna motsvarar 1 b § andra stycket blodundersökningslagen.

I första hand är det domstolen där barnet har sin hemvist som ska ta upp ett ärende om förordnande av rättsgenetisk undersökning. Om barnet har avlidit är det i stället den domstol som har att ta upp tvist efter arv efter barnet. I sista hand är Stockholms tingsrätt behörig, om det inte finns någon annan behörig domstol.

7 §

Ett beslut i ett ärende om förordnande om rättsgenetisk undersökning enligt 5 § andra eller tredje stycket får överklagas särskilt.

Paragrafen anger hur ett beslut om rättsgenetisk undersökning som meddelas i ett ärende får överklagas. Bestämmelsen motsvarar 1 b § första stycket första meningen blodundersökningslagen.

Ett beslut om förordnande i ett ärende enligt 5 § andra eller tredje stycket får överklagas särskilt. Detta skiljer sig från vad som gäller för beslut om rättsgenetisk undersökning som meddelas i ett mål.

8 §

Ett ärende om förordnande om rättsgenetisk undersökning enligt 5 § andra eller tredje stycket får avskrivas när utlåtandet över undersökningen har lämnats eller frågan om undersökning har förfallit.

Paragrafen anger när ett ärende om rättsgenetisk undersökning får avslutas och motsvarar 1 b § första stycket andra meningen blodundersökningslagen.

Det är först när ett utlåtande över den rättsgenetiska undersökningen lämnats eller frågan om undersökning annars har förfallit som ärendet anses avslutat. Ett ärende får därför avskrivas först när utlåtande över undersökningen har lämnats till domstolen eller frågan om undersökning har förfallit.

Allmänt om handläggningen

9 §

Innan rätten förordnar om rättsgenetisk undersökning ska den som förordnandet skulle avse ges tillfälle att yttra sig.

Paragrafen innehåller bestämmelser om att den som berörs av ett förordnande om rättsgenetisk undersökning ska ges möjlighet att yttra sig innan beslut meddelas. Första stycket motsvarar delvis 1 § andra stycket och 1 a § sista stycket blodundersökningslagen.

Paragrafen anger att innan ett förordnande om rättsgenetisk undersökning enligt lagen meddelas ska den som förordnandet skulle avse beredas tillfälle att yttra sig.

Den omständigheten att någon motsätter sig att lämna prov för att en rättsgenetisk undersökning ska kunna genomföras är inte tillräcklig för att domstolen inte ska förordna om sådan undersökning. Däremot kan den som yttrar sig tillföra målet eller ärendet information som tidigare inte var känd för domstolen. Det kan vara uppgifter som påverkar bedömningen om det exempelvis kan antas att mannen har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit. Det krävs att det framkommer omständigheter som innebär att domstolen inte kan komma till slutsatsen att det kan antas att mannen har haft samlag med modern under den tid som barnet kan ha tillkommit för att en begäran om rättsgenetisk undersökning ska avslås. Det kan bli aktuellt att utreda en tvistig fråga om exempelvis modern har haft samlag med någon ytterligare man vid ett sammanträde (se NJA 1986 s. 646).

Vite

10 §

Rätten får vid vite förelägga den som förordnandet om rättsgenetisk undersökning avser att med intyg från behörig inrättning visa att ett sådant prov som behövs för rättsgenetisk undersökning har tagits på honom eller henne. I fråga om barn som inte har fyllt 18 år ska i stället barnets vårdnadshavare föreläggas.

Paragrafen anger att domstol vid vite får förelägga någon att lämna prov för genomförande av rättsgenetisk undersökning enligt lagen. Bestämmelserna motsvarar 2 § blodundersökningslagen.

Provtagning, i de allra flesta fall munskrapsprov, kan ske på flera olika inrättningar. Det är möjligt att exempelvis vända sig till socialnämnd, men även vissa vårdinrättningar och utlandsmyndigheter. Det förutsätts att det i administrativ ordning meddelas bestämmelser om vem som är behörig att utfärda intyget. Verkställighetsföreskrifter till denna lag ska enligt 4 § förordningen om rättsgenetisk undersökning vid utredningen av faderskap utfärdas av Rättsmedicinalverket.

Biträde av Polismyndigheten

11 §

Om ett föreläggande vid vite enligt 10 § inte följs, får rätten i stället för att förelägga nytt vite besluta om biträde av Polismyndigheten för att provtagning ska komma till stånd.

I fråga om barn som inte har fyllt 18 år får beslut om biträde av Polismyndigheten meddelas endast om det finns särskilda skäl. Sådant biträde får inte lämnas, om det finns risk för att barnet ska ta skada av detta.

Paragrafen anger att domstol, som tidigare beslutat om föreläggande vid vite, har möjlighet att besluta om biträde av Polismyndigheten för att en provtagning ska komma till stånd. Bestämmelserna motsvarar 2 a § första och andra styckena blodundersökningslagen.

I *första stycket* anges att domstolen får förordna att den som vägrar att inställa sig till en provtagning ska hämtas till provtagning genom Polismyndighetens försorg. Det kan visserligen finnas situationer då det finns anledning att anta att den som är skyldig att lämna prov inte bryr sig om ett föreläggande från domstolen. Den berörde bör

dock alltid ha fått tillfälle att frivilligt följa föreläggandet. Först när det visar sig att föreläggandet inte har följts får domstolen överväga biträde av Polismyndigheten. Möjligheterna till hämtning ska alltså endast användas när det finns anledning att anta att ett nytt vitesföreläggande inte skulle fylla någon funktion.

Det biträde av Polismyndigheten som främst kommer i fråga är att den förelagde hämtas till provtagningen. I undantagsfall kan det även bli fråga om att framtvinga själva provtagningen. Den provtagning det är fråga om kan i sådant fall jämföras med den provtagning som enligt 28 kap. 12 a § rättegångsbalken får ske vid kroppsbesiktning genom tagande av salivprov. I enlighet med vad som gäller enligt 24 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken bör Polismyndigheten för att provtagningen ska komma till stånd kunna använda det våld som med hänsyn till omständigheterna kan anses försvarligt.

Innan domstolen beslutar om hämtning är det lämpligt att kontakt tas med den institution som ska medverka vid den aktuella provtagningen för att bestämma en lämplig tid. Precis som i dag överlämnas sedan kopia av beslutet om hämtning till Polismyndigheten med uppgift om tid och plats för provtagningen.

I *andra stycket* framgår att även barn under 18 år kan hämtas, när vårdnadshavaren inte följer ett föreläggande om vite beträffande barnet. Med barnet avses här det lilla barnet som inte själv kan inställa sig till provtagning. Det är inte fråga om den situationen att modern eller mannen är under 18 år.

Det ligger i sakens natur att hämtning av barn bör komma i fråga endast i undantagsfall. I första hand ska socialnämnden försöka åstadkomma att barnet frivilligt inställs till provtagningen. Först när dessa försök inte leder någon vart bör domstolen ta ställning till om polishjälp är nödvändig. Domstolen ska, precis som i dag, göra en avvägning mellan intresset att en rättsgenetisk undersökning genomförs och önskemålet att barnet inte far illa av att hämtas genom Polismyndigheten eller att prov tas under tvång. Domstolen bör samråda med socialnämnden innan förordnande meddelas om biträde av Polismyndigheten när det gäller barn under 18 år.

12 §

Om kostnad för biträde av Polismyndigheten har betalats av allmänna medel, ska den som har varit föremål för biträdet betala tillbaka kostnaden till staten. I fråga om barn som inte har fyllt 18 år ska betalningsskyldigheten i stället fullgöras av barnets vårdnadshavare.

Det belopp som ska återbetalas får sättas ner eller efterges, om det finns skäl för det med hänsyn till den enskildes personliga eller ekonomiska förhållanden.

I paragrafen finns bestämmelser om återbetalningsskyldighet för den som orsakat staten kostnader för biträde av Polismyndigheten. Bestämmelserna motsvarar delvis 2 a § tredje stycket lagen om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap.

Enligt *första stycket* gäller även fortsatt att den som orsakar kostnader för staten i samband med biträde av Polismyndigheten är skyldig att ersätta staten för dessa kostnader. Bestämmelsen överensstämmer med allmänna principer om återbetalning till staten av kostnader som någon orsakar det allmänna genom att inte fullgöra en skyldighet.

I *andra stycket* anges att återbetalningsskyldigheten kan sättas ner eller helt efterges, om det finns skäl till det. Jämkning kan alltså ske på samma grunder som gäller för annan återbetalningsskyldighet till staten. Vid bestämmande av beloppets storlek eller om den enskilde helt ska befrias från skyldigheten att återbetala kostnad till staten ska hänsyn tas till den enskildes personliga och ekonomiska förhållanden. Prövningen sker på samma sätt som exempelvis vid prövning av återbetalningsskyldighet för rättegångskostnad i brottmål enligt 31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken.

Kostnaden för rättsgenetisk undersökning

13 §

Kostnaden för provtagning och rättsgenetisk undersökning enligt denna lag och 2 kap. 6 § föräldrabalken ska betalas av allmänna medel.

I paragrafen anges att det allmänna ska stå kostnaden för provtagning och rättsgenetisk undersökning.

Oavsett om det är domstolen som förordnat om rättsgenetisk undersökning eller om socialnämnd tagit initiativ till sådan undersökning ska staten stå kostnaden för såväl provtagning som rättsgenetisk undersökning.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelse

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2021.
2. Genom lagen upphävs lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap.
3. Den upphävda lagen gäller fortfarande vid överklagande av en domstols beslut.

I *punkten 1* anges att den nya lagen gäller från den 1 januari 2021.

Enligt *punkten 2* ska blodundersökningslagen upphöra att gälla genom den nya lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

Punkten 3 anger att den upphävda blodundersökningslagen tillämpas om ett beslut meddelat av domstol enligt den upphävda lagen överklagas till högre rätt.

Referenser

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1969:124 *med förslag till lag om ändring i ärvdabalken, m.m.*
- Prop. 1973:100 *med förslag till lag om ändring i föräldrabalken, m.m.*
- Prop. 1982/83:8 *om blodundersökning i faderskapsmål.*
- Prop. 1984/85:2 *om artificiella inseminationer.*
- Prop. 1987/88:160 *om befruktning utanför kroppen.*
- Prop. 1989/90:107 *om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.*
- Prop. 1990/91:10 *med förslag till begravningslag.*
- Prop. 1993/94:165 *Några frågor om sekretess.*
- Prop. 1996/97:9 *Ny rätts hjälpslag.*
- Prop. 2004/05:137 *Assisterad befruktning och föräldraskap.*
- Prop. 2005/06:72 *Genomförande av EG-direktivet om rätt till familjeåterförening samt vissa frågor om handläggning och DNA-analys vid familjeåterförening.*
- Prop. 2008/09:80 *Äktenskapsfrågor.*
- Prop. 2012/13:107 *Upphävande av kravet på sterilisering för ändrad könstillhörighet.*
- Prop. 2014/15:127 *Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor.*
- Prop. 2017/18:105 *Ny dataskyddslag.*
- Prop. 2017/18:121 *Modernare adoptionsregler.*
- Prop. 2017/18:155 *Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap.*

- Prop. 2017/18:171 *Dataskydd inom Socialdepartementets verksamhetsområde – en anpassning till EU:s dataskyddsförordning.*
- Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.*
- Prop. 2017/18:276 *Föräldrapenning för fler familjekonstellationer och reserverad grundnivå.*

Utskottsbetänkanden och riksdagsskrivelser

- Bet. 1989/90:SoU28 *Godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.*
- Bet. 2004/05:LU25 *Assisterad befruktning och föräldraskap.*
- Bet. 2008/09:CU19 *Könsneutrala äktenskap och vigselfrågor.*
- Bet. 2012/13:SoU24 *Upphävande av kravet på sterilisering för ändrad könstillhörighet.*
- Bet. 2017/18:SoU20 *Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap.*
- Rskr. 1989/90:350
- Rskr. 2004/05:284
- Rskr. 2008/09:208
- Rskr. 2009/10:79
- Rskr. 2012/13:231
- Rskr. 2014/2015:122
- Rskr. 2017/18:368

Statens offentliga utredningar, SOU

- SOU 1983:40, Betänkande av riktlinjekommittén, *Konsumentpolitiska styrmedel – utvärdering och förslag betänkande.*
- SOU 2001:10, Slutbetänkande av Kommittén om barn i homosexuella familjer, *Barn i homosexuella familjer.*
- SOU 2006:63, Delbetänkande av RMV/SKL-utredningen, *Forensiska institutet Ny myndighet för kriminalteknik, rättsmedicin och rättspsykiatri.*

- SOU 2006:103, Slutbetänkande av RMV/SKL-utredningen, *Översyn av den rättsmedicinska verksamheten Tillsyn, Rättsliga rådet och rättsläkarens roll.*
- SOU 2007:3, Betänkande av Utredningen om föräldraskap vid assisterad befruktning, *Föräldraskap vid assisterad befruktning.*
- SOU 2016:11, Slutbetänkande från Utredningen om utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet, *Olika vägar till föräldraskap.*
- SOU 2016:19, Betänkande av Barnrättighetsutredningen, *Barnkonventionen blir svensk lag.*
- SOU 2017:40, Delbetänkande av Utredningen om regleringen av biobanker, *För dig och för alla.*
- SOU 2017:80, Betänkande av Utredningen om dataskydd vid Rättsmedicinalverket, *Stärkt integritet i Rättsmedicinalverkets verksamhet.*
- SOU 2018:4, Slutbetänkande av Utredningen om regleringen av biobanker, *Framtidens biobanker.*

Regeringens skrivelser

Regeringens skrivelse Skr. 2009/10:79 *En tydlig, rättssäker och effektiv tillsyn.*

Motioner

Motion 2013/14:C307 *Bekräftelse av faderskap för ogifta par.*
Motion 2016/17:1711 *Fastställande av faderskap.*

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1984 s. 319
NJA 1986 s. 646
NJA 1997 C 36
NJA 2007 s. 684
NJA 2016 s. 1157

Hovrätterna

RH 1997:21

Svea hovrätts dom den 23 januari 2018, mål nr T 5424-17

Kammarrätterna

Kammarrättens i Göteborg dom den 14 september 2011, mål nr 296-11

Kammarrättens i Stockholm dom den 3 maj 2006, mål nr 3788-05

Europadomstolen

Marckx v. Belgien, mål nr 6833/74, dom den 13 juni 1979

Johnston v. Irland, mål nr 9697/82, dom den 18 december 1986

Berrehab mot Nederländerna, mål nr 10730/84, dom den 21 juni 1988

Gaskin v. Storbritannien, mål nr 10454/83, dom den 7 juli 1989

Keegan v. Irland, mål nr 196969/90, dom den 26 maj 1994

Kroon v. Nederländerna, mål nr 1835/91, dom den 27 oktober 1994

Mikulic v. Kroatien, mål nr 53176/99, dom den 2 februari 2002

Odièvre v. Frankrike, mål nr 42326/98, dom den 13 februari 2003

Estate of Kresten Filtenborg Mortensen v. Danmark, mål nr 1338/03, dom den 15 maj 2006

Ebru och Tayfun Engin Colak v. Turkiet, mål nr 60176/00, dom den 30 maj 2006

Jäggi v. Schweiz, mål nr 58757/00, dom den 13 juli 2006

Jevremovic v. Serbien, mål nr 3150/05, dom den 17 juli 2007

Grönmark v. Finland, mål nr 17038/04, dom den 6 juli 2010

Backlund v. Finland, mål nr 36498/05, dom den 6 juli 2010

Haas v. Nederländerna, mål nr 36983/97, dom den 13 januari 2014

EU-domstolen

EU-domstolens dom den 3 mars 2011, *AG2R Prévoyance mot Beaudout Père et Fils SARL*, mål nr C-437/09

Litteratur m.m.

Danelius, Hans (2012), *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, fjärde upplagan, Norstedts Juridik.

Danelius, Hans (2007), SvJT *Europadomstolens domar – tredje kvartalet 2007*.

Europarådets studie (2009), *A study into the rights and legal status of children being brought up in various forms of marital and non-marital partnerships and cohabitation* CJ-FA (2008) 5.

Mägi, Erik och Zimmerman, Lina-Lea (2015), *Stärnfamiljejuridik: Svensk familjelagstiftning ur ett normkritiskt perspektiv*, Gleerups Utbildning AB.

Riksrevisionen (2004), *Stödet till polisens brottsutredningar*, RiR 2004:27.

Rättsmedicinalverket (2001), *Om faderskap och rättsgenetiska undersökningar – teknikutveckling, organisation och resultat*, 2001:2.

Rättsmedicinalverket (2015), *Faderskapsundersökningar*.

Rättsmedicinalverket (2017), *En expertmyndighet inom rättsväsendet*.

Rättsmedicinalverket (2017), *Taxa för rättsgenetiska undersökningar*.

Rättsmedicinalverket (2017), *Årsredovisning 2016*.

Rättsmedicinalverket (2018), *Årsredovisning 2017*.

Saldeen, Åke (2013), *Barn och föräldrarätt*, 7 uppl., Iustus Förlag AB.

Socialstyrelsen (2005), *Att fastställa faderskap* (handbok för handläggning).

Socialstyrelsen (2014), *Kunskapsstöd för mödranhälsovården*.

Socialstyrelsen (2017), *Statistik om familjerätt 2016*.

Socialstyrelsen (2017), *Statistik om graviditeter, förlossningar och nyfödda barn 2015*.

Social- og Indenrigsministeriet (2016), *Førelдресkab i børneloven* (Danmark).

Statistiska centralbyrån (2017) *Befolkningsstatistik*.

Statskontoret (2016), *Myndighetsanalys av Rättsmedicinalverket*, 2016:6.

Sveriges Kommuner och Landsting (2014), Slutrapporten *Jag vill ha föräldrar – etapp 2*.

Unicef (2008), *Handbok om barnkonventionen*.

Övrigt

Beslut av Inspektionen för vård och omsorg (IVO) den 12 februari 2015, dnr 43797/2013

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap, HSLF-FS 2017:49

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av föräldraskap, HSLF-FS 2017:50

NOU 2009:5 *Farskap og annen morskap – Fastsettelse og endring av foreldreskap* (Norge)

Rättsmedicinalverkets skrivelse (2005), Ju2005/00601/L2

Rättsmedicinalverkets föreskrifter om provtagning vid utredning av faderskap, 2–4 §§ SOSFS 2013:20 (M)

Rättsmedicinalverkets skrivelse (2015), Ju2015/05398/L2

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap, SOSFS 2004:16

Socialstyrelsens skrivelse (2005), Ju2005/02972/L2

Kommittédirektiv 2017:28

Modernare regler om faderskap och föräldraskap

Beslut vid regeringssammanträde den 16 mars 2017

Sammanfattning

En särskild utredare ska se över delar av föräldrabalkens regler om fastställande av faderskap och föräldraskap. I uppdraget ingår även att göra en översyn av de författningar som handlar om rättsgenetiska undersökningar vid utredning av faderskap. Syftet är att – med utgångspunkt i principen om barnets bästa – åstadkomma en mer ändamålsenlig, jämlik och modern reglering. Utredaren ska föreslå de författningsändringar och andra åtgärder som bedöms vara nödvändiga eller lämpliga.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 augusti 2018.

Behovet av en utredning

Synen på föräldraskap och familj har förändrats över tid, vilket kan ses som ett resultat av ny kunskap och förändringar av samhälleliga normer och värderingar. En majoritet av alla barn som föds i Sverige i dag föds av en förälder som inte är gift och drygt hälften har föräldrar som är sambor. Många barn växer också upp i andra familjekonstellationer än den traditionella kärnfamiljen.

Med den tekniska utvecklingen, främst utvecklingen av DNA-analyser, har möjligheten att bevisa ett genetiskt släktskap förändrats. I dag finns metoder som möjliggör genetiska undersökningar som

inte var förutsedda när regleringen om blodundersökningar vid utredning av faderskap tillkom.

Det är viktigt att lagstiftningen utvecklas i takt med samhället i övrigt och bl.a. kan hantera olika sätt att bilda familj. Även om regleringen kring fastställande av faderskap och föräldraskap har anpassats med tiden för att möta utvecklingen på området, finns det behov av att se över reglerna i syfte att åstadkomma en mer ändamålsenlig, jämlik och modern reglering. Behovet av ytterligare förändringar har även framhållits i olika avseenden och sammanhang.

Bland annat har frågor som rör fastställelse av faderskap och föräldraskap under flera år varit föremål för riksdagsmotioner. Synpunkter har framförts bl.a. om att nuvarande ordning för att fastställa faderskap bör moderniseras och förenklas och att det bör införas en könsneutral föräldraskapspresumtion (se t.ex. bet. 2011/12:CU16, bet. 2012/13:CU8 och bet. 2013/14:CU19). Att frågan om en könsneutral föräldraskapspresumtion bör utredas har även efterfrågats av bl.a. Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL).

I mars 2015 tillkännagav riksdagen för regeringen att det finns skäl för att undersöka frågeställningar i väckta motioner kring nuvarande ordning för utredningar om faderskap för ogifta. Motionerna handlade om att utredningarna måste kunna moderniseras och förenklas och att ett faderskap borde kunna fastställas redan under graviditeten. Enligt riksdagen bör regeringen därför överväga om det finns behov av förändringar och i så fall ta nödvändiga initiativ och i lämpligt sammanhang återkomma till riksdagen och redovisa resultatet av arbetet. I sammanhanget framhålls att utgångspunkten för reglerna på området måste vara omtanken om barnets bästa och att det är av stor vikt att den ordning som finns för utredningar om faderskap för ogifta ger betryggande garantier för att det verkligen är den biologiska fadern och inte någon annan som fastställs som far. Vidare framhålls betydelsen av att faderskapsärenden handläggs på ett så enkelt sätt som möjligt med hänsyn till barnets intressen och under former som inte behöver uppfattas som integritetskränkande (bet. 2014/15:CU6, punkt 4, rskr. 2014/15:122).

Behovet av att se över regler kring faderskap och föräldraskap har även uppmärksamrats av olika myndigheter verksamma på området. Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen har i skrivelser till Justitiedepartementet framfört att rättsläget behöver klargöras när det gäller

möjligheterna för kommuner och domstolar att vända sig till privata laboratorier för rättsgenetiska analyser i faderskapsärenden. Socialstyrelsen har även framhållit bl.a. att det bör klargöras om det är möjligt att förordna om rättsgenetisk undersökning avseende en avliden och ifrågasatt om nuvarande rättstillämpning, som begränsar möjligheten att förordna om ny rättsgenetisk undersökning, är rimlig med hänsyn till utvecklingen på området (Ju2005/00601/L2, Ju2005/02972/L2 och Ju2015/05398/L2).

Samhällsutvecklingen och erfarenheter från tillämpningen av nuvarande reglering har alltså aktualiserat ett behov av att se över vissa delar av regleringen. En särskild utredare bör därför utses och ges följande uppdrag.

Utredningsuppdraget

Införande av en föräldraskapspresumption

Om modern när barnet föds är gift med en man, anses mannen automatiskt som barnets far (den s.k. faderskapspresumptionen). Presumptionen gäller även om barnet har kommit till genom assisterad befruktning. Om det inte finns en faderskapspresumption, ska faderskapet fastställas genom bekräftelse eller dom.

Om en assisterad befruktning enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. utförs på en kvinna som är gift eller registrerad partner med en annan kvinna, anses maken eller partnern också som förälder. Föräldraskapet förutsätter att det finns ett samtycke till den assisterade befruktningen och att det är sannolikt att barnet har kommit till genom den. Ett föräldraskap måste, till skillnad från faderskap, alltid fastställas genom en bekräftelse eller en dom. Det finns alltså i dessa fall inte någon motsvarighet till en faderskapspresumption. För fastställande av ett föräldraskap gäller i stort sett samma bestämmelser som för fastställande av ett faderskap.

Frågan om huruvida det bör införas en föräldraskapspresumption motsvarande en faderskapspresumption har tidigare övervägts i olika sammanhang.

Kommittén om barn i homosexuella familjer föreslog i betänkandet Barn i homosexuella familjer (SOU 2001:10) att samkönade

par skulle ges möjlighet till assisterad befruktning inom svensk sjukvård och att samkönade och olikkönade par skulle likställas i fråga om rättsligt föräldraskap vid assisterad befruktning. Om modern var registrerad partner, skulle hennes partner automatiskt anses som förälder till barnet. Kommitténs förslag om regleringen av det rättsliga föräldraskapet fick kritik från många remissinstanser, som ansåg att förslaget innebar alltför stora begränsningar i fråga om att få faderskapet till barnet fastställt, vilket kunde få betydelse för barnets rätt till kunskap om sitt ursprung och kontakt med sin far.

I Regeringskansliet utarbetades därefter promemorian Föräldraskap vid assisterad befruktning för homosexuella (Ds 2004:19). På grundval av promemorian föreslog regeringen att samkönade kvinnliga par skulle få tillgång till assisterad befruktning inom svensk sjukvård, ett förslag som sedan antogs av riksdagen. I propositionen uttalades att regeringen avsåg att återkomma när det gäller föräldraskapet vid assisterad befruktning, bl.a. i fråga om huruvida föräldraskapet för en partner bör presumeras på liknande sätt som faderskapet för en gift man (prop. 2004/05:137 s. 45).

Hösten 2005 fick en särskild utredare i uppdrag att överväga om samtycke som grund för föräldraskap vid assisterad befruktning för samkönade par, i likhet med vad som redan då gällde för olikkönade par, även skulle omfatta assisterad befruktning som skett i utländsk sjukvård eller i egen regi. I uppdraget ingick även att utreda om föräldraskapet för en partner borde presumeras på liknande sätt som faderskapet för en gift man. I betänkandet Föräldraskap vid assisterad befruktning (SOU 2007:3) föreslog utredningen att föräldraskapet vid assisterad befruktning skulle regleras på samma sätt för samkönade som för olikkönade par, dvs. bestämmelserna om föräldraskap för en kvinna skulle också omfatta assisterad befruktning som skett i utlandet eller i egen regi och en föräldraskapspresumtion skulle införas. Utredningens förslag fick relativt omfattande kritik från remissinstanserna. Enligt flera remissinstanser saknades ett tydligt barnperspektiv och de såg problem med förslaget om föräldraskapspresumtion, särskilt i fråga om assisterad befruktning i egen regi. När det gäller sådan assisterad befruktning framhöll remissinstanserna att frågan var komplex och behövde utredas vidare ur ett barnperspektiv. Utredningens förslag har inte lett till lagstiftning.

Frågan om samtycke som grund för faderskap eller föräldraskap vid assisterad befruktning har därefter övervägts av Utredningen om

utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet. I betänkandet Olika vägar till föräldraskap (SOU 2016:11) föreslår utredningen att samtycke inte längre ska utgöra grund för faderskap om den assisterade befruktningen sker i egen regi, bl.a. utifrån bedömningen att barnets rätt till information om sitt ursprung inte kan säkerställas i sådana fall. När det gäller assisterad befruktning inom utländsk hälso- och sjukvård föreslås att samtycke även fortsättningsvis bör utgöra grund för faderskap, förutsatt att den assisterade befruktningen har utförts vid behörig sjukvårdsinrättning och att barnet har rätt till information om donatorns identitet. Samma regler föreslås i fråga om samtycke som grund för föräldraskap. Utredningens förslag har remissbehandlats och bereds i Justitiedepartementet.

Regeringens målsättning är att åstadkomma en jämlik reglering som inte utan tungt vägande skäl skiljer på personer beroende på sexuell läggning eller kön. Det är lämpligt att, med beaktande av den fortsatta beredningen av frågan om samtycke som grund för föräldraskap och utifrån barnets bästa, på nytt undersöka frågan om en föräldraskapspresumtion. Utredaren ska ta ställning till om, och i så fall under vilka förutsättningar, föräldraskapet för en make eller registrerad partner vid assisterad befruktning bör presumeras på motsvarande sätt som faderskapet i dag presumeras för en gift man. Om utredaren bedömer att en föräldraskapspresumtion bör införas, ska utredaren även ta ställning till när en sådan presumtion ska kunna hävas.

Enklare och modernare regler om bekräftelse av faderskap och föräldraskap för ogifta

I de fall faderskapspresumtionen inte gäller, behöver ett faderskap eller ett föräldraskap fastställas genom en bekräftelse eller en dom. En sådan bekräftelse ska göras skriftligen och bevittnas av två personer. Bekräftelsen ska godkännas av socialnämnden och av modern eller en för barnet särskilt förordnad vårdnadshavare.

De flesta barn som föds i Sverige har ogifta föräldrar. Nuvarande ordning för att bekräfta ett faderskap eller föräldraskap upplevs av många som omständlig, omodern och som ett ifrågasättande av val av

civilstånd. Handläggningen av dessa bekräftelser verkar också i praktiken skilja sig åt mellan olika socialnämnder, dvs. reglerna tillämpas inte enhetligt.

I syfte att förenkla processen för bekräftelse av faderskap och föräldraskap för sambor som får barn inledde Skatteverket och Sveriges Kommuner och Landsting 2012 ett gemensamt projekt – Jag vill ha föräldrar. Den behovsanalys som låg till grund för projektet visade att många föräldrar, liksom berörda handläggare, upplever processen som otidsenlig och ojämlig. Inom ramen för projektet och utifrån gällande regler har det bl.a. lämnats förslag på hur kommunikationen mellan Skatteverket och socialnämnderna i ärenden om faderskap och föräldraskap skulle kunna digitaliseras för att förenkla processen och göra den mer rättssäker.

Lagändringar i syfte att modernisera förfarandet för bekräftelse av faderskap och föräldraskap för ogifta har gjorts i andra nordiska länder. Exempelvis är det i Finland och Norge numera möjligt att bekräfta ett faderskap eller ett föräldraskap redan i samband med mödravården. I Danmark har man kommit långt med att digitalisera processen för fastställande av faderskap och föräldraskap.

Mot denna bakgrund ska utredaren undersöka hur reglerna om bekräftelse av faderskap och föräldraskap för ogifta tillämpas och lämna förslag på hur regleringen kan moderniseras och förenklas. Utredaren ska i det sammanhanget beakta vikten av att fastställda faderskap blir korrekta och de möjligheter som digitaliseringen kan erbjuda för att förenkla förfarandet.

En översyn av reglerna om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

För att utreda ett faderskap behöver det ibland göras en rättsgenetisk undersökning. En sådan undersökning kan aktualiseras både inom ramen för socialnämndens utredningar om faderskap och i faderskapsmål vid domstol. En rättsgenetisk utredning i ett faderskapsärende kan endast framtvingas av domstol. Särskilda regler om detta finns i lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (blodundersökningslagen) och förordningen (1969:624) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap (blodundersökningsförordningen).

Den nuvarande regleringen på området tillkom i en tid när blodundersökning var den mest använda typen av rättsgenetisk undersökning vid fastställande av faderskap. Sedan 1994 är faderskapsundersökningar helt baserade på DNA-analyser. DNA-analyser kan göras på allt slags vävnad, t.ex. blod eller munskrap, som sker genom s.k. topsning. Analyserna har mycket hög tillförlitlighet. I de allra flesta fall går det att med säkerhet utesluta en felaktigt utpekad man i ett faderskapsärende och det är även möjligt att med en mycket hög grad av sannolikhet utpeka en viss man som far.

Enligt blodundersökningsförordningen ska sådana blodprov som avses i blodundersökningslagen undersökas genom Rättsmedicinalverkets försorg. Varje år utreds faderskapet för cirka 2 000 barn vid verket, vilket motsvarar cirka två procent av alla levande födda barn under ett år. Det finns dock privata laboratorier, både i Sverige och utomlands, som erbjuder rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden, ofta till en lägre kostnad än om undersökningen utförs av Rättsmedicinalverket.

Även om regleringen i viss mån har anpassats till utvecklingen på området, är det fråga om en reglering som är uppbyggd efter en teknik som inte längre används och som behöver moderniseras. Även berörda myndigheter har pekat på behovet av att se över regleringen i olika avseenden. Som nämnts har Rättsmedicinalverket och Socialstyrelsen framhållit bl.a. att rättsläget behöver klargöras när det gäller möjligheterna för kommuner och domstolar att vända sig till privata laboratorier för rättsgenetiska analyser i faderskapsärenden. Utredaren ska mot denna bakgrund se över blodundersökningslagen och blodundersökningsförordningen och särskilt överväga följande frågor.

Rättsgenetisk undersökning av vävnadsprov från avlidna

Enligt blodundersökningslagen kan domstolen förordna om en rättsgenetisk undersökning beträffande modern, barnet, den man som är utpekad som far eller, i ett mål om hävande av faderskapspresumtion, den äkta mannen.

Dagens DNA-teknik gör det möjligt att få klarhet i en faderskapsfråga på sätt som inte var möjliga när blodundersökningslagen kom till. Genom DNA-teknik är det i dag möjligt att analysera

humanbiologiskt material, s.k. vävnad eller vävnadsprov, från avlidna personer.

Europadomstolen har i fallet *Jäggi mot Schweiz* (dom den 13 juli 2006) ansett att ett barns intresse av att få faderskapsfrågan utredd var så starkt, att barnet kunde grunda ett anspråk på att det skulle tas ett DNA-prov på en avliden och begravnen mans kvarlevor på artikel 8 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Europakonventionen (jfr *Haas mot Nederländerna*, dom den 13 januari 2004).

När det gäller möjligheterna att använda sig av vävnadsprov från avlidna har Socialstyrelsen framhållit att rättsläget behöver klargöras. I de fall en man före dödsfallet har samtyckt till att vävnadsprov lämnas ut för att utreda faderskapet, kan provet lämnas ut från hälso- och sjukvården för analys. Om ett sådant samtycke saknas, är det oklart om blodundersökningslagen kan anses tillämplig. Enligt Socialstyrelsen tolkas regleringen olika av domstolar, vilket har lett till att vissa domstolar har förordnat om prov på en avliden medan andra har ansett att det inte är möjligt utan uttryckligt stöd i lag (Ju2005/02972/L2, jfr även NJA 1997 C 36).

Även när det gäller hälso- och sjukvårdens och andra myndigheters hantering av vävnadsprov, bl.a. möjligheten att lämna ut vävnadsprov, har det ansetts finnas ett behov av en tydligare reglering. För närvarande pågår en översyn av den lagstiftning som reglerar hanteringen av vävnadsprover och information om proverna i biobanker (dir. 2016:41). Den särskilda utredaren ska enligt direktiven bl.a. analysera och vid behov lämna förslag om huruvida det i undantagsfall och i enlighet med den nya dataskyddsförordningen ska vara möjligt att lämna ut vävnadsprover och personuppgifter från biobanker för utredning av föräldraskap. Uppdraget ska i denna del redovisas senast den 1 maj 2017. Det pågår även en utredning om stärkt integritet i Rättsmedicinalverkets verksamhet, som bl.a. ska analysera hur regleringen av verkets hantering av humanbiologiskt material bör se ut och som ska redovisas senast den 31 oktober 2017 (dir. 2016:75).

Utredaren ska därför överväga om det bör införas regler om att en domstol ska kunna förordna om en rättsgenetisk undersökning av vävnadsprover från en avliden man och i så fall under vilka förutsättningar. Utredaren ska samråda med Utredningen om regleringen

av biobanker (S 2016:04) och även hålla sig informerad om och beakta det arbete som sker i Utredningen om dataskydd vid Rättsmedicinalverkets verksamhet (Ju 2016:18).

Bör möjligheten att förordna om ny rättsgenetisk undersökning utökas?

Blodundersökningslagen tillkom mot bakgrund av förbättrade möjligheter att efter genomförd blodundersökning utesluta felaktigt utpekade män. Förordnande om blodundersökning eller annan rättsgenetisk undersökning kan därför ske i mål om hävande av en faderskapspresumtion och i mål om fastställande av faderskap. Lagen syftar däremot inte till att det ska finnas en obegränsad möjlighet att genom en rättsgenetisk undersökning få ett redan fastställt faderskap kontrollerat. Möjligheterna till en undersökning är i dessa fall begränsade, vilket har motiverats med att relationerna mellan ett barn och den som anses vara far inte ska störas i onödan (prop. 1982/83:8 s. 7).

Om faderskapet har fastställts genom en bekräftelse eller genom en dom som har fått laga kraft, får domstolen förordna om en rättsgenetisk undersökning endast om det efter bekräftelsen eller domen har framkommit omständigheter som ger anledning till antagande att någon annan man än den som har fastställts som far har haft samlag med modern under konceptionstiden. Det krävs alltså att den som åberopar de nya omständigheterna inte har känt till dessa tidigare. I förarbetena till regleringen sägs att den vetenskapliga utvecklingen beträffande blodundersökningar i sig inte bör utgöra ett tillräckligt skäl för ett förordnande om ny undersökning. Vidare uttalas att det inte bör införas en möjlighet att utföra ny blodundersökning på de män utöver fadern som tidigare blivit blodundersökta och uteslutna, med hänsyn bl.a. till den rättsosäkerhet som detta skulle medföra (prop. 1982/83:8 s. 7 och 13).

Enligt Socialstyrelsen har detta fått till följd att det inte anses möjligt att förordna om rättsgenetisk undersökning beträffande en man som tidigare har undersökts och uteslutits, även om den tidigare undersökningen inte har gjorts med DNA-analys. Mot bakgrund av den vetenskapliga utvecklingen i fråga om att klarlägga faderskap anser Socialstyrelsen att denna begränsning inte längre är rimlig utifrån barnets rätt till vetskap om sitt ursprung.

Högsta domstolen har nyligen prövat frågan om huruvida rätten till respekt för privat- och familjelivet i artikel 8.1 i Europakonventionen kan läggas till grund för ett förordnande om DNA-undersökning avseende en man som tidigare har genomgått en blodundersökning och mot vilken faderskapstalan har ogillats. Frågan besvarades nekande. Högsta domstolen konstaterade att ett förordnande om DNA-undersökning skulle gå utöver regleringen i blodundersökningslagen och därmed inte uppfylla de krav på förutsebarhet som gäller enligt artikel 8.2 i konventionen och strida mot grundlagskyddet för den fysiska integriteten. Blodundersökningslagen innefattar en avvägning mellan de motstående intressen som har betydelse enligt artikel 8, låt vara att avvägningen inte fullt ut återspeglar den möjlighet som numera genom DNA-tekniken finns att få klarhet i faderskapsfrågan genom ett enkelt salivprov. Enligt Högsta domstolen kan artikel 8 därför inte som svensk lag leda till en längre gående skyldighet att medverka vid en undersökning (Högsta domstolens beslut den 22 december 2016, mål nr Ö 4333-15).

Utredaren ska mot denna bakgrund överväga om nuvarande ordning i fråga om möjligheten att förordna om ny rättsgenetisk undersökning fortfarande är ändamålsenlig eller om det finns skäl för en utökad möjlighet.

Vem bör kunna göra rättsgenetiska faderskapsundersökningar?

Enligt blodundersökningsförordningen ska sådana blodprov som avses i blodundersökningslagen undersökas genom Rättsmedicinalverkets försorg. Andra undersökningar som gäller arftliga egenskaper än blodundersökning ska utföras av en sakkunnig som har godkänts av Rättsmedicinalverket. Det finns dock ett antal privata laboratorier, både i Sverige och utomlands, som erbjuder rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden, ofta till ett lägre pris. Fråga har uppkommit om rättsgenetiska faderskapsundersökningar som har förordnats av domstol eller anmodats av socialnämnd kan utföras av privata laboratorier. Frågan är omdiskuterad i kommunerna och Socialstyrelsen anser att det bör klargöras vem eller vilka som är behöriga att analysera sådana undersökningar. Även Rätts-

medicinalverket har begärt ett klargörande i frågan, bl.a. med hänvisning till att allt fler kommuner upphandlar privata laboratorier för faderskapsundersökningar.

Utredaren ska undersöka om det är lämpligt och ändamålsenligt att även andra aktörer än Rättsmedicinalverket ska kunna utföra rättsgenetiska undersökningar i faderskapsärenden. Om utredaren föreslår att även andra aktörer ska kunna utföra sådana undersökningar, ska utredaren överväga vilka krav som bör ställas på dessa aktörer för att säkerställa rättssäkerheten i verksamheten, bl.a. om det finns behov av åtgärder för att garantera analys svar med mycket hög tillförlitlighet. En viktig fråga att uppmärksamma är också att det skapas förutsättningar för konkurrensneutralitet mellan de aktörer som ska bedriva verksamhet. Även frågan om hur verksamheten påverkas av att regler i fråga om offentlig upphandling skulle bli tillämpliga bör analyseras i sammanhanget.

Förslag till författningsändringar och andra åtgärder

Utredaren ska utifrån de ställningstaganden som görs föreslå de författningsändringar och andra åtgärder som bedöms nödvändiga eller lämpliga. Utredaren ska i de förslag som lämnas eftersträva en könsneutral lösning.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska redovisa vilka konsekvenser de förslag som lämnas får för barn. Utredaren ska vidare redovisa om förslagen har någon påverkan på jämställdheten mellan kvinnor och män.

Utredaren ska bedöma förslagets ekonomiska konsekvenser och konsekvenser i övrigt för enskilda, företag och det allmänna. Om förslagen medför ökade kostnader för det allmänna, ska förslag till finansiering redovisas.

Genomförande och redovisning av uppdraget

Utredarens arbete ska ske med utgångspunkt i att barnets bästa ska placeras i främsta rummet. Utredaren ska även i övrigt beakta de

rättigheter som barn tillerkänns i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), däribland rätten till att få kunskap om sitt ursprung.

Utredaren ska även beakta grundläggande fri- och rättigheter i regeringsformen och Europakonventionen.

Utredaren ska i sitt arbete beakta den grundläggande målsättningen att främja lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, kön eller könsidentitet. Utredaren ska i sina förslag beakta konsekvensen av att steriliseringskravet och förbudet mot bibehållen fortplantningsförmåga vid ändrad könstillhörighet har avskaffats.

Utredaren ska utöver vad som redan särskilt angetts hålla sig informerad om och beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet.

Synpunkter ska inhämtas från Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Skatteverket och Sveriges Kommuner och Landsting. Utredaren ska i övrigt inhämta synpunkter från berörda myndigheter och organisationer i den utsträckning som utredaren finner lämpligt.

Utredaren ska redovisa gällande rätt och eventuellt pågående lagstiftningsarbete i andra nordiska länder och i övrigt göra de internationella jämförelser som anses befogade. Utredaren ska uppmärksamma och beakta Sveriges internationella åtaganden på området.

Utredaren får ta upp sådana närliggande frågor som har samband med de frågeställningar som ska utredas.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 augusti 2018.

(Justitiedepartementet)

Barn och ungas perspektiv på föräldraskap och ursprung: Underlag för utredningen om faderskap och föräldraskap

Rapportförfattare: Anna Malmquist, legitimerad psykolog, filosofie doktor i psykologi vid Linköpings universitet.

Underlag insamlat och analyserat av: Sandra Andersson och Julia Salomonsson, psykologstudenter Linköpings universitet, samt Klara Frisk Kockum och Malin Grönbäck, psykologstudenter Göteborgs universitet.

Sammanfattning

Föreliggande rapport baseras på en intervjustudie där 18 personer berättat om sina erfarenheter av föräldraskap och biologiskt ursprung. Deltagarna är barn, ungdomar och unga vuxna som vuxit upp i regnbågsfamiljer och/eller blivit till genom spermadonation. De resultat som framkommer i studien kan sammanfattas som fyra centrala rättsliga intressen för barn som blir till i regnbågsfamiljer eller med könscellsdonation: *att det sociala och rättsliga föräldraskapet bör överensstämma, att lagen bör utformas så att den är lika för alla, att föräldraskap bör fastställs snabbt och enkelt samt att lagstiftningen bör underlätta barnets rätt att få kännedom om sitt biologiska ursprung.* Dessa intressen diskuteras i relation till nuvarande och föreslagen framtida svensk lagstiftning. Rapporten utgör underlag till *Utredningen om faderskap och föräldraskap* (Ju 2017:07).

Bakgrund

I dag finns en stor mångfald i människors sätt att bilda familj. Om, hur, när, var och med vem vi får barn kan se helt olika ut i olika personers liv. När ett barn föds fastställs ett rättsligt föräldraskap för en eller två personer. Detta rättsliga föräldraskap sammanfaller ofta, men inte alltid, med det sociala föräldraskapet (de som står för omsorgen om barnet och som barnet uppfattar som sina föräldrar). Lagstiftningen har genomgått flera förändringar de senaste decennierna som öppnat fler möjligheter för lesbiska par och ensamstående kvinnor att få barn med assisterad befruktning, och möjligheter för samkönade par att dela rättsligt föräldraskap om gemensamma barn.

För lesbiska par finns i dag flera vägar till gemensamt föräldraskap (Malmquist, 2016). Paret kan vända sig till en svensk eller utländsk fertilitetsklinik för assisterad befruktning med donerad sperma, eller göra en insemination hemma med sperma donerad från en vän eller bekant.

Vid fastställande av rättsligt föräldraskap gör rådande lagstiftning skillnad på sam- och olikkönade par. I korthet består skillnaderna av två delar. 1) Faderskap fastställs genom presumtion för mannen i olikkönade gifta par, men någon motsvarande presumtion finns inte för kvinnor i gifta samkönade par. 2) Om ett olikkönat par får barn genom assisterad befruktning anses mannen vara far baserat på hans samtycke till behandlingen, oavsett var behandlingen genomförts. För en kvinnlig partner gäller motsvarande samtycke som grund till rättsligt föräldraskap enbart om behandlingen genomförts inom svensk sjukvård. I annat fall krävs en adoption för att hon ska kunna bli rättslig förälder. Dessa skillnader innebär att det i många fall är svårare för en kvinna att bli fastställd som förälder till det barn hennes partner föder, än för en man i motsvarande situation.

Proposition 2017/18:155, *Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap*, antogs av riksdagen i juni 2018. Lagändringar i enlighet med propositionen kommer att genomföras 1 januari 2019. Dessa upphäver en skillnad mellan lesbiska och olikkönade par: även en kvinnlig partner ska kunna fastställas som förälder om befruktningen skett vid utländsk klinik i vissa fall. I stället införs nya skillnader i hur föräldraskap fastställs vid olika konceptionsmetoder, där lagstiftaren förenklar för dem som fått barn via en behörig inrättning med identifierbar donator, och försvårar för dem som genomfört

insemination i egen regi eller valt anonym donator vid klinik. Reglerna likställs här för sam- och olikkönade par, frånsett att gifta samkönade par inte omfattas av presumtion.

Utredningen om föräldraskap och faderskap utreder nu om föräldraskap ska presumeras för en samkönad maka, motsvarande hur faderskap presumeras för olikkönad make. En sådan presumtion skulle upphäva de kvarvarande skillnaderna mellan sam- och olikkönade par vid fastställande av rättsligt föräldraskap. Då barn blir till genom assisterad befruktning med donerade könsceller på en svensk klinik har barnet en lagstadgad rätt att få kännedom om donatorns identitet, när hen uppnått mogen ålder. Någon motsvarande rättighet kan inte alltid garanteras om barnet tillkommer utanför svensk sjukvård. En viktig frågeställning är därför om en föräldraskapspresumtion skulle komma att påverka barnets möjlighet att få kännedom om sitt biologiska ursprung.

En forskningsstudie har utformats i syfte att belysa barn och ungas perspektiv på frågor som behandlas av *Utredningen om faderskap och föräldraskap*, med fokus på två grupper som särskilt berörs av utredningsfrågorna: barn och unga som vuxit upp i regnbågsfamiljer och barn och unga som tillkommit genom köncellsdonation. Denna rapport sammanställer översiktligt resultaten av studien.

Om barns perspektiv

Tidigare svensk forskning om regnbågsfamiljer har främst fokuserat på föräldrarnas perspektiv på familjen och familjebildande (Borne-skog, 2013; Larsson & Dykes, 2008; Malmquist, 2015a, 2016; Ryan Flood, 2009; Rödahl, Bruhner & Lindhe, 2009; Zetterqvist Nelson, 2007), medan endast ett fåtal studier har haft barn som informanter (Gustavson & Schmitt, 2011; Malmquist, Möllerstrand, Wikström & Zetterqvist Nelson, 2014). Eftersom föräldrars och barns sätt att begreppsliggöra och uppfatta sin familj kan skilja sig åt är det motiverat att undersöka dessa barn och ungas uppfattningar om och tankar kring föräldraskap och ursprung.

Frågor om hur barn och unga uppfattar föräldraskap och ursprung är viktiga för modern barndomsforskning generellt, men också för den politiska strömning som understryker vikten av barns

och ungdomars perspektiv på aktuella frågor som berör dem. I Barnkonventionens artikel 12 (rätten att uttrycka sina åsikter och att bli lyssnad på), betonas vikten av att undersöka barns uppfattningar och upplevelser, en ansats som också bör genomsyra barnforskning och offentliga utredningar som rör barn.

Studiens upplägg och genomförande

Datainsamlingen skedde genom intervjuer med barn, ungdomar och unga vuxna i två delstudier: delstudie 1 med fokus på yngre barn/ungdomar och delstudie 2 med fokus på äldre ungdomar och unga vuxna. Intervjuerna genomfördes av psykologstudenter som skrev sina examensuppsatser baserat på den insamlade datan (Andersson & Salomonsson, 2018; Frisk Kockum & Grönbäck, 2018). Studiens upplägg har godkänts av regionala etikprövningsnämnden i Linköping (dnr: 2017/500-31).

I delstudie 1 deltog åtta personer i åldrarna 10–15 år (genomsnitt 11,9 år), varav fem flickor och tre pojkar. I delstudie 2 deltog tio personer i åldrarna 17–32 år (genomsnitt 25,8 år), varav sex män och fyra kvinnor. Deltagarnas uppväxtfamiljer bestod av lesbiska par, heterosexuella par, frivilligt ensamstående mödrar samt regnbågsfamiljer med fler än två sociala föräldrar. Några deltagare hade blivit till i en olikkönad relation, men efter en separation och familjeombildning kommit att växa upp med samkönade föräldrar. Flertalet deltagare hade dock tillkommit med hjälp av spermadonation; inom svensk sjukvård, vid utländsk klinik eller i hemmet. Flera deltagare hade blivit till med anonym donator, andra hade kännedom om eller möjlighet att ta reda på donatorns identitet. För dem som tillkommit genom heminsemination hade spermagivaren vanligen varit närvarande under uppväxten – och ibland haft en social föräldraroll. Många, särskilt bland de vuxna deltagarna, hade erfarenhet av att växa upp med en eller flera sociala föräldrar som inte varit rättsliga föräldrar och vårdnadshavare. Detta handlade om familjer där fler än två vuxna delade det sociala föräldraskapet och om familjer där lesbiska par fått barn vid en tid då samkönade par ännu inte kunde dela rättsligt föräldraskap.

Rekrytering av deltagare skedde genom annonsering i sociala medieforum, såsom grupper för regnbågsfamiljer, och grupper för

personer som tillkommit genom könscellsdonation och deras föräldrar, samt i personliga kontaktnät. Skriftlig information om studiens upplägg och syfte gavs till alla som visade intresse för studien. Inför intervjun inhämtades skriftligt samtycke från deltagare över 15 år, och från föräldrar till deltagare under 16 år. Barn under 15 år gavs också möjlighet att tacka nej till medverkan.

Samtliga intervjuer genomfördes i fysiska möten och en åldersanpassad intervjuguide låg till grund för samtalen. Frågorna rörde tre områden: föräldraskap, betydelsen av att känna till sitt biologiska ursprung och reglering av rättsligt föräldraskap. Intervjun tog utgångspunkt i deltagarens egen berättelse om sin familj och tillblivelse. För de yngre deltagarna låg fokus helt på de egna erfarenheterna, medan de äldre också ombads reflektera kring de aktuella frågorna i ett bredare samhällsperspektiv. Inför barnintervjuerna genomfördes kortare telefonintervjuer med barnens föräldrar. Syftet med föräldraintervjerna var att forskarna skulle få relevant information om det aktuella barnets familj, hur barnet blivit till, vilka som är dess vårdnadshavare samt vilken kunskap och kännedom barnet själv hade om sin tillblivelse och rättsliga föräldraskap.

Under två av barnintervjuerna satt en förälder med utifrån barnets eget önskemål. Övriga intervjuer genomfördes avskilt med deltagaren. Barnintervjuerna genomfördes med en särskild lyhördhet inför det enskilda barnets behov av paus eller avbrott. Barnintervjuerna (5–33 minuter) blev också generellt kortare än vuxenintervjuerna (30–104 minuter). Vid samtliga intervjuer gjordes en ljudupptagning som sedan transkriberades. Alla personnamn har bytts ut av konfidentialitetsskäl. Transkripten har därefter analyserats med tematisk analys, vilket är ett vanligt sätt att bearbeta kvalitativ data i psykologisk forskning (Braun & Clarke, 2006). I denna rapport ges en koncis sammanställning av resultaten, för en mer omfattande presentation hänvisas till studentuppsatserna (Andersson & Salomonsson, 2018; Frisk Kockum & Grönbäck, 2018).

Resultat: Vilka erfarenheter har deltagarna?

Nedan återges översiktligt deltagarnas reflektioner kring tre områden: *föräldraskap*, *biologiskt ursprung* samt *reglering av rättsligt föräldraskap*.

Föräldraskap

Föräldraskap beskrivs av deltagarna som en aktiv process, som något som skapas i det vardagliga livet tillsammans. Föräldraskap definieras utifrån kärlek, omsorg och ansvar att tillgodose barnets fysiska och emotionella behov. Att föräldraskap handlar om omsorg uttrycks från de yngsta till de äldsta deltagarna, med olika ord.

För jag känner inte, liksom såhär, 'bara för hon inte har haft mig i magen så är hon inte min mamma', för hon har ju tagit hand om mig. /---/ Det känns som att hon är min riktiga mamma liksom. (Moa, 10 år)

Vad som gör dem till mina föräldrar ... ja det är väldigt såhär basala grejer, att de har försörjt mig, de har sett till att jag har liksom kläder att jag har det som jag behöver, sen grundläggande behov, men sen har de ju också fostrat mig på olika sätt ... mm ... så det skulle jag säga, på det sättet så har de varit föräldrar. (Erik, 32 år)

Här belyser både Moa, 10 år, och Erik, 32 år, hur föräldraskapet handlar om omhändertagande och fostran. Det är de sociala relationerna som är centrala för upplevelsen av föräldraskap. Biologiska band beskrivs däremot som oviktigt för upplevelsen av föräldraskap. De som har erfarenhet av att växa upp med en eller flera sociala föräldrar utan biologiska band beskriver hur kärleken, ansvaret och fostran varit centralt för föräldraskapet.

Okända spermadonatorer ses inte som föräldrar av någon deltagare. Däremot kan gränsen mellan att ses som "pappa" eller "donator" vara flytande för dem som vuxit upp med en känd donator, som inte stått för den dagliga omsorgen, men ändå funnits med i deras liv. Några av de vuxna deltagarna lyfter fram intentionen att bli förälder som centralt i föräldraskapet. Avsaknad av intention att bli förälder kan enligt samma perspektiv förklara varför en donator inte ses som förälder. Kristina, 30 år, och Diana, 10 år, har båda blivit till med hjälp av okända spermadonatorer. Trots den stora ålderskillnaden ger de påfallande lika svar på frågan vad som skiljer en donator från en förälder:

Alltså det är helt olika saker, helt olika saker, finns ingen relation eller överhuvudtaget liksom, det finns ingen – den personen har ju inte önskat sig ett barn eller skaffat ett barn, den personen har bara bidragit med sin säd liksom. (Kristina, 30 år)

Att en donator, det ... I det här fallet vet man inte vem det är, man har aldrig träffat den, den tar liksom inte hand om en, man vet inte ens vad han heter, eller liksom så. Den är som inte inklu... involv... in... involderad [skratt] i ens liv, så, riktigt. /---/ Den har bara gjort så man finns. (Diana, 10 år)

I både Kristinas och Dianas utsagor blir det tydligt att den okända donatorn inte ses som en förälder, utan som en utförare av en tjänst. Avsaknaden av den sociala relationen speglar den tydliga skillnaden mellan den okända donatorn och föräldern. Skillnaden mellan okänd och känd donator blir tydlig när vi jämför med hur Gustav, som kom till genom heminsemination, berättar:

Elna och Doris var tillsammans och hade varit det i många år när de bestämde sig för att de ville ha barn, och de letade efter en pappa då. Ehm ... som ville bidra med spermier och också agera pappa, liksom under min uppväxt, och då hittade de Oskar. (Gustav, 23 år).

Här beskrivs spermagivaren som pappa, utifrån den sociala relation han haft till Gustav under hans uppväxt. Återigen synliggörs hur det sociala bandet utgör grunden för upplevelsen av föräldraskap, medan biologin i sig inte gör det.

Biologiskt ursprung

Gällande synen på biologiskt ursprung finns en tydlig skillnad mellan de yngre och de äldre deltagarna i studien. Barnen framhöll generellt att det biologiska ursprunget varit tämligen oviktigt eller ointressant för dem. Moa svarar såhär på frågan om hon tänker på donatorn någon gång:

Näe, inte direkt. Jag tänker inte på honom varje dag, men kanske lite då och då. Men inte min dagliga tanke direkt. (Moa, 10 år)

Flera av deltagarna med okända donatorer menade att de var tillfreds med att inte ha kännedom om hela sitt biologiska ursprung, och framhöll positiva familjerelationer, eget välmående samt att de redan hade kännedom om halva sitt biologiska ursprung som skäl till detta. Samtidigt menade flera att de kunde känna en nyfikenhet kring donatorn, som framför allt handlade om eventuella likheter.

Jo, men jag ser ju väldigt mycket likheter mellan mig och Maria [biologisk förälder], men inte så mycket mellan mig och Inger [icke-biologisk förälder]. Så kring de delar där jag och Maria inte är lika, undrar jag 'Oj, var kommer de ifrån?'. Då kan jag liksom börja tänka 'Oj, hur är han som person? Hur är hans retorik? Vad har han för åsikter?' (Jack, 15 år)

Som Jack belyser handlar eventuella likheter med donatorn inte bara om utseende, utan också om donatorns personlighet och värderingar. Andra berättar att de ibland funderar över donatorns ursprung, som till exempel vilket land personen kommer ifrån. Trots nyfikenheten uttryckte barnen inget intresse av att söka efter donatorn, de var medvetna om att donatorn var anonym och framhöll generellt vetskap om det biologiska ursprunget som oviktigt. Nyfikenheten tycks präglas av lekfullhet och fantasi, men inte av identitetsgrubbleri.

Flera av de unga vuxna deltagarna delade synen att det biologiska ursprunget är tämligen oviktigt. Samtidigt framförde flertalet av de vuxna deltagarna åsikten att en person alltid ska ha rätt att kunna inhämta kunskap om sitt ursprung. De vände sig på så vis mot anonym könscellsdonation.

Anonym donator – det tycker jag inte heller är okej. Vems skull gör man det för? /---/ Att välja att ha en anonym donator, det tycker jag är egoistiskt. Det är, ur min synvinkel är det inte för barnets skull. På vilket sätt är det för barnets skull? Alltså, jag ser det lite som att stänga dörren till hälften av ursprung för barnet, hur kan det vara för barnets skull? (Kristina, 30 år)

De vuxna deltagarna såg det generellt som föräldrarnas skyldighet att berätta för barnet om dess tillblivelse, och ge barnet möjlighet att själv kunna ta reda på donatorns identitet om hen så önskar. I de unga vuxnas utsagor framträder här en barnrättsdiskurs som inte återfinns i barnintervjuerna. Flera deltagare lyfter fram intresset att se och spegla likheter i sitt biologiska ursprung. Flera menar också att kännedom om eventuella ärftliga sjukdomar är viktigt. Att barnet tidigt får kännedom om sin tillblivelse och att föräldrarna har en öppen dialog med barnet, framhåller flera som relationsstärkande och värdefullt. De flesta deltagare hade tidigt fått kännedom om hur deras föräldrar gått till väga för att få barn. En deltagare berättar dock hur smärtsamt det varit för honom att hans föräldrar hemlighöll informationen om hans tillblivelse, då han först efter sin pappas död fick vetskap om att pappan inte var hans biologiska förälder.

Samtidigt som de vuxna deltagarna ser öppenheten kring tillkomsten och möjligheten till kännedom om sitt biologiska ursprung som en grundläggande rättighet, menar flertalet att de själva i vuxen ålder inte funderar särskilt mycket över sitt ursprung. I stället berättar de att sådana funderingar fanns med dem under barndomen och/eller under tonåren. Gustav problematiserar därför den nuvarande lagstiftningen, där unga ges möjlighet att ta reda på en donators identitet först i så kallad ”mogen ålder”.

Då tänker jag att den typen av frågor kommer tidigare än femton, sexton eller uppemot arton, de här existentiella frågorna som ”var kommer jag ifrån?”. [De] kommer väl – jag kan ju inte säga i allmänhet när de kommer [...] jag skulle gissa på att det kommer långt tidigare än när man är myndig. (Gustav, 23 år)

Gustav sätter här fingret på en viktig fråga i relation till kännedom om biologiskt ursprung. Utifrån de vuxna deltagarnas berättelser tycks frågor om ursprung vara aktuella i olika åldrar hos olika personer, från tidig skolålder till tonåren.

Reglering av rättsligt föräldraskap

Svensk familjelagstiftning är inte enkel, ens för en vuxen, att fullt ut överblicka. För den som fött ett barn fastställs alltid ett rättsligt föräldraskap. Vem som därtill kan fastställas som rättslig förälder, och hur det föräldraskapet fastställs, bestäms av ett komplext regelverk där hänsyn tas till biologiskt faderskap, äktenskap, samboskap, om en relation är sam- eller olikkönad, om en assisterad befruktning skett, om partner samtyckt till behandlingen eller inte, om behandlingen skett inom svensk sjukvård eller utanför, samt om adoption medges eller inte. De kommande lagändringarna 1 januari 2019 innebär därtill att nyttjandet av känd eller okänd donator, om behandlingen skett vid en behörig inrättning eller inte, samt om en person bytt juridiskt kön ska påverka hur rättsligt föräldraskap fastställs. Frågan om föräldraskapspresumtion för lesbiska par utreds av *Utredningen om faderskap och föräldraskap*.

Eftersom regleringen av rättsligt föräldraskap är komplex har intervjuerna med barn i huvudsak berört rättsligt föräldraskap i barnets egen familjesituation. De vuxna deltagarna har däremot fått

rådande lagstiftning beskriven för sig och ombetts reflektera kring dessa frågor i ett större perspektiv.

Bland deltagarna i barnstudien varierade kunskaperna om familjejuridik mycket, där de yngsta barnen hade mycket liten kunskap, medan tonåringarna generellt hade större insikt i hur familjejuridiken präglade deras egen familj. Liv, 13 år, växer upp i en flerföräldrafamilj där hon har sitt huvudsakliga boende hos sina mammor, men träffar sina pappor regelbundet. Livs biologiska föräldrar har gemensam vårdnad, men eftersom lagen bara tillåter två vårdnadshavare har hennes icke-biologiska föräldrar inte del i vårdnaden. Hon reflekterar över detta:

Så säger de att vårdnadshavare ska komma på utvecklingssamtal och då blir det lite konstigt för att pappa och jag står ju inte lika nära varandra och de [papporna] vet ju inte så mycket om vad som händer i min skola, mina betyg och så ... /---/ Typ att lagen, ser att pappa är närmare mig än vad Sofia [icke vårdnadshavare] är, som jag har vuxit upp med och träffat nästan varje dag i mitt liv. Så att det är ju liksom ... Det känns konstigt. (Liv, 13 år)

För Liv blir det märkligt att samhället genom lagstiftning uttrycker en annan syn på föräldraskap och vårdnad, än den hon själv upplever i sin vardag. För de övriga deltagarna i barnstudien överensstämmer det rättsliga föräldraskapet med det sociala, men flera barn känner till att deras icke-biologiska mamma genomfört en adoption för att bli deras rättsliga förälder. Alva beskriver detta.

Ja, mamma födde ju mig och då blev hon ju min vårdnadshavare. Ehm ... och sen så vet jag att när jag var några månader så fick Rita [icke-biologisk förälder] genomgå en adoptionsprocess. Den har jag läst igenom och ... ja men, kollat och de har berättat om den. Eh, ja men, det känns ju väldigt idiotiskt, men ... Nu alltså, känns det ju idiotiskt. /---/ Jag vet inte vad jag ska säga ... De fick gå igenom den här adoptionsprocessen och sen så efter det är båda vårdnadshavare. Typ så. (Alva, 14 år)

Här framhåller Alva att det känns idiotiskt att hennes icke-biologiska mamma behövt adoptera henne för att bli rättslig förälder. Närståendeadoptionen, som för deltagarna skett då de ännu var för små för att minnas processen, har möjliggjort att rättsliga föräldraskapet överensstämmer med det sociala. Samtidigt kan själva adoptionsförfarandet upplevas som märkligt eller "idiotiskt" för dem, då relationen till den icke-biologiska föräldern varit ett livslångt och självklart föräldraskap för dem.

Bland de vuxna deltagarna har flertalet vuxit upp med minst en social förälder som inte haft del i det rättsliga föräldraskapet och vårdnaden. Flertalet menar att detta inte varit något problem för dem själva i vardagen – även om det kan ha inneburit svårigheter för de vuxna, så påverkade det inte dem som barn. De framhåller att den icke-rättsliga föräldern kunnat utöva ett fullvärdigt föräldraskap för dem, med samma auktoritet och trygghet som den rättsliga föräldern. Dock berättar flera hur deras föräldrar gjort stora anpassningar för att hitta vägar till föräldraskap, till följd av den tidens rättsliga begränsningar. De berättar hur deras föräldrar har känt sig tvungna att ljuga eller kringgå lagar för att möjliggöra sin familj. Det kan handla om att undanhålla en privat spermadonators identitet för myndigheterna, eller att en social förälder undertecknat dokument avsett för vårdnadshavare. Genomgående beskrivs detta som utmaningar för föräldrarna, som inte påverkat dem själva som barn.

Dock beskrivs två situationer där det blivit påtagligt problematiskt för barnen att det sociala föräldraskapet inte tryggats av ett rättsligt föräldraskap. Det handlar om separationer och dödsfall. Amanda berättar att hennes mammar separerade när hon var liten. Initialt bodde hon och hennes syskon varannan vecka, men detta ändrades då föräldrarna flyttade långt ifrån varandra:

Då blev det ju juridiskt svårt att göra någonting annat än att dela på barnen vilket man normalt inte brukar göra, eftersom att de hade ju bara rättslig rätt till varsitt barn, så vi har ju vuxit upp med varsin mamma och ifrån varandra, vilket är ovanligt för syskon. (Amanda, 30 år)

Eftersom den ena mamman var rättslig förälder till Amanda och den andra mamman var rättslig förälder till hennes syskon, innebar separationen att Amanda kom att växa upp skild från både sin sociala förälder och sitt syskon. Hur barnens boende skulle ha organiserats i den här familjen om föräldrarna kunnat ha gemensam vårdnad går förstås inte att veta, men precis som Amanda säger är det ovanligt att man delar på syskon.

Även dödsfall har för några deltagare synliggjort de svårigheter som kan uppstå om det sociala och rättsliga föräldraskapet inte överensstämmer. En deltagare beskriver hur märkligt det kändes när hennes sociala förälder dog och bara två av fyra syskon kom i fråga för arv. En annan deltagare skildrar en omvänd situation. I hans fall hade hans mammar fått barn med hjälp av en känd donator. Han

växte upp hos mammorna, men donatorn hade tagit på sig det rättsliga faderskapet. Vid donators/faders bortgång var deltagaren således bröstarvinge, men berättar att arvsprocessen blev utdragen. I dag önskar han en närståendeadoption för att trygga sin rättsliga relation till sin icke-biologiska mamma, i händelse av hennes död, men vill inte påbörja en sådan process innan arvsfrågan efter donatorn/fadern är avslutad.

De vuxna deltagarna ombads i intervjun att reflektera kring fastställandet av föräldraskap, utifrån nuvarande lagstiftning och i de förslag som presenterats i offentliga utredningar. Genomgående framhåller de vikten av att föräldraskap fastställs snabbt och effektivt. Några framhåller att den juridiska processen skulle underlättas om föräldraskapet utreddes under graviditeten, så att barnet snabbt får sina rättsliga föräldrar. Detta kan ses som en kritik av rådande ordning där många lesbiska par måste genomföra en närståendeadoption, vilket fördröjer barnets rättsliga relation till den icke-biologiska mamman.

Några deltagare framhåller att en utgångspunkt för rättsligt föräldraskap borde vara intentionen att bli förälder, snarare än biologiskt föräldraskap eller äktenskap. Ett samtycke till assisterad befruktning kan vara ett sätt att visa en sådan intention, vilket i dag är grund för fastställande av föräldraskap i vissa fall. Flera framhåller också att processen för fastställande bör vara densamma för alla familjekonstellationer. Att lagen är lika utformad för alla är en viktig princip för flera deltagare.

Andra framhåller dock att faderskapsutredningar fyller en viktig funktion: att öka barnets möjlighet till kännedom om sitt biologiska ursprung. Gustav är tveksam till förslaget att ha en föräldraskapspresumption för lesbiska par, av detta skäl:

En rent spontan reaktion är att jag ställer mig skeptisk till det, jag tror inte att det är en bra idé på grund av att jag ser ett värde i faderskapsutredningen, att barnet vet [sitt genetiska ursprung] ... Jag menar, två kvinnor kan inte få barn rent biologiskt, det är bara ett faktum. Jag tror att det finns ett värde i att veta var man kommer ifrån biologiskt. Så det är väl det främst. (Gustav, 23 år)

Flertalet deltagare anser att intentionen att bli förälder bör vara viktigare än det biologiska släktskapet vid fastställande av rättsliga föräldrar, men vissa vill – i likhet med Gustav – ändå se ett sätt som lagstiftningen kan garantera att barnet får kännedom om genetiskt

ursprung. Detta gör att flera deltagare uttrycker ambivalens till förslag som föräldraskapspresumtion för lesbiska par.

När forskarna beskriver för de vuxna deltagarna hur dagens lagstiftning är utformad är det flera som reagerar över lagens komplexitet, och frågar sig om lagstiftaren haft ett syfte med att göra det mer omständligt för vissa par än andra att dela rättsligt föräldraskap. Nora lyfter detta:

Så man liksom försöker ... försöker få det så jobbigt som möjligt så det bara är gifta par, gifta heterosexuella par som ska skaffa barn, resten, vi gör det lite jobbigt så ni inte skaffar barn. Lite så tycker jag att det känns. (Nora, 24 år)

Att lagen är medvetet komplext utformad, i syfte att verka avskräckande på barnlängtande unga som lever utanför heteronormen, är en spontan reaktion från flera av deltagarna. Detta ger ytterligare en dimension att beakta, som talar för ett förenklat och likställt regelverk för olika familjekonstellationer.

Diskussion: Hur kan studiens resultat sättas i relation till nuvarande och framtida lagstiftning?

I föreliggande studie har 18 personer berättat om sina erfarenheter av föräldraskap och biologiskt ursprung. Deltagarna har unika och värdefulla kunskaper utifrån sin bakgrund av att växa upp i regnbågsfamiljer och/eller ha tillkommit med donerad sperma. En viktig styrka med studien är också att den skildrar erfarenheter från personer i olika åldrar och födda i olika tider – då de juridiska förutsättningarna sett mycket olika ut. Samtidigt är det viktigt att betona att studien är relativt liten och att deltagandet byggts på frivillig intresseanmälan. Ytterligare en begränsning är att vissa former av regnbågsfamiljer och donationsfamiljer (t.ex. barn till manliga par, barn till transpersoner, barn som tillkommit genom embryodonation, äggdonation eller värdgraviditet) inte återfinns bland deltagarna. Därav går det inte att se deltagarna som representativa för hela gruppen regnbågsbarn eller personer tillkomna via könscellsdonation. Detta gör att studiens resultat bör beaktas med viss försiktighet.

De åsikter, erfarenheter och perspektiv som framkommer i studien kan sammanfattas som fyra centrala intressen för barn i de aktuella familjeformerna: *att det sociala och rättsliga föräldraskapet*

bör överensstämma, att lagen bör utformas så att den är lika för alla, att föräldraskap bör fastställs snabbt och enkelt samt att lagstiftningen bör underlätta barnets rätt att få kännedom om sitt biologiska ursprung. Dessa intressen kommer att diskuteras nedan i relation till nuvarande lagstiftning, i relation till lagändringarna 1 januari 2019 samt till *Utredningen om faderskap och föräldraskaps* uppdrag att utreda frågan om föräldraskapspresumtion för lesbiska gifta par.

Socialt och rättsligt föräldraskap bör överensstämma

Deltagarna i studien, både barn och vuxna, beskriver omhändertagandet och den sociala relationen som grunden i föräldraskapet. Det är det känslomässiga band som uppstår mellan barnet och föräldern, genom föräldrarnas trygghet och fostran, som är centralt för upplevelsen av vem/vilka som är ens föräldrar. Även studier med yngre regnbågsbarn och barn till frivilligt ensamstående mödrar skildrar detta (Möllerstrand & Wikström, 2011; Bergerona & Krantz, 2014). Förutom den sociala relationen framhåller några deltagare också intentionen att bli förälder som viktigt för vem som uppfattas som förälder. Biologi framhålls däremot genomgående som oviktigt för det upplevda föräldraskapet. Även rättsliga band framhålls som oviktigt i vardagen, flera deltagare har erfarit att en social förälder kan utöva ett fullgott föräldraskap. Vid skilsmässor och dödsfall blir det dock tydligt hur avgörande ett rättsligt föräldraskap kan vara för att trygga barnets rättigheter. Vid skilsmässor handlar det om bevarandet av relationen mellan barn och förälder och om föräldrarnas möjlighet att fatta viktiga beslut för barnet; vid dödsfall handlar det om rätt till arv och/eller barnpension. Som beskrivs ovan har några deltagare erfarenheter av dödsfall eller skilsmässa där det rättsliga föräldraskapet inte överensstämte med det sociala, och berättar hur det skapat problem. Deras erfarenheter visar hur viktigt det är att det rättsliga och sociala föräldraskapet överensstämmer.

Nuvarande lag: Att det rättsliga och sociala föräldraskapet inte överensstämte för flera deltagare i studien, beror i några fall på att de har fler än två sociala föräldrar. Då nuvarande lag inte medger fler än två rättsliga föräldrar finns ingen möjlighet för dessa unga att bli juridiska barn till samtliga sociala föräldrar. För flera av de vuxna deltagarna är bakgrunden i stället att de vuxit upp med två mammor

i en tid då två kvinnor inte kunnat dela rättsligt föräldraskap. Sedan 2003 kan samkönade gifta par dela rättsligt föräldraskap genom närståendeadoption. Sedan 2005 kan lesbiska par få barn genom assisterad befruktning i svensk sjukvård, där den icke-biologiska förälderns föräldraskap fastställs genom bekräftelse eller dom. Detta medför att de flesta barn till samkönade par i dag kan få en rättsligt tryggad relation till båda föräldrarna.

Enskilda föräldra-barn-relationer kan dock förbli oskyddade om ett samkönat par blivit gravida utanför den svenska sjukvården och inte ansöker om adoption för den icke-biologiska mamman, eller om adoption inte medges. Den icke-biologiska mamman kan avstå från att ansöka om adoption av flera skäl, från ren passivitet till stark oro för att bli utredd, att man inte vill ingå äktenskap eller inte vill förlora underhållsstöd från Försäkringskassan (den biologiska mamman är berättigad detta stöd så länge hon är ensam rättslig förälder, vilket kan vara betydelsefullt för familjer med svag ekonomi) (Malmquist, 2016). Oavsett föräldrarnas bevekelsegrunder att inte ansöka om närståendeadoption, står barnet i ett oskyddat läge i händelse av skilsmässa eller dödsfall. I enstaka fall har närståendeadoptioner avslagits för kvinnor i lesbiska par. Ett avslag kan i och för sig ha gjorts på goda grunder, om man bedömt att den sökande inte är lämplig som vårdnadshavare – att adoptionen avslås medför dock samtidigt att barnet saknar rätt till arv och eventuell barnpension från sin sociala förälder. En känd spermadonator kan samtidigt kvarstå som rättslig förälder mot sin intention att vara förälder – med försörjningsplikt och arvsskyldighet till barnet. Nuvarande utformning av lagen möjliggör således att det sociala och rättsliga föräldraskapet överensstämmer för många, men inte för alla.

Lagändringarna 1 januari 2019: De kommande lagändringarna innebär ett utökande av de fall där kvinnlig partner till den som föder barn kan få föräldraskap fastställt via bekräftelse eller dom. När detta genomförs kan det trygga den rättsliga relationen mellan barn och social förälder i fler fall än i dag.

Föräldraskapspresumtion: En föräldraskapspresumtion kan medföra att ytterligare fler barn med två mammor får en överensstämmelse mellan rättsligt och socialt föräldraskap. Eftersom en närståendeadoption ofta upplevs som en omständlig, tidsödande och otrygg process (Malmquist, 2015b), kan man anta att kvinnliga sambor i många fall

skulle gifta sig inför barnets födsel, för att omfattas av föräldraskapspresumtionen.

Lagen bör vara lika för alla

Flera av de vuxna deltagarna menar att det är principiellt viktigt att lagar kring föräldraskap utformas lika för alla familjekonstellationer. Att lagen gör åtskillnad mellan familjeformer upplevs som diskriminerande, och sänder enligt deltagarna signaler om vems föräldraskap som är mer önskvärt av samhället.

Nuvarande lag: I dag gör lagen skillnad vid fastställande av föräldraskap mellan sam- och olikkönade par, gifta par och sambor, samt samkönade par som använt olika konceptionsvägar. Lagen kan sägas vara heteronormativt utformad, då det är det gifta olikkönade paret med biologiskt gemensamma barn som omfattas av huvudregeln i fastställande av föräldraskap, faderskapspresumtion (Mägi & Zimmerman, 2015). Andra familjekonstellationer omfattas av undantagsregler och tillägg, vilket också kan anses signalera att dessa familjer är mindre självklara eller önskvärda.

Lagändringarna 1 januari 2019: De lagändringar som genomförs vid årsskiftet ökar likheten mellan lesbiska och olikkönade par, vilket är gott ur den här aspekten. Skillnaden mellan att, som lesbiskt par, få barn via svensk eller utländsk klinik upphävs. I stället införs en skillnad mellan dem som fått barn via behörig inrättning och med identifierbar donator å ena sidan, och dem som fått barn genom heminsemination eller med anonym donator å den andra. Skillnaden i fastställande av föräldraskap mellan konceptionsmetoder finns därmed också i den nya lagen, men skillnaden dras annorlunda än i dag.

Regeln att föräldraskap/faderskap endast ska fastställas för partnern i de fall spermagivaren är identifierbar, innebär också en åtskillnad i synen på rätten till kännedom om ursprung vid donerad sperma och donerade ägg – det finns inget motsvarande förslag om att moderskap inte skulle fastställas för den som fött barn, i de fall en anonym äggdonator använts.

Föräldraskapspresumtion: Även en föräldraskapspresumtion för lesbiska par skulle öka likheten i lagen mellan sam- och olikkönade par, då den motsvarar faderskapspresumtionen. Huruvida en föräldraskapspresumtion skulle göra skillnad mellan konceptionsmetoder

beror på om presumtionen behäftas med hävanderegler för vissa konceptionsmetoder eller inte.

Föräldraskap bör fastställas snabbt och enkelt

Flera av de vuxna deltagarna lyfter fram vikten av att föräldraskapet fastställs snabbt och enkelt. De ser nuvarande lagstiftning som alltför invecklad. Även en av de intervjuade tonåringarna ifrågasätter förfarandet med närståendeoptioner.

Nuvarande lag: Nuvarande lag innebär för många lesbiska par att en närståendeoption krävs för att båda ska bli rättsliga föräldrar. Som nämnts ovan upplever föräldrarna ofta närståendeoptioner som omständliga, otrygga och tidsödande (Malmquist, 2015b). Adoptionsförfarandet medför att föräldra-barn-relationen inte är rättsligt tryggad under barnets första tid i livet. Då en skilsmässa eller ett dödsfall infallit tidigt har detta i enskilda fall medfört allvarliga konsekvenser för barnet eller relationen mellan barn och förälder. Barn till lesbiska par är i genomsnitt tio månader då adoptionen är klar.

Det finns exempel på lesbiska par som fått föräldraskapet fastställt genom bekräftelse – trots att de *inte* blivit gravida inom svensk sjukvård. Att lagen gör skillnad mellan barn tillkomna inom och utanför svensk sjukvård är således en komplexitet som inte alla handläggare (eller föräldrar) har kännedom om, vilket gör att man ibland gått felaktigt till väga i handläggningen. Detta har i enskilda fall fått allvarliga följder för barnet, då föräldraskapet fastställts på fel sätt och den biologiska föräldern efter en skilsmässa fått till stånd en hävning av den andras rättsliga föräldraskap (se Ejdeholt, 2016).

Lagändringarna 1 januari 2019: Att fastställa föräldraskap genom bekräftelse går snabbare än en adoption, barnet får då sin andra rättsliga förälder kort efter födseln. Lagändringarna enligt propositionen innebär att fler lesbiska par kommer omfattas av möjligheten att få föräldraskap fastställt genom bekräftelse. Samtidigt kommer dock fler heterosexuella par än i dag behöva genomföra närståendeoptioner, då vissa konceptionsmetoder inte längre skulle omfattas av reglerna för bekräftelse eller presumtion av faderskap.

Att man inför ytterligare komplexitet i lagen – genom att göra skillnad mellan par som fått barn vid behörig inrättning med identifierbar donator, och dem som fått barn i med anonym donator eller utanför behörig inrättning – medför sannolikt en ökad risk att föräldraskap fastställs felaktigt, då handläggare och föräldrar saknar kännedom om lagens detaljer. Till detta kommer risken att ett tidigare felaktigt fastställda föräldraskap hävs i en konfliktfylld skilsmässa eller arvstvist.

Föräldraskapspresumption: Om föräldraskapet fastställs genom presumption blir båda makarna rättsliga föräldrar från födseln. Detta torde vara det snabbaste och enklaste sättet att trygga barnets relation till båda föräldrarna. Att båda är vårdnadshavare från början är särskilt viktigt om barnet blir sjukt i neonatalperioden (Malmquist, 2016).

Om en föräldraskapspresumption behäftas med hävande grunder för olika konceptionsmetoder – i likhet med dem som den 1 januari 2019 införs för faderskapspresumption – tillkommer dock den ovan nämnda risken att barnet senare förlorar sitt rättsliga band till den icke-biologiska föräldern. Det är i dag mycket vanligt att lesbiska par får barn med hjälp av anonym donator, eller genomför heminseminationer (Malmquist, 2016). Om paret är gifta skulle en föräldraskapspresumption – med dessa konceptionsmetoder som grund för hävande – innebära att presumerade föräldraskap skulle kunna hävas för en stor andel av de lesbiska mammorna.

Om en föräldraskapspresumption innebär att föräldraskapet å ena sidan fastställs automatiskt, men å andra sidan inte ska omfatta vissa konceptionsmetoder, torde risken för felaktigt fastställda föräldraskap öka, jämfört med om det fastställs med bekräftelse. Om konstruktionen innebär att föräldern själv måste göra myndigheterna uppmärksam på att hen inte ska omfattas av presumptionen, kan man tänka sig att detta i många fall inte skulle ske – antingen för att föräldern inte känner till detaljerna i lagen, eller för att det upplevs som otryggt att först häva sitt föräldraskap för att sedan ansöka om adoption och genomgå en utredning innan adoptionen beslutas. Mer troligt är att den icke-biologiska föräldern har kvar sitt presumerade föräldraskap, även om barnet tillkommit genom heminsemination eller med anonym donator. Med detta följer den – för barnet – mycket allvarliga risken att det med presumption fastställda föräldraskapet hävs i en konfliktfylld skilsmässa eller arvstvist.

Baserat på deltagarna i studiens uppfattning om att föräldraskap ska fastställas snabbt och enkelt, och utifrån tidigare forskning som visar hur besvärade många lesbiska par är av närståendeadoptioner (Malmquist, 2015b), bör man allvarligt överväga om en presumtion med omfattande hävande grunder verkligen är till gagn för barnet.

Lagen bör underlätta barnets möjlighet att få kännedom om biologiskt ursprung

Individens möjlighet att få kännedom om sitt biologiska ursprung uppfattas som en grundläggande rättighet av de vuxna deltagarna i studien. De intervjuade barnen och tonåringarna presenterar inte den åsikten, men flera uttrycker en viss nyfikenhet kring donatorn. Även internationell forskning visar att många ungdomar och unga vuxna som tillkommit genom könscellsdonation har en nyfikenhet kring donatorns identitet och ibland även vill söka kontakt med donatorn (Beeson, Jennings & Kramer, 2011; Jadv, Freeman, Kramer & Golombok, 2010; Scheib, Riordan & Rubin, 2005; Vanfraussen, Ponjaert-Kristoffersen, Brewaeys, 2003).

Nuvarande lag: I svensk lag infördes 1985 en rättighet för barnet att i mogen ålder få kännedom om donatorns identitet, vilket omfattar alla tillkomna via könscellsdonation inom svensk sjukvård. Samma rätt kan dock inte garanteras i de fall barn blir till utanför svensk sjukvård. Bland de vuxna deltagarna i studien finns beskrivningar av hur föräldrarna dolt privata donatorers identitet för myndigheterna. Incitamentet att hemlighålla donatorns identitet har dock för lesbiska par minskat kraftigt i och med att möjligheten till närståendeadoption infördes 2003. För ensamstående kvinnor kan det däremot finnas ett intresse att dölja donatorns identitet, vid privat donation, då man inte önskar få donatorn fastställd som far. Att donatorns identitet döljs för myndigheter innebär dock inte nödvändigtvis att den hemlighålls för barnet.

Lagändringarna 1 januari 2019: De aktuella lagändringarna innebär enklare regler kring fastställande av föräldraskap för par som blivit gravida vid behörig inrättning med identifierbar donator, än dem som valt heminsemination eller anonym donator. Detta kan förmodas styra fler till att välja identifierbar donator vid klinik, om de känner till de rättsliga skillnaderna redan innan barnets tillblivelse. Samtidigt visar forskning om lesbiska föräldrar att dessa har

en rad olika bevekelsegrunder kring sitt val av konceptionsmetod (Malmquist, 2016). Många uppskattar den svenska vårdens utformning med identifierbara donatorer och enkelt fastställande av rättsligt föräldraskap. Svenska kliniker kan dock väljas bort på grund av exempelvis lång kötid. Vissa par nekas behandling på grund av ålder eller av medicinska skäl. Andra söker alternativa vägar då man önskar fler barn än vad svensk sjukvård hjälper till med, eller då man inte lyckats bli gravid på de försök som skattesubventioneras. Många utländska kliniker erbjuder identifierbar donator i dag, men inte alla. De som väljer heminsemination lyfter ofta fram önskan att barnet ska kunna ha en relation till donatorn under uppväxten som skäl till att de valt privat donation. Detta nämns också av några av de intervjuade unga vuxna, som menar att deras funderingar kring ursprung kom långt tidigare än den ålder som svenska myndigheter betraktar som "mogen". Heminsemination är också det främsta alternativet för många med svag ekonomi; assisterad befruktning vid privata kliniker blir ofta mycket kostsamt (se Storkkliniken, n.d.). Även om ändringarna enligt propositionen kan styra vissa par i riktning mot identifierbar donator vid klinik, kan andra bevekelsegrunder medföra att andra fortsatt gör andra val.

Föräldraskapspresumption: Flera vuxna deltagare i studien uttrycker en farhåga att en föräldraskapspresumption skulle försvåra för barnet att få kännedom om sitt biologiska ursprung, eftersom en faderskapsutredning söker fastställa vem som är biologisk far. Vid nyttjande av en anonym spermadonator läggs dock faderskapsutredningen ner, och barnet får inte kännedom om donatorns identitet trots allt. Vid heminsemination är det däremot vanligt att donatorn bekräftar faderskapet och samtidigt samtycker till adoption (Malmquist, 2016). En föräldraskapspresumption skulle kunna innebära att barn tillkomna genom heminsemination inte får kännedom om sitt ursprung, då faderskap inte utreds. Som nämns ovan är dock önskan att barnet ska ha kontakt med donatorn ett vanligt skäl till att man väljer heminsemination framför klinik. I de fall föräldrarna inte önskar att donatorns identitet ska bli känd kan de också välja att hemlighålla den, oavsett om en faderskapsutredning görs eller inte. Därmed kanske skillnaden mellan nuvarande lag och en föräldraskapspresumption inte blir så stor avseende barnets möjlighet att få kännedom om sitt ursprung.

Att införa en presumption med hävande för dem som använt anonym donator kan, som tidigare nämnts, styra föräldrar att välja

identifierbar donator. Det förutsätter dock att de blivande föräldrarna känner till lagens detaljer – utländska kliniker kan inte förväntas ha kännedom om svenska regler och kan inte antas informera de blivande föräldrarna om rättsliga skillnader mellan anonym och känd donator. Den som genomför en insemination hemma kan inte heller förväntas ha kännedom om dessa skillnader.

En möjlig konstruktion skulle kunna vara att utreda och registrera genetiskt föräldraskap för barn tillkomna genom könscellsdonation, utan att detta kopplas till fastställande av rättsligt föräldraskap – då det rättsliga föräldraskapet skulle fastställas för den som samtyckt till befruktningen. Om en privat spermadonator inte kan bli fastställd som förälder mot de inblandades önskan, torde incitament att dölja det genetiska föräldraskapet också minska.

Slutsatser

Med utgångspunkt i de intressen som uttrycks av deltagarna i studien kan sägas att lagändringarna den 1 januari 2019 kan möjliggöra att *socialt och rättsligt föräldraskap överensstämmer* för fler barn till lesbiska par, men för *färre* barn till heterosexuella par. En föräldraskapspresumtion skulle också troligtvis *öka överensstämmelsen mellan socialt och rättsligt föräldraskap* i lesbiska familjer. Både lagändringarna 2019 och en föräldraskapspresumtion skulle *öka likheten i lagen* mellan sam- och olikkönade par, men ändringarna 2019 innebär nya *skillnader* mellan konceptionsmetoder. Ändringarna 2019 innebär att fler lesbiska par kan få föräldraskapet fastställt *snabbt*. Skillnaden mellan konceptionsmetoder medför dock att lagen blir *svårare* att förstå. En föräldraskapspresumtion möjliggör ett ännu *enklare och snabbare* sätt att fastställa föräldraskap på för gifta lesbiska par, men om presumtionen behäftas med omfattande hävanderegler innebär det en komplexitet som kan vara *svår* för föräldrar att förstå, och som innebär *risk för hävande* i samband med skilsmässor eller arvs tvister, där barnet kan fräntas rättigheter till sin ena förälder. Slutligen innebär ändringarna 2019 en styrning i riktning mot att fler väljer konceptionsmetoder där barnet *får kännedom om sitt biologiska ursprung*, även om det fortsatt kan finnas skäl att välja andra konceptionsmetoder där barnets biologiska ursprung inte är känt. En föräldraskapspresumtion kan eventuellt *försvåra* för vissa barn att

få kännedom om sitt biologiska ursprung, men i de flesta fall torde möjligheten till detta inte påverkas, då de par som får barn genom heminsemination vanligen ser kontakten med donatorn som önskvärd.

Referenser

- Andersson, S., & Salomonsson, J. (2018). Ungas perspektiv på föräldraskap och ursprung: Reflektioner från unga vuxna tillkomna genom könscellsdonation och/eller uppvuxna i regnbågsfamiljer. (Psykologexamensuppsats, Linköpings universitet).
- Beeson, D., Jennings, P., & Kramer, W. (2011). Offspring searching for their sperm donors: How family type shapes the process. *Human Reproduction*, 26(9), 2415–2424.
- Bergcrona, L., & Krantz, M. (2014). En familj är två eller en vuxna och sen barn: En tematisk analys av hur barn till frivilligt ensamstående mammor och barn till olikkönade föräldrapar pratar om familj. (Psykologexamensuppsats, Linköpings universitet).
- Borneskog, C. (2013). Same, same but different: Lesbian couples undergoing sperm donation (Doktorsavhandling, Uppsala universitet).
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Ejdeholt, E. (2016, 20 okt). Mamma förlorar sitt föräldraskap – socialtjänsten erkänner att de gjort fel. Nerikes Allehanda. Tillgänglig via: <https://www.na.se/artikel/orebro-lan/mamma-forlorar-sitt-foraldraskap-socialtjansten-erkanner-att-de-har-gjort-fel>
- Frisk Kockum, K., & Grönback, M. (2018). "Kärlek är tjockare än blod": Regnbågs- och donatorbarn reflekterar kring föräldraskap, biologiskt ursprung och familjejuridik. (Psykologexamensuppsats, Göteborgs universitet).
- Gustavson, M., & Schmitt, I. (2011) Culturally queer, silenced in school? Children with LGBTQ parents and the everyday politics of/in community and school. *Lambda Nordica*, 16(2–3), 159–187.

- Jadva, V., Freeman, T., Kramer, W., & Golombok, S. (2010). Experiences of offspring searching for and contacting their donor siblings and donor. *Reproductive BioMedicine Online*, 20(4), 523–532.
- Larsson, A-K., & Dykes, A-K. (2009). Care during pregnancy and childbirth in Sweden: Perspectives of lesbian women. *Midwifery*, 25(6), 682–690.
- Malmquist, A. (2015a). Pride and prejudice: Lesbian families in contemporary Sweden. (Doktorsavhandling, Linköpings universitet).
- Malmquist, A. (2015b). A crucial but strenuous process: Female same-sex couples' reflections on second-parent adoption. *Journal of GLBT Family Studies* 11(4): 351–374.
- Malmquist, A. (2016). Lesbiska småbarnsföräldrar: Utmaningar i en tid av möjligheter. Stockholm: Makadam.
- Malmquist, A., Möllerstrand, A., Wikström, M., & Zetterqvist Nelson, K. (2014) 'A daddy is the same as a mummy': Swedish children in lesbian households talk about fathers and donors. *Childhood* 21(1): 119–133.
- Mägi, E., & Zimmerman, L. (2015). Stjärnfamiljejuridik: Svensk familjelagstiftning ur ett normkritiskt perspektiv. Malmö: Gleerups.
- Möllerstrand, A., & Wikström, M. (2011). En familj är att man är bra ihop: En diskursanalytisk studie av regnbågsbarns prat om familj och tillblivelse (Psykologexamensuppsats, Linköpings universitet).
- Ryan-Flood, R. (2009). Lesbian motherhood: Gender, families and sexual citizenship. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Röndahl, G., Bruhner, E., & Lindhe, J. (2009). Heteronormative communication with lesbian families in antenatal care, childbirth and postnatal care. *Journal of Advanced Nursing*, 65(11), 2337–2344.
- Scheib, J., Riordan, M., & Rubin, S. (2005). Adolescents with open-identity sperm donors: Reports from 12–17 year olds. *Human Reproduction*, 20(1), 239–252.
- Storkklinik. (n.d.). Information / Priser och betalning. Tillgänglig via: <https://www.storkklinik.dk/sw/fertilitet-centrum/information/priser-och-betalning.html>

- Vanfraussen, K., Ponjaert-Kristoffersen, I., & Brewaeys, A. (2003). Why do children want to know more about the donor? The experience of youngsters raised in lesbian families. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynaecology*, 24(1), 31–38.
- Zetterqvist Nelson, K. (2007). *Mot alla odds: Regnbågsföräldrars berättelser om att bilda familj och få barn*. Malmö: Liber.

Statens offentliga utredningar 2018

Kronologisk förteckning

1. Ett reklamlandskap i förändring – konsumentskydd och tillsyn i en digitaliserad värld. Fi.
2. Stärkt straffrättsligt skydd för blåljusverksamhet och andra samhällsnyttiga funktioner. Ju.
3. En strategisk agenda för internationalisering. U.
4. Framtidens biobanker. S.
5. Vissa processuella frågor på socialförsäkringsområdet. S.
6. Grovt upphovsrättsbrott och grovt varumärkesbrott. Ju.
7. Försvarsmaktens långsiktiga materielbehov. Fö.
8. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2018. Beslut under osäkerhet. M.
9. Ökad trygghet för studerande som blir sjuka. U.
10. Myndighetsgemensam indelning – samverkan på regional nivå. Volym 1. Myndighetsgemensam indelning – författningsändringar till följd av ny landstingsbeteckning. Volym 2. Fi.
11. Vårt gemensamma ansvar – för unga som varken arbetar eller studerar. U.
12. Uppdrag: Samverkan 2018. Många utmaningar återstår. A.
13. Finansiering av infrastruktur med skatt eller avgift? Fi.
14. Bidragsbrott och underrättelseskylighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen – en utvärdering. Fi.
15. Mindre aktörer i energilandskapet – genomgång av nuläget. M.
16. Vägen till självkörande fordon – introduktion. Del 1 + 2. N.
17. Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling. U.
18. Statens stöd till trossamfund i ett mångreligiöst Sverige. Ku.
19. Forska tillsammans – samverkan för lärande och förbättring. U.
20. Gräsrotsfinansiering. Fi.
21. Flexibel rehabilitering. A.
22. Ett ordnat mottagande – gemensamt ansvar för snabb etablering eller återvändande. A.
23. Konstnär – oavsett villkor? Ku.
24. Tid för utveckling. A.
25. Juridik som stöd för förvaltningens digitalisering. Fi.
26. Några frågor i skyddslagstiftningen. Fö.
27. Ekonomiska sanktioner mot terrorism. UD.
28. En nationell alarmeringstjänst – för snabba, säkra och effektiva hjälpinsatser. Ju.
29. Validering i högskolan – för tillgodoräknande och livslångt lärande. U.
30. Förenklat förfarande vid vissa beslut om hemlig avlyssning. Ju.
31. En lag om operativt militärt stöd mellan Sverige och Finland. Fö.
32. Ju förr desto bättre – vägar till en förebyggande socialtjänst. S.
33. Aggressionsbrottet och ändringar i Romstadgan. Ju.
34. Vägar till hållbara vattentjänster. M.
35. Ett gemensamt bostadsförsörjningsansvar. N.
36. Rätt att forska. Långsiktig reglering av forskningsdatabaser. U.
37. Att bryta ett våldsamt beteende – återfallsförebyggande insatser för män som utsätter närstående för våld. S.

38. Styra och leda med tillit.
Forskning och praktik. Fi.
39. God och nära vård.
En primärvårdsreform. S.
40. Vissa fredspliktsfrågor. A.
41. Statliga skolmyndigheter.
– för elever och barn i en bättre skola.
U.
42. Tryggad tillgång till kontanter. Fi.
43. Statliga servicekontor
– mer service på fler platser. Fi.
44. Möjligt, tillåtet och tillgängligt
– förslag till enklare och flexibla
upphandlingsregler och vissa regler
om överprövningsmål. Fi.
45. Behandling av personuppgifter vid
Myndigheten för arbetsmiljökunskap.
A.
46. En utvecklad översiktsplanering.
Del 1: Att underlätta efterföljande
planering. Del 2: Kommunal reglering
av upplåtelseformen. N.
47. Med tillit växer handlingsutrymmet.
– tillitsbaserad styrning och ledning
av välfärdssektorn. Fi.
48. En lärande tillsyn. Statlig granskning
som bidrar till verksamhetsutveckling
i vård, skola och omsorg. Fi.
49. F-skattesystemet
– några särskilt utpekade frågor. Fi.
50. Ett oberoende public service för alla
– nya möjligheter och ökat ansvar. Ku.
51. Resurseffektiv användning av
byggmaterial. N.
52. Behandling av personuppgifter
vid Myndigheten för vård-
och omsorgsanalys. S.
53. Översyn av maskinell dos, extempore,
prövningsläkemedel m.m. S.
54. En effektivare kommunal räddnings-
tjänst. Ju.
55. Styrning och vårdkonsumtion
ur ett jämlikhetsperspektiv.
Kartläggning av socioekonomiska
skillnader i vårdutnyttjande och
utgångspunkter för bättre styrning. S.
56. Bättre kommunikation för fler
investeringar. UD.
57. Barns och ungas läsning
– ett ansvar för hela samhället. Ku.
58. Särskilda persontransporter
– moderniserad lagstiftning för ökad
samordning. N.
59. Statens gruvliga risker. M.
60. Tillträde till Rotterdamsreglerna. Ju.
61. Rättssäkerhetsgarantier och hemliga
tvångsmedel. Ju.
62. Kamerabevakning i brottsbekämp-
ningen – ett enklare förfarande. Ju.
63. Behandlingen av personuppgifter
vid Försvarsmakten och Försvarets
radioanstalt. Fö.
64. Utökad tillsyn
över fastighetsmäklarbranschen. Ju.
65. Informationsutbyte vid samverkan
mot terrorism. Ju.
66. Ett mer konkurrenskraftigt system
för stöd vid korttidsarbete. Fi.
67. Ett snabbare bostadsbyggande. N.
68. Nya regler om faderskap
och föräldraskap. Ju.

Statens offentliga utredningar 2018

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

- Uppdrag: Samverkan 2018.
Många utmaningar återstår. [12]
Flexibel rehabilitering. [21]
Ett ordnat mottagande – gemensamt ansvar för snabb etablering eller återvändande. [22]
Tid för utveckling. [24]
Vissa fredspliktsfrågor. [40]
Behandling av personuppgifter vid Myndigheten för arbetsmiljökunskap. [45]

Finansdepartementet

- Ett reklamlandskap i förändring
– konsumentskydd och tillsyn i en digitaliserad värld. [1]
Myndighetsgemensam indelning – samverkan på regional nivå. Volym 1.
Myndighetsgemensam indelning – författningsändringar till följd av ny landstingsbeteckning. Volym 2. [10]
Finansiering av infrastruktur med skatt eller avgift? [13]
Bidragsbrott och underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen – en utvärdering. [14]
Gräsrotsfinansiering. [20]
Juridik som stöd för förvaltningens digitalisering. [25]
Styra och leda med tillit.
Forskning och praktik. [38]
Tryggad tillgång till kontanter. [42]
Statliga servicekontor
– mer service på fler platser. [43]
Möjligt, tillåtet och tillgängligt
– förslag till enklare och flexibla upphandlingsregler och vissa regler om överprövningsmål. [44]

- Med tillit växer handlingsutrymmet.
– tillitsbaserad styrning och ledning av välfärdssektorn. [47]
En lärande tillsyn. Statlig granskning som bidrar till verksamhetsutveckling i vård, skola och omsorg. [48]
F-skattesystemet
– några särskilt utpekade frågor. [49]
Ett mer konkurrenskraftigt system för stöd vid korttidsarbete [66]

Försvarsdepartementet

- Försvarsmaktens långsiktiga materielbehov. [7]
Några frågor i skyddslagstiftningen. [26]
En lag om operativt militärt stöd mellan Sverige och Finland. [31]
Behandlingen av personuppgifter vid Försvarsmakten och Försvarets radioanstalt. [63]

Justitiedepartementet

- Stärkt straffrättsligt skydd för blåljusverksamhet och andra samhällsnyttiga funktioner. [2]
Grovt upphovsrättsbrott och grovt varumärkesbrott. [6]
En nationell alarmeringstjänst
– för snabba, säkra och effektiva hjälpinsatser. [28]
Förenklat förfarande vid vissa beslut om hemlig avlyssning. [30]
Aggressionsbrottet och ändringar i Romstadgan. [33]
En effektivare kommunal räddningstjänst. [54]
Tillträde till Rotterdamreglerna. [60]
Rättssäkerhetsgarantier och hemliga tvångsmedel. [61]

Kamerabevakning i brottsbekämpningen
– ett enklare förfarande. [62]
Utökad tillsyn över
fastighetsmäklarbranschen. [64]
Informationsutbyte vid samverkan mot
terrorism. [65]
Nya regler om faderskap
och föräldraskap. [68]

Kulturdepartementet

Statens stöd till trossamfund i ett
mångreligiöst Sverige. [18]
Konstnär – oavsett villkor? [23]
Ett oberoende public service för alla
– nya möjligheter och ökat ansvar.
[50]
Barns och ungas läsning
– ett ansvar för hela samhället. [57]

Miljö- och energidepartementet

Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2018.
Beslut under osäkerhet. [8]
Mindre aktörer i energilandskapet
– genomgång av nuläget. [15]
Vägar till hållbara vattentjänster. [34]
Statens gruvliga risker. [59]

Näringsdepartementet

Vägen till självkörande fordon –
introduktion. Del 1 + 2. [16]
Ett gemensamt bostadsförsörjningsansvar.
[35]
En utvecklad översiktsplanering.
Del 1: Att underlätta efterföljande
planering. Del 2: Kommunal reglering
av upplåtelseformen. [46]
Resurseffektiv användning av
byggmaterial. [51]
Särskilda persontransporter
– moderniserad lagstiftning för ökad
samordning. [58]
Ett snabbare bostadsbyggande. [67]

Socialdepartementet

Framtidens biobanker. [4]

Vissa processuella frågor på social-
försäkringsområdet. [5]

Ju förr desto bättre – vägar till
en förebyggande socialtjänst. [32]

Att bryta ett våldsamt beteende
– återfallsförebyggande insatser
för män som utsätter närstående
för våld. [37]

God och nära vård. En primärvårdsreform.
[39]

Behandling av personuppgifter
vid Myndigheten för vård-
och omsorgsanalys. [52]

Översyn av maskinell dos, extempore,
prövningsläkemedel m.m. [53]

Styrning och vårdkonsumtion
ur ett jämlikhetsperspektiv.
Kartläggning av socioekonomiska
skillnader i vårdutnyttjande och
utgångspunkter för bättre styrning.
[55]

Utbildningsdepartementet

En strategisk agenda
för internationalisering. [3]

Ökad trygghet för studerande
som blir sjuka. [9]

Vårt gemensamma ansvar
– för unga som varken arbetar eller
studerar. [11]

Med undervisningsskicklighet
i centrum – ett ramverk för lärares
och rektorers professionella
utveckling. [17]

Forska tillsammans – samverkan
för lärande och förbättring. [19]

Validering i högskolan – för tillgodo-
räknande och livslångt lärande. [29]

Rätt att forska. Långsiktig reglering av
forskningsdatabaser. [36]

Statliga skolmyndigheter.
– för elever och barn i en bättre skola.
[41]

Utrikesdepartementet

Ekonomiska sanktioner mot terrorism. [27]

Bättre kommunikation för fler
investeringar. [56]